

**Journal
of
Old Turkic Studies**

Vol. 8/1 (Winter)
2024

E-ISSN 2564-6400

JOURNAL OF OLD TURKIC STUDIES is a refereed international journal which provides an interdisciplinary scholarly platform in the field of Medieval Turkic philology, history, culture and literature. The first and the most important criteria for the selection of papers for publication is originality and scholarly standing. The **JOTS** accept only manuscripts written in Turkish, German, English or French. Manuscripts written in other languages will not be accepted. The **JOTS** is published twice per year in January or February (winter) and July or August (summer). The Editorial Board may also decide for special issues. The **JOTS** is a completely free and open-access journal published online. Authors are responsible about article's content and its consequences.

This journal can be accessed electronically via *DergiPark* (www.dergipark.gov.tr/jots).

Manuscripts for online publication, editorial correspondence and books for review should be sent to these e-mail addresses: jotseditor@gmail.com or jotseditor@yahoo.com.

Editor

Dr. Erdem UÇAR

(Friedrich Schiller University, Jena/Germany)

Editorial Board Members

Prof. Dr. Aloïs van TONGERLOO (Geel/Belgium) [Emeritus], Prof. Dr. Ceval KAYA (Ardahan University, Ardahan/Turkey), Prof. Dr. Erhan AYDIN (Inönü University, Malatya/Turkey), Prof. Dr. Georges-Jean PINAULT (École Pratique des Hautes Études, Paris/France), Prof. Dr. György KARA (Indiana University, Indiana/USA) [Emeritus], Prof. Dr. Marcel ERDAL (Freie Universität Berlin, Berlin/Germany), Prof. Dr. Nicholas SIMS-WILLIAMS (University of London, London/United Kingdom), Prof. Dr. Nikolay KRADIN (the Russian Academy of Sciences, Vladivostok/Russia), Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA (İstanbul/Turkey) [Emeritus], Prof. Dr. Peter B. GOLDEN (New Jersey/USA) [Emeritus], Prof. Dr. Toshio HAYASHI (Soka University, Tokyo/Japan), Prof. Dr. Uli SCHAMILOGLU (University of Madison-Wisconsin, Wisconsin/USA), Dr. Ablet SEMET (Berlin/Germany), Dr. Béla KEMPF (University of Szeged, Szeged/Hungary), Dr. Dai MATSUI (Osaka University, Osaka/Japan), Dr. Delio V. PROVERBIO (Vatican Apostolic Library, Vatican City State), Dr. Hayrettin İhsan ERKOÇ (Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale/Turkey), Dr. Jens WILKENS (Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Göttingen/Germany), Dr. Kahar BARAT (Florida/USA), Dr. Mutsumi SUGAHARA (Tokyo University of Foreign Studies, Tokyo/Japan), Dr. Peter PIISPANEN (Stockholm University, Stockholm/Sweden), Dr. Salih DEMİRBİLEK (Ondokuz Mayıs University, Samsun/Turkey), Dr. Stefan GEORG (Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, Bonn/Germany).

Preparation of Manuscript

1. **JOTS** does not request any fees from the authors or pay publishing royalties to authors in any way.
2. **JOTS** uses double-blind peer review for research articles.
3. Manuscripts should be single-spaced and with 2.5 cm margins for all sides. The font of the manuscript should be Times New Roman and the size of the body text should be 12 points.
4. The first page should contain the full name (last names fully capitalized) and affiliation of author(s) (university, city, country), and the contact E-mail address for the author(s).
5. The English abstract should provide clear information about the research and the results obtained. It should not exceed 250 words. The abstract does not need to be written in any other language than English. Please provide at least 3 keywords or phrases to enable retrieval and indexing.
6. Contributors who are not native Turkish, German, English or French speakers are strongly advised to ensure that a professional language editor has reviewed their manuscript.
7. Reviews should include author, title, publisher, ISBN number and number of pages. After providing a concise summary of the content, review should also include a critical analysis of a book in terms of its strengths and weaknesses.
8. Graphs and photographs should be numbered in sequence with numerals. Each figure should be identified with the figure number. Its approximate location should be marked in the text.
9. Microsoft Office Word's automatic features should not be used in the manuscript.
10. Reference should be given in parenthesis surname of author(s), publication date and page numbers; for one author references (Clauson, 1972: 354); for more than one author references (Bazin & Hamilton, 1972: 28). The references with more than two authors should be noted as (Georg et al., 1999: 67).
11. If the same author has more than one work on the same dates, than each of they should be added a, b, c letters.
12. There should be no plagiarism in the writings, the writing should not have been published elsewhere, there should be dependent on scientific research and ethics in publishing.
13. Authors should add their **ORCID** number to their manuscript before submitting.
14. Reference list should be set out in the alphabetical order at the end of the paper. **APA (6th Edition)** system should be used in the references as follows:

Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Bazin, L. & Hamilton, J. (1972). Un manuscrit chinois et turc runiforme de Touen-Houang. *British Museum Or.* 8212 (78) et (79). *Turcica*, 4, 25-42.

Georg, S. et al. (1999). Telling General Linguists about Altaic. *Journal of Linguistics*, 35(1), 65-98.

Schönig, C. (2012). Die hohe Kunst der Negation. In Erdal, E. et al. (Eds.), *Botanica und Zoologica in der türkischen Welt Festschrift für Ingeborg Hauenschild* (pp. 147-179). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Zieme, P. (1991). Gedanken zur Bearbeitung der alttürkischen buddhistischen Texte. In Klengel, H. & Sundermann, W. (Eds.), *Ägypten, Vorderasien, Turfan. Probleme der Edition und Bearbeitung altorientalischer Handschriften (Tagung in Berlin, Mai 1987)*. (pp. 134-140). Berlin: Akademie Verlag.

C O N T E N T S

FRONT MATTER (1-6)

ARTICLES (7-196)

Erhan AYDIN (7-23)

Türk Runik Bibliyografyası'na Ek IV

Supplement IV to the Turkic Runic Bibliography

Ken CHEN (24-56)

The Restoration of *zpyw* in the Legends on the Western Turkic Coins: Also on Magha Shad's Pedigree

Batı Türk Sikkelerindeki Efsanelerde zpyw Kelimesinin Restorasyonu: Ayrıca Magha Shad'in Soyağacı Üzerine

Oktay DERE & Erdem UÇAR (57-95)

Maitrisimit Nom Bitig Üzerine Yapılan Çalışmaların Kronolojik Kaynakçası (1907-2023)

Batı Türk Sikkelerindeki Efsanelerde zpyw Kelimesinin Restorasyonu: Ayrıca Magha Shad'in Soyağacı Üzerine

Osman Fikri SERTKAYA (96-103)

Bamsı Beyrek Kim ile Evlendi? Banı Çiçek ile mi Yoksa Badasar Melik'in Bikir Kızı ile mi?

Who Did Bamsı Bâyrek Marry? Was it Banı Çiçäk or Badasar Mâlik's Youngest Daughter?

Fatih ŞENGÜL (104-129)

The Origin of the Scythians and the Identity of the Scythians and the Alans in John
Tzetzes' Work

İskitlerin Kökeni ve John Tzetzes'in Eserinde İskitlerin ve Alanların Kimliği

Erdem UÇAR & Deniz DEMİRYAKAN (130-164)

Altun Yaruq Sudur Üzerine Yapılan Çalışmaların Güncellenmiş Kaynakçası (1908-2023)

An Updated Bibliography of the Altun Yaruq Sudur

Wurigenbaoyin (165-183)

Prenses Bilge'nin Türbesindeki Yazıt Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Inscription in Princess Bilgä's Tomb

Dursun YILDIRIM (184-190)

Bağlamda İşlevci Yorum Yaklaşımımın Oluşumunda Etki Sahibi Kişiler ve Anılarım

*The Influential People and Memories in the Formation of My Approach to Contextual Functional
Interpretation*

Peter ZIEME (191-196)

Eine neue Interpretation des uigurischen Fragments Ch/U 7475

Eski Uygurca Ch/U 7475 Numaralı Parçanın Yeni Bir Yorumu

REVIEWS (197-232)

Deniz DEMİRYAKAN (197-202)

Matsui, D. Old Uigur Administrative Orders from Turfan. Turnhout: Brepols Publishers, 2023, pp. xxviii+240. ISBN: 978-2-503-60489-3.

Oktay DERE (203-208)

Alan, S. Budist Uygur Metinlerinde ‘Savaş Aletleri’, Tematik ve Dilsel İnceleme. Çanak-kale: Paradigma Akademi Yayınları, 2023, ss. 230. ISBN: 978-625-6822-42-9.

Merve KOLİKPINAR (209-212)

Mert, A. Uygur Harfli Mi'râc-Nâme: Giriş, Metin, Aktarma, Dizinler, Tıpkıbasımlar. Konya: Palet Yayınları, 2023, ss. 282. ISBN: 978-625-6401-51-8.

Şükrü ÖZDEMİR (213-216)

Mert, A. Uygur Harfli Mi'râc-Nâme: Giriş, Metin, Aktarma, Dizinler, Tıpkıbasımlar. Konya: Palet Yayınları, 2023, ss. 282. ISBN: 978-625-6401-51-8.

Zagarperenlei TÜMENBAYAR (217-232)

Tsend, Battulga. Mongolyn runi bichgiin dursgalyn shine sudalgaa I-III. Ulaanbaatar: Admon Yayınevi, 2022, ss. I: 216, II: 248, III: 184. ISBN: 978-9919-26-908-1, 978-9919-26-964-7, 978-9919-26-965-4.

Received 24.04.2023	Research Article	JOTS
Accepted 28.04.2023		8/1
Published 23.02.2024		2024: 7-23

Türk Runik Bibliyografyası'na Ek IV

Supplement IV to the Turkic Runic Bibliography

Erhan AYDIN*

Dokuz Eylül University (Izmir/Turkey)

E-mail: erhan.aydin@deu.edu.tr

Since their initial discovery, the Old Turk inscriptions in the Turkish Runic script, which represent the earliest known written texts of the Turks, have been the subject of extensive scholarly investigation, encompassing thousands of studies. The aim of the study is to contribute to the existing bibliography, as outlined in the 2017 publication entitled “Turkic Runic Bibliography” by Bilge Kültür Sanat Publications. In doing so, this research endeavour aims to expand the existing body of knowledge in two key areas: the “Additions” section will include previously overlooked publications, while the “New Publications” section will include works published in 2023. By expanding and refining the existing literature, this study aims to deepen our understanding of the rich cultural and historical heritage contained within these ancient inscriptions.

Key Words: Bibliography, Turk runic bibliography, Old Turkic, Old Turkic inscriptions.

* ORCID ID: 0000-0003-4795-7320.

0. Giriş

Bu satırların yazarınca 2017 yılında Bilge Kültür Sanat Yayınları tarafından İstanbul'da yayımlanan *Türk Runik Bibliyografyası* adlı çalışma, Türk Runik harfli külliyat hakkında yapılmış en kapsamlı bibliyografyadır. Kitapta 4116 çalışmanın bibliyografik künyesi bulunmaktadır. Kitap, kronolojik sıra ile verilmiş; araştırmacıların ve ilgilenenlerin eserden daha kolay yararlanabilmesi için “Yazar Dizini”, “Konu Dizini”, “Sürelî Yayın Dizini” ve “Kısaltılmış Eserler Dizini” olmak üzere dört farklı dizin hazırlanmıştı.

Bu kitaba bugüne kadar üç ekleme yapıldı. Bu eklemelerin bir bölümü “I. Eklemeler” başlığı altında gözden kaçanlar; bir bölümü ise “II. Yeni Yayınlar” başlığı altında 2017 yılı sonrasında yayımlanan çalışmalardır. Bu üç eklemenin bibliyografik künyesi aşağıda bulunmaktadır:

1. Aydın, Erhan (2019). Türk Runik Bibliyografyası'na Ek I. *JOTS* 3/1: 6-40.

İlk eklemede “I. Eklemeler” başlığında gözden kaçan 48; “II. Yeni Yayınlar” başlığı altında ise kitabın yayımlandığı 2017 yılından 2019 yılına kadarki 312 yeni çalışma ile toplam 360 yeni yayın eklendi.

2. Aydın, Erhan (2021). Türk Runik Bibliyografyasına Ek II. *JOTS* 5/1: 7-47.

İkinci eklemede ise “I. Eklemeler” başlığında gözden kaçan 113; “II. Yeni Yayınlar” başlığı altında ise 2020 yılı sonuna kadarki 316 yeni çalışma ile toplam 429 yeni yayın eklendi.

3. Aydın, Erhan (2023). Türk Runik Bibliyografyası'na Ek III. *JOTS* 7/1: 7-49.

Üçüncü eklemede “I. Eklemeler” başlığında gözden kaçan 128; “II. Yeni Yayınlar” başlığı altında ise 2021 ve 2022 yıllarında yapılan 347 çalışma ile toplam 475 yeni yayın eklendi.

Bu çalışmada ise “I. Eklemeler” başlığında gözden kaçan 30; “II. Yeni Yayınlar” başlığı altında ise 2023 yılında yayımlanan 147 çalışma ile toplam 177 yeni yayın eklendi.

Sonuç olarak Türk Runik Bibliyografyası'nın toplam künyesi, $4116 + 360 + 429 + 475 + 177 = 5557$ sayısına ulaşmıştır.

Önceki üç çalışmada olduğu gibi bu yayında da teşvik ve destekleri için *JOTS* editörü değerli meslektaşım Erdem Uçar'a minnet duygularımı ifade etmek isterim.

Kutlug bolsun!

I. Eklmeler

1995

1. KLIMKEIT, HANS-JOACHIM: Die frühe Religion der Türken im Spiegel ihrer inschriftlichen Quellen. *Zeitschrift für Religionswissenschaft* 3: 191-206.

2014

2. ŌSAWA, TAKASHI: New runic sources of the Tepsey mountain and the Poltakov museum. *Narodı i kul'turı Yujnoy Sibiri i sopredel'nh territoriy* (Materialı Mejdunarodnoy nauçnoy konferentsii, posvyashchyonnoy 70-letiyu Khakasskogo nauçnoissledovatel'skogo instituta yazıkı, literaturı i istorii, 24-26 sentyabrya 2014 g.) Abakan, 54-60.

2016

3. CHIMEDDORJ, GANJIDMAA: Moğolistan'da Son Yıllarda Yapılan Kazılar (Türkler ve Dilleri ile İlgili Yeni Buluntular). *Uluslararası Yulduz Türk Dili Sempozyumu*, 23-34.

4. ÇİÇEKLİ, GÜLFİDAN: Orhon Yazıtlarında kop Sözcüğü ve Kullanımı Üzerine. *Uluslararası Yulduz Türk Dili Sempozyumu*, 35-46.

5. KOYANO, MANAMI: Japonya'daki Eski Türk Diliyle İlgili Çalışmalar. *Uluslararası Yulduz Türk Dili Sempozyumu*, 47-54.

2017

6. ŌSAWA, TAKASHI & MUHAREVA A. N. & YU. N. ESIN: Novaya runičeskaya nadpis' na severe Minusinskoy kotlovini. *Nauçnoye Obozreniye Sayano-Altaya* 1(17): 53-56.

2020

7. EKREM, ERKİN: II. Gök Türkler Devrinde Sarı Baş (Gök) Türk 黃頭突 Meselesi. *Belleten* 84/301: 959-982.

8. LI, YONG-SÖNG: On a Damaged Part in the 31st Line of the East Side of the Bilgä Kagan Inscription. *TDiA* 30: 3-32.

9. ÖLMEZ, MEHMET & EMİNE GÜRBÜZ: Orhon Yazıtları Üzerine Yapılan Çalışmalarda Okuma ve Yorumlama Farklılıkları Üzerine. *TDiA* 30: 33-55.

10. UZUNKAYA, UĞUR: Runik Harfli Eski Türkçe Belgelerde Damak Uyumu. *TDiA* 30: 71-92.

2021

11. ALYILMAZ, CENGİZ: Bilge Tonyukuk Yazıtları'ndaki Boğalar Üzerine. ERDOĞAN BOZ & FEVZİ KARADEMİR (Ed.): *Prof. Dr. Sadettin Özçelik Armağanı*. Ankara: Gazi Kitabevi, 72-86.

12. BAI YUDONG 白玉冬: Tulufan ya er hu shiku di 5 ku luni wen tiji shidu yu yanjiu 吐鲁番雅尔湖石窟第5窟鲁尼文题记释读与研究. *Xiyu wenshi* 西域文史 15: 37-50.
13. BİLİR, BAYRAM: Orhun Yazıtlarının Transkripsiyon Farklılıkları. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/31: 187-203.
14. LKHÜNDEV, GÖNİİ & TAKASHI ŌSAWA & KOSETSU SUZUKI & SIGEO SAITO & BATMÖNKH TSOGTBAATAR: Results of the Mongolian-Japanese Joint Project “Inscription III”: Stone statues of ancient Turkic and Uighur. *Kindai kōko* 金大考古 79: 16-41.
15. ŌSAWA, TAKASHI: Tōbu Mongoru de no kura-bi kyōdō kōkogaku chōsa no ayumi to ifu boragīn undo~uru dobuji iseki hakkutsu no mokuteki to tenbō. *Kindai kōko* 金大考古 80: 88-93.
16. TANSÜ, Y. EMRE & NURİ ÖZTÜRK: *Bilge Tonyukuk’un Gök-Türk Devleti’ne Katkısı*. Ankara: İksad.

2022

17. ABDULLAYEVA, GİZİLGÜL: The historical determination of the origin, ethnic roots and ethnogenesis of the old Turkic alphabet in the study of the old Turkic language in the turkological world. *Rev. EntreLínguas, Araraquara* 8: 1-13.
18. ABDULLAYEVA, GİZİLGÜL: An investigation of the ethnic landscape of the lexical system for teaching old Turkic language: A case of the language of the “Tonyukuk” monument. *Journal for Educators, Teachers and Trainers* 13(5): 39-47.
19. ARSLAN, H. ÇAĞDAŞ: Algısal Etimoloji ve Yeni Düşüncelerle Eski Türkçe ‘İmga’ ile ‘İl İmga’nın Kökeni. *Türkologia* 4(112): 74-91.
20. ÇELİKELOĞLU, GAMZE: İrk Bitig’de Hayvan İsimlerinin Sembolik Değerleri. *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 2022/2: 51-76.
21. DALLOS, EDINA: Şamanizm mi Tek Tanrıçılık mı? Orhon Yazıtlarında Dini Unsurlar. Türkçeye çev.: H. İHSAN ERKOÇ; CEREN SUNGUR (Ed.): *Şamanizm ve İslam*, c. III, İstanbul: Pinhan, 11-34.
22. ENHTOR, A. & D. KİDIRALİ & NAPİL BAZILHAN & B. NURBOLAT & TS. BUYANHIŞİG & G. BATBOLD & S. DALANTAY: Kutlug Haanı Tahılın Ongon Tsogtsolbor, gerelt hōşöö. *Studia Archaeologica* XLI/7: 69-86.
23. GOLDEN, PETER B.: Reflections on the Ethnonym *Türk*. EREN TASAR & ALLEN J. FRANK & JEFF EDEN (Ed.): *From the Khan’s Oven, Studies on the History of Central Asian Religions in Honor of Devin DeWeese*. Leiden & Boston: Brill, 1-50.

24. JAMALI, DİLBER: Life and Time in Orkhon-Yenisey Monuments. *Sharq Mash'ali* 2022/2: 94-101.
25. KARAMAN, FAHRI: Orhun Yazıtları. *Turkish Studies - Language* 17/3: 939-951.
26. KOÇAK, KÜRŞAT & L. GÜRKAN GÖKÇEK: Bilge Kağan Hazinesinin Gün Yüzüne Çıkarılması: Bilge Kağan Anıt Alanı Kazı Çalışmaları. *Gazi Akademik Bakış* 15/30: 25-40.
27. LI, YONG-SÖNG: The First Sentence of Line 28 of the tuñuquq Inscription. *Journal Asiatique* 310/1: 125-133.
28. NANZATOV, BAIR Z. & VLADIMIR V. TISHIN: Quriqan. *Central Asiatic Journal* 65/1+2: 169-200.
29. ÜSTÜN, MEHMET C.: Günümüz Bazı Toplum Dinamiklerinin Orhun Yazıtlarındaki İzleri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/1: 26-56.
30. YAKAR, SELEN: Okul Tarihçiliği ile Akademik Tarihçiliğin Karşılaştırılması: Kök-Türkler Konusu Örneği. 8. *Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu Tam Metin Bildirileri Kitabı*. Adana: Çukurova Üniversitesi, 84-93.

II. Yeni Yayınlar

2023

31. ABYLOVA, G. E. & G. ZH. ARIPIZHAN: The Concept of time in the Ancient Turkic Written Monuments. *Euraziya Gumanitarlık İnstitutınının Habarşısı* 2023/3: 7-19.
32. AĞCA, FERRUH: Tuñukuk Yazıtınının 61-62. Satırları Üzerine Yeni Bir Yorum. *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, 145-157.
33. AĞCA, FERRUH: Türk Dilinde *kı:- Fiil Kökü. BÜLENT BAYRAM & CEMALETTİN YAVUZ & MADİNA MOLDAŞEVA & JUPA TANAUOVA (Ed.): *X. Uluslararası Türkoloji Kongresi (Modern Türkoloji: Temel Paradigmalar ve Disiplinlerarasılık)*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 195-206.
34. AĞCA, FERRUH & BUKET N. KIRMIZIGÜL ŞİMŞEK: Eski Türkçede Ablatif Varyasyonu Hakkında: +dA > +dAn > +dIn. *Eski Türkçenin İzinde-II*, 179-194.
35. AHMADOVA, Aysel: Unmarked Methods of Word Formation in Yenisei Inscriptions. *Path of Science* 9/10: 1020-1025.
36. AHMETBEYOĞLU, ALİ: Uygurların Tarihi ve Kültürel Önemi. *Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde...*, 92-104.
37. AKAR, ALİ: Tarihî Türkçe Metinlerde Diyalektolojik Sorunlar. *DA* 33: 1-14.

38. AKCAN, AYTEN: Anıt Eserler ile Birleşmek: İslamiyet öncesi Türk Runolojisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 36: 650-664.
39. ALİZADE, ODER: Türk Kağanlığı'nda Devlet, Yazı ve Yazıt Adlandırmalarına Dair Öneriler. *Türk Budun Yoq Bolmazun Teyin*, 43-53.
40. ALİZADE (KUTLUER), ODER: Tamga Yazı İlişkisi ve Türk Kağanlık Yazıtlarında Tamgaçılar. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 8/2: 187-202.
41. ALYILMAZ, CENGİZ: Karı Çor Tigin Yazıtı'nda Geçen "Bezgek" Sözcüğü ve Uygurların Boy Damgası Üzerine. *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, 185-196.
42. ALYILMAZ, CENGİZ: 1. "Türk", "Türkçe" ve "Türk Dili" Kavram İşaretleri Üzerine. CENGİZ ALYILMAZ & ONUR ER & İSMAİL ÇOBAN (Ed.): *Türkçe Eğitiminin Güncel Sorunları*, 2. bs. Bursa: Teke Akademi, 1-44.
43. ALYILMAZ, CENGİZ: Eski Türkler Yabancı Dil Biliyorlar mıydı? *Bezgek Yabancılara Türkçe Öğretimi Dergisi* 2/1: 1-31.
44. AVİRMED, ENKHBAT: Moğolistan'da Türk Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar. *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan*, 33-38.
45. AYDIN, ERHAN: Türk Runik Bibliyografyası'na Ek III. *JOTS* 7/1: 7-49.
46. AYDIN, ERHAN: Eski Türk Yazıtlarının "Ölmek" Anlamlı Sözcük Varlığı Üzerine Notlar. *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, 217-232.
47. AYDIN, ERHAN: Türkiye Moğolistan Ortaklığında Gerçekleştirilen Eski Türk Yazıtları ile İlgili Çalışmalar. *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan*, 19-31.
48. AYDIN, ERHAN: Gurvan Mandal (Moğolistan) Yazıtları-Yeni Bir Okuma ve Anlamlandırma. *Türkiyat Mecmuası* 33/2: 457-478.
49. AYDIN, ERHAN: Altan Had (Moğolistan) Yazıtları-Yeni Okuma ve Anlamlandırma. *Eski Türkçenin İzinde-II*, 67-76.
50. AYDIN, ERHAN: Türk Runik Harfli Uygur Yazıtlarındaki Kural Dışı Yazımların Diyalektik Anlamı Olabilir mi? *Türkbilig* 46: 1-13.
51. AYDIN, ERHAN: Köl Tegin Yazıtı'ndaki Salçı Sözcüğü Üzerine. *DA* 32: 1-7.
52. AYDIN, ERHAN & MİHRİBAN AYDIN: Güney Sibiryaya Yazıtları-Adlandırma ve Sorunlar Hakkında Bir Değerlendirme. *Yeni Türkiye* 133 (Sibiryaya Özel Sayısı-I): 76-92.
53. AYDIN, MİHRİBAN: Tonyukuk Yazıtı'ndaki Tek Örnekler Üzerine. *TK* 2023/2: 15-50.

54. AYDIN, MIHRİBAN: Karı Çor Tegin Yazıtı ile İlgili Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 39: 307-326.
55. AYDIN, MIHRİBAN: Türkçenin Onomastiğine Katkılar: Uygur Yazıtlarındaki Kişi Adları. *Türkbilig* 46: 55-86.
56. AYDIN, MIHRİBAN: Eski Türkçe Metinlerdeki Çiğşi Ünvanı Üzerine Notlar. *Eski Türkçenin İzinde-II*, 123-131.
57. AYDIN, MIHRİBAN: Mihrigül Helil. 鄂尔浑文回鹘碑铭研究 [Orkhon Inscriptions of the Uyghur Kaghanate]. Beijing: China Social Sciences Press, 2022, pp. 337. ISBN: 978-7-5203-9829-9. *JOTS* 7/1: 234-244. (Tanıtma-Eleştiri).
58. AYVAZ, M. AKİF & ZÜHRE AYVAZ: Orhon Yazıtlarında Milliyetçi Söylemin Eleştirel Söylem Analizi ile İncelenmesi. *DA* 33: 215-238.
59. BADAM, AZZAYA: Eski Türk Yazıtlarıyla İlgili Moğolistan'da Yapılan Çalışmalar. *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan*, 53-64.
60. BAKIR, M. MUSTAFA: Köktürk Harfli Yazıtlarda Görülen Kişi Adları ve Eski Türklerde Adlar Üzerine Bir Bakış. *Türk Dünyası* 55: 79-116.
61. BALCI, T. GÖKÇE & T. DENİZ BAYKUZU: Eski Çin ve Bozkır Yazıtlarındaki Ejderha, Kaplumbağa ve Arslan Tasvirleri Üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 23/1: 1-24.
62. BATTULGA, TS. & U. ERDENEBAAT: Har Balgasaan İlersen Hürel Yaltas Deerh Runi Biçees. *Mongolian Journal of Anthropology, Archaeology and Ethnology* 12/1: 108-110.
63. BAYRIK, F. BETÜL: İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk Kültüründe Kadının Yeri. *Türk Budun Yoq Bolmazun Teyin*, 75-84.
64. BAZILHAN, NAPİL: Hüis Tolgoy (HT 1) Bitiktaş Yazıtının Dili ve Eski Türkçe. *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, 255-268.
65. BAZYLKHAH, NAPİL & ALTANGERELIİN ENKHTÖR: Kutlug Kağan Bitigtaş Yazıtının Tarihi-Etnoarkeolojik Araştırmaları. *Eski Türkçenin İzinde-II*, 47-66.
66. BOSTAN, C. BULUT: Kül Tegin Yazıtı Kuzey 10. Satırdaki Öd Tenri Rsy Kişi Oğlu Kop Ölgeli Törümüiş İbaresini Üzerine. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32/1: 121-131.
67. BOSTAN, C. BULUT: Kül Tigin Yazıtı. Akar, A. (2022). *Kül Tigin Yazıtı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 156 s. ISBN: 978-625-4084-31-7. *DA* 32: 326-329. (Tanıtma-Eleştiri).
68. BÖREKÇİ, HÜSEYİN: Taşağıl, Ahmet (2020). *Bilge Kağan'ın Vasiyeti*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık. 96 s. ISBN: 978-605-9521-67-3. *GT* 32: 233-235. (Tanıtma-Eleştiri).

69. BURONOVA, X. TOSHEMİROVNA & A. BEGMUROD KIZI TOJİBOYEVA: Some Stylistic features of verbs in Tunyuk Inscription (Based on Relational Forms). *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 4/3: 374-377.
70. CLAUSON, GERARD: Türk ve Moğol Atları ile Atların Kullanımı-Etimolojik Bir Çalışma. Çev. KUTLUAY ERK. *Türkologia* 4(116): 129-137.
71. ÇAYIR, E. DİLARA: Orhun Yazıtları'ndan Bilge Kağan Yazıtı'nın Kuzey Yüzünün Metindilbilimsel Açından İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/1: 105-124.
72. ÇELİK, NESLİHAN: Orhun Yazıtları'ndaki Askerî ve Siyasi Terimlerin Türkiye Türkçesindeki İzleri. EMRAH BOZOK & A. METEHAN ŞAHİN & UTKU IŞIK & MURAT YILDIZ & HÜSEYİN KÖRPE (Ed.): *Türk Harp Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ankara: Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, 47-69.
73. ÇINAR, AYNUR: Umay, Gök Tanrı'nın Dişil Formu Olabilir mi? Karşılaştırmalı Bir Çalışma. AZAMAT ZİYO & OSMAN KARATAY & MUHAYYO ISOQOVA & ALİ BALCI (Ed.): *Tarih Sahnesinde Türk Dünyası Kadını Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İzmir: Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 31-50.
74. ÇOBAN, R. VOLKAN: Ana Altayca Dönemi'ne Dair Bir İz: "Böri" Sözcüğünün Etimolojisi, Filolojik Gelişimi ve Mitolojik Etkisi. *Sakarya Dil Dergisi* 1/2: 85-125.
75. ÇOROTEGİN, TINÇTIKBEK: Eski (Antik) Çağda ve Orta Çağ'ın Başlarında Türk Toplumuna Hiyerarşisinde Teñir-Kut, Qagan, Beg ve Qatun. GÜLNİSA AYNAKUL (Ed.): *Türk Tarihi ve Kültürü Üzerine İncelemeler*. Ankara: Astana, 219-230.
76. ÇOROYEV, T. K. & NURDİN USEEV & İ. L. İZMAİLOV & KAYRAT BELEK: Kul'tura i pis'mennost' Tyurkskogo obşestva v. VI-XII vv. *Letopis' Tyurkskoy Tsivilizatsii*, 422-449.
77. DAŞDEMİR, HİCRET: Eski Türk Yazıtlarında Kadın Adları. AZAMAT ZİYO & OSMAN KARATAY & MUHAYYO ISOQOVA & ALİ BALCI (Ed.): *Tarih Sahnesinde Türk Dünyası Kadını Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İzmir: Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 66-68.
78. DİLSİZ, M. SELÇUK: Eski Türk Yazıtlarına Göre Türklerde Ortalama Yaşam Süresi. *JOTS* 7/1: 73-86.
79. DOBROVITS, MIHÁLY: Eski Türk Yazıtlarında Tölis ve Tarduş'lar. *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi*, 131-136.
80. DOĞAN, A. BETÜL: Komşuluk Üzerine Bir İnceleme: Eski Türkçe Metinler Tanıklığında. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 7/1: 68-102.

81. DOĞAN, ŞABAN: Bilge Tonyukuk Yazıt Taşları ve Taşlardaki Tamgalar Üzerine. *TK* 2023/2: 1-13.
82. DOĞAN, ŞABAN & BOLDBAATAR YUNDENBAT: Dukhin Buuts Yazıtı Üzerine. *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, 379-388.
83. DROBIŞEV, YU. İ.: Semantika İzobrajeniy ptits na drevneturkskih İzvayaniya. *Narodı i Religii Yevrazii* 28/2: 24-70.
84. DURAK, G. ALP: Göktürk Harfli Metinlerin Söz Varlığına Katkı Veren Diller. G. YÜKSELEN PELER & FATİH ÇELİK (Ed.): *Türklük Bilimine Genç Bakışlar II*. İstanbul: Hiper Yayın, 245-265.
85. EKREM, ERKİN: Nomgon Yazıtı'ndaki Kutlug Kagan'ın Kimliği Meselesi. *Bilig* 106: 35-54.
86. ERCİLASUN, KONURALP: Bozkır Medeniyetinde Uygur Devri. *Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde...*, 86-91.
87. ERKOÇ, H. İHSAN: Pre-Manichaeen Beliefs of the Uyghurs II: Other Religious Elements. *Journal of Religious History* 47/4: 586-603.
88. ERKOÇ, H. İHSAN: The Old Turkic Title *Buyruq* Reconsidered. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 76/4: 543-569.
89. ERKOÇ, H. İHSAN: Göktürk Tarihinin Çin Kaynakları. ORHAN DOĞAN & HİKMET DEMİRCİ (Ed.): *Genel Türk Tarihi Araştırmaları ve Günümüzdeki Durumu*. İstanbul: Selenge, 189-211.
90. ESHİEV, ASYLBEK: Eski ve Orta Çağ Çin Yazılarında Hun, Türk ve Kırgız Etnik Gruplarının Manevi İnanç ve Geleneklerindeki Benzerlikler ve Yakınlıklar. *Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde...*, 150-156.
91. GÖZEL, AYŞEGÜL: Orhon Yazıtlarında *Edgü* Kelimesinin Farklı Bir Kullanımı Üzerine. *Türkbilig* 46: 15-20.
92. GÜLER, EMİNE: Orhun Türkçesinden Günümüze Arkaik Bir Fiil: *Yét-/Yed-*. *KATAD* 11: 117-133.
93. GÜLER, HAKAN: Tunyukuk Yazıtında Geçen *artuk* Sözcüğünün Anlamı ve Fonksiyonu Üzerine. *TK* 16/1: 141-152.
94. GÜRBÜZ, EMİNE: Küli Çor Yazıtı'ndaki Tartışmalı İfadeler Üzerine. *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi*, 209-224.
95. GÜRBÜZ, EMİNE: Tunyukuk Yazıtı'ndaki (=O/UGRKLtdm, T1 K1) İfadesi Üzerine. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12: 2023, 45-59.

96. HE CHUANSHENG: On the discovery and interpretation of overcounting in Orkhon Inscriptions. *Journal of the Royal Asiatic Society* 33/2: 461-475.
97. HIRİK, SEÇİL: Tarihî Metinlerde Önvarsayımın Görünümü: Köl Tigin Yazıtı. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi* 16/2: 350-365.
98. HUDYAKOV, YU. S.: Perviy Tyurkskiy kaganat. Zavoyevaniye Stepnogo poyasa Yevrazii. Kudırginskiy etap kul'turı Tyurkov. *Letopis' Tyurkskoy Tsivilizatsii*, 123-141.
99. HUDYAKOV, YU. S.: Vtoroy Vostoçnyy kaganat v Tsentral'noy Azii. *Letopis' Tyurkskoy Tsivilizatsii*, 142-163.
100. HUNUTLU, ÜMİT & EMİNE GÜRBÜZ: Eski Türk Yazıtlarındaki /-(y)Or erkli/~/- Ø erkli/ Yapısı Üzerine. *Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Süer Eker, Çağdaş Türkolojinin İzinde*, 635-654.
101. HUNUTLU, ÜMİT & MERT YILDIRIM: Köktürk ve Eski Uygur Yazılı Ürünlerinde Akrabalık Adları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 4/1: 1-26.
102. IŞIK, UTKU: Tunyukuk Yazıtı'nın Eleştirel Söylem Analizi. *International Journal of Humanities and Education* 9/19: 283-310.
103. IŞIK, UTKU: Dil Bilimsel Nezaket Açısından Eski Türklerde Askerlik. *TK* 16/1: 75-92.
104. İNAYET, ALİMCAN: Uygur Yazıtlarında Geçen teñri yér ve teñri yér ayu birti/berti İbareleri Üzerine. *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, 617-630.
105. JANKOWSKI, HENRYK: Old Turkic -b, -b- versus -w, -w- and its implication for the periodization of Old Turkic. *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi*, 249-266.
106. JOHANSON, LARS: Two-consonant conjuncts in Turkic runiform texts. *Turkic Languages* 27/1: 3-9.
107. KAMALOV, ABLET: Poliçiçeskaya istoriya, vneşnyaya politika i hozyaystevenniy układ Uygurskogo kaganata. *Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde...*, 62-85.
108. KARAHAN, AKARTÜRK: Tonyukuk Yazıtında Ağız Özellikleri Var mı? *Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Süer Eker, Çağdaş Türkolojinin İzinde*, 755-780.
109. KARAMAN, AHMET: Orhon Yazılı Yazıt ve El Yazmalarının Tanıklığında Eski Türklerde Ay ve Güneş. *Folklor Akademi Dergisi* 6/2: 546-559.
110. KARAMAN, AHMET: KT G 6 ve BK K 4'te Geçen kıdmaz ermiş İfadesine Yeni Bir Bakış. FIRAT ÜNSAL (Ed.): *Uluslararası Tarih, Kültür, Dil ve Sanat Bağlamında Bitlis Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı*, Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi, 28-35.

111. KARAMAN, AHMET: Yenisey Yazıtlarından Uybat III'te Görülen *Bilinmedim* Sözü. BÜLENT BAYRAM & CEMALETTİN YAVUZ & MADİNA MOLDAŞEVA & JUPA TANAUOVA (Ed.): *X. Uluslararası Türkoloji Kongresi (Modern Türkoloji: Temel Paradigmalar ve Disiplinlerarasılık)*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 609-624.
112. KESTANECİOĞLU, E. ÖYKÜ: Orhun Yazıtlarına Göre Göktürk Devlet İdaresi. ALİ BALCI & İ. DOĞUKAN DOKUR (Ed.): *Öd Tengri Yaşar, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı 30. Yıl Armağanı*. İzmir: Ege Üniversitesi, 39-54.
113. KESTANECİOĞLU, E. ÖYKÜ: Göktürklerde Fetret Devri ve Bağımsızlık Algısı. *Türk Budun Yoq Bolmazun Teyin*, 65-74.
114. KIDIRALI, D. & A. ENHTOR & N. BAZILHAN & N. BOGENBAYEV & TS. BUYANHIŞIG & G. BATBOLD: Nomgon-2 Köne Türük Gurıptık Keşeni Zertteulerining Keybir Netijeleri. *Kazakistan Arheologiyası* 1(19): 68-83.
115. KINDİĞİLİ, M. LÜTFİ & M. HALUK ÖZKAN: Taşkent (Çaç) Bölgesi Figürlü Köktürk Sikkelerinin İkonografisi ve Türk Sanatına Yansımaları. *Turcology Research* 78: 377-396.
116. KIZILDAĞ, S. HİLMİ: Eski Türklerde Gündelik Hayat. *Türk Dünyası* 55: 185-192. (Tanıtma-Eleştiri).
117. KOÇ, DİNÇER: Türk Kağanlığı'nda Tarih Şuuruna Dair Bazı Misaller. *Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde...*, 46-61.
118. KORKMAZ, FERYAL & RABİA SARAL: Kül Tigin Yazıtında Çok Anlamlılık. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 12/1: 1-21.
119. KOTKOV, KİRİLL A.: Tyurkskiye Runı: Problemi Datirovaniya i Trudnosti Perevoda. *Koçevaya Tsivilizatsiya: İstoriçeskiye İssledovaniya* 2023/4: 9-21.
120. KOZHOBKOV, MURATBEK: Kırgız Kağanlığı ve Kırgız Kültürünün Dağılışı Coğrafyası. *Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde...*, 130-149.
121. KUBAREV, G. V. & V. D. KUBAREV & K. Ş. TABALDIYEV: Tyurkskiye kamenniye izvayaniya i pominal'niye soorujeniya Altaya i Tyan'-Şanya. *Letopis' Tyurkskoy Tsivilizatsii*, 196-256.
122. LI, YONG-SÖNG: On the Second Sentence of line 11 on the South Side of the Bilgä Kagan Inscription. *Bilge Biliqliq Bahşı Bitigi*, 401-412.
123. MANASTER-RAMER, ALEXIS: L'affaire d'un chargé? Ghuzz <kwǰrkyn> 'deputy (of any ruler or chieftain)' ≠ Qarluq/Uyyur Kül Erkin 'epithet of a supreme ruler'. *JOTS* 7/2: 506-533.

124. MUKHAMEDOV, YAKUBDJAN K.: Some Comments about the Administrative centers of the West Turkic Khanate in the Tashkent Oasis. *Journal of Social and Humanities Research Fundamentals* 3/8: 38-42.
125. MURATOVA, N. BAHTİYOROVNA & L. AKMALOVNA JO'RAYEVA: Qadimgi Turkiy Tillar Oilasiga Mansub O'rhun-Enasoy Yozuvi Yodgorliklarining Dunyo Tamaddunida Tutgan Ahamiyati. *Ta'limni Rivojlantırışda Innovatsion Tehnologiyalarning O'rnı ve Ahamiyati* 1/1: 65-71.
126. NEVSKAYA, İ. A. & L. N. TIBIKOVA: Drevnetyurkskiye runičeskiye pamyatniki Altaya. *Letopis' Tyurkskoy Tsivilizatsii*, 450-472.
127. OĞUZ, A. YASİN: Moğolistan'daki Türk Kültür ve Uygarlık Eserlerinin Bugünkü Durumu. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi* 4/3: 245-280.
128. OĞUZ, A. YASİN: Çin kaynaklarına göre Ongi Yazıtı'ndaki t¹g² (atig) boyunun kökeni ve Ädiz-Ädä Boylarıyla İlişkisi. *Bürküt Türk Dünyası Dergisi* 2/2: 99-109.
129. OKTAY, METİN: Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programları Ekseninde Köktürk Yazıtları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 60: 293-306.
130. OKUTAN DAVLETOV, NÜKHET: Yenisey Kırgızlarında Şamanik Cenaze Ritüelleri Bağlamında Mezar Eşyalarının Tahrip Edilmesi Geleneği. *Türksöy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde...*, 169-181.
131. OYTUN ALTUN, HİLAL: Orhun Yazıtlarında Doğrudan Aktarım Yapıları. *Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Süer Eker, Çağdaş Türkolojinin İzinde*, 897-918.
132. ÖLMEZ, MEHMET & Z. ÜLKÜ SİNANOĞLU: Moğolistan'da Elteriş Kağan'a İthafen Yazılmış Bir Kaya Yazıtı. *International Journal of Old Uyghur Studies* 5/1: 16-27.
133. ÖZOK, GAMZE: Eski Türk Yazıtlarında Bulunan Yansıma Sözcükler Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 7/3: 2198-2213.
134. PEKER, A. UZAY: Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Moğolistan Coğrafyasındaki Türk Sanatı Üzerine Yapılan Çalışmalar. *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan*, 193-227.
135. RİNCHİNKHOROL, MUNKHTULGA: Tonyukuk Yazıtı'nda "Äşir" Şeklinde Geçen İsim Hakkında. Türkçeye çev.: ASUMAN BAŞ, *Türkiyat Mecmuası* 33/2: 913-919.
136. ROGOJINSKIY, A. E. & K. Ş. TABALDIYEV: Zapadniy Tyurkskiy Tyurgeşskiy kaganatı. *Letopis' Tyurkskoy Tsivilizatsii*, 164-195.

137. ROHLAND, HENDRIK & CHRISTINA FRANKEN & ULAMBAYAR ERDENEBAT & TUMUROCHIR BATBAYAR: Karabalgasun and Karakorum, Nomad Cities as Means of Communication between Nomad Elites and the Multicultural Subjects. *Acta Mongolica* 21(541): 11-50.
138. RUSTAMOV, M. AZAMATOGLI: O'zbek Tilshunosligida O'rxun Obidalarining O'rganilishi. *International Scientific-online Conference: Intellectual Education Technological Solutions and Innovative Digital Tools*. Amsterdam, 299-304.
139. SADIROVA, Z. T. & R. İ. SAFAROV & T. K. ÇOROYEV: Uygurskiy Kaganat. *Letopis' Tyurkskoy Tsivilizatsii*, 257-266.
140. SAMASHEV, ZAINOLLA: *Eski Türk Betim Sanatı*. Ankara: Türk Tarih ve Kültür Vakfı.
141. SARIKÖSE, MEHMET & M. VEFA NALBANT: Eski Türkçe Metinleri Örneğinde Türkçede Tipolojik Sapmalar. *Eski Türkçenin İzinde-II*, 205-230.
142. SEÇKİN, KUBAN: Orhon ve Uygur Metinlerinde Kültürün Şekillendirdiği Korku. *Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3/1: 32-49.
143. SEDİBEKOV, A. K.: Orhon elıpbii Grafemaların Dıbıstaudıng Ongtaylı Nüskası. *Yasui Universitetining Habarşısı* 2023/2(128): 79-100.
144. SODNOMJAMTS, D. & U. ERDENEBAT & K. FRANKEN & T. BATBAYAR & X. POOLAND: Orhonı Har Balgasaas Oldson Uygurın haadın Tsol Örgömjlöh biçig. *Mongolian Journal of Anthropology, Archaeology and Ethnology* 12/1: 111-123.
145. ŞAHİN, AYŞEGÜL: Eski Türk Yazıtlarında Savaş, Mücadele, Ordu, Kahramanlık Gibi Unsurlara Dair Eş Anlamalı İsimler. *Asia Minor Studies* 11/2: 142-161.
146. ŞEHİTOĞLU, MUAMMER: Ötüken Uygur Kağanlığı Dönemi Yazıtlarından Tariat, Şine Us ve Karabalgasun Yazıtlarındaki Aktarım Cümleleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 13/1: 1127-1146.
147. ŞEN, SERKAN: Eski Türkçe Metinlerde İstihbaratla İlgili Meslekler. EMRAH BOZOK & A. METEHAN ŞAHİN & UTKU IŞIK & MURAT YILDIZ & HÜSEYİN KÖRPE (Ed.): *Türk Harp Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ankara: Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, 11-18.
148. ŞİRİN, HATİCE: Türkiye'de Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları ile İlgili Yapılan Çalışmalar. *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan*, 247-261.
149. ŞİŞKİNA, O. O.: Tamgi v naskal'nom iskusstve Tepseyskogo Arheologičeskogo Mikrorayona. *Problemy İstorii, Filologii, Kul'turu* 2 (2023): 290-306.
150. TAŞAĞIL, AHMET: Gök Türklerin Türk ve Dünya Uygarlıklarına Katkıları. *Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde...*, 11-32.

151. TAŞAĞIL, AHMET: Hun, Gök Türk, Uygur Araştırmalarının Tarihi Gelişimi. *Tarih Dergisi* 81: 413-440.
152. TCHOROEV, TYNTCHTYKBEK: Eski ve Erken Orta Çağ Kırgız Devletçiliğinin İlk Aşamaları. *Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde...*, 105-129.
153. TELITSIN, NIKOLAY N.: İntikul'dan Bir Runik Yazıtı Üzerine. *Aktual'niye Voprosı Tyurkologičeskih İssledovaniy*, vip. II, Sankt-Peterburg, 193-198.
154. TISHIN, VLADIMIR V.: Obrazvaniye Tyurkskogo kaganata. *Letopis' Tyurkskoy Tsivilizatsii*, 102-111.
155. TOĞAY, A. HÜSEYİN: İstemi Yabgu ve Hüsrev Anuşirvan Arasındaki İpek Yolu Hâkimiyet Mücadelesi Üzerine Bir Değerlendirme. *GT* 33: 189-206.
156. TUNCEL, RIZA: Eski Türk Avcılığının İnançsal ve Ritüelistik Boyutları. *KATAD* 11: 1122-1136.
157. TURGUNBAYER, CAŞTEĞİN: Eski Türkçedeki Teg- Fiilinin Temel ve Radyal Anlamlarının Bilişsel Özellikleri. GÜLNİSA AYNAKUL (Ed.): *Türk Tarihi ve Kültürü Üzerine İncelemeler*. Ankara: Astana, 19-25.
158. TÜMENBAYAR, ZAGARPERENLEİ: Daahi Yazıtı. *MTAD* 20/3: 615-630.
159. UÇAR, ERDEM: Bilge Kağan “toq arquq sen” Diyerek Ne Kast Etmiş Olabilir? (Kül Tégin G 8=Bilge Kağan K 6). *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, 999-1012.
160. UÇAR, ERDEM: Eski Türkçe Yañ- Fiili ve Anlamları Üzerine. *KATAD* 11: 1-19.
161. UÇAR, ERDEM: Tuñuquq Yazıtlarındaki ...] Süng(ü)n (A)çd(ı)m(ı)z (I/K4 = 28) Cümlesi Üzerine. CANER KERİMOĞLU & İBRAHİM ŞAHİN & EKREM AYAN (Ed.): *Prof. Dr. Zeki Kaymaz Armağanı*. Ankara: Pegem Akademi, 451-459.
162. ULUSCU, GİZEM: *Eski Türkçedeki Geniz Seslerinin Tarihî ve Modern Türk Dillerindeki Gelişimi*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
163. USEEV, NURDİN: Koçkor II (Kök-Say II) Yazıtı: Eski Türklerde Kışlak. *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, 1029-1046.
164. USEEV, NURDİN: Kırgız Kağanlığı Yazıtlarına Göre ‘Büyük Kırgız Kaganlığı’nın Kurulması. *Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde...*, 157-168.
165. USTA, MİTHAT: Eski Uygurca ı Sözcüğü ve Köktürkçe ı Olduğu Varsayılan Sözcükler. *Turkish Studies-Language* 18/4: 2939-2950.

166. UZUNTAŞ, HÜLYA: Uluscu, Gizem (2023). Eski Türkçedeki Geniz Seslerinin Tarihî ve Modern Türk Dillerindeki Gelişimi. Çanakkale: Paradigma Akademi. 312+xxxı s. ISBN: 978-625-6957-65-7". *GT* 33: 289-293. (Tanıtma-Eleştiri).
167. WILKENS, JENS & HANS NUGTEREN: Grammaticalisation and lexicalisation of the Old Turkic verb *ur-*. *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi*, 643-664.
168. YAVRUCUK, GÖKAY: Xueyantuların Kökenleri ve Tarihlerindeki Boşluklar. *Bellekten* 87/310: 833-852.
169. YAZICI, MEHMET & ZEKERİYYA ULUDAĞ: Orhun Abideleri ve Kutadgu Bilig Üzerinden Türk Tefekkürünün Tahlili. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 18/35: 31-48.
170. YERGUBEKOVA, Z. SAPARBEKOVNA & YULDUZ IRISBAEVA: Vintage Inscriptions Similarity. *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities* 10/31: 62-65.
171. YILDIRIM, DURSUN: Türk Benggü Taş Bitigi Yazıtlarda Yeni Okuma Önerileri. *Türkdam Dergisi* 2: 2-10. Aynı yazı: *MTAD* 20/3: 631-644.
172. YILDIZ, HÜLYA: Irk Bitig'in 27. Irkı Üzerine Bir Okuma ve Anlamlandırma Önerisi. *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi*, 679-684.
173. YILDIZ, HÜSEYİN: Eski Türkçe Metinlerde Çin'i Adlandırmak: *tabgaç/tavgaç, kitanı* ve *çin* Üzerine Notlar. *Yasauî Universitetining Habarşısı* 3(129): 53-73.
174. YILDIZ, HÜSEYİN: Köl Tigin Bengü Taşının Çince Yüzündeki Türkçe Kişi Adları ve Unvanlar Üzerine Notlar. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 54: 187-207.
175. YILMAZ, HİLAL: Tonyukuk Abidesi'nde Cümle Ögelerinin Eksiltilmesi. *MTAD* 20/3: 590-614.
176. YILMAZ, KADİR (2023). Ali Akar, *Kül Tigin Yazıtı*, Ötüken Neşriyat. İstanbul: 2022. *KATAD* 10: 960-965. (Tanıtma-Eleştiri).
177. YULDOSHEVA, FERUZA YASHİN QIZI: Lev Nikolayevich Gumilyovning "Qadimgi Turklar" Asarında Ko'kturklar Yodgorlıkları Hususida. *Golden Brain* 1/16: 338-342.

Kısaltmalar

Bilge Biliglig Bahşı Bitigi = ÖZLEM AYAZLI & TÜMER KARAAYAK & UĞUR UZUNKAYA (Ed.): *Bilge Biliglig Bahşı Bitigi, Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağanı*. Çanakkale, 2023: Paradigma Akademi.

Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Süer Eker, Çağdaş Türkolojinin İzinde = ÜLKÜ ÇELİK ŞAVK & JALA GARİBOVA & DİLEK ERGÖNENÇ & G. YÜKSELEN PELER & MUSTAFA DURMUŞ & EMRAH

BOZOK & SELCEN KOCA (Ed.): *Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Süer Eker, Çağdaş Türkolojinin İzinde*. Ankara, 2023: Grafiker.

DA = Dil Araştırmaları.

Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı = LEYLA KARAHAN & HÜSEYİN YILDIZ (Ed.): *Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Ankara, 2023: Türk Dil Kurumu.

Eski Türkçenin İzinde-II = HÜSEYİN YILDIZ (Ed.): *Eski Türkçenin İzinde-II: Moğol İstilasından Önce Türklerin Dili*. Ankara, 2023: Akçağ.

GT = Gazi Türkiyat.

JOTS = Journal of Old Turkic Studies.

KATAD = Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi.

Letopis' Tyurkskoy Tsivilizatsii = *Letopis' Tyurkskoy Tsivilizatsii*, c. 1: Tyurkskiy Mir v. VI-XII vv. Barnaul, 2023: İzdatel'stvo Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta.

MTAD = Modern Türklük Araştırmaları Dergisi.

TDiA = Türk Dilleri Araştırmaları.

TK = Türk Kültürü.

Türk Budun Yoq Bolmazun Teyin = ALİ GÜLER & BARIŞ PEHLİVAN (Ed.): *Türk Budun Yoq Bolmazun Teyin. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyetin 100. Yılı Armağanı*. İzmir, 2023: İksad.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan = ŞABAN DOĞAN (Ed.): *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan: Türkiye Moğolistan İlişkileri, Dil, Tarih, Edebiyat, Arkeoloji, Diplomasi*. İzmir, 2023: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.

Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde... = TİMUR B. DAVLETOV & KEMAL ÜN (Ed.): *Türksoy ve İstanbul Üniversitesi'nin İşbirliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. ve Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı'nın 30. Kuruluş Yıl Dönümüne İthafen Düzenlenen "Köktürk, Uygur ve Kırgız Kağanlıklarının Dünya Uygarlığına Katkıları" Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*. Ankara, 2023: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı.

Uluslararası Yulduz Türk Dili Sempozyumu = MEHMET ÖLMEZ (Ed.): *Uluslararası Yulduz Türk Dili Sempozyumu, Bildiriler*. Ankara, 2016: BilgeSu.

Received 29.10.2023	Research Article	JOTS
Accepted 24.11.2023		8/1
Published 23.02.2024		2024: 24-56

The Restoration of *zpyw* in the Legends on the Western Turkic Coins: Also on Magha Shad's Pedigree

Batı Türk Sikkelerindeki Efsanelerde zpyw Kelimesinin Restorasyonu: Ayrıca Magha Shad'ın Soyağacı Üzerine

Ken CHEN*

(Beijing/China)

E-mail: cinason@gmail.com

The Sogdian word *zpyw* in the legends on the Western Turkic coins is not the variant spelling form of *cpyw* (Jabghu), and its reading should be revised to *zwyw/žwyw*, the Chinese transcription of which may be Shegui 射匱, and the etymology of which is related to Sogdian *žwy-/žyw/jwy-/jyw/δryw*, which means “hard, cruel, harsh, severe”. There are two kinds of *žwyw* coin, each casted by Shegui, grandson of Tardu, son of Dulu, and by Yipi Shegui, grandson of Dielishi. They had different tamgas deriving from different branches within the Tardu line. The tamga of the second kind of *žwyw* coin i.e. Yipi Shegui coin belonged to the Magha Shad line, and the other tamga that appeared along with it came from the Hephthalite, indicating that the line was closely related to Hephthalite-Tokharistan. From the perspective of the relationship between basic tamga and derived tamga, the possibility that Magha Shad came from the Dulu line can be ruled out, and Magha Shad might be the grandson of Tardu and son of Ton Shad instead. The joint appearance of the two tamgas on the Yipi Shegui coin suggest a marriage relationship between the Magha Shad line and the Hephthalite, which might be a continuation of the earlier tradition of marriage relationship between Tardu and Hephthalite.

Key Words: Western Turkic Qaghanate, Sogdian, Chinese, transcription, Old Turkic titles, epithet, coin, legend, tamga, pedigree, ton, Jabghu, Magha Shad, Hephthalite.

* ORCID ID: 0009-0005-0381-6042.

1. Introduction

Shegui 射匱 Qaghan was a key figure in reviving the Western Türk of Istemi line after Tardu (= *Datou* 達頭) Qaghan failed and disappeared. As the grandson of Tardu and the son of Dulu 都六/都陸 Qaghan, with the support of the Sui Empire, he expelled the Chuluo 處羅 Qaghan regime that had invaded from the Eastern Türk and occupied the Western Türk territory, thus became the actual founder of the truly independent Western Turkic Qaghanate (Wu 1988). The last Great Qaghan of Western Türk canonized by the Tang Empire had the Qaghan title of “*Yipi Shegui* 乙毗射匱”, and he came from the Magha Shad (= Mohe She 莫賀設, Atwood, 2012/2013: 67) line. Above, at least two Great Qaghans of Western Türk had *Shegui* in their epithets. They were important figures in the critical period of the Western Turkic Qaghanate and played a decisive role in the history of Western Türk.

Among the Western Türk coins discovered in Chach, there is a type of coin that features a pair portrait, and the tamga representing its dynasty is TT-C3 (Fig. 2-4). V. D. Shagalov & A. V. Kuznetsov classified it as the fifth group, internally subdivided into six versions, No. 177-191 (Shagalov & Kuznetsov, 2006: 187-198). E. Rtveladze classified it into the sixth group which was internally subdivided into five types, and pointed out that the first three types were more common (Rtveladze, 2006: 88). For the second type of coins, Rtveladze combined with the unclear Sogdian legends on the two samples and read out “...š’γy(?) ’Lpww...n” with reservations. Perhaps regarding the pronunciation of š’γy is close to *Shegui*, he suspected that it might be related to Shegui Qaghan (612-618) of the Western Türk in the early seventh century (Rtveladze, 2006: 89-90, 93-94, 103). However, this view was immediately opposed by G. Babayarov. In the latter’s opinion, the reading of Rtveladze was completely unacceptable—the possible text form of *Shegui* was **Dzia-gjwi* or *Zyk (Jig)*, which was quite different from š’γy, so it was difficult for the two words to form pronunciation correspondence; the Sogdian legend on the second type of coin should be read counterclockwise as “(βγy t)wwn γ’(γ’n)” which means “divine Tūn Qaghan”. Babayarov further divided the sixth group of coins of Rtveladze into three types, read all the Sogdian legends on them as “βγy twwn γ’γ’n”, and pointed out that the three types of coins within this group actually represent the same category of Western Turkic Qaghanate coins, with the same tamgas and same legends but different seals, therefore, they might

have been casted by multiple different Qaghans during a long period after Ton Jabghu (= Tong Yehu 統葉護) Qaghan (Babayarov, 2007a: 18-20, 32-33; Kamoliddin & Babayar, 2007: 30-31).

The above **Dzia-gjwi* came from the Middle Chinese reconstruction of *Shegui* 射匱 (Osawa, 2002: 84), which will be discussed in detail later. *Zyk* (*Jig*) came from the reading of the Middle Persian inscription on a seal and a monument engraved with a Qaghan's profile bust. J. Harmatta identified *Zyk* in the inscription as *Shegui* (*Jig*), and based on this, he believed that both relics were related to *Shegui* Qaghan (Harmatta & Litvinsky, 1996: 371-372). However, due to the serious shortage of relevant background materials and other evidences, there are still major doubts about Harmatta's reading and identification (Kubatin, 2016: 159-160). Therefore, so far, the word *Shegui* that appeared many times in Western Türk epithet has not obtained a reliable interpretation, and its original text form and etymology still lack convincible analysis and research.

2. *Tuun/Tun Qaghan* coins contain two types of *Tun Jabghu Qaghan* coins

In the classification of Babayarov, the *Tuun/Tun Qaghan* coin was regarded as the representative type of the third category of *Qaghan* coins in the imperial titles coin of Western Turkic Qaghanate coins (Babayarov & Kubatin, 2013; Babayarov, 2016; Babayarov, 2019: 351-352). Among the important features of this type of coin, first, all of the tamgas was the same type and its basic shape was TT-C3; second, they were all presented as pair portraits; third, the legends were all “βγγ *twwn* γ'γ'n” (Babayarov, 2007a: 18-20, 32-33). For the third point, Babayarov had revised his view in another paper, stating that some of the numismatic legends should be read as “*twn zpyw* γ'γ'n”, i.e. “*Tun Jabghu Qaghan*”, but he was uncertain whether the word γ'γ'n appeared (Babayarov 2007b; Babayarov 2019: 360). Below we will argue that there is more than one type of coin in the *Tuun/Tun Qaghan* coins, the legend of which is “*twn zpyw* γ'γ'n”, and the occurrence of the words γ'γ'n can also be confirmed; in addition to the type of coin that Babayarov clearly indicated as a combination of tamga TT-C3 and TT-TZ (Fig. 2-8), there is another type of coin with tamga TT-C3 plus a cross symbol should also be included in this category.

In fact, Babayarov has pointed out in early research that *Tuun/Tun Qaghan* coins can be divided into three subcategories, and the main basis for

classification is the difference in tamga. The tamga of the first subcategory is TT-C3, the tamga of the second subcategory is TT-C3 plus a cross symbol, and the tamga of the third subcategory is the combination of TT-C3 and TT-TZ. However, due to limited coin samples at that time, the legends of the three subcategories were all read as “βγγ twwn γ’γ’n” (Babayarov, 2007a: 18-20). In another paper, Babayarov proposed that the legend of the third subcategory should be revised to “twn zpγw γ’γ’n”, but either it might be difficult to read out γ’γ’n in the two attached coin samples (Babayarov 2007b), or one of the attached coin samples should be actually classified into the second subcategory (Babayarov 2019: 360-361). With the increasing number of newly discovered coin samples, we can now determine with greater confidence that the legend of the first subcategory is undoubtedly “βγγ twwn x’γ’n”, and the legend of the second and the third subcategories should be read as “twn zpγw x’γ’n”. (Table 1)

The Coins of the Western Turkic Qaghanate No. 45-56 are titled by Babayar with *Tun Kaghan*, a total of 12 coins (Babayarov 2007: 74-79), which can be compared with the 22 coins in *Zhaowu yizhen* (Lang & Lin 2018: 128-132), 25 coins on the Zeno website¹ and 7 coins on the Sogdcoins website². After preliminary sorting, they can be divided into three subcategories, which basically conform to the classification of *Tuun/Tun Qaghan* coins (Babayarov, 2007a: 18-20).

The confirmation of our new reading of the legend of the first subcategory can refer to the coin below (<http://www.sogdcoins.narod.ru/chach/pic/68a.jpg>). This coin is numbered #68 on the Sogdcoins website, corresponding to V. Shagalov & A. Kuznetsov Katalog #179 (Shagalov & Kuznetsov, 2006: 189). The legend is arranged clockwise. Starting from 5 o’clock position, we can read out “βγγ twwn x’γ’n” in sequence, and among them the four Sogdian letters *tau* (t), *vau* (w), *vau* (w), and *nun* (n) are clearly engraved from 9 o’clock to 12 o’clock (Fig. 1-1).

¹ www.zeno.ru/showgallery.php?cat=2144

² www.sogdcoins.narod.ru/english/chach/coins8.html

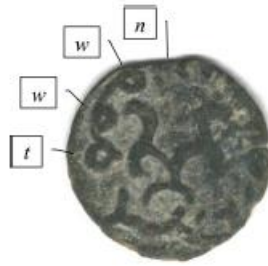

Fig. 1-1

The breakthrough in the reading correction of the legends of the latter two subcategories lies in a coin of the third subcategory, which is found in *Zhaowu yizhen* Figure 4-324 (Lang & Lin, 2018: 128) and #39967 on Zeno website³. This coin is very special. The Sogdian legend is arranged in a counterclockwise direction, with two words appearing at the top and bottom left respectively. They are clearly legible, unmistakable, and easy to distinguish, so we can read them with certainty as *tnw* and *zpyw*, and together it is “*tnw zpyw*” (Fig. 1-2). However, judging from its tamga TT-C3, the possibility of identifying it with the famous Qaghan *tnw cpyw*/Tun Jabghu whose tamga is TT-C2 (Fig. 2-3) should be excluded.

Fig. 1-2

Besides, we checked other samples in the third subcategory and found that they can indeed be restored and read as “*tnw zpyw x'γ'n*”. The first two letters of the word *x'γ'n* can also be clearly read on the coin below. This coin is numbered #72 on the Sogdcoins website⁴, corresponding to V. Shagalov & A. Kuznetsov Katalog #189, and is also found in *Zhaowu yizhen* Figure 4-335 (Lang & Lin, 2018: 131). The original figure is a rubbing, and the legend above is difficult to read, but the figure is obviously close to the mirror image of the *Zhaowu yizhen* Figure

³ <https://www.zeno.ru/data/2144/Chnk4.jpg>.

⁴ <http://www.sogdcoins.narod.ru/chach/pic/72a.jpg>.

4-336 (See below). So there may be a mistake. By mirroring the original photograph, we can easily read the clockwise letters: *nun* (n) at 1 o'clock, *zain* (z) at 2 o'clock, *pe* (p) at 3 o'clock, *gimel* (γ) at 4 o'clock, *vau* (w) at 5 o'clock, *cheth* (x) at 6 o'clock, and *aleph* (') at 7 o'clock, so that the legend as a whole can be restored to “(tw)n zpyw x'(γ'n)” (Fig. 1-3).

Fig. 1-3

The coin that can be cross-verified is shown in *Zhaowu yizhen* Figure 4-336, numbered #71 on the Sogdcoins website⁵, on which the position of the remaining letters is basically the same as that of the coin in Fig. 1-3, and the legend as a whole can be restored as “twn zpy(w x'γ'n)” (Fig. 1-4):

Fig. 1-4

After confirming that the legend of the third subcategory of *Tuun/Tun Qaghan* is “twn zpyw x'γ'n”, based on a similar approach, we re-examine all the legends of the second subcategory and obtain the same reading. As mentioned earlier, among the two coins of the third subcategory, the legend of which is interpreted as “twn zpyw x'γ'n” by Babayarov, the second coin is the same one in Figure 1-2, but the first coin should fall into the second subcategory actually (Babayarov, 2019: 360-361). This coin is the one corresponding to *Zhaowu yizhen* Figure 4-332 (Lang & Lin, 2018: 131), but the face with legend and tamga is rotated

⁵ www.sogdcoins.narod.ru/chach/pic/71a.jpg

180 degrees (Fig. 1-5). The legend is arranged clockwise, with *x'γ'n* at the top and *twn* at the bottom right.

Fig. 1-5

It is also found that the five coins shown in *Zhaowu yizhen* Figure 4-329, 4-330, 4-331, 4-332, and 4-333 (Lang & Lin, 2018: 130-131) are all likely to belong to the same subtype in the second subcategory, and their tamgas and legends are exactly the same, and the legend can also be read as “*twn zpyw x'γ'n*” (Fig. 1-5, 1-6, 1-7, 1-8, 1-9). Among them, in terms of *twn* which is both located at the bottom right, Fig. 1-5 and 1-8 are quite clear; in terms of *zpyw* which is both located at the bottom left, (*z*)*pyw* in Fig. 1-9 is the clearest, and *zp(γw)* in Fig. 1-8 is the second clearest; in terms of *x'γ'n* which is all located at the top, Fig. 1-5, 1-6, 1-9 are relatively clear.

Fig. 1-6

Fig. 1-7

Fig. 1-8

Fig. 1-9

In addition, the coin in *Zhaowu yizhen* Figure 4-317 (Lang & Lin 2018: 129) may also belong to the same subtype of “*twn zpyw x’γ’n*” coins mentioned above (Fig. 1-10). It is easy to see that the *zpyw* at the top right is clearly distinguishable, and the *x’γ’n* at the bottom also has a few remnants. The cross symbol at the lower middle of the tamga interior is also faintly visible. Obviously, this one also belongs to the second subcategory of *Tuun/Tun Qaghan* coins.

Fig. 1-10

Now, let us go back and re-examine the sample No. 27 of the second subcategory of *Tuun/Tun Qaghan* coins classified by Babayarov (Babayarov 2007a: 18-19). The cross symbol at the center is quite conspicuous, and its legend can also be restored to read as “*twn zpyw x’γ’n*” (Fig. 1-11). Among them, the letter before *x’γ(n)* is clearly *vau* (*w*), which is located at 3 o’clock, and the letter *gimel* (*γ*) located at 2 o’clock is vaguely visible, so the legend can be restored as: “(*twn zp*)*γw x’γ(n)*”.

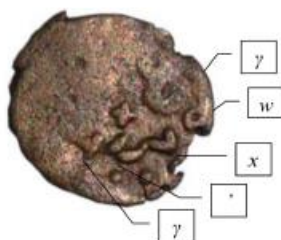

Fig. 1-11

In summary, *Tuun/Tun Qaghan* coins can be divided into three subcategories according to the differences of tamga and legend, as shown in the

following table. The legend of the first subcategory is “*βγγ twwn x’γ’n*” (divine Tuun Qaghan), and the legend of the second and the third subcategories is “*twn zpyw x’γ’n*” (Tun Jabghu Qaghan).

Subcategory No.	Tamga	Legend
1	TT-C3	<i>βγγ twwn x’γ’n</i>
2	TT-C3 + cross	<i>twn zpyw x’γ’n</i>
3	TT-C3 + TT-TZ	<i>twn zpyw x’γ’n</i>

Table 1

3. *zpyw* in Numismatic Legend should be revised to *zwyw*

In addition to the third category of *Qaghan* coins, the first and the second categories in the Babayarov’s classification are *Jabghu* coins and *Jabghu-Qaghan* coins (Babayarov & Kubatin, 2013; Babayarov, 2016; Babayarov, 2019: 351-352). Babayarov noticed early on that the word *Jabghu* in the first category of *Jabghu* coin legends and the same word *Jabghu* in the second category *Jabghu-Qaghan* coin legends used different spellings, respectively *zpyw* and *cpyw*, but he did not give a satisfactory explanation for how to understand this difference in orthography. He simply thought that it reflects the difficulty of using Sogdian to represent Turkic pronunciation, and the two different spellings might indicate that their casters belonged to different Western Turkic Qaghanate rulers whose coins were classified differently (Babayarov 2007b). As mentioned above, the word *Jabghu* also appears in the legends of the second and the third subcategories of the *Tuun/Tun Qaghan* coins, which represent the third category, but its orthography is the same as the first category, i.e. both written as *zpyw*. According to Babayarov’s classification, the imperial titles coins in Western Turkic Qaghanate coins were divided into three categories, from *Jabghu* to *Jabghu-Qaghan* to *Qaghan*, in chronological order, then, there are two contradictions. First, the *Tuun/Tun Qaghan* coins, which belong to the third category, actually contain two different types of *Jabghu-Qaghan* coins, whereas the *Jabghu-Qaghan* coins should have been classified as the second category, which caused confusion in the classification. Second, it is puzzling that the word *Jabghu*, which is shared by the first category of coins in the early period and the third category of coins in the late period, is spelled differently from that of the second category of coins in the intermediate period. The question is, in the reading of the above

numismatic legends, is it really correct to think of *zpyw* as the variant spelling form of *cpyw* (*jabghu*)? In the following, we will re-examine the coins that contain *zpyw* in the legend and propose a new reading based on the facts.

In fact, there is still a lot of controversy about the reading of the legends of the first category of *Jabghu* coin. For instance, for the most representative *ZNH pny zpyw* coin, the reading of various scholars is quite different, and it is difficult to reach a consensus for the time being: Rtveladze read the inscription as “*ZNH pny tδwnk c(c)ynk*”, which was amended by Babayarov to “*ZNH pny zpyw kr crδnk*”, while P. B. Lurje argued that it should be read as “*ZNH p-ny zw-δ-nw nk*” (Lurje 2010: 471-472). We can see that *zpyw* in the eyes of Babayarov became *zδnw* in the eyes of Lurje. Judging from the photograph of the coin, combined with the comparative analysis of the previous undisputed word *pny*, the second letter in the so-called *zpyw* obviously looks more like *vau* (*w*) than *pe* (*p*), so Lurje’s reading is more reasonable. A closer look shows that the glyphs of *vau* (*w*) and *pe* (*p*) in the legend are clearly different, and the distinction between them is clearly depicted. The most evident difference is that the starting stroke of *pe* (*p*) is not connected to subsequent strokes and thus does not form a closed outline, while the corresponding strokes of *vau* (*w*) are connected and thus form a closed circle (Fig. 1-12).

Fig. 1-12

Combined with a comprehensive analysis of other samples of the same type, it can be confirmed that the *gimel* (*γ*) in *zpyw* read by Babayarov can basically be established, and that it looks like *lamed* (*δ*) in some coins, which is a special case, probably because there is a certain tilt angle and no ligature (Babayarov & Kubatin 2014: 74), whereas Lurje’s *zδnw* read the deformed letter *gimel* (*γ*) as two letters, *lamed* (*δ*) and *nun* (*n*). Thus, the *zpyw* read by Babayarov should be amended to *zwyw*. Using the above glyph differences between *pe* (*p*) and *vau* (*w*) to recheck the *Tun Jabghu Qaghan* coins discussed earlier, it is not surprising that

the *zpyw* in those legends should also be revised to *zwyw*—the letters incorrectly identified as *pe* (*p*) all have distinct closed circles and should therefore be read as *vau* (*w*). The glyph difference between *pe* (*p*) and *vau* (*w*) can also be more evident in some examples of the second category of *Jabghu-Qaghan* coins, such as the *pny cpyw x'γ'n* coin shown below, where the distinction between *vau* (*w*) and *pe* (*p*) is quite obvious (Babayarov 2007a: 12, Fig. No. 11, No. 12) (Fig. 1-13). Another example also comes from *pny cpyw x'γ'n* coin, in which the distinction between *vau* (*w*) and *pe* (*p*) is very obvious as well (Babayarov, 2021: 41-42, Fig. 5, 6) (Fig. 1-14).

Fig. 1-13

Fig. 1-14

Based on the above analysis and argument, we propose that *zpyw* in the legends of Western Türk coins should be revised to *zwyw*. Therefore, the opinion that it is interpreted as the variant spelling form of *cpyw/Jabghu* is no longer tenable. Since *Yehu/Jabghu* can no longer form pronunciation correspondence with *zwyw*, the next question is: What is the possible Chinese transcription of *zwyw* as an epithet?

4. The Chinese transcription of *zwyw*

As mentioned above, the Middle Chinese reconstruction of *Shegui* is **Dzia-gjwi*, which is quite similar to the epithet *zwyw* that appeared many times on the above-mentioned Western Türk coin legends. In particular, the pronunciation

positions of the two main consonants are very close. Based on this, we put forward a speculation that the possible Chinese transcription of *zwyw* may be *Shegui*. Since the Middle Chinese reconstruction differs in specific times and spaces, there is still room for discussion on how *Shegui* was pronounced in the northwest Chinese dialects during the sixth and seventh centuries. Below we attempt to make a detailed argument to test the rationality of our conjecture.

In Sogdian, the letters representing voiced alveolar fricative *z* and voiced palatal fricative *ž* were generally not distinguished, and both used *zain* (*z*); sometimes the latter was also clearly expressed by appending a dot (Sims-Williams, 1989: 176, 179; Gharib, 1995: xxxii). According to the aforementioned opinion that *zpyw* was regarded as the variant spelling form of *cpyw/Jabghu*, the scholars explained the initial letter *zain* (*z*) as voiced palatal fricative *z* (Babayarov 2007b). In later periods, Sogdian *ž* generally corresponded to initial 日 **ɲ* in Middle Chinese. This is because, although it was originally a palatal nasal in the Chang'an dialect of the middle and late Tang Dynasty, the nasal of initial 日 became partially denasalized (Pulleyblank 1962: 67; Li 1980: 101), thus gradually forming a pronunciation correspondence with Sogdian *ž*, for instance, in the Sogdian sources from the eighth to tenth centuries, there were examples of using *zyw/z̄w* to represent the Chinese character *ru* 如 that had initial 日 in Middle Chinese (Yoshida, 1994: 357, 349, 283, 280). However, in earlier periods, other initials were sometimes used. Sogdian personal name *Randian* 染典 /*Randian* 染顛 found in the eighth-century sources, Middle Chinese is **ɲiam'ten'*, which corresponded to Sogdian **žymt'yn* “favour (of the god) *Zhēmat*”, in which the word *ran* 染 exactly had initial 日. After removing the suffix of this name, there was another Chinese transcription recorded in the sixth and seventh centuries: *Shewu* 射勿, its original text form was *Zhēmat/δrym't*, *δrymt*, which was the Iranian variant of the Greek goddess of fertility *Demeter* (Δημήτηρ), widely used in personal name (Lurje, 2010: 181, No. 442; Wang, 2023: 12). Yutaka Yoshida also mentioned that *δrymt* was *jymt* in Manichaean Sogdian, and similar personal names could also be found in *Yanmi pantuo* 炎蜜畔陀 and *Shemi pantuo* 射蜜畔陀 in the same Turfan document, and the pronunciation of the initial consonant of the word was vacillating; *ž-* of this name was sometimes pronounced with very weak affrication and sounded like semivowel *ɻ-* in other words (Yoshida, 2005: 60-61). In fact, *she* 射 is a polyphonic character, the Middle Chinese of which had

double readings **jīa* and **dzīa*, and its initials belonged to 以 and 船 respectively. E. G. Pulleyblank had long pointed out that the Chinese character with initial 船 was sometimes found representing Sanskrit *j-*, but much more often it was used like semivowel *y-* (= Karlgren's *i*), which had the value of a palatal fricative in early Buddhist transcriptions, to represent a Prakrit *ǰ* from Sanskrit *y* or *ś*; there were even some examples in which the Chinese voiced initials 以 and 船 were used to represent Sanskrit initial consonant *ś* with a presumed value **ǰ*; the transcription value of initial 以 between Han and Tang seemed fairly clear, and it was also a palatal fricative *ǰ*; the close relation between the initial 船 and 以 could also be proved by many examples of double readings of Chinese characters, one of which happened to be the character *she* 射 (Pulleyblank, 1962: 67-68, 115). When C. P. Atwood discussed the turkic title *Shemo* 射摩, he pointed out that its original text had two forms: *Yama* and *Zhama*, which could be compared with the original text of *Yehu* 葉護 which also had two forms: *yabghu* and *zhabghu*. The transformation between the initial consonant *y-* and *zh-* in its original text form could be traced back to the transformation in other languages before entering Turkic. This transformation also existed in similar situations in Chinese historical pronunciation, and *she* 射 was once again mentioned as an example. Atwood even speculated that Chinese transliterators noticed the difference in Turkic pronunciation, so they chose Chinese characters that were also polyphonic characters to transliterate (Atwood, 2012/2013: 78-81). Then, the Sogdian corresponding to *she* 射 in the above examples may be *δry/jy/žy*. Among the three spellings of *δr-/j-/ž-*, *δr-* was the historical spelling, which could be found in Buddhist Sogdian and some Manichaean Sogdian documents (Gharib, 1995: xxxiv). Based on this, a connection can be made between the Sogdian *ž-/j-/δr-* in the sixth and seventh centuries and the initial of the Chinese character *she* 射, which happens to be close to the era of *zwyw* coins.

The finals of *she* 射 and *ru* 如 both belonged to rhyme group 魚 in Old Chinese (Li, 1980: 59), but in Middle Chinese they belonged to rhyme 麻三 and rhyme 魚 respectively (Zhengzhang, 2003: 458, 430). However, the relationship between these two Middle Chinese rhymes was relatively intimate, and they could have been the same category (Pan, 2000: 198). Such a close relationship, which had the same origin in Old Chinese and belonged to the similar category in Middle Chinese, might give people a similar listening experience in the

transitional stage between the Late Old Chinese and the Early Middle Chinese. In addition, the pronunciation position of the voiced palatal fricative \check{z} - is originally relatively close to the high back unrounded vowel $-u$ which sounds somewhere between the high back rounded vowel $-u$ and the high front unrounded vowel $-i$ (Luo & Wang, 1981: 60-103; Guo, 2010 Examples 3-4; Liu, 2021). In the Sino-Tibetan transliteration materials of the northwest dialect of the Tang and Five Dynasties, rhyme 魚 could be written in two ways $-u$ and $-i$, indicating that rhyme 魚 was $-u$ in those dialects, so it might have sounded like either $-u$ or $-i$ to the Tibetan people at that time (Pan, 2000: 201), while the corresponding Sogdian vowels were either $-w$ or $-y$, therefore, the Sogdian corresponding of *she* 射 might be either zy or zw . It could be speculated that in the sixth and seventh centuries, during the transition period between the Late Old Chinese and the Early Middle Chinese, one of the Chinese transcriptions of Sogdian zw might be *she* 射.

The Middle Chinese for *gui* 匱 was $*gwi$, the initial was 群, and the Middle Chinese status of the final was *zhi-he-san-qu* 至合三去 (Guo 2010: 224; Pulleyblank 1991: 178). According to the pronunciation corresponding rules of Sogdian and Chinese at the same period, Sogdian γ usually corresponded to the initial 匣 $*\gamma$ in Middle Chinese. A common example is the character *han* 汗 in *Kehan* 可汗, of which the Middle Chinese was $*\gamma an$ and the initial was 匣, which corresponded to $\gamma'n$ in Sogdian $x'\gamma'n$. Another example is the character *hu* 護 in *Yehu* 葉護, of which the Middle Chinese was $*\gamma uo$ and the initial was 匣, which corresponded to γw in Sogdian $cpyw$ (Chen, 2022: 47). However, if the pronunciation factors of northwest dialects are considered, the pronunciation corresponding rules may not be so strict. Among the sources unearthed from Turfan, which belonged to about the sixth century, there were two names of Hu people (Sogdian). One was *Beishi Yifugu* 卑失移浮孤, also known as *Beishi Shepohu* 卑失蚩婆護, and *Shepohu* 蚩婆護/*Yifugu* 移浮孤 in which was a title from Turkic *yabyu*, usually translated as *Yehu* 葉護 (Jiang 1994: 94), corresponding to Sogdian $cpyw$. The other one was *Kushou* 枯廩, which came from Sogdian $\gamma wš$, meaning “joy”, and was also called *Hushu* 胡數 in the eighth-century sources (Wang, 2012: 186-187). Among the above-mentioned Chinese transcriptions, the ones that complied with the rules were *hu* 護 and *hu* 胡, and the Middle Chinese initials of them belonged to 匣 (Guo 2010: 152, 151); But the Middle Chinese initials of *gu* 孤 and *ku* 枯 belonged to 見 and 溪 respectively (Guo, 2010: 148, 149). These two

examples seem to prove that due to the influence of the northwest Chinese pronunciation which the local Sogdians were exposed to, the initial 見 *k and 溪 *k' of Chinese characters at that time could also correspond to Sogdian γ . By analogy, it was also possible to use the initial 群 *g which had the same pronunciation position as the initial 見 *k and 溪 *k' to correspond to Sogdian γ . In terms of initial pronunciation corresponding, it can also be supplemented that *gui* 匱 was connected with *kui* 篋 when it was interpreted as “basket for soil” (Xu 2010: 103), and *kui* 篋 had double readings in Middle Chinese, the initials of which were 群 and 溪 (Xu, 2010: 3217; Pulleyblank, 1991: 178), which means that the Middle Chinese initial of *gui* 匱 might also be 溪 in some cases, so it could also correspond to Sogdian γ like the aforementioned *ku* 枯.

In terms of final pronunciation corresponding, referring to the Sino-Tibetan transliteration use cases of the same period, the final of *wei* 位 also belonged to *zhi-he-san-qu* 至合三去, and its Tibetan transcription was *fiu* (Zhou & Xie 2006: 58). The pronunciation of *gui* 匱 came from *gui* 貴, the final of which had a Middle Chinese status of *wei-he-san-qu* 未合三去. If the pronunciation corresponding standard is slightly lowered, assuming that the final of *gui* 匱 was relatively close to that of *gui* 貴, then other Sino-Tibetan transliteration use cases can also refer to the following examples, in which all of the finals were *wei-he-san-qu* 未合三去: *wei* 畏 — *ju/?u*; *wei* 謂 — *ju/fiu*; *wei* 魏 — *fiu* (Zhou & Xie 2006: 58-59). By analogy, it seems that a corresponding relationship could be established between the final of *gui* 匱 and Tibetan *u*, and thus building a corresponding relationship between it and Sogdian *w*, although not so direct, is still a relatively reasonable correlation path. In summary, one of the Chinese transcriptions of Sogdian γw in the sixth and seventh centuries might be *gui* 匱.

Therefore, the Chinese transcription of the aforementioned Sogdian $zwyw$ could be restored to *Shegui* 射匱. Furthermore, from the above argumentation process, the initial consonant of the two words of pronunciation corresponding was closer to voiced palatal fricative than voiced alveolar fricative, so Sogdian $zwyw$ could be restored to $\check{z}wyw$ more precisely.

5. The Etymology of $\check{z}wyw$ /*Shegui*

Shegui was an epithet used by Turkic elites, mainly found in Western Türk. There were only three cases in Chinese writing sources, one of which was Tegin

title (Shegui Tegin, the father of Ashina Helu 賀魯), and the other two cases were Qaghan titles: Shegui Qaghan, the grandson of Tardu Qaghan; Yipi Shegui Qaghan, the grandson of Dielishi Qaghan. If the foregoing hypothesis that the original text form of *Shegui* may be Sogdian *žwyw* is plausible, then what is the etymology of *žwyw/Shegui*?

In Mount Mugh Sogdian Documents A-5, one word *δryw'k* appeared twice in lines 11 and 19, pronounced /*Žəyuwak*/, which was the name of a recipient of one drachma for shoes and five drachmae for unspecified goods (Lurje 2010: 178-179). Regarding the etymology of the personal name, Lurje pointed out that *-'k* is a hypocoristic suffix, and when this suffix is removed, the remaining stem *δryw*- can correspond to the Buddhist Sogdian *δryw*, *zyw* and the Manichaean Sogdian *jyw*, *jwy*, which means “hard, cruel” (Lurje, 2010: 178-179). This is quite close to the foregoing word *žwyw*. According to Gharib’s “*Sogdian Dictionary*”, the related words found are as follows: *δryw* “hard, cruel, extremely” (Gharib 1995: 142, No. 3587), *zy-w* “very much” (Gharib 1995: 460, No. 11283), *zyw* “hard, severe, cruel, difficult” (Gharib, 1995: 460, No. 11284), *žwy* “hard” (Gharib, 1995: 467, No. 11472), *jyw/jwy-* “hard, cruel” (Gharib 1995: 183, No. 4579/4598). Besides, corresponding to the above-mentioned Buddhist Sogdian and Manichaean Sogdian, the Christian Sogdian form of this word is *zyw*, *zyw-*, which means “harsh, cruel, hard, difficult, sore, grievous; sorely, greatly, very, very much” (Sims-Williams, 2016: 244), is also very close to the foregoing word *žwyw*. In the titles of the Chach rulers appearing in the coin legends, in addition to the Turkic *tk'yn/tegin*, *tδwn/tudun*, etc., there is also a Sogdian *xwβw* (Kamoliddin & Babajar 2008), which means “king, chief”. This word was also often written as *xwβ-*, which indicates that the two forms of *xwβw* and *xwβ-* are equivalent, and their early etymology may be **xwa-bawa* (Gharib, 1995: 435, No. 10712); similarly, there may also be an equivalence relationship between the two forms *žwyw* and *žwy-*. Therefore, we propose a speculation: the etymology of *žwyw/Shegui* is likely to be related to the Sogdian *žwy-/zyw/jwy-/jyw/δryw*, which means “hard, cruel, harsh, difficult, sore, grievous, severe, extremely, very much”, and it can be used as both adjective and adverb of degree. It is not difficult to find that this word is semantically very close to the later famous Turkic-Mongol epithet *čingiz* 成吉思.

Although the etymology of 成吉思 is still controversial, the opinion that it came from the plural form of Mongolian *čing* (“hard, strong”) or from the ancient

Turkic *čingiz* (“fierce, hard, tough”) has gradually become the mainstream in recent years, especially the latter has received more attention (Rachewiltz, 1989: 282-288; Bai, 2019: 46-47). On the other hand, Cai Meibiao combined Chinese sources and proposed that *Shengwu* 聖武 and 成吉思 as Temujin’s posthumous titles were just the difference between Chinese and Mongolian; although it could not be considered that *Shengwu* is the direct translation of 成吉思, it is enough to show that the formulation of the posthumous title of *Shengwu* in Chinese followed the original meaning of the Mongolian title 成吉思, so *Shengwu* should be the most appropriate Chinese interpretation of the name 成吉思; *Shengwu* means “mighty”, and 成吉思汗 means “Lord of the Mighty” (Cai, 2007: 102). Therefore, if the aforementioned restoration, interpretation, and etymological analysis of *žwyw* is plausible, *Shegui* as a Turkic epithet is likely to be highly related to 成吉思 semantically, and *Shegui Qaghan* can also be interpreted as “Lord of the Mighty”. As we know, most of the early Turkic epithet came from non-Turkic languages, especially Iranian and Indian (Sinor, 1985; Golden, 1992: 121-122; Atwood, 2012/2013: 49-50, 60-61; Yoshida, 2019: 104). For instance, *Niri Qaghan*, slightly earlier than *Shegui Qaghan*, the leader of the Western Turkic Group and the grandson of *Mughan Qaghan*, whose name *Niri* might come from Sogdian *nyrk(’)*~*nyrq*, which means “viril” or “mighty” (Vovin 2018: 307). This reflects that in the early days of its rise, *Türk* inherited more political and cultural heritage from the two previous powerful polities in Inner Asia, *Ruanruan* and *Hephthalite*, while the Western *Türk* inherited more from the *Hephthalite* heritage. Therefore, that the word *žwyw/Shegui* is probably derived from Sogdian can add an example to the foregoing phenomenon.

Regarding the etymological analysis of 成吉思, a newer view is that, since before the rise of Mongolia, the Uyghur personal name *čingis* 成吉思 appeared in the Western Uyghur Kingdom, meaning “the strong”, then it is not very convincing to infer the semantics of *čingis* 成吉思 based on the semantics of later Yakut *čingis*~*čigis* (“hard, cruel”) and New Persian *čingiz* (“firm, strong”) (Bai 2019: 58). However, if the foregoing speculation is considered, that the Turkic epithet *žwyw/Shegui* came from Iranian-Sogdian *žwy-/žyw/jwy-/jyw/δryw*, which means “hard, cruel, harsh, difficult, sore, grievous, severe, extremely, very much” and other meanings, then we can also think about another possibility, that is, the etymology of the later epithet 成吉思 can certainly be traced back to the Uyghur

čingis (“the strong”), but judging from the semantics of the earlier Turkic epithet *žwyw/Shegui*, which is more consistent with the meaning of Yakut *čingis~čigis* (“hard, cruel”) and New Persian *čingiz* (“firm, strong”), therefore, it seems plausible to speculate that the title *žwyw/Shegui* is an inheritance of the Hephthalite heritage by early Türk, and the title was formed by directly borrowing more culturally advanced foreign words. When Turkic culture began to gradually develop and mature, it turned to use semantically equivalent native words instead. However, judging from the relationship between the original meaning and the extended meaning, if the word *čingiz/成吉思* really came from *žwyw/Shegui*, then the formation of the word can be classified as some kind of “semantic loan” or “semantic transfer”, that is to say, various semantics of the source word are correspondingly copied into the borrowed word (Weinreich 1963: 48; Zhu 2008). Accordingly, before the etymology of *成吉思* is finally resolved, the origin and evolution of the meanings such as “fierce, hard, cruel, tough” contained in Old Turkic *čingiz*, which may corresponds to Sogdian *žwyw*, are worthy of further study.

6. Western Turkic *žwyw* coins and related classifications

After correcting *zpyw/Jabghu* to *žwyw/Shegui*, re-examining the classification of Babayarov can further confirm that the three categories of imperial titles in Western Turkic Qaghanate coins do not correspond to the three development stages of *Jabghu*, *Jabghu-Qaghan*, and *Qaghan*, but should correspond to the three different lines of the Ashina clan. The most important evidence of this is undoubtedly the tamga on the coins. According to the classification of Babayarov, the tamga of the first category also appeared in the third category, and the spelling of *Jabghu* of the first category was also the same as that of the third category, but different from the second category. These contradictions are difficult to reconcile. However, if we reclassify according to tamga as the standard, the above contradiction can be satisfactorily eliminated.

The new classification is still divided into three categories. The second category of coins is the same as the former *Jabghu-Qaghan* coins of Babayarov’s classification. Since this category corresponds to the Ton *Jabghu* line, it contains two main types of coins: one belonging to Ton *Jabghu Qaghan* and the other belonging to his son Si *Jabghu* (= Si Yehu 肆葉護, Babayar, 2017) *Qaghan*. The

tamga of both is TT-C2, and the Qaghan title of both inscriptions contains “*ꞗꞗꞗ x’γ’n (Jabghu Qaghan)*”. However, the first category of coins in the new classification is no longer *ꞗꞗꞗ (Jabghu)* but should be revised to *twrk (Türk)*. The *twrk/Türk* here is not the *Türk* that represents the name of the ethnic group, but represents the name of the Qaghan *Dulu* (都六/都陸) (Chen, 2023: 27-33). *Dulu* was the son of *Tardu*, so this category of coins corresponds to the *Dulu* line. Because *Shegui* was the son of *Dulu*, he might basically inherit his father’s tamga. *Shegui*’s coins were most likely the *ꞗꞗꞗ* coins mentioned above, however, since the Sogdian legends of this type of coins have not yet been fully interpreted, the final confirmation of their casters remain to be studied. The first category of coins also includes many types without legend, but their tamgas are all TT-C1 (Fig. 2-2) (Babayar, 2007: 72-74; Babayarov, 2007a: 17-18). All these are also consistent with the strong influence of the chiefs from the *Dulu* line in the Western Turkic Qaghanate during the post-*Tardu* era.

The biggest change in the new classification is the third category of coins. In the former classification of Babayarov, the third category of *Qaghan* coins contained at least two different types of tamga, including both *Tuun Qaghan* coins and *Tun Jabghu Qaghan* coins corresponding to TT-C3, as well as various *Turk Qaghan* coins corresponding to TT-C1. The third category of coins in the new classification is the simple *Tuun/Tun Qaghan* coins, in which all coins have pair portraits on the front, and the tamgas are all TT-C3. The Sogdian legends of all coins have the epithet *twn* or *tw*, and also have the title *x’γ’n (Qaghan)*, but no longer have the title *ꞗꞗꞗ* which was formerly regarded as the variant spelling form of *Jabghu*. Moreover, considering tamgas are different from TT-C1 and TT-C2, although these types of coins are indeed *Qaghan* coins, their casters should come from another Ashina clan line different from the *Dulu* line and the *Tun Jabghu* line. According to Chinese writing sources, this Western Turkic Qaghan line is most likely to be identified as the *Magha Shad* line. As mentioned before, the legends of the second and the third subcategories of the third category of coins are all *twn ꞗꞗꞗ γ’γ’n (Tun Jabghu Qaghan)* according to the former interpretation. Now according to the new interpretation, it should be corrected to *twn žwꞗꞗ x’γ’n (Tun Shegui Qaghan)*. Comparing Chinese sources, we can see that this person is most likely *Yipi Shegui Qaghan*, whose full Qaghan title may be restored to **yrꞗꞗ twn žwꞗꞗ x’γ’n (Yipi Tun Shegui Qaghan)*. It can be speculated that

the Chinese record omitted the epithet *Tun* (*twn*), and the Sogdian legend omitted the epithet *'yrpy* (*Yipi*). The legend of the first subcategory of the third category of coins is “βγγ *twn* x'γ'n”. Based on the analysis of tamga and legend, its caster might be Nishu 泥熟/泥孰, the first Western Turkic Great Qaghan canonized by the Tang Empire, whose full Qaghan Title recorded in Chinese is *Tun Alouba Xilibi Duolu Kehan* 吞阿婁拔奚利邲咄陸可汗, in which *Tun* 吞 can correspond to *twn* in the inscription. However, Nishu died less than two years after becoming Great Qaghan. His younger brother Tonga 同俄/同娥 Shad succeeded him as the next Great Qaghan, whose title recorded in Chinese is *Shaboluo Dielishi Kehan* 沙鉢羅啞利失可汗. If this Qaghan title omitted the initial epithet *twn*, then considering that Dielishi Qaghan reigned for the second longest time merely shorter than Yipi Shegui Qaghan among the Qaghans of the Magha Shad line, which lasted for about five years, so the possibility that the βγγ *twn* x'γ'n coin belonged to Dielishi cannot be ruled out either (Babayarov, 2007a: 33).

7. Magha Shad's Pedigree

According to Chinese writing sources, there were at least five Great Qaghans from the Magha Shad line, and at least four of them were canonized by the Tang Empire (Wu, 1998: 298). As discussed above, the most likely casters of the *Tuun/Tun* Qaghan coins were the Qaghans from the Magha Shad line. It is easy to see that there is a significant difference between the tamga of the Magha Shad line and that of the Dulu line, and there is no direct derivative relationship between them. Therefore, it can be deduced that Magha Shad and Dulu did not have a direct ancestor-descendant relationship, so the closest common ancestor between them could only be Tardu, the father of Dulu. From the perspective of tamga derivation, it can be inferred that Magha Shad himself or his father was the brother of Dulu and the son of Tardu, considering closer genetic distance. This means that the possibility that Magha Shad was descended from Dulu can be safely ruled out. It can be inferred that Magha Shad came from Tardu but not from Dulu. The last time Tardu was mentioned in Chinese writing sources was in the 600s, and Shegui, the brother of Ton Jabghu who was the chief leader of Magha Shad, was first mentioned in Chinese writing sources in the 600s. Then, there is a high probability that there would be no more than one generation

between Tardu and Magha Shad, that is, Tardu might be Magha Shad's grandfather or father. However, if we want to determine whether Magha Shad was the son or grandson of Tardu, we still need to examine the historical background of the activities of the relevant figures. Judging from the records of the struggle between Si Jabghu and brothers Nishu and Dielishi, they were obviously contemporaries; as for the fathers of both parties, since Magha Shad was a subordinate of Ton Jabghu, they could also be determined to be contemporaries. So, Magha Shad was more likely to be Tardu's grandson like Ton Jabghu and Shegui. However, contemporaries may not belong to the same generation, so it cannot be determined whether Magha Shad was the son or grandson of Tardu simply based on the analysis of the figure's activities. Let us turn again to the evidence on tamga.

Regarding the tamga inheritance of nomad, the general rule is that the shape of the next generation's tamga will either remain basically unchanged, or an element will be added/changed to form a derived tamga and then separate as a new line. Therefore, the minimum genetic distance between the derived tamga and the basic tamga can be inferred from the degree of element difference between them (Kyzlasov, 2000: 74). According to the foregoing discussion, it can be inferred that all of the three categories of *Qaghan* coins in Western Türk belonged to the Tardu line. From the perspective of tamga derivative relationship, the second category Ton Jabghu line was a derivative branch of the first category Dulu line. There was no direct derivative relationship between the two and the third category Magha Shad line, but all three of them shared a common ancestor, Tardu. Judging from the structure and shape of tamga, only tamga TT-C3 of the third category Magha Shad line was left-right symmetrical. This feature is the same as the mainstream tamga of Hephthalite TT-S1 (Fig. 2-6) and TT-S59 (Fig. 2-7). The Tardu tamga TT-TD (Fig. 2-1) restored by reasoning was also left-right symmetrical; So, among the three categories of branch tamgas within the Tardu line, only Magha Shad line tamga retained the left-right symmetry of Tardu tamga. The added stroke did not destroy the symmetry of the original tamga, which might have been inspired and influenced by the tamga of Hephthalite. As mentioned earlier, on the *Yipi Shegui Qaghan* coins of the third subcategory of the third category, in addition to the TT-C3 tamga of the Magha Shad line, there was another tamga TT-TZ also appeared together, which was

very close to the so-called authentic Hephthalite tamga TT-S59 (Ilyasov, 2003: 143-145; Rtveladze, 2006: 119; Babayarov, 2007a: 35). This tamga has a lower semi-circle on the upper part, and the TT-C3 tamga also has a lower semi-circle on the upper part. The joint appearance of Turkic tamga TT-C3 and Hephthalite-like tamga TT-TZ on *Yipi Shegui Qaghan* coins may indicate a marriage relationship between them (Babayar 2007: 35; Babayarov & Kubatin 2014: 109; Babayarov 2017: 9). This relationship can be mutually confirmed by the fact that the activities of the Qaghans of the Magha Shad line were concentrated in the southwestern region of Qaghanate, especially in the northern Tokharistan and upper Oxus areas, which was the traditional distribution area of the Hephthalite states. Furthermore, we found that another more common Hephthalite tamga TT-S1 (belonging to the Alxon tribe of the Hephthalite Alliance, see Ilyasov 2003: 154; Vondrovec 2008; Rezakhani 2017: 104-124) also has many similarities with TT-C3. There is also a lower semi-circle on the upper part, and the difference between them is only in the middle part: TT-C3 has two curved hooks, one on the left and one on the right, while TT-S1 has a vertical line connected to a horizontal line; Other than that, the upper and lower parts of the two are almost identical—the upper part has a lower semi-circle, and the lower part has two curved hooks, one on the left and one on the right. The above evidences show that there was an intimate connection between the Magha Shad line and Hephthalite-Tokharistan, and there might even be a marriage relationship. As we will reveal below, the origins of this close relationship might be traced back to the Tardu era.

According to “Xiyu zhuan 西域傳” of *Suishu* 隋書, “In the past when the state was in confusion 先時國亂”, Türk sent Tong She 通設 to possess the state (Yu 2018: 248-249). “In the past when the state was in confusion” here referred to when Tardu attacked the Jiuquan of Sui Empire eastward in 578, the three countries of Khotan, Persian, and Hephthalite took the opportunity to launch rebellions in the rear area (Uchida, 1975: 447-448). Then the time when Tardu sent Tong She to possess the Hephthalite state after quelling the rebellion can be roughly determined to be between 580s and 590s. Hisao Matsuda speculated that the record that Türk sent Tong She to quell the rebellion of Hephthalite and possess the state might have come from the information obtained by Wei Jie and Du Xingman in the Hephthalite state when they were sent to the Western Regions under the orders of Sui Yangdi (Matsuda, 1970: 257). “In the past when

the state was in confusion” means a narration of past events, so it can be inferred that Tong She who was sent by Türk to possess Hephthalite was probably no longer alive when Wei Jie and Du Xingman arrived there, and the time when Wei Jie and Du Xingman were ordered to go to the Western Regions was between 605 and 609 (Nagasawa 1979; Yu 2005: 84-88). In addition, at the end of Shegui Qaghan’s reign in 616-617, Türk sent troops to intervene in the war between Hephthalites and Persians (Harmatta & Litvinsky 1996: 371-372), so the commander of the Turkic army could not be the long-dead Tong She who was the lord of Hephthalite, but is more likely to be his successor Magha Shad. Furthermore, considering that the death year of Magha Shad, who was a subordinate of Ton Jabghu, should not be earlier than the reign of Ton Jabghu Qaghan (617-628), the possibility of identifying Tong She and Magha Shad as the same person can be basically ruled out.

The Turkic title *Tong She* 通設 was earlier restored to **Tonga Schad* or **Tunja šad* (Markwart, 1938: 148; Haussig, 1953: 385), but the Chinese transcription of *Tonga/Tunja* was **Tong’e* 同俄/同娥, which cannot correspond to *Tong*. Cen Zhongmian’s identification of *Tong She* and *Tourxanth* (Cen 1958: 946) was also not valid, because *Tourxanth* should be restored to **Türk-šad*, the Chinese transcription reconstruction of which was **Dulu She* 都六設, not *Tong She* 通設. *Tourxanth* was *Tardu*’s brother and another son of *Istemi* (Marquart, 1914: 71-72; Markwart, 1938: 14; Pulleyblank, 1965: 125; Naito, 1988: 392, 402-404; Chen, 2023: 22-27). In fact, regarding that *ton/tun* means “eldest son”, “first”, “senior”, and “supreme” in Old Turkic, the Turkic title *Tong She* should be restored to **Ton šad* (*Ton Shad*) (Uchida, 1975: 457); and if we accept the setting that the Hephthalite-Tokharistan area was the *Tarduš* district, one of the four divisions of Western Türk, then the more complete title can also be assumed to be **Ton Tarduš šad* or **Tarduš Ton šad*, that is, *Tong Shad* can be regarded as the reduced form of *Tong Dadu Shad* or *Dadu Tong Shad*. *Ton Jabghu Qaghan* once sent his eldest son *Dadu Shad* (咄度設/**Tarduš šad*) to rule the Tokharistan region, and before replacing *Si Jabghu* as the Great Qaghan, *Nishu* also served as *Dadu Qaghan* (大渡可汗/**Tardu Qaghan*), thus should also be responsible for ruling the Hephthalite-Tokharistan region in the southwest. Judging from the title, *Tardu Qaghan*, the son of *Istemi*, was also originally supposed to oversee the *Tarduš* region. After quelling the Hephthalite rebellion, he sent his eldest son to rule the

region, which was quite consistent with this Western Türk tradition. From this point of view, Ton Shad, who ruled the Hephthalite area, might be the person connecting Tardu and Magha Shad in the lineage table, that is, he should be the son of Tardu, and judging from the epithet of *ton/tun*, he was probably the eldest son. Therefore, Magha Shad can be assumed to be the son of Ton Shad, and thus the grandson of Tardu just like Shegui and Ton Jabghu.

After Tardu pacified Hephthalite, in order to establish a firm rule in the local area, he probably entered into marriage alliance with several royal families of Hephthalite small states and principalities. Although there is no direct writing source to support this speculation, there are some circumstantial evidences from numismatic materials (Babayarov, 2019: 357-360). There are two successive coins in Panch, the legends of which are “*pncy MR’Y c’mwky’n*” and “*pncy MR’Y bycwtt*” (Hirano 2011: 355-358). On the other side of the legend face of both coins, two tamgas appear at the same time, one is the Tardu tamga TT-TD and the other is the tamga TT-TM (Fig. 2-5). The latter was more common in Termez region of the northern Tokharistan and upper Oxus during the Turkic era (Babayarov 2019: 344, 349), and it was generally considered to be one of the remnant small states and principalities of Hephthalite (Ilyasov, 2003: 141-143). There is also a Tokharistan Peroz coin, on which two tamgas also appear in the countermark at the same time, one is the Tardu tamga TT-TD, and the other is the so-called authentic Hephthalite tamga TT-S59, which was more common in the Turkic era in Qubadiyan region of the northern Tokharistan and upper Oxus region, and it was also one of the remnant small states and principalities of Hephthalite (Ilyasov 2003: 143-145). It must be noted that we have not found any material related to the Ton Shad tamga, so the possibility that the above Tardu tamga is the Ton Shad tamga cannot be ruled out. It is possible that Ton Shad basically inherited the Tardu tamga TT-TD, and the separation of the Magha Shad line tamga TT-C3 did not happen until Magha Shad’s generation. Türk’s marriage to the small states and principalities of Hephthalite, such as Termez and Qubadiyan, might have been in the period of either Tardu or Ton Shad. In any case, it can be inferred from the above evidence that the tradition of marriage between the Turkic Ashina clan and the remnant small states and principalities of the Hephthalite, initiated by Tardu or Ton Shad, was inherited after Ton Shad and his descendants ruled Hephthalite. The simultaneous appearance of the Turkic

Magha Shad line tamga TT-C3 and the Hephthalite-like tamga TT-TZ on the coins of Yipi Shegui Qaghan, the great-grandson of Magha Shad, could then be seen as a continuation of this long tradition. It also reveals the close ties between the Hephthalite-Tokharistan region and the Southern Group of Western Türk, with Magha Shad line at its core and Nushibi as its backbone.

After Tardu ending his rule in the East Turkic regions and fleeing away, the Istemi line became weakened for a time. During Chuluo's reign as the Western Turkic Great Qaghan (605–611), the north-eastern part of Western Türk was occupied by the Tiele Qaghanate of Qibi-Xueyantuo, the south-eastern part belonged to Chuluo of the Mughan line, and the western part remained by the Istemi line. The interior of the western part could be divided further into two parts, the north and the south. One of Tardu's grandsons, Shegui, son of Dulu, occupied the north, and another Tardu's grandson, Magha Shad, son of Ton Shad, occupied the south. During the period when he lost his position and was attached to Chuluo, Shegui recovered the northern part of the west, first conquering Chach, sending a Tegin to rule the state, then asking the Sui Empire for intermarriage, and was canonized as the Great Qaghan by the Sui Empire, thus began to march east to recover the lost territories of the Istemi line. While defeating Tiele and Chuluo, Shegui probably appointed his younger brother Ton Jabghu to recover the south, subduing Magha Shad who ruled the Hephthalite region, and opening the way to expand further southwest—going south to conquer Tokharistan, Kabulistan and even Persian. The forces sent by Shegui in 616–617 to intervene in the Hephthalite-Persian war might have been led by Magha Shad, while their withdrawal in 617 might have been due to Shegui's death and Magha Shad's return to his division being involved in the struggle for succession. Eventually, Ton Jabghu became the Great Qaghan, and Magha Shad retained his position and became an important pillar of the group led by the Ton Jabghu line.

8. Epilogue

After quelling the Hephthalite-Tokharistan rebellion, Tardu Qaghan ordered Ton Shad to rule the country, which was quite similar to Ton Jabghu Qaghan's re-pacification of Tokharistan and made his eldest son Tardu Shad rule the country. From this we can speculate that Ton Shad's status was also similar

to Tardu Shad's, and might also be the eldest son, so Tardu Qaghan gave him command of Hephthalite-Tokharistan, the most important vassal state of the newly conquered. The hypothesis that Ton Shad was the eldest son of Tardu Qaghan also has evidence from tamga. Regarding the Ton Shad's tamga, although there is no direct material, it can be inferred that there are two possible forms. One possible form of the Ton Shad tamga is close to the Tardu tamga TT-TD, i.e. it basically inherits the style of the Tardu tamga, which means that Ton Shad is the authentic line of Tardu, which also supports the status of his eldest son. Another possible form of the Ton Shad tamga is close to the tamga TT-C3 of the Magha Shad line, so it can be considered that Ton Shad was separated from the Tardu line as an important line, which also means that there are other descendants besides Dulu and Ton Shad who inherited Tardu's tamga as authentic lines; but in this case, the evolution from the Tardu tamga TT-TD to the Ton Shad tamga TT-C3 was to add an arc directly above, while the evolution from the Tardu tamga TT-TD to the Dulu tamga TT-C1 was to add an arc on the upper left side, so from the position and shape of the additional stroke attached to basic tamga, Ton Shad appeared to have a higher status than Dulu. In addition, the Qaghans of the Magha Shad line placed such emphasis on twwn/twn as the epithet in their numismatic legends, which seems to indicate that they greatly valued and elevated the status of the eldest son (firstborn) of their family ancestor Ton Shad.

During the eastward march of Tardu Qaghan from 594 to 603, the western territory of the Istemi line was defended by his two sons, Ton Shad in the south and Dulu in the north. In 603 Tardu Qaghan fled to Tuyuhun after the collapse of his rule in the Eastern Turkic region, probably with the intention of passing through that region to approach Ton Shad, the eldest son who remained in the southern part of the western territory. It can be inferred from the simultaneous appearance of the names of Niri Qaghan and Dulu Qaghan in Khüis Tolgoi Inscription (Chen, 2023: 27-31) that the remnants of Tardu group, led by Dulu, were once subordinate to Niri, while Tardu and Ton Shad were missing. Later, Shegui, son of Dulu, defeated Chuluo, son of Niri, and marched eastward, while Ton Jabghu marched southward to subdue Magha Shad, son of Ton Shad. As a result, the orthodox of the Tardu line was transferred from the Ton Shad line to the Dulu line, and then from the Shegui line to the Ton Jabghu line after Shegui's

death. When Nishu replaced Si Jabghu as the Great Qaghan, the orthodox returned to the Ton Shad-Magha Shad line; and all of the above transfers occurred within the Tardu line. As the core of Southern Group, the Magha Shad line had since become a powerful regime supported by the Tang Empire, and its last Qaghan Yipi Shegui eventually perished due to the confrontation with the Tang Empire. Subsequently, the Western Türk Governors and On Oq Qaghans canonized by the Tang Empire were all from the Northern Group, but it is doubtful whether they all came from the Tardu line. Therefore, the genealogy tracing and geographical analysis to the important members of the Northern Group, such as Helu, Mishe 彌射, Buzhen 步真 etc., is still a topic worthy of attention.

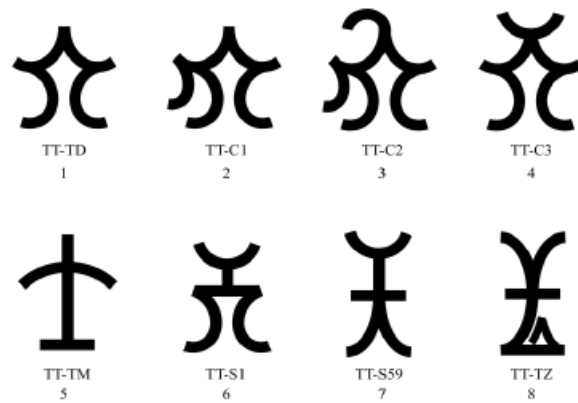

Fig. 2

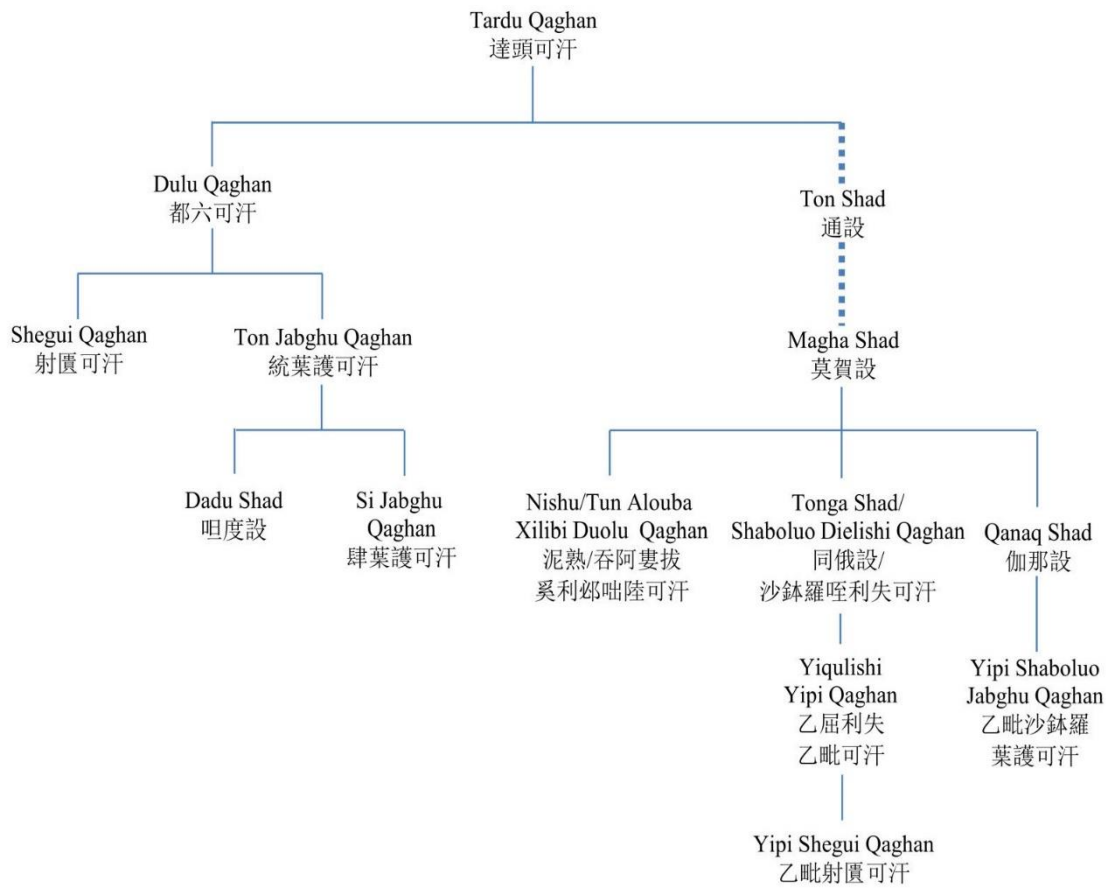

Fig. 3

References

- Atwood, C. P. (2012/2013). Some Early Inner Asian Terms Related to the Imperial Family and the Comitatus. *Central Asiatic Journal*, 56, 49-86.
- Babayar, G. (2007). Köktürk Kağanlığı Sikkeleri Kataloğu. The Catalogue of the Coins of Turkic Qaghanate. Ankara: TİKA.
- Babayar, G. (2017). Batı Köktürk Kağanlığı'nın "Elbi İşbara Sır Cabgu-Kağan" Ünvanlı Sikkeleri. *GLOBAL-Turk*, 3-4, 105-115.
- Babayarov, G. (2007a). *Drevnetyurkskiye monety Chachskogo oazisa (VI - VIII vv. n.e.)*. Tashkent.
- Babayarov, G. (2007b). On the orthography of the title "djabghu" in the coins with Sogdian letters relation to the Chach epoch of the Western Turkic Qaghanate. (<https://groups.yahoo.com/group/Sogdian-L/>)
- Babayarov, G. (2016). The Old Turkic Titles Qaghan, Jabghu and Jabgu-Qaghan on the Coins of the Western Turkic Qaghanate. Jusup Balasagındın "Kuttuu bilimi" - X-XI kılımdardagi borborduk Aziyadagi musulmandik kayra jarapuunun kuzgusu - Jusup Balasagındın 1000 jıldığına arnalğan V "Kırgız jana Karahandar kaganattarı" el aralık ilimiy-tajrıybalık jıyınının (2016-jıldın 16-18- sentyabrı) bayandamaları (pp. 25-33). Bişkek.
- Babayarov, G. (2017). On the Relations between the Rulers of Chach and Tokharistan in the Pre-Islamic Period. *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 23, 5-20.
- Babayarov, G. (2019). Tamgas on Early Medieval Coins from Central Asian Oases. In Voyakin, D. A. (Ed.). *Tamgas of Pre-Islamic Central Asia* (pp. 333-363). Samarkand: IICAS.
- Babayarov, G. (2021). New Reading of Some Turko-Sogdian Coins of Pre-Islamic Central Asia. Kamoliddin, Sh. (Ed.), *Sogdiyskiy sbornik. Vypusk 9: Noveyshiye issledovaniya po istorii i istorii kul'tury Sogda v Uzbekistane* (pp. 35-48). LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Babayarov, G. & Kubatin, A. (2013). Byzantine impact on the iconography of Western Turkic coinage. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 66(1), 47-58.
- Babayarov, G. & Kubatin, A. (2014). *Ocherki po istorii i numizmatike Zapadno-Tyurkskogo kaganata*. Chast' 1. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
- Bai, Yudong (2019). 成吉思汗称号的释音释义 [The Phonetics and Meaning of the Title Chinggis Khan]. *历史研究 [Historical Research]*, 2019(6), 45-58.

Cai, Meibiao (2007). 成吉思及撐黎孤涂释义 [The Meaning of Chinggis and Chengli-Gutu]. *中国史研究* [Journal of Chinese Historical Studies], 2, 99-106.

Cen, Zhongmian (1958). 突厥集史 [A Compilation of Chinese Sources on the Early Turks]. Beijing: Zhonghua Book Company.

Chen, Ken (2022). 關於突厥木杆可汗的名號 [On the Epithets of Türk Mu-gan Qaghan]. In *西域歷史語言研究集刊* [Historical and Philological Studies of China's Western Regions], 17, 43-55.

Chen, Ken (2023). 《慧思陶勒盖碑》时代的突厥形势 [The Situation in Turkic World on the Era of Khüis Tolgoi Inscription]. *中国与域外* [Sino-foreign Relations History], 5, 21-59.

Gharib, B. (1995). *Sogdian Dictionary (Sogdian-Persian-English)*. Tahran: Ferhangan Publications.

Golden, P. B. (1992). *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.

Guo, Xiliang (2010). 漢字古音手冊 [A Handbook of Ancient Pronunciation of Chinese Characters]. Beijing: The Commercial Press.

Harmatta, J. & Litvinsky, B. A. (1996). 16 Tokharistan and Gandhara under Western Türk rule (650–750). In: Litvinsky, B. A. (Ed.). *History of Civilizations of Central Asia III: The crossroads of civilizations: A.D. 250 to 750* (pp. 367-401). UNESCO Publishing.

Haussig, H. W. (1953). Theophylakts Exkurs über die skythischen Völker. *Byzantion*, 23, 275-462.

Hirano, S. (2011). A New Coin in the Name of Pēčut Lord of Panch. *The Numismatic Chronicle* (1966-), 171, 355-358.

Ilyasov, J. Y. (2003). On a number of Central-Asian Tamghas. *Silk Road Art and Archaeology*, 9, 131-157.

Jiang, Boqin (1994). 敦煌吐鲁番文书与丝绸之路 [Dunhuang and Turfan Documents and the Silk Road]. Beijing: Cultural Relics Press.

Kamoliddin, S. & Babajar, G. (2008). Some Notes on the Titles of the Pre-Islamic Rulers of Chach. *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 15, 71-92.

Kamoliddin, S. & Babayar, G. (2007). RETSENZIYA na rabotu E. V. Rtveldadze «Istoriya i numizmatika Chacha (vtoraya polovina III – seredina VIII v. n.e.)» (pp. 1-45). Tashkent, 2006, 28.01.07.

Kyzlasov, I. L. (2000). *Fyrkal'skaya runicheskaya nadpis' i yeyo tamga. Yezhegodnik Instituta Sayano-Altayskoy tyurkologii*. Abakan: Khakasskogo gosuniversiteta.

Kubatin, A. V. (2016). *Sistema titulov v Tyurkskom kaganate: genezis i preyemstvennost'*. Tashkent: Yangi nashr.

Lang, Rui & Lin, Wenjun (2018). 昭武遗珍：唐安西都护府地区货币研究 [Relics of Zhaowu: Research on the Currencies of the Anxi protectorate under the Tang]. Changsha: Hunan Art Publishing House.

Li, Fanggui (1980). 上古音研究 [Studies on Archaic Chinese]. Beijing: The Commercial Press.

Liu, Xinzhong (2021). 元音分析的框架 [A Framework for Vowel Analysis]. 东方语言学 [Journal of East Linguistics], 22, 35-46.

Luo, Changpei & Wang, Jun (1981). 普通语音学纲要 [Outline of General Phonetics]. Beijing: The Commercial Press.

Lurje, P. B. (2010). *Personal Names in Sogdian Sources*. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Markwart, J. (1938). *Wehrot und Arang: Untersuchungen zur mythischen und geschichtlichen Landeskunde von Ostiran*. Leiden: Brill.

Marquart, J. (1914). Über das Volkstum der Komanen. In *Osttürkische Dialektstudien* (pp. 25-238). Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

Matsuda, Hisao (1970). 古代天山の歴史地理學的研究 [Geo-Historical Studies on the Ancient Tianshan Region]. Tokyo: Waseda Daigaku Shuppanbu.

Nagasawa, Kazutoshi (1979). 韋節 杜行滿の西使 [On Wei Jie and Du Xingman's mission to the west]. シルクロード史研 [Historical studies of the Silk Road] (pp. 481-488).

Naito, Midori (1988). 西突厥史の研究 [History of the Western Turks]. Tokyo: Waseda Daigaku Shuppanbu.

Osawa, T. (2002). Batı Göktürk Kağanlığın'daki Aşinaslı Bir Kağan'ın Şeceresine ait Bir Kaynak. In Güzel, H. C. et al. (Eds.), *Türkler II* (pp. 813-823). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Pan, Wuyun (2000). 汉语历史音韵学 [Chinese Historical Phonology]. Shanghai: Shanghai Educational Publishing House.

Pulleyblank, E. G. (1962). The Consonantal System of Old Chinese. *Asia Major*, 9, 58-144, 206-265.

Pulleyblank, E. G. (1965). The Chinese Name for the Turks. *Journal of the American Oriental Society*, 85(2), 121-125.

Pulleyblank, E. G. (1991). *A Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese and Early Mandarin*. Vancouver: UBC Press.

Rachewiltz, I. (1989). The Title Činggis Qan/Qaγan re-examined. In Heissig, W. & Sagaster, K. (Eds.), *Gedanke und Wirkung: Festschrift zum 90. Geburtstag von Nikolaus Poppe* (pp. 281-298). Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Rezakhani, K. (2017). *Re-Orienting the Sasanians: East Iran in Late Antiquity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Rtveladze, E. (2006). *Istoriya i numizmatika Chacha (vtoraya polovina III - seredina VIII v. n.e.)*. Tashkent.

Shagalov, V. D. & Kuznetsov, A. V. (2006). *Каталог монет Чача III-VIII вв.* Tashkent: FAN.

Sims-Williams, N. (1989). Sogdian. In Schmitt, R. (Ed.), *Compendium Linguarum Iranicarum* (pp. 173-192). Wiesbaden: Reichert.

Sims-Williams, N. (2016). *A Dictionary: Christian Sogdian, Syriac and English*. Wiesbaden: Reichert.

Sinor, D. (1985). Some Components of the Civilization of the Turks. In Jarring, G. & Rosén, S. (Eds.), *Altaistic Studies* (pp. 145-159). Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Uchida, Ginpū (1975). *北アジア史研究：鮮卑柔然突厥篇* [North Asian History Studies II]. Kyoto: Dōhōsha Publishing Department.

Vondrovec, K. (2008). Numismatic Evidence of the Alchon Huns Reconsidered. *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas*, 50, 25-56.

Vovin, A. (2018). An Interpretation of the Khüis Tolgoi Inscription. *Journal Asiatique*, 306(2), 303-313.

Wang, Ding (2012). 中古碑志、写本中的汉胡语文札记（三） [Sino-Eurasiatica III]. 语言背后的历史：西域古典语言学高峰论坛论文集 [The History behind the Languages: Essays of Turfan Forum on Old Languages of the Silk Road] (pp. 183-187). Shanghai: Shanghai Chinese Classics Publishing House.

Wang, Ding (2023). 胡名之爲史料 [Foreign Names as Source Material]. 中外論壇 [East West Forum], 1, 9-12.

Weinreich, U. (1963). *Language in Contact: Findings and Problems*. The Hague: Mouton Publishers.

Wu, Yugui (1988). 西突厥新考 [New Study on the Western Turks]. 西北民族研究 [Northwestern Journal of Ethnology], 1, 111-130.

Wu, Yugui (1998). 突厥汗国与隋唐关系史研究 [The Türk Qaghanate and the History of Their Relations with the Sui and the Tang]. Beijing: China Social Sciences Press.

Xu, Zhongshu (2010). 漢語大字典 [Comprehensive Dictionary of Chinese Characters]. Chengdu & Wuhan: Sichuan Lexicographic Publishing House & Hubei Lexicographic Publishing House.

Yoshida, Y. (1994). ソグド文字で表記された漢字音 [Chinese in Sogdian Script]. 東方學報 [Journal of Oriental Studies], 66, 380-271.

Yoshida, Y. (2005). The Sogdian Version of the New Xi'an Inscription. In De la Vaissière, É. & Trombert, É. (Eds.), *Les Sogdiens en Chine* (pp. 57-72). Paris: École française d'Extrême-Orient.

Yoshida, Y. (2019). Sogdian Version of the Bugut Inscription Revisited. *Journal Asiatique*, 307(1), 97-108.

Yu, Taishan (2005). 两汉魏晋南北朝正史西域传要注 [A Concise Commentary on Monographs on the Western Regions in the Official Histories of the Western & Eastern Han, Wei, Jin, Southern & Northern Dynasties]. Beijing: Zhonghua Book Company.

Yu, Taishan (2018). *Sources on the History of the Hephthalites*. Beijing: The Commercial Press.

Zhengzhang, Shangfang (2003). 上古音系 [Old Chinese Phonology]. Shanghai: Shanghai Educational Publishing House.

Zhou, Jiwen & Xie, Houfang (2006). 敦煌吐蕃汉藏对音字汇 [A Compilation of Sino-Tibetan Transliteration Resources in Dunhuang and Tufan Manuscripts]. Beijing: China Minzu University Press.

Zhu, Guanming (2008). 移植：佛经翻译影响汉语词汇的一种方式 [Transfer: a way in which Buddhist Sutra Translations Influence Chinese Vocabulary]. 语言学论丛 [Essays on Linguistics], 37, 169-182.

Received 17.01.2024	Research Article	JOTS
Accepted 04.02.2024		8/1
Published 23.02.2024		2024: 57-95

Maitrisimit Nom Bitig Üzerine Yapılan Çalışmaların Kronolojik Kaynakçası (1907-2023)

Chronological Bibliography of Studies on Maitrisimit Nom Bitig (1907-2023)

OktaY DERE*

(Ankara/Turkey)

E-mail: oktaydereee@gmail.com

Erdem UÇAR*

Friedrich-Schiller-Universität Jena (Jena/Germany)

E-mail: erdem.ucar@uni-jena.de

As a result of the expeditions organised to East Turkistan in the 20th century, the scientific community became acquainted with Old Uyghur texts. The first studies on Old Uyghur texts were carried out by individuals such as Le Coq, Müller, Bang-Kaup, Gabain and Arat, after which research in this field gradually expanded. Among the Old Uyghur texts, certain works stand out due to differences in volume, content, vocabulary, etc. As a result, these texts have attracted more attention from researchers, leading to an increase in the number of studies compared to other texts. One such notable work is the Maitrisimit Nom Bitig. The studies on the Maitrisimit Nom Bitig are extensive, which has led to the creation of this bibliography to assist and streamline the efforts of researchers working on this work. The bibliography includes various types of studies such as books, introductions, theses, articles and papers on the Maitrisimit Nom Bitig, presented in chronological order.

Key Words: Mahāyāna Buddhism, Maitrisimit Nom Bitig, bibliography.

* ORCID ID: 0000-0002-0666-0267.

* ORCID ID: 0000-0002-0039-9619.

Giriş

XX. yüzyılda Orta Asya'ya düzenlenen keşif seferleri sonucu Turfan bölgesinde keşfedilen pek çok malzeme Avrupa'nın ve dünyanın çeşitli müze ve kütüphanelerine taşınmıştır. Keşfedilen malzemelerin önemli bir kısmı da Eski Türkçe metinlerden oluşmaktadır. Sözkonusu Eski Uygurca metinler üzerine ilk olarak A. von Le Coq, F. W. K. Müller, W. Bang-Kaup, A. von Gabain ve R. R. Arat gibi araştırmacılar tarafından teşhis, tasnif ve neşir çalışmaları yapılmıştır. Daha sonra Eski Uygurca metinler üzerine yapılan çalışmaların sayısı hızla artmıştır.

Eski Uygurca metinlerden bazıları, hacim, içerik ve söz varlığı açısından diğer metinlerden ayrılmaktadır. Bu metinler araştırmacıların dikkatini çekerek çalışmaların bu yönde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Söz konusu metinlerden biri de *Maitrisimit Nom Bitig* isimli eserdir. Eser, Buddha Maitreya ile Budistlerin buluşmasını, ondan sonraki hayatını ve çeşitli cehennem tasvirlerini anlatan Tohar A dilinden yapılan bir tercümedir. Buddha Maitreya, geleceğin Buddha'sı olup gelecekte Budistlerle buluşarak onlara bir kez daha Nirvana'ya giden yolu gösterecek kişidir. Buddha Maitreya şuan boddhisattva konumunda Tusita isimli bir cennette yaşamakta ve Budistlerle buluşacağı günü beklemektedir (Leeming, 2001: 113-114; Lurker, 2005: 116-117). Eski Uygurca *Maitrisimit Nom Bitig* tercümesinin yanında aynı konuyu içeren Çince, Sanskritçe, Tibetçe, Toharca, Soğdça, Hotence gibi dillerde yazılmış pek çok metin daha bulunmaktadır (Sertkaya, 1986: 1-3).

Maitreyasamiti-Sūtra veya *Maitrisimit Nom Bitig*'in bazı yazmalarındaki ketebe kaydına göre eser Eski Uygurcaya Tohar A dilinden (*Toxré*) tercüme edilmiştir. Toharca aslı *Maitreyasamitināṭaka* ise Sanskritçeden tercüme edilmiştir. Eser her ne kadar Toharcadan tercüme edilse de Eski Uygurca metnin içyapısı Toharca versiyondan farklıdır (Tekin, 1976: 30-35). Ancak *Maitrisimit Nom Bitig*'in Eski Uygurcaya ne zaman tercüme edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Eser tarihlendirilmesine ilişkin, IX. yüzyıldan önce (Tekin, 1976: 34; Kambiri, 2004: 1460), IX. yüzyıl (Gabain, 1961: 509; Pritsak, 1982: 28), IX. yüzyılın ortası (Laut, 1986: 162-163), IX-X. yüzyıllar arası (Le Coq, 1919: 103) gibi görüşler bulunmaktadır. *Maitrisimit Nom Bitig* tercümesinde bir *yükünç* ve 27 *ülüş* mevcuttur. Eserin şimdilik elimize Sengim, Murtuq ve Qomul (Hami) nüshası olmak üzere üç nüshası ulaşmıştır. Eserin yazmalarına ait parçalar bugün Berlin,

Ürümçi, Qomul, Kyōto, St. Petersburg ve Helsinki’de muhafaza edilmektedir. Berlin’de muhafaza edilen Sengim ve Murtuq nüshalarının katalogu Laut ve Wilkens tarafından neşredilmiştir (2017). 1959 yılında Doğu Türkistan’ın Tömürti isimli bölgesinde keşfedilen ve bugün 001A/B-293A/B kayıt numarasıyla Ürümçi’deki Şıncaç müzesinde muhafaza edilen Qomul (Hami/Tömürti/Nernasi) yazmasının (Kambiri, 2004: 1449, dip. 1) önemli bir kısmı Geng Shimin tarafından neşredilmiştir (2008). Ayrıca, Minzu üniversitesinden (Çin) Ablajan Yüsüp tarafından Qomul yazmasının parçaları üzerine bir doktora tezi hazırlanmaktadır.

Daha önce Laut & Wilkens 2017’nin giriş kısmında eser üzerine yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur (IX-XVI). Şimdiye kadar *Maitrisimit Nom Bitig*’in Eski Uygurcadaki tercümesinin hangi bölümlerinin neşredildiğini bir tablo halinde gösterilmesi eserin neşir tarihinin ilk bakışta fark edilmesi adına faydalı olabilir:

Bölüm	Neşri
Yükünç	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Qamberi et al. 1985, İsrabil et al. 1988, Geng et al. 1988, Geng 2008
1. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Li 1985b, İsrabil et al. 1988, Geng et al. 1988, Geng 2008
2. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, İsrabil-Qamberi 1982b, Li 1982, Li 1985a, Qamberi-Hoca 1982, Geng 1986, İsrabil et al. 1988, Geng et al. 1988, Geng 1980, Geng et al. 2004, Geng 2006, Geng 2008
3. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, İsrabil-Qamberi 1982a, İsrabil et al. 1983, Li 1983, İsrabil et al. 1988, Geng et al. 1988, Geng 2008
4. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, İsrabil et al. 1988, Geng et al. 1988, Geng 2008
5. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1988, İsrabil et al. 2013, Semet-İsrabil 2015
6. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980,
7. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1980
8. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1980
9. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1980
10. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1987, Geng 2008
11. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1988, Geng 2008, İsrabil 2009, Semet-Äysa 2011, Peyrot-Semet 2016

12. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1980
13. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1980, Geng et al. 1991, Geng 2008
14. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1992, Geng 2008
15. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1993a ve 1993b, Laut 1994, Geng 2008
16. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng-Klimkeit 1985, Geng 2008
17. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980
18. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Mirsultan 2015, Laut-Semet 2021 ve 2023
19. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980
20. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Laut 1995, Geng et al. 1998, Geng 2008
21. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1998, Geng 2008
22. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980
23. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1998, Geng 2008
24. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1998, Geng 2008
25. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1998, Geng 2008
26. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1998, Geng et al. 2004, Laut 2006, Geng 2008
27. Ülüş	Gabain 1957, Gabain 1961, Tekin 1976, Tekin 1980, Geng et al. 1998, Geng 2008, İsrail et al. 2013
Ketebe Kayıtları	Kasai 2008

Maitrisimit Nom Bitig gerek hacmi ve içeriği gerekse söz varlığı sebebiyle Eski Uygurca metinler içerisinde ayrı bir konuma sahiptir. Bu özel konumu sebebiyle eser üzerine azımsanmayacak bir düzeyde çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Bu sebeple eser üzerinde çalışma yapan araştırmacılara kolaylık sağlamak adına eser ile ilgili literatür ortaya konarak bu bibliyografya çalışması hazırlanmış ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Çalışmada *Maitrisimit Nom Bitig* üzerine ilk çalışmanın yapıldığı 1907 yılından itibaren hazırlanan kitap, tanıtma, tez, makale ve bildirimler kronolojik olarak sıralanmıştır.

Qutluğ bolsun!

1907

1. Maybon, C. B. "F. W. K.-Müller Beitrag zur genaueren Bestimmung der unbekanntenen Sprachen Mittelasiens Sitzungsber. der k.p. Ak. der Wissensch., 1907, pp. 958-960". *Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient*, 7(3/4), 402-403. (Tanitma).
2. Müller, F. W. K. Beitrag zur genaueren Bestimmung der unbekanntenen Sprachen Mittelasiens. Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 958-960.

1908

3. Sieg, E. & Siegling, W. Tocharisch, die Sprache der Indoskythen. Vorläufige Bemerkungen über eine bisher unbekanntene indogermanische Literatursprache. Sitzungsberichte der königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 915-932.

1910

4. Müller, F. W. K. *Uigurica II*. Abhandlungen der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften 1910: 3.

1914

5. Lüders, H. Über die literarischen Funde von Ostturkistan. Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 85-105.

1916

6. Müller, F. W. K. & Sieg, E. Maitrisimit und 'Tocharisch'. Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 395-417.

1918

7. Müller, F. W. K. Toxri und Kuisan (Küšan). Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 566-586.
8. Sieg, E. Ein einheimischer Name für Toxri. Sitzungsberichte der königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 560-565.

1919

9. Le Coq, A. von. Kurze Einführung in die uigurische Schriftkunde. Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen an der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. *Westasiatische Studien*, 11, 93-109.

1947

10. Baruch, W. Maitreya d'apres /es sources de Serinde. Revue de l'histoire des religions, 132, 67-92.

1955

11. Winter, W. Some Aspects of "Tocharian" Drama: Form and Techniques. Journal of the American Oriental Society, 75, 26-35.

1956

12. Tekin, Ş. Preußische Akademie der Wissenschaften, Turfan-Sammlung. 1-3. Mainz. (Yayımlanmamış Katalog).

1957

13. Gabain, A. von. Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. [I]. Wiesbaden: Akademie Verlag.

1958

14. Hamilton, J. R. & Demieville, P. "A. v. Gabain. Maitrisimit, oeuvre bouddhique en version turque ancienne". T'oung Pao, 46, 3-5. (Tanıtma).
15. Mansuroğlu, M. "Maitrisimit, die alttürkische Version eines Werkes der buddhischen Vaibhāsika-Schule (Budist Vaibhāsika Okuluna Ait Eski Türkçe Bir Versiyon) Wiesbaden 1956. 113 levhalık tıpkıbasım". İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 8, 136-138. (Tanıtma).
16. Tekin, Ş. "Maitrisimit, Die alttürkische Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. In Faksimile herausgegeben und bearbeitet von Annemarie von Gabain mit einer Einleitung von Helmuth Scheel, Wiesbaden 1957. (Maitrisimit, Burkancılığın Vaibhāsika-mezhebine Ait Bir Eserin Eski Türkçe Tercümesi. Tıpkıbasım halinde yayımlayan ve inceleyen: A. von Gabain. Giriş: Helmuth Scheel)". Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1958, 319-322. (Tanıtma).

1959

17. Thomas, W. "Gabain, A. von. Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. [I]. Wiesbaden: Akademie Verlag". Kratylos 4, 168-172. (Tanıtma).

1961

18. Gabain, A. von. Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. II. Berlin: Akademie Verlag.

19. Tekin, Ş. “Gabain, A. von. Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. II. Berlin: Akademie Verlag”. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 11, 143-144. (Tamtma).

20. Tekin, Ş. Uygurlarda Seva Tevcihi Âdeti ve İslamlıktaki Mevlid Duâsı. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 12, 233-245.

1962

21. Feng, Jiasheng (1962). 1959 年哈密新發現的回鶻文佛經 [The Old Uyghur Buddhist scripture discovered in Hami in 1959]. 文物 [Antiquities], 7/8, 90-97.

1963

22. Bombaci, A. On Ancient Turkish Dramatic Performances. Sinor, D. (Ed.), Aspects of Altaic Civilization. Proceedings of the Fifth Meeting of the Permanent International Altaistic Conference held at Indiana University, June 4-9, 1962 (87-117). Bloomington: Indiana University Publications.

23. Tekin, Ş. “Gabain, A. von. Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. [I]. Wiesbaden: Akademie Verlag”. Orientalistische Literaturzeitung, 58(1/2), 55-58. (Tamtma).

24. Winter, W. Tocharians and Turks. Sinor, D. (Ed.), Aspects of Altaic Civilization. Proceedings of the Fifth Meeting of the Permanent International Altaistic Conference held at Indiana University, June 4-9, 1962 (239-251). Bloomington: Indiana University Publications.

1964

25. Sinor, D. “Gabain, A. von. Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. II. Berlin: Akademie Verlag”. Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 27(3), 644-645. (Tamtma).

1965

26. Gabain, A. von. Alttürkische Schreibkultur und Druckerei. Deny, J. et al. (Eds.), Philologiae Turcicae Fundamenta I (171-191). Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

27. Gabain, A. von. Die alttürkische Literatur. Deny, J. et al. (Eds.), Philologiae Turcicae Fundamenta II (211-243). Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

1966

28. Lane, G. S. On the Interrelationship of the Tocharian Dialects. Birnbahum, H. & Puhvel, J. (Eds.), Ancient Indo-European Dialects Proceedings of the Conference on

Indo-European Linguistics Held at the University of California, Los Angeles 25–27 April 1963 (213-233). California: University of California Press.

29. Tekin, Ş. Bemerkungen zur vorislamischen türkischen Literatur. (Über ein vor kurzem aufgefundenes vollständiges Exemplar des Maytrisimit). *Cultura Turcica*, 3, 176-189.

1967

30. Çağatay, S. “Gabain, A. von. Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. I-II. Berlin: Akademie Verlag”. *Türkoloji Dergisi*, 3, 139 -142. (Tamtma).

1968

31. Bombaci, A. *Histoire de la litterature turque*. Paris: C. Klincksieck.

1970

32. Tekin, Ş. Zur Frage der Datierung des uigurischen Maitrisimit. Über die neuentdeckte Abschrift des Textes aus Hami. *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung*, 16, 129-132.

1972

33. Bailey, H.W. *Storytelling in Buddhist Central Asia*. *Acta Asiatica*, 23, 63-77.

1976

34. Tekin, Ş. *Uygurca Metinler II. Maytrisimit. Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram (Burkancılığın Vaibhāsika Tarikatine Ait Bir Eserin Uygurcası)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

1977

35. Henning, W. B. The Name of the “Tokharian” Language. *Acta Iranica*, 15, 341–345.

1978

36. Çağatay, S. *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*. Ankara: Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

1979

37. Erdal, M. The Chronological Classification of Old Turkish Texts. *Central Asiatic Journal*, 23, 151-175.

38. Moerloose, E. The Way of Vision (Darśanamārga) in the Tocharian and Old Turkish Versions of the Maitreyasamitinātaka. *Central Asiatic Journal*, 23, 240-249.
39. Sander, L. Buddhist Literature in Central Asia. *Encyclopedia of Buddhism*. Colombo: The Government of Sri Lanka, 4, 52-75.

1980

40. Geng, Shimin. & Zhang, Guangda. 唆里迷考 [A research about Solimi]. *历史研究* [Historical Studies], 2, 147-159.
41. Geng Shimin. Qedimqi Uyğurce İptidayi Piyesasi “Maitrisimit” (Hami nushasi)niñ 2-perdesi Heqqidiki Tetqiqat. *Journal of Turkish Studies*, 4, 101-156.
42. Laut, J. P. Buddhistische Höllenvorstellungen (unter besonderer Berücksichtigung alttürkischer Texte). Marburg. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, krş. Geng et al. 1998).
43. Scharlipp, W. Kurzer Überblick über die buddhistische Literatur der Türken. *Materialia Turcica*, 6, 37-53.
44. Tekin, Ş. Maitrisimit nom bitig. Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. 1. Teil: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen; 2. Teil: Analytischer und rückläufiger Index. *Berliner Turfantexte* 9. Berlin: Akademie Verlag.

1981

45. Geng, Shimin. 古代維吾爾語佛教原始劇本《彌勒會見記》(哈密寫本)研究 [The Study of the Old Uyghur Buddhist Manuscript “Meeting with Maitreya” (Hami Manuscript)]. *文史* [Literature and history], 12, 211-226.
46. İsrapıl, Y. & Qamberi, D. Qedimki Uyğur Yezqidiki Maytrisimitni Qisqueç Tonuştuşu. *Şincan Ünivertiti İlmî Jurnali*, 1, 28-56.

1982

47. Geng, Shimin. 古代维吾尔佛教原始剧本《弥勒会见记》研究 [Research on the Old Uyghur Buddhist Original Manuscript “Meeting with Maitreya”]. *文史* [Literature and History], 12, 12-19.
48. İsrapıl, Y. & Qamberi, D. 回鶻文《彌勒會見記》第三幕研究 [A study on the third act of “The Meeting with Maitreya” in the Old Uyghur text]. *新疆大學學報* [Journal of Xinjiang University], 1, 56-85.

49. İsrampil, Y. & Qamberi, D. 回鶻文《彌勒會見記》第二幕研究 [A study on the second act of “The Meeting with Maitreya” in the Old Uyghur text]. 新疆社會科學 [Xinjiang Social Sciences], 4, 84-150.
50. Li, Jingwei. 哈密本回鶻文《彌勒三彌底經記》第二卷研究 [A study on the second chapter of the Hami version of the Old Uyghur version of “The Sutra of Maitreya”]. 民族語文研究論文集 [Collection of Ethnic Language Research Papers] (673-704). Şincaj: Milletler Neşriyatı.
51. Pritsak, O. Das Alttürkische. Spuler, B. (Ed.), Handbuch der Orientalistik (27-52). Leiden-Köln: E. J. Brill.
52. Qamberi, D. & Hoca, A. Qedimki Uyğur Yezqidiki Maytrisimitniñ İkkinçi Bölümü Üstinde Tetqiqat. Şincañ İctimai Penler Tetqiqati, 4, 97-112.
53. Veli, K. Maytrisimit ve Toxri Tili. Şincaj Géziti 21 Dékabr 1982.

1983

54. Geng, Shimin. 维吾尔族古代文化和文献概论 [Introduction to Old Uyghur Culture and Literature]. Ürümqi: Milletler Neşriyatı.
55. İsrampil, Y. et al. 哈密本回鶻文《彌勒會見記》第三品 (1-5 叶) 研究 [Research on Chapter Three (Leaves 1-5) of the Old Uyghur Text “Meeting with Maitreya” from the Hami Manuscript]. 民族語文 [Minority Languages of China], 1, 50-64+82.
56. Li, Jingwei. 哈密本回鶻文《彌勒三彌底經》第三卷研究 [A study on the third chapter of the Hami version of the Old Uyghur version of “The Sutra of Maitreya”]. 中亞學刊 [Journal of Central Asia], 1, 180-211.
57. Thomas, W. “Tekin, Şinasi: Maitrisimit nom bitig. Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. 1. Teil: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen; 2. Teil: Analytischer und rückläufiger Index. Berlin: Akademie Verlag 1980. 264 S. und 187 S. (Akademie der Wissenschaften der DDB, Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie. Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients, Berliner Turfantexte. 9.)”. Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 3, 233-240. (Tanıtma).
58. Veli, K. Bizniñ Tarihiy Yeziklerimiz. Şincaj: Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı.

1984

59. Hoca, A. Maytrisimitten Parça. Bulaq, 1(3), 24-28.
60. İsrampil, Y. & Qamberi, D. Qedimki Uyğur Yezqidiki Çoñ Hecimlik Sehne Esiri: Maytrisimit. Şincaj Sen’eti, 4, 56-66.

61. Türek, T. Maytrisimitniñ Tetqiq Qılınıñ Ehvali. Şıncañ Géziti 3 İyül 1984.

1985

62. Geng, Shimin & Klimkeit, H.-J. Das 16. Kapitel der Hami-Version der Maitrisimit. *Journal of Turkish Studies*, 9, 71-132.

63. Hamilton, J. R. “Tekin, Şınasi: Maitrisimit nom bitig. Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. 1.: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen. 2.: Analytischer und rückläufiger Index. Berlin: Akademie-Verlag 1980. 264 S. u. 187 S. 4-Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie. Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. Berliner Turfantexte. IX. Kart. M 170”. *Orientalistische Literaturzeitung*, 80(6), 590-592. (Tamtma).

64. Laut, J. P. Betrachtungen zur uigurischen “Maitrisimit”: ein präklassischer Text? V. Milletler Arası Türkoloji Kongresi İstanbul 23-28 Eylül 1985 Tebliğler 1. Türk Dili (171-176). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

65. Li, Jingwei. 哈密本回鹘文《弥勒三弥底经》第二卷研究续 [Further research on the second volume of the Hami Uyghur manuscript “Maitrisimit Nom Bitig” in Old Uyghur]. *喀什大学学报 [Journal of Kashi University]*, 1, 45-86.

66. Li, Jingwei. 哈密本回鹘文《弥勒三弥底经》首品残卷研究 [Research on the Fragmentary Scroll of the First Section of the Hami Uyghur Manuscript “Maitrisimit Nom Bitig” in Old Uyghur]. *民族语文 [Minority Languages of China]*, 4, 54-62.

67. Moerloose, E. Uighur karti. *Altorientalische Forschungen* 12, 301-308.

68. Qamberi, D. et al. 回鹘文《彌勒會見記》序章研究 [Qedimki Uygur Yezqidiki Maytrisimitniñ Yükinç Bölümi Üstinde Tetqiqat]. *新疆文物 [Xinjiang Cultural Relics]*, 1, 28-57.

69. Schmidt, K. “Şınasi Tekin: Maitrisimit nom bitig. Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. T. 1: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen. T. 2: Analytischer und rückläufiger Index. (Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. Berliner Turfantexte. IX)”. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 135(1), 131-133. (Tamtma).

70. Tekin, Ş. Some Thoughts on the Etymology of the Turkish Üzengi ‘Stirrup’. *Journal of Turkish Studies*, 9, 237-241. [→ 1990. Üzengi Kelimesi Nereden Geliyor? *Tarih ve Toplum*, 81, 9-13].

71. Wang, Sufu. 回鹘文大型佛教劇本 《彌勒會見記》 [A large-scale Buddhist script in Uyghur language “The Meeting with Maitreya”]. 新疆藝術 [Xinjiang Art], 1, 30-36.

1986

72. Geng, Shimin. 回鹘文佛教原始劇本 《彌勒會見記》 第二幕研究 [Research on Second Act of the Old Uyghur Buddhist Original Text “Meeting with Maitreya”]. 西北民族研究 [Journal of Northwestern Ethnic Studies], 1, 129-157+329.

73. Laut, J. P. Der frühe türkische Buddhismus und seine literarischen Denkmäler. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.

74. Laut, J. P. Das „präklassische“ Stratum in der alttürkischen buddhistischen Literatur. Tekin, T. et al. (Eds.), Türkoloji Çalışmaları ve Almanya'daki Türk Çocuklarının Eğitim - Kültür Problemi Sempozyumu 20-21 Eylül 1985 (25-34). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

75. Sertkaya, O. F. “Maitrisimit Nom Bitig I”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982- 1983, 253-271. (Tanıtma)

76. Sertkaya, O. F. “II: Jens Peter LAUT, Buddhistische Hollenvorstellungen (unter besonderer Berücksichtigung alttürkischer Texte [Budizm’de Cehennem Tasavvurları (Eski Türkçe metinlerin özel mülâhazaları altında)]. Marburg/Lahn, 1980, 133 s.”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983, 272-274. (Tanıtma)

77. Sertkaya, O. F. “Maitrisimit Nom Bitig III: Maitrisimit Nom Bitig’in Hami = Komul Yazması”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983, 275-280. (Tanıtma)

78. Thomas, W. “Review of J. P. Laut Der frühe türkische Buddhismus und seine literarischen Denkmäler”. Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 6, 274-279. (Tanıtma).

1987

79. Gabain, A. von. Maitreya und Mithra. Heissig, W. & Klimkeit, H.-J. (Eds.), Synkretismus in den Religionen Zentralasiens (23-32). Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.

80. Geng, Shimin et al. Der Herabstieg des Bodhisattva Maitreya vom Tusita-Götterland zur Erde: das 10. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit. Altorientalische Forschungen, 14, 350-376.

81. Laut, J. P. Der frühe türkische Buddhismus. Literarische Denkmäler Zentralasiens. Spiegel der Forschung. Wissenschaftsmagazin der Justus-Liebig-Universität Gießen, 4(1), 28-29.

1988

82. Geng, Shimin et al. Das Erscheinen des Bodhisattva: das 11. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit. *Altorientalische Forschungen* 15, 315-366.
83. Geng, Shimin et al. Das Zusammentreffen mit Maitreya: die ersten fünf Kapitel der Hami-Version der Maitrisimit. 1. Text, Übersetzung und Kommentiert. 2. Faksimiles und Indices. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
84. Hacı, N. S. Qedimki Uyğur Yezqidiki 27 Perdelik Çoñ Hecimlik Sehne Esiri Maitrisimit. *Ürümqi Keçlik Géziti* 23 Avgust 1988.
85. İsrapil, Y. et al. 回鹘文《弥勒会见记》I [Qedimqi Uyğur Yizidiki Maytrisimit I]. *Ürümqi: Şıncañ Xelk Neşriyatı*.

1989

86. Esin, E. The Cosmic Man in Turkish Texts and Iconography. Sagaster, K. & Eimer, H. (Eds.), *Religious and Lay Symbolism in the Altaic World and other Papers* (113-124). Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
87. Qamberi, D. 《弥勒会见记》成书年代新考及剧本形式新探 [Reconsideration of the Composition Era and New Exploration of the Script Form of “Meeting with Maitreya”]. *戏剧 [Drama]*, 1, 15-25.
88. Qamberi, D. & İsrapil, Y. 吐魯番最近出土的幾件回鹘文書研究 [Research on Several Newly Unearthed Old Uyghur Script Documents in Turpan]. *内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]*, 4, 77-86.

1990

89. Gabain, A. von. “Geng, Shimin und Klimkeit, H.-J. [Hrsg.]: Das Zusammentreffen mit Maitreya. Die ersten fünf Kapitel der Hami-Version der Maitrisimit. In Zus.-Arb. mit H. Eimer und J. P. Laut hsrsg., übers. u. komm. T. 1: Text, Übers. und Komm. T. 2: Faksimiles und Indices. Wiesbaden 1988. XII, 333 S.; 120 S”. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 140(2), 389-391. (Tanıtma).
90. Johanson, L. “Review of Geng Shimin and H.-J. Klimkeit Das Zusammentreffen mit Maitreya”. *Acta Orientalia*, 51, 321-322. (Tanıtma).
91. Klimkeit, H.-J. Buddhism in Turkish Central Asia. *Numen*, 37(1), 53-69.
92. Laut, J. P. Bemerkungen zu den jüngsten Editionen der Hami-Handschrift der Maitrisimit. *Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge*, 9, 257-265.

93. Moriyasu, T. L'origine du bouddhisme chez les Turcs et l'apparition des textes bouddhiques en turc ancien. Haneda, A. (Ed.), Documents et archives provenant de l'Asie Centrale. Actes du Colloque Franco-Japonais (147-165). Kyoto: Dōhōsha.
94. Oda, H. 初期トルコ語仏典の年代に関する課題: 『マイトレヤとの邂逅』の場合 [On the dating of Old Turkic Buddhist scriptures: In the Case of Maitrisimit Nom Bitig]. 豊橋創造大学 研究紀要 [Research Bulletin Toyohashi Sozo University], 7, 35-44.
95. Pinault, G.-J. Notes sur les manuscrits de Maitreyasamiti. Tocharian and Indo-European Studies, 4, 119-202.
96. Shen, Yao. 《弥勒会见记》形态辨析 [Analysis of the Form of "Meeting with Maitreya"]. 戏剧艺术 [Theatre Arts], 2, 4-12.
97. Tekin, Ş. Türkçede -mA Olumsuzluk Eki ile -DIK+ Eki Nereden Geliyor? Tarih ve Toplum, 13(74), 14-17.
98. Thomas, W. Tocharische Maitreya-Parallelen aus Hami. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
99. Umemura, H. Uyghur manuscripts preserved in the People's Republic of China. Haneda, A. (Ed.), Documents et archives provenant de l'Asie Centrale (175-186). Kyoto: Dōhōsha.
100. Zieme, P. "Geng Shimin und Klimkeit, H.-J. [Hrsg.]: Das Zusammentreffen mit Maitreya. Die ersten fünf Kapitel der Hami-Version der Maitrisimit. In Zusammenarbeit mit Helmut Eimer und Jens Peter Laut hrsg., übersetzt und kommentiert. I: Text, Übersetzung und Kommentiert. II: Faksimiles und Indices. Wiesbaden: Harrassowitz. 1988. XII, 333 S.; 120 S. gr. 8." Orientalistische Literaturzeitung, 85(1), 66-67. (Tanitma).

1991

101. Bazin, L. Les systèmes chronologiques dans le monde turc ancien. Budapest-Paris: Akadémiai Kiadó.
102. Geng, Shimin et al. Die Weltflucht des Bodhisattva: das 13. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit. Altorientalische Forschungen, 18, 264-296.
103. Ji, Xianlin. 吐火罗文和回鹘文本《弥勒会见记》性质浅议 [A Brief Analysis of the Nature of Tochar and Old Uyghur Text "Meeting with Maitreya"]. 北京大学学报 (哲学社会科学版) [Peking University Journal (Philosophy and Social Sciences Edition)], 2, 66 - 72+130.

104. Jong de, J. W. “Das Zusammentreffen mit Maitreya. Die ersten fünf Kapitel der Hami-Version der Maitrisimit. In Zusammenarbeit mit Helmut Eimer und Jens Peter Laut herausgegeben, übersetzt und kommentiert (Asiatische Forschungen, Band 103). Teil I: Text, Übersetzung und Kommentar. XII; Teil II: Faksimiles und Indices by Geng Shimin, Hans-Joachim Klimkeit”. *Indo-Iranian Journal*, 34(44), 312-314. (Tanıtma)
105. Laut, J. P. Die Gründung des buddhistischen Nonnenordens in der alttürkischen Überlieferung. Baldauf, I. et al. (Eds.), *Türkische Sprachen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz Bamberg, 3.-6. Juli 1987* (257-274). Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
106. Pinault, G.-J. Note sur le sens du substantif ke du tokharien A, d’après une nouvelle occurrence dans le Maitreyasamiti-Nâṭaka. Zheng, L. et al. (Eds.), *Papers in Honour of Prof. Dr. Ji Xianlin on the Occasion of His 80th Birthday* (145-162). Beijing: Beijing University Press.
107. Sarıbayev, K. “İsrapıl, Y. et al. Qedimki Uygur Yezigidiki Maytrisimit. Ürümqi: Şıncaŋ Xelk Neşriyati”. *Voprosy yazykoznanıya*, 2, 152-155. (Tanıtma).
108. Thomas, W. *Zwei weitere Maitreya-Fragmente in Tocharisch A*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
109. Winter, W. “Werner Thomas, Tocharische Maitreya-Parallelen aus Hami (Sitzungsberichte der Wissenschaftlichen Gesellschaft an der Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt am Main. 27,1.) (Stuttgart: Franz Steiner), 1990, Pp. 71. DM 38”. *Central Asiatic Journal*, 35(3/4), 317-320. (Tanıtma).
110. Zieme, P. *Die Stabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang*. Budapest: Akadémiai Kiado.

1992

111. Barutçu, F. S. Eski Türkçede Buddha'nın 32 Lakşanası. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1987, 11-33.
112. Geng, Shimin et al. Der Gang zum Bodhi-Baum: das 14. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit. *Materialia Turcica*, 16, 25-47.
113. Laut, J. P. Ein Handbuch der alttürkischen Dichtung. *Orientalistische Literaturzeitung*, 87(1), 5-13.
114. Pinault, G.-J. “W. Thomas, Tocharische Maitreya-Parallelen aus Hami (Sitzungsberichte der Wissenschaftlichen Gesellschaft an der Johann Wolfgang Goethe-

Universität Frankfurt am Main. XXVII, 1), Stuttgart, 1990". *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, 87(2), 157-170. (Tanıtma).

115. Thomas, W. *Maitreyasamiti-Nātaka*. Walter, J. (Ed.), *Kindlers Neues Literatur Lexikon* 19 (67-68). München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

116. Tigin, B. *Uygur Tiyatrosu*. *Türk Kültürü*. 346, 93-97.

117. Zieme, P. *Religion und Gesellschaft im Uigurischen Königreich von Qočo*. Kolophone und Stifter des alttürkischen buddhistischen Schrifttums aus Zentralasien. Opladen: Westdeutscher Verlag.

1993

118. Doerfer, G. *Versuch einer linguistischen Datierung älterer osttürkischer Texte*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

119. Geng, Shimin et al. *Das Erlangen der unvergleichlichen Buddhawürde: das 15. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit*. *Altorientalische Forschungen*, 20, 182-234.

120. Geng, Shimin et al. *Nachtrag zum "Erlangen der unvergleichlichen Buddhawürde"*. *Altorientalische Forschungen*, 20, 369-390.

121. Schmidt, K. T. & Winter, W. *Die Formen der 1. Singular Aktiv der unerweiterten Präterita in Tocharisch B*. *Historische Sprachforschung*, 105(1), 50-56.

122. Zieme, P. *Xuanzang und Maitreya*. Laut, J. P. & Röhrborn, K. (Eds.), *Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker: Materialien der zweiten Deutschen Turkologen-Konferenz, Rauschholzhausen, 13.-16. Juli 1990 (229-233)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

1994

123. Laut, J. P. *"Verloren" ist nicht verloren. Wiederentdeckte und neu identifizierte Fragmente der Maitrisimit*. Venkeer, W. & Röhrborn, K. (Eds.), *Memoriae Munusculum: Gedenkband für Annemarie von Gabain (85-98)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

124. Röhrborn, K. *Die alttürkische Maitrisimit-Textbuch für theatralische Darstellungen?* Venkeer, W. & Röhrborn, K. (Eds.), *Memoriae Munusculum: Gedenkband für Annemarie von Gabain (99-103)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

125. Tekin, Ş. *Eski Türkçe'de Toharca Unsurlar*. *Tarih ve Toplum Dergisi*, 22, 132, 325-332.

126. Zieme, P. Zum Maitreya-Kult in uigurischen Kolophonen. *Rocznik Orientalistyczny*, 49, 219-230.

1995

127. Blažek, V. “W. Thomas: Tocharische Maitreya-Parallelen aus Hami. Sitzungsberichte der wissenschaftlichen Gessellschaft an der J. W. Goethe-Universitat. (W. Thomas: Tocharian Maitreya: Parallels with Hami. Proceedings of the Academic Society at the J. W. Goethe University.)”. *Archív Orientální*, 63(3), 389-390. (Tanıtma).

128. Qamberi, D. The Study of Medieval Uyghur Drama and Telated Cultural Phenomena from “Maitrisimit” to “Qutadghu Bilik” ca. 767 -1069 A.D. Colombia University. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

129. Laut, J. P. Zur Darstellung von Abtreibungspraktiken bei den Alten Uiguren. Erdal, M. & Tezcan, S. (Eds.), *Beläk Bitig. Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag (109-120)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

130. Pinault, G.-J. Tocharien. *Annales de l'École pratique des hautes études*, 7, 205-207.

131. Shen, Yao. 《弥勒会见记》形态余论 [Further Discussion on the Form of “Meeting with Maitreya”]. *戏剧艺术 [Theatre Arts]*, 6, 26-28.

132. Yang, Fuxue. 内亚，敦煌文献中维吾尔语佛教文献的翻译 [Inner Asia, The Translation of Buddhist Literature in Uyghur as found in the Dunhuang Documents] *敦煌研酒 [Dunhuang Research]*, 4, 1-36.

1996

133. Klimkeit, H.-J. Zum Inhalt der alttürkischen Maitrisimit. Hahn, M. et al. (Eds.), *Suhrlekhäh Festgabe für Helmut Eimer (111-119)*. Swisttal-Odendorf: Indica et Tibetica Verlag.

134. Laut, J. P. Höllische Fehler. Hahn, M. et al. (Eds.), *Suhrlekhäh Festgabe für Helmut Eimer (121-136)*. Swisttal-Odendorf: Indica et Tibetica Verlag.

135. Laut, J. P. Zur neuen Hami-Handschrift eines alttürkischen buddhistischen Legendenzyklus. Emmerick, R. E. (Ed.), *Turfan, Khotan und Dunhuang Vorträge der Tagung Annemerie von Gabain und die Turfanforschung, veranstaltet von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12.12.1994) (189-199)*. Berlin: Akademie Verlag.

136. Schmidt, K. T. Das tocharische Maitreyasamitinataka im Vergleich mit der uigurischen Maitrisimit. Emmerick, R. E. (Ed.), *Turfan, Khotan und Dunhuang Vorträge*

der Tagung Annemerie von Gabain und die Turfanforschung, veranstaltet von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in Berlin (9-12.12.1994) (269-278). Berlin: Akademie Verlag

1997

137. Elverskog, J. Uygur Buddhist Literature. Turnhout: Brepols.

138. Ölmez, M. Kurzer Überblick über die Buddhistische Übersetzungsliteratur in Alt türkisch (Eski Türkçe Budist Çeviri Edebiyatına Kısa Bir Bakış). Ölmez, M. (Ed.), Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış Nevin Önberk Armağanı (225-256). Ankara: Simurg Yayınları.

1998

139. Geng, Shimin et al. Eine buddhistische Apokalypse. Die Höllenskapitel (20-25) und die Schlußkapitel (26-27) der Hami-Handschrift der alttürkischen Maitrisimit. Unter Einbeziehung von Manuskriptteilen des Textes aus Sänim und Murtuk. Einleitung, Transkription und Übersetzung. Opladen-Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

140. Ji, Xianlin et al. Fragments of the Tocharian A Maitreyasamiti-Nātaka of the Xinjiang Museum, China. Berlin/New York: De Gruyter.

141. Zieme, P. Zur Interpretation einer Passage des alttürkischen Maitreya-Lobpreises (BT III, 1014-1047). Demir, N. & Taube, E. (Eds.), Turkologie heute- Tradition und Perspektive: Materialien der dritten Deutschen Turkologen-Konferenz Leipzig, 4.-7. Oktober 1994 (317-324). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

1999

142. Deeg, M. Das Ende des Dharma und die Ankunft des Maitreya. Endzeit- und Neuzeit-Vorstellungen im Buddhismus mit einem Exkurs zur Käsyapa-Legende. Zeitschrift für Religionswissenschaft, 7, 145-169.

143. Gözaydın, N. "Geng Shimin, Hans-Joachim Klimkeit, Jens Peter Laut, Eine buddhistische Apokalypse-Die Höllenskapitel (20-25) und die Schlusskapitel (26-27) der Hami-Handschrift der alttürkischen Maitrisimit, Einleitung, Transkription und Übersetzung von, Herausgegeben von der NordrheinWestfälischen Akademie der Wissenschaften, Westdeutscher Verlag GmbH, Opladen/Wiesbaden 1998, 217 s., DM 86". Türk Dili, 568, 342- 345. (Tanıtma).

144. Klimkeit, H.-J. On the Contents of the Old Turkish Maitrisimit. Buddhist Studies Review, 16(1), 60-70.

145. Pinault, G.-J. Restitution du Maitreyasamiti-Nāṭaka en tokharien A: Bilan provisoire et recherches complémentaires sur l'acte XXVI. *Tocharian and Indo-European Studies*, 8, 189-240.
146. Qamberi, D. A survey of Uyghur documents from Turpan and their importance for Asian and Central Eurasian history. *Central Asian Survey*, 18(3), 281-301.
147. Schmidt, K. T. "Fragments of the Tocharian A Maitreyasamiti-Nāṭaka of the Xinjiang Museum, China. Transliterated, translated and annotated by Ji Xianlin in collaboration with Werner Winter, Georges-Jean Pinault. Berlin/New York, Mouton de Gruyter, 1998". *Tocharian and Indo-European Studies*, 8, 277-285. (Tanitma).
148. Schmidt, K. T. Fragments of the Tocharian A Maitreyasamiti-Nāṭaka of the Xinjiang Museum, China. Transliterated, translated and annotated by Ji Xianlin in collaboration with Werner Winter, Georges-Jean Pinault. Berlin/New York, Mouton de Gruyter, 1998. *Kratylos*, 46, 73-80. (Tanitma).
149. Zieme, P. "Geng, Shimin, H.-J. Klimkeit, J. P. Laut: Eine buddhistische Apokalypse. Die Höllenskapitel (20-25) und die Schlußkapitel (26-27) der Hami-Handschrift der alttürkischen Maitrisimit. Unter Einbeziehung von Manuskriptteilen des Textes aus Sänjim und Murtuk [= Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften Bd. 103], Opladen-Wiesbaden 1988". *Orientalistische Literaturzeitung*, 94(2), 235-237. (Tanitma).

2000

150. Jong de, J. W. "Eine buddhistische Apokalypse. Die Höllenskapitel (20-25) und die Schlusskapitel (26-27) der Hami-Handschrift der alttürkischen Maitrisimit, Einleitung, Transkription und Übersetzung von Geng Shimin, Hans-Joachim Klimkeit und Jens Peter Laut. Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, Band 103. Opladen-Wiesbaden, Westdeutscher Verlag GmbH. V, 217 pp., 62 pl. DM 86,- ÖS 628,- Sfr 78,- ISBN 3-531-05124-5". *Indo-Iranian Journal*, 43(1), 66-68. (Tanitma).
151. Pinault, G.-J. Philologie des textes bouddhiques d'Asie Centrale. *Annales de l'École pratique des hautes études*, 14, 278-281.
152. Porció, T. "Geng, Shimin; Klimkeit, H.-J.; Laut, J. P. Eine buddhistische Apokalypse. Die Höllenskapitel (20-25) und die Schlußkapitel (26-27) der Hami-Handschrift der alttürkischen Maitrisimit. Unter Einbeziehung von Manuskriptteilen des Textes aus Sänjim und Murtuk. (Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, Band 103) Opladen-Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 1988, 154

pages+plates on pp. 156-217. ISBN 3-531-05124-5". Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 53(3/4), 258-261. (Tamtma).

153. Yang, Fuxue. 回鶻彌勒信仰考 [Maitreya Worship among the Uyghurs]. 中華佛學學報第 [Chung-Hwa Buddhist Journal], 13, 21-32.

154. Zieme, P. Fragments of the Old Turkic Maitrisimit nom bitig in the Otani Collection. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages], 15, 123-134.

2001

155. Laut, J. P. Die "begangenen" und "angehäuft" Sünden. Ein nur scheinbar verlorenes Fragment der Murtuker Handschrift der alttürkischen Maitrisimit. Ganthke, W. et al. (Eds.), Religionsbegegnung und Kulturaustausch in Asien Studien zum Gedenken an Hans-Joachim Klimkeit (165-174). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

156. Laut, J. P. Uigurische Sünden. Bazin, L. & Zieme, P. (Eds.), De Dunhuang à Istanbul. Hommage à James Russell Hamilton (127-148). Turnhout: Brepols.

157. Pinault, G.-J. Nouveautés lexicales et morphologiques dans le manuscrit de Yanqi du Maitreyasamiti-Nâtaka en tokharien A. Wild, S. & Schild, H. (Eds.), Akten des 27. Deutschen Orientalistentages. Norm und Abweichung (121-136). Würzburg: Ergon Verlag.

158. Pinault, G.-J. "Tocharische Maitreya-Parallelen aus Hami. By Werner Thomas. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1990. Sitzungsberichte der Wissenschaftlichen Gesellschaft an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main. vol, 27. no. 1. Pp. 71. DM 38. / Zwei weitere Maitreya-Fragmente in Tocharisch A. By Werner Thomas. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. Sitzungsberichte der Wissenschaftlichen Gesellschaft an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main. vol, 28. no. 1. Pp. 33. DM 25". Journal of the American Oriental Society, 121(2), 275-277. (Tamtma).

159. Pinault, G.-J. Tocharo-Turcica. Bazin, L. & Zieme, P. (Eds.), De Dunhuang à Istanbul. Hommage à James Russell Hamilton (245-265). Turnhout: Brepols.

2002

160. Gabain, A. von. Ein uigurischer Maitreya-Text aus der Sammlung Tachibana. Aus dem Nachlaß herausgegeben von Zieme, P. Berichte und Abhandlungen der Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften 9, 225-246.

161. Geng, Shimin. Budist Uygur Edebiyatı. Bektaş, B. & Delikara, M. (Çev.), Türkler 3 (786-798). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

162. Laut, J. P. Gedanken zum alttürkischen Stabreim. Ölmez, M. & Raschmann, S. C. (Eds.), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 35. Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags (129-138). İstanbul-Berlin: Şafak Matbaacılık.
163. Barutçu-Özönder, S. Eski Türklerde Dil ve Edebiyat. Türkler 3 (864-906). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
164. Scharlipp, W. E. "Eine buddhistische Apokalypse. Die Höllenskapitel (20-25) und die Schlußkapitel (26-27) der Hami-Handschrift der alttürkischen Maitrisimit. Unter Einbeziehung von Manuskriptteilen des Textes aus Sängim und Murtuk. Einleitung, Transkription und Übersetzung von Geng Shimin, Hans-Joachim Klimkeit und Jens Peter Laut. Opladen-Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 1998. V, 217 S., 62 Tafeln. (Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, 103) ISBN 3-531-05124-5". Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 152(1), 206-207. (Tanıtma).
165. Schmidt, K. T. Bemerkungen zum Einleitungsteil osttocharischen Maitreyasamitināṭaka. Ölmez, M. & Raschmann, S. C. (Eds.), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 35. Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags (257-264). İstanbul-Berlin: Şafak Matbaacılık.
166. Semet, A. "Geng Shimin, Hans-Joachim Klimkeit, Jens Peter Laut, Eine buddhistische Apokalypse. Die Höllenskapitel (20-25) und die Schlußkapitel (26-27) der Hami-Handschrift der alttürkischen Maitrisimit. Unter Einbeziehung von Manuskriptteilen des Textes aus Sängim und Murtuk. Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, Abhandlungen Band 103. Opladen-Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 1998. 217 Seiten mit 62 Tafeln. DM 86". Central Asiatic Journal, 46(1), 141-145. (Tanıtma).
167. Şanlı, C. Eski Uygur Dönemi Türk Dili ve Edebiyatı. Türkler 3 (1226-1239). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
168. Tuğuşeva, L. Y. Türkler ve Toharlar Arasındaki Münasebetler. Türkler 3 (261-268). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
169. Umemura, H. et al. A Provisional Catalogue of the Microfilms of Uighur, Sogdian and Manichaeic Manuscripts Belonging to the St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies, Russian Academy of Sciences, brought to the Toyo Bunko. Tokyo: Toyo Bunko.

2003

170. Geng, Shimin. 维吾尔古代文献研究 [Research on Old Uyghur literature]. Beijing: Central Nationalities Publishing House.
171. Pinault, G.-J. Contacts linguistiques en Asie Centrale à la lumière des textes tokhariens. Bretfeld, S. & Wilkens, J. (Eds.), Indien und Zentralasien. Sprach- und Kulturkontakt. Vorträge des Göttinger Symposions vom 7. bis 10. Mai 2001 (45-83). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
172. Thomas, W. Bemerkungen zu den «Fragments of the Tocharian A Maitreyasamiti-Nāṭaka. Indogermanische Forschungen, 108, 305-329.

2004

173. Geng, Shimin. 古代维吾尔语说唱文学 《弥勒会见记》 [Old Uyghur Oral Literature: "Meeting with Maitreya"]. 中央民族大学学报 (哲学社会科学版) [Journal of Minzu University of China(Philosophy and Social Sciences Edition)], 1, 126-130.
174. Geng, Shimin et al. Neue Ergebnisse der Maitrisimit-Forschung (I) Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 154(2), 347-369.
175. Geng, Shimin et al. Neue Ergebnisse der Maitrisimit-Forschung (II): Struktur und Inhalt des 26. Kapitels. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages], 19, 29-94.
176. Qamberi, D. Ortaçağ Uygur Maitrisimit El Yazmasının Tarih ve Düzenlemesine Yeni Bir Yaklaşım. V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri 1. 20-26 Eylül 2004 (1449-1502). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
177. Pinault, G.-J. Zum Tocharischen in der Turfanforschung. Durkin-Meisterernst, D. et al. (Eds.), Turfan Revisited. The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road (256-263). Berlin: Dietrich Reimer.
178. Röhrborn, K. Maitreya-Buddhismus zwischen Hīnayāna und Mahāyāna. Durkin-Meisterernst, D. et al. (Eds.), Turfan Revisited. The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road (264-267). Berlin: Dietrich Reimer.
179. Schmidt, K. T. Indo-Tocharica. Die Bedeutung anderssprachiger Parallelversionen für die Erschliessung des tocharischen Schrifttums. Durkin-Meisterernst, D. et al. (Eds.), Turfan Revisited. The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road (310-312). Berlin: Dietrich Reimer.
180. Wilkens, J. "Eine buddhistische Apokalypse:/ Die Hölen Kapitel (20-25) und die schlusskapitel (26-27) der Hami- Handschrift der alttükischen maitrisimit unter

Einbeziehung von Manuskriptteilen des Textes aus sanim und Murtuk.(Shimin Geng, Joachim-Hans Klimkeit, Jens Peter Laut.)". Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 18, 270-273. (Tamitma).

181. Yang, Fuxue. 从《弥勒会见记》到贯云石—古代回鹘戏剧史上的一个侧面 [From "The Meeting of Maitreya" to Guan Yunshi - an aspect of the history of Old Uyghur drama]. 甘肃民族研究 [Gansu Ethnic Studies], 1, 75-80.

2005

182. Gao, Renxiong. 《弥勒会见记》与中国戏曲—古代维吾尔族戏剧与中国戏剧之刍议 [Comparison between "Meeting with Maitreya" and Chinese Opera: Discussions on Old Uyghur Drama and Chinese Drama]. 新疆大学学报 (哲学社会科学版) [Journal of Xinjiang University (Philosophy and Social Sciences)], 5, 52-55.

183. Li, Shuhui. 回鹘文《弥勒会见记》译写年代及相关史事探赜 [Exploration of the dating and history of the Maitreya Society Review]. 新疆文物 [Xinjiang cultural relics], 3, 36-53.

184. Röhrborn, K. Maitreya und Amitäbha im uigurischen Buddhismus. Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 19, 122-130.

185. Scharlipp, W. Die Altürkische Literatur. Einführung in das vorislamische Schrifttum. Engelschoff: Verlag Auf Dem Ruffel.

2006

186. Geng, Shimin. 新发现的哈密本《弥勒会见记》第二品十四、十五、十六三叶(六面)研究 [Research on leaves fourteen, fifteen and sixteen (six pages) of the newly discovered Hami manuscript "Meeting with Maitreya", Chapter Two]. 新疆大学学报 (哲学社会科学版) [Journal of Xinjiang University (Philosophy and Social Sciences)], 6, 137-143.

187. Laut, J. P. Noch einmal zum 26. Kapitel der Maitrisimit. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages], 21, 183-184.

188. Pinault, G.-J. Retour sur le numéral "un" en tokharien. Indogermanische Forschungen, 111, 71-97.

189. Raziya, Nuri. 回鹘文哈密本《弥勒会见记》名词研究 [A study on the nouns in the Uyghur Hami version of "The Meeting with Maitreya"]. 中央民族大学 [Minzu University of China], 维吾尔语言学系古代突厥语专业 [Department of Uyghur Linguistics, Major in Ancient Turkic Language]. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

190. Raziya, Nuri. 《弥勒会见记》属于N-方言吗? [“Meeting with Maitreya” written in the N-dialect?]. 呼伦贝尔学院学报 [Journal of Hulunbuir University], 2, 12-14.

2007

191. Qamberi, D. New Approach on Date and Composition of Medieval Uyghur Manuscript Maitrisimit. Alpargu, M. & Öztürk, Y. (Eds.), Omeljan Pritsak Armağanı [= A Tribute to Omeljan Pritsak] (177-235). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

192. Yang, Fuxue. 吐火罗与回鹘文化 [Tocharian and Old Uyghur Culture]. 龟兹学研究 [Kucha Studies], 2, 72-93.

2008

193. Geng, Shimin. 回鹘文哈密本《弥勒会见记》研究 [The Study of the Old Uyghur Hami Manuscript “Meeting with Maitreya”]. Beijing: Central University for Nationalities Press.

194. Geng, Shimin. 回鹘文《十业道譬喻故事花环》哈密本残卷研究 [Research on the Fragmentary Scroll of the Old Uyghur Manuscript “Floral Wreath of Parabolic Stories in Ten Activities” from Hami]. 中央民族大学学报 (哲学社会科学版) [Journal of Minzu University of China (Philosophy and Social Sciences Edition)], 1, 132-138.

195. Kasai, Y. Die Uigurischen buddhistischen Kolophone. Berliner Turfantexte 26. Turnhout: Brepols.

196. Liu, Yuanfeng. 回鹘文《弥勒会见记》的语音研究 [Phonetic research on the Old Uyghur text “Meeting with Maitreya”]. 喀什大学学报 [Journal of Kashgar Teachers College], 1, 66-70.

197. Tekin, Ş. Eski Türklerde Tercüme Faaliyetleri. Journal of Turkish Studies, 32(2), 99-111.

198. Wilkens, J. Maitrisimit und Maitreyasamitināṭaka. Zieme, P. (Ed.), Aspects of Research into Central Asian Buddhism. In Memoriam Kogi Kudara (407-443). Turnhout: Brepols.

2009

199. İsrail, D. 新疆博物馆藏胜金口本《弥勒会见记》研究 [Research on the Old Uyghur “Maitreya Meeting Record” in the Xinjiang Museum Collection]. Dinjing, Zhang & Yakup, A. (Eds.), 突厥语文学研究 耿世民教授八十华诞纪念文集 [Studies in Turkic Philology. Festschrift in Honour of the 80th birthday of Professor Geng Shimin] (81-97). Beijing: Minzu University of China Press.

200. Laut, J. P. Neues aus der Katalogisierung der Maitrisimit. Dinjing, Zhang & Yakup, A. (Eds.), 突厥语文学研究 耿世民教授八十华诞纪念文集 [Studies in Turkic Philology. Festschrift in Honour of the 80th birthday of Professor Geng Shimin] (332-338). 北京 Beijing: Minzu University of China Press.

2010

201. Huang, Shiyuan. 哈密回鹘文本《弥勒会见记》的主要内容及文化意义 [The Main Content and Cultural Significance of "Meeting with Maitreya"]. 新疆艺术学院学报 [Journal of Xinjiang University of the Arts], 2, 12-14.

202. Liuyi, Qu. 《弥勒会见记》的发现与研究 中国戏剧史上最早的一个戏剧文本 [Discovery and Research of "The Meeting with Maitreya" The earliest drama text in the history of Chinese drama]. 剧本 [Script], 8, 74-77.

203. Schaefer, C. Multilingualism and Language Contact in Urban Centres along the Silk Road during the First Millennium AD. Sinclair, P. J. J. et al. (Eds.), The Urban Mind Cultural and Environmental Dynamics (441-455). Upsala: African and Comparative Archaeology Department of Archaeology and Ancient History.

204. Zhang, Jianguo. "Geng, Shimin (2008). 回鹘文哈密本《弥勒会见记》研究 [The Study of the Old Uyghur Hami Manuscript „Meeting with Maitreya“]. 伊犁师范学院学报 [Journal of Yili Normal University], 1, 36-40. (Tamtma).

2011

205. Pinault, G.-J. The Buddhas of the Fortunate Aeon in Old Turkic and Tocharian. Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhism at Soka University for the Academic Year 2010, 14, 73-80.

206. Sarıtaş, E. Eski Uygur Türklerinde Tercüme Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Araştırma. Doğu Araştırmaları. Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 7, 5-16.

2012

207. Orhun, A. Nämäsi maitrisimit yapaqlariniñ tepilix hikayisi. Qumul Adäbiyatı, 6, 35-47.

208. Orhun, A. Jahan türkologiyesige sunulğan yerji sowğa. Qumul Edebiyatı, 5, 35-47.

209. Zhou, Jingbao. 丝绸之路与西域佛教戏剧研究 [Research on the Silk Road and Buddhist Drama in the Western Regions]. 丝绸之路 [Silk Road], 4, 52-55.

210. Durkin-Meisterernst, D. Entzifferung des Tocharischen-Aspekte einer Forschungsgeschichte. Kasai, Y. et al. (Eds.), Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen (Berlin, 3.-4. April 2008) (9-16). Turnhout: Brepols.
211. Hartmann, J. U. Die Schulzugehörigkeit von Maitreyasamitinataka und Maitrisimit. Kasai, Y. et al. (Eds.), Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen (Berlin, 3.-4. April 2008) (37-50). Turnhout: Brepols, 37-50.
212. İsrapil, D. The Old Uyghur Maitrisimit preserved in the Xinjiang Museum-a study of four fragments of the Sängim versions. Kasai, Y. et al. (Eds.), Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen (Berlin, 3.-4. April 2008) (51-66). Turnhout: Brepols.
213. İsrapil, D. et al. Neu entdeckte Bruchstücke der Maitrisimit aus Närnasi in Qomul (VR China), Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 25, 220-227.
214. Kasai, Y. Der Ursprung des alttürkischen Maitreya-Kults. Kasai, Y. et al. (Eds.), Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen (Berlin, 3.-4. April 2008) (67-104). Turnhout: Brepols.
215. Laut, J. P. Hells in Central Asian Turkic Buddhism and Early Turkic Islam. Fabris, A. (Ed.), Tra quattro paradisi Esperienze, ideologie eriti relativi alla morte tra Oriente e Occidente (16-37). Venezia: Edizioni Ca' Foscari - Digital Publishing.
216. Mair, V. H. Maitrisimit and the Narrative Traditions. Kasai, Y. et al. (Eds.), Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen (Berlin, 3.-4. April 2008) (105-124). Turnhout: Brepols.
217. Malzahn, M. The rebirth of Maitreya and an encounter of linguistics with philology. Kasai, Y. et al. (Eds.), Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen (Berlin, 3.-4. April 2008) (125-138). Turnhout: Brepols.
218. Maue, D. Uigurisch <m'ytry>. Zu einem vernachlässigten lautlichen Problem. Kasai, Y. et al. (Eds.), Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische

alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen (Berlin, 3.-4. April 2008) (139-159). Turnhout: Brepols.

219. Peyrot, M. *The Tocharian Subjunctive: A Study in Syntax and Verbal Stem Formation*. Leiden-Boston: Brill.

220. Pinault, G.-J. Contribution de Maitrisimit à l'interprétation de textes parallèles en tokharien. Kasai, Y. et al. (Eds.), *Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen* (Berlin, 3.-4. April 2008) (183-234). Turnhout: Brepols.

221. Raschmann, S. C. *Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische Maitrisimit - Ausgewählte Texte aus der Berliner Turfansammlung -eine Präsentation -*. Kasai, Y. et al. (Eds.), *Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen* (Berlin, 3.-4. April 2008) (235-270). Turnhout: Brepols.

222. Röhrborn, K. *Nirvana-Lehre des uigurischen Buddhismus (Teil I)*. *Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge*, 25, 141-166.

223. Semet, A. *Geschichte des uigurischen Maitreya-Glaubens*. Kasai, Y. et al. (Eds.), *Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen* (Berlin, 3.-4. April 2008) (353-376). Turnhout: Brepols.

224. Wilkens, J. *Der 'Neutag' und die Maitrisimit. Probleme der zentralasiatischen Religionsgeschichte*. Kasai, Y. et al. (Eds.), *Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen* (Berlin, 3.-4. April 2008) (375-383). Turnhout: Brepols. [→ 2018. "Yeni Gün" ve Maitrisimit Orta Asya Dinler Tarihinin Sorunları. Çev. Tulu, S. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(1), 52-70.]

225. Zakenuly, T. «Majtrimit» zhәне onyñ tildik erekshelikteri turaly. *Shynzhang universiteti gylymi maqalalar zhinagy*, 1, 95-104.

226. Zheng, Ling & Lei, Ning. 《弥勒会见记》研究述评 [Review and analysis of "Meeting with Maitreya"]. *文艺评论* [Literature and Art Criticism], 2, 133-138.

227. Zheng, Ling. 《弥勒会见记》异本对勘研究 [A study on the comparison of different versions of "The Meeting with Maitreya"]. 中央民族大学 [Minzu University of China], *中国古典文献学* [Chinese Classical Philology]. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

228. Zieme, P. Ein alttürkischer Maitreya-Hymnus und mögliche Parallelen. Kasai, Y. et al. (Eds.), *Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische Maitrisimit. Symposium anlässlich des 100. Jahrestages der Entzifferung des Tocharischen* (Berlin, 3.-4. April 2008) (403-416). Turnhout: Brepols.

2014

229. Adams, D. Q. “Die Erforschung des Tocharischen und die alttürkische Maitrisimit. 2013. (Silk Road Studies XVII.) Y. Kasai, A. Yakup, D. Durkin-Meisterernst (edd.) Brepols, Turnhout, Belgium”. *Journal of Indo - European Studies*, 42(3/4), 568-574. (Tanıtma)

230. Bektaş, D. Maitrisimit'te Kelime Yapımı. Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

231. İsrapil, D. 吐鲁番发现回鹘文佛教新文献研究 [Research on the discovery of new Buddhist documents in Uyghur language in Turpan]. Beijing: Ethnic Publishing House.

232. İsrapil, D. & İsrapil, Y. 回鹘文（哈密本）《弥勒会见记》新发现的品 [New Chapters Discovered on Qomul Version Maitrisimit Nom Bitig]. Zhu, Yuqi (Ed.), *西域文史 9 [Cultural and Historical Studies of the Western Regions 9]* (121-133). Beijing: Science Publishing House.

233. Li, Mei. 20 世纪以来 《弥勒会见记》 研究综述 [An overview of “Meeting Maitreya” studies since the 20th century]. *西域研究 [The Western Regions Studies]*, 2, 127-137.

234. Pinault, G.-J. Buddhist stylistics in Central Asia. Ramón, J. L. G. & Kölligan, D. (Eds.), *Strategies of translation: languages in contact, poetic language. Proceedings of the international workshop held in Cologne (17-18 December 2010)* (89-107). Roma: Fabrizio Serra.

235. Zheng, Ling. 《弥勒会见记》 文学及传译价值探析 [An Analysis of the Literary and Translational Value of “Meeting with Maitreya”]. *商丘师范学院学报 [Journal of Shangqiu Normal University]*, 1, 93-95.

236. Zheng, Ling. 《弥勒会见记》 异本对勘研究 [A study on the comparison of different versions of “The Meeting with Maitreya”]. 兰州 [Lanzhou]: 甘肃人民出版社 [Gansu People's Publishing House].

2015

237. Bao, Hongbiao. 《弥勒会见记》 异本对勘研究—回鹘文（哈密本）与吐火罗 A（焉耆）文本之比较》 出版 [Research on the Different Versions of Maitreya's Meeting

- Comparison of Old Uyghur Text (Hami Version) and Tochar A (Yanqi) Text published]. 西夏研究 [Tangut Studies] 2, 25-26. (Tamtma).

238. Duman, G. 哈密本回鹘文《弥勒会见记》及其语言特点 [The Hami version of the Old Uyghur version of “The Meeting with Maitreya” and its linguistic characteristics]. 新疆社会科学: 哈文 [Xinjiang Social Sciences: Hawen] 2, 74-83.

239. İsrampil, D. 吐鲁番發現的新佛教文獻研究 [Research on new Buddhist literature discovered in Turpan]. Beijing]: Minzu Publishing.

240. Karadağ, E. Klasik Öncesi Uygur Metinlerinden Maitrisimit'in Paleografik Özellikleri. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

241. Laut, J. P. Dramatic Works: Central Asia. Silk, J. A. et al. (Eds.), Brill's Encyclopedia of Buddhism, Vol. 1: Literature and Languages (584-590). Leiden-Boston: Brill.

242. Mirsultan, A. Das Betrachten des gezeigten Städte und Länder und die Frucht davor. Neues zum 18. Kapitel des Maitrisimit nom bitig. Ragagnin, E. & Wilkens, J. (Eds.), Kutadgu nom bitig. Festschrift für Jens Peter Laut zum 60. Geburtstag (295-311). Wiesbaden: Harrossowitz Verlag.

243. Pinault, G.-J. The Tocharian background of Old Turkic *yaŋı kün*. Ragagnin, E. & Wilkens, J. (Eds.), Kutadgu nom bitig. Festschrift für Jens Peter Laut zum 60. Geburtstag (367-395). Wiesbaden: Harrossowitz Verlag.

244. Pinault, G.-J. The Formation of Buddhist Languages. Malzahn, M. et al. (Eds.), Tocharian Texts in Context. International Conference on Tocharian Manuscripts and Silk Road Culture, June 25–29th, 2013 (159-185). Bremen: Hempen Verlag.

245. Röhrborn, K. Uygur Budizminde Nirvana Öğretisi (I). Yaman, H. (Çev.), Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 63(2), 145-166.

246. Semet, A. New studies and results concerning the Tocharian Maitreyasamiti-Nāṭaka and the Old Uyghur Maitrisimit nom bitig. Malzahn, M. et al. (Eds.), Tocharian Texts in Context. International Conference on Tocharian Manuscripts and Silk Road Culture, June 25–29th, 2013 (247-257). Bremen: Hempen Verlag.

247. Semet, A. & Äysa, A. Prophezeiung über die Maitreya-Geburt Neues zum 11. Kapitel der uighurischen Maitrisimit nom bitig. Mirsultan, A. et al. (Eds.), Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya. Mirsultan Osman'ın Doğumunun 85. Yılına Armağan (221-250). Konya: Kömen Yayınları.

248. Semet, A. & İsrampil, D. Die Macht des Königs Śaṅkha und die Prophezeiung über die Buddhawürde des Maitreya. Ragagnin, E. & Wilkens, J. (Eds.), Kutadgu nom bitig.

Festschrift für Jens Peter Laut zum 60. Geburtstag (521-553). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

249. Zieme, P. Fragments of the Old Uyghur Maitrisimit nom bitig in St. Petersburg, Helsinki, and Berlin. *Written Monuments of the Orient*, 1(1), 14-31.

250. Zieme, P. Local Literatures: Uyghur. Silk, J. A. et al. (Eds.), *Brill's Encyclopedia of Buddhism*. Vol. 1: Literature and Languages (871-882). Leiden-Boston: Brill.

2016

251. İsrapil, D. & İsrapil, Y. 回鹘文 (哈密本)《弥勒会见记》新发现的敬品第二叶 [The newly discovered second Leaf of the tribute “The Meeting with Maitreya” in the Old Uyghur text (Hami version)]. 吐鲁番与丝绸之路经济带高峰论坛暨第五届吐鲁番学国际学术研讨会 [Turpan and Silk Road Economic Belt Summit Forum and the 5th International Academic Symposium on Turpan Studies] (116-124). Shanghai: Shanghai Ancient Books Publishing House.

252. Peyrot, M. & Semet, A. A Comparative Study of the Beginning of the 11th Act of the Tocharian A Maitreyasamitināṭaka and the Old Uyghur Maitrisimit. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 69(4), 355-378.

253. Zheng, Ling. 反思与重构—回鹘文《弥勒会见记》文学价值刍议 [Reflection and Reconstruction: A Discussion on the Literary Value of the Old Uyghur Text “Meeting with Maitreya”]. *宁夏社会科学* [Ningxia Social Sciences], 6, 250-253.

254. Zheng, Ling. 语言接触视域下的佛教外来词——以回鹘文《弥勒会见记》为例 [Foreign Buddhist Terminology in the Context of Language Contact: A Case Study of the Old Uyghur Text “Meeting with Maitreya”]. *昌吉学院学报* [Journal of Changji University], 5, 72-76.

255. Zheng, Ling. 基于语言接触理论视域下的句法功能演变探析——以回鹘文《弥勒会见记》kim 一词为例 [An analysis of the evolution of syntactic functions from the perspective of language contact theory—taking the word kim in the Old Uyghur text “The Meeting with Maitreya” as an example]. *中国民族古文字研究会第十次学术会议* [The 10th Academic Conference of the Chinese Ethnic Ancient Script Research Association], 214-220.

2017

256. Bozkurt, E. et al. Maitrisimit'in Murtuk Yazmasının Farklı Müstensihleri Var mıydı? *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi*, 24, 55-109.

257. Itkin, I. B. & Kuritsyna, A. V. Chapter XX of the “Maitreyasamiti-Nāṭaka” and its hellish sufferings: the fragment THT 1308a. *Tocharian and Indo-European Studies*, 18, 63-69.
258. Itkin, I. B. et al. Tocharian A Text THT 1331 and the “Höllenskapitel” of the “Maitrisimit nom bitig”: Some More Remarks. *Tocharian and Indo-European Studies*, 18, 71-81.
259. Koller, B. “Melanie Malzahn, Michaël Peyrot, Hannes Fellner & Theresa-Susanna Illés (Eds.). 2015. *Tocharian texts in context. International conference on Tocharian manuscripts and Silk Road culture, June 25–29th, 2013. Bremen: Hempen. 344 pages*”. *Tocharian and Indo-European Studies*, 18, 175-182. (Tamtma).
260. Laut, J. P. & Wilkens, J. *Alt türkische Handschriften, Teil 3: die Handschriftenfragmente der Maitrisimit aus Sängim und Murtuk in der Berliner Turfansammlung. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, XIII/11. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.*
261. Ogihara, H. “Review: Yukiyo Kasai, Abdurishid Yakup and Desmond Durkin-Meisterernst (Eds.), *Die Erforschung des Tocharischen und der alttürkischen Maitrisimit*”. *内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]*, 32, 151-170. (Tamtma).
262. Peyrot, M. On the part of speech and the syntax of the Tocharian present participle. Clair, L. F. et al. (Eds.), *Verbal Adjectives and Participles in Indo-European Languages (327-341)*. Bremen: Hempen Verlag.
263. Rong, Xinjiang. A Re-Examination of the Problem of the So-Called “Tocharian” Languages and the Meaning of “Tugristān” between Kucha and Beshbaliq. Team “Turfanforschung” (Ed.), *Zur lichten Heimat: Studien zu Manichäismus, Iranistik und Zentralasienkunde im Gedenken an Werner Sundermann (605-620)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
264. Röhrborn, K. *Kollektaneen zum Uigurischen Wörterbuch. Die Vier Edlen Wahrheiten im uigurischen Buddhismus*. Németh, M. et al. (Eds.), *Essays in the History of Languages and Linguistic: Dedicated to Marek Stachowski on the occasion of his 60th birthday (569-580)*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
265. Zheng, Ling. 丝绸之路散落在的一颗文学明珠 — 《弥勒会见记》 [A literary gem scattered along the Silk Road – “Meeting Maitreya”]. *陕西学前师范学院学报 [Journal of Shaanxi Xueqian Normal University]*, 3, 99-102.

266. Zheng, Ling. 民族翻译文献的典范之作 — 《弥勒会见记》 [A Model Work of Ethnic Translation Literature — “Meeting with Maitreya”]. 唐山师范学院学报 [Journal of Tangshan Normal University], 3, 86-88+123.

267. Zieme, P. “Laut, J. P. & Wilkens, J. Alttürkische Handschriften, Teil 3: Die Handschriftenfragmente der Maitrisimit aus Sängim und Murtuk in der Berliner Turfansammlung. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, XIII/11. Stuttgart: Franz Steiner Verlag”. Tocharian and Indo-European Studies, 18, 165-173. (Tamtma).

2018

268. Bakırcı, F. Uygurca Bir Sivil Hayat Belgesi: Maitrisimit. Journal of Old Turkic Studies, 2(1), 7-23.

269. Kuritsyna, A. V. Suspended Affixation with Tocharian Adjectival Suffix A -şı / B -şşe and its Possible Parallel in Old Uighur. Journal of Language Relationship, 16(4), 265-276.

270. Tang, Dewei. & Gao, Renxiong. 现存汉唐西域佛剧的文本考述 [A Textual Research on the Existing Buddhist Dramas from the Western Regions during the Han and Tang Dynasties]. 四川职业技术学院学报 [Journal of Sichuan Vocational and Technical College], 5, 63-70.

271. Yang, Fuxue. 回鹘文佛教文献研究 [Research on Buddhist texts in Old Uyghur literature]. Shanghai: Shanghai Ancient Books.

272. Yıldız, S. B. Uygurca Maitrisimit’te asığ tusu İkilemesi Üzerine. R & S Research Studies Anatolia Journal, 1(2), 281-288.

2019

273. Bingöl, H. E. Maytrisimit Örneğinde Eski Uygurcada Fiillerde Kılımış. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

274. Pinault, G.-J. “Alttürkische Handschriften. Teil 3. Die Handschriftenfragmente der Maitrisimit aus Sängim und Murtuk in der Berliner Turfansammlung by Jens Peter Laut, Jens Wilkens, 2017. XXIII, 496 S. ISBN 978-3-515-05031-9”. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 169(2), 502-504. (Tamtma).

275. Pinault, G.-J. Revision of the fragments A 285+281 from the fifth act of the Maitreyasamiti-nāṭaka. Tocharian and Indo-European Studies, 19, 93-142.

276. Pinault, G.-J. The Tocharian and Old Uyghur testimony about the etymology of bodhisattva. Şilfeler, G. & Özertural, Z. (Eds.), *Unter dem Bodhi-Baum. Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich des 80. Geburtstags überreicht von Kollegen, Freunden und Schülern (271-291)*. Göttingen: V& R unipress.
277. Polat, Ü. Eski Uygurca Maytrisimit Adlı Eser Temelinde Uygur Müzik Terminolojisine Bir Bakış. Ceylan, Ö. & Gerek, Z. (Eds.) *Halk Kültüründe Oyun, Müzik, Dans Bildiriler Kitabı (639-654)*. İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.
278. Polat, Ü. Eski Uygurca Maytrisimit Adlı Eserde Fiil+Zarf-Fiil+Fiil Kuruluşundaki Yarı Tasvir Fiilleri. Özyürek, R. et al. (Eds.), *XIV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı*. E-Kitap.
279. Semet, A. & İsrail, D. Die Vier Edlen Wahrheiten und der Achtfache Pfad in einem neuen Blatt der Maitrisimit aus Tömürti. Şilfeler, G. & Özertural, Z. (Eds.), *Unter dem Bodhi-Baum. Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich des 80. Geburtstags überreicht von Kollegen, Freunden und Schülern (339-358)*. Göttingen: V& R unipress.
280. Yıldız, S. B. Eski Uygurca Maitrisimit'te İkilemeler (Kumul nüshası). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
281. Zheng, Ling. 异本对勘的典范之作—以回鹘文《弥勒会见记》为例 [A Model Work of Variant Collation-Taking the Old Uyghur Text “Meeting with Maitreya” as an Example]. *西夏研究 [Tangut Studies]*, 3, 82-87.

2020

282. Baş, A. Eski Uygurca Maitrisimit Nom Bitig'in Dili. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
283. Cuci, H. Maytrisimit Eş Dizim Sözlüğü. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
284. Pinault, G.-J. Philologie des textes bouddhiques d'Asie centrale. *Annuaire de l'École pratique des hautes études, Section des sciences historiques et philologiques*, 151, 428-436.
285. Şehitoğlu, M. Eski Uygurca Maytrisimit Adlı Eserin 'Oyun/Dram Sanatı' Kavramları ve Eğitsel Öğeler Açısından İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

286. Şehitoğlu, M. Eski Uygur Türkçesi Dönemi'nde Budist Çevreye Ait “Maytrisimit” Adlı Eserde Geçen “Ukmış / Ukmak Kergek, Körünç ve Küsençig Körünç” Kavram İşaretleri. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE), 9(4), 1337-1347.
287. Uzunkaya, D. Altun Yaruk Maitrisimit ve Huastuanift Örneğinde Eski Uygur Metinlerinde İstem ve Bağımlılık. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
288. Wilkens, J. Sacred Space in Uyghur Buddhism. Meinert, C. & Sorensen, H. (Eds.), Buddhism in Central Asia I. Patronage, Legitimation, Sacred Space, and Pilgrimage (189-203). Boston-Leiden: Brill.
289. Zieme, P. Uigurorum veterum fragmenta minora. Berliner Turfantexte 47. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.

2021

290. Ağca, F. Dillik Ölçütlere Göre Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilmesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
291. Atlas, Ö. Orhun Yazıtları ile Maitrisimit Temelinde Köktürkçe ile Uygur Türkçesinin Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
292. Doğru, F. Maytrisimit'in Anlamalı ve Görevli Dil Öğeleri Açısından İncelenmesi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
293. Laut, J. P. & Semet, A. Neues zum 18. Kapitel des altuigurischen Maitreyasamiti-Sūtra (Maitrisimit nom bitig). Fellner, H. A. et al. (Eds.), Lyuke wmer ra: Indo-European Studies in Honor of Georges-Jean Pinault (308-318). New York: Beech Stave Press.
294. Lundsheva, L. et al. Catalogue of the Old Uyghur manuscripts and blockprints in the Serindia Collection of the Institute of Oriental Manuscripts, RAS. Vol. I. Tokyo: Fuji Repro Co. LTD.
295. Semet, A. Neue Studien zu Fragmenten der Maitrisimit nom bitig in St. Petersburg, Helsinki und Berlin. Karaayak, T. & Uzunkaya, U. (Eds.), Esengü Bitig. Doğumunun 60. Yılında Zuhâl Ölmez Armağanı (693-702). İstanbul: Kesit Yayınları.
296. Şehitoğlu, M. M. Eliade'nin “Hyerofanik Zaman” Kavramı Temelinde Eski Uygurca “Maytrisimit” Adlı Eserde Geçen “Yeni Gün (Yarjı Kün) Bayramı” Üzerine Bir

Değerlendirme. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(2), 787-804.

297. Wang, Honmei. 宋元時期高昌回鶻彌勒信仰考 [On Maitreya Belief of Gaochang Old Uyghur in Song and Yuan Dynasties]. 世界宗教文化 [The Religious Cultures in the World], 4, 56-63.

298. Vyzhlakov, M. V. Specifying semantics of synonymous verbs in Tocharian A as a part of working on a Tocharian A basic word list. Palacký University, Olomouc Faculty of Arts Department of General Linguistics. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

299. Zieme, P. Swimming in the Caustic Lye Stream. Marginal Notes on the Old Uyghur Maitrisimit Nom Bitig. Reckel, J. & Schatz, M. (Eds.), Ancient Texts and Languages of Ethnic Groups along the Silk Road (213-220). Göttingen: Universitätsverlag.

2022

300. Kasai, Y. Central Asian and Iranian Influence in Old Uyghur Buddhist Manuscripts: Book Forms and Donor Colophons. Balbir, N. & Ciotti, G. (Eds.), The Syntax of Colophons. A Comparative Study across Pothi Manuscripts (347-372). Berlin-Boston: De Gruyter.

301. Laut, J. P. Göttingen Üniversitesi'ndeki Maitrisimit Projesi Üzerine. Kaçalın, M. S. (Ed.), Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştayı Bildirileri, 4-6 Haziran 2011 (9-18). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

302. Özbek, B. Maitrisimit Bağlamında Eski Uygur Türkçesinde kör- Fiili. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

303. Pinault, G.-J. Colophons in Tocharian Manuscripts. Balbir, N. & Ciotti, G. (Eds.), The Syntax of Colophons. A Comparative Study across Pothi Manuscripts (347-372). Berlin-Boston: De Gruyter.

304. Şehitoğlu, M. Eski Uygurca Maytrisimit'te Yer Alan Alıntılı Monolog Türleri Üzerine Bir Değerlendirme. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 55, 46-68.

305. Zieme, P. Das letzte Blatt der Sängimer Einleitung zum Maitrisimit nom bitig und ein tocharisches Wort. Fellner, H. A. et al. (Eds.), Lyuke wmer ra: Indo-European Studies in Honor of Georges-Jean Pinault (546-553). New York: Beech Stave Press.

2023

306. Doğru, F. Maytrisimit'te Anlamsal / Sözlüksel Dil Ögelerinden Yabancı Adlar. Dil Araştırmaları, 17(32), 257-280.

307. Kuritsyna, A. V. Sintaksis tokharskikh yazыkov v sopostavitel'nom aspekte. Federal'noye Gosudarstvennoye Byudzhethnoye Uchrezhdeniye Nauki Institut Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademii Nauk. Moskva. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
308. Laut, J. P. & Semet, A. Neues zum 18. Kapitel des altuigurischen Maitreyasamiti-Sūtra (Maitrisimit nom bitig). Teil 2: Buddha Maitreyas Lehren über das religiöse Verdienst des Almosengebens. Ayazlı, Ö. et al. (Eds.), Bilge Biliglig Bahşı Bitigi. Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağanı (369-399). Çanakkale: Paradigma Akademi.
309. Sucu, N. T. Eski Uygur Türkçesi Örneğinde Eşdizim (Altun Yaruk, Maytrisimit, Huastuanift, Kuanşı im Pular). Sinop Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
310. Şehitoğlu, M. Eski Uygurca Maytrisimit'te Yer Alan "Uzak Bitig" Kavram İşareti Çerçevesinde Eğitsel Unsurlar, Trakya Eğitim Dergisi, 13(1), 305-317.
311. Wang, F. The Wall Painting of "Siddhārtha Descending on the Elephant" in Kizil Cave 110. Religions, 14, 677.
312. Wilkens, J. Einige Beobachtungen zur Übersetzungstechnik der altuigurischen Maitrisimit, Journal of Old Turkic Studies, 7(2), 553-571.
313. Yıldız, S. B. Maitrisimit Nüshalarının Ses, Şekil ve Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması. Dere, O. (Ed.), Eski Uygurca Üzerine Araştırmalar I (9-36). Ankara: Sonçağ Yayınları.
314. Zheng, Ling. 回鹘文焉耆文本《弥勒会见记》对勘研究 [A Survey of the Maitreya Meetings of the Yanqi Texts in the Old Uyghur Language]. Lanzhou: Gansu Cultural Publishing House.

Yazar Adları Dizini

Adams, 84	Baş, 89	Cuci, 89
Ağca, 90	Bazin, 70, 76	Çağatay, 64
Atlas, 90	Bektaş, 76, 84, 91	Deeg, 74
Ayazlı, 92	Bingöl, 88	Demir, 74
Bailey, 64	Blažek, 73	Dere, 57, 92
Bakırcı, 88	Bombaci, 63, 64	Doerfer, 72, 73
Balbir, 91	Bozkurt, 86	Doğru, 90, 91
Bao, 84	Bretfeld, 78	Duman, 85
Baruch, 62	Ceylan, 89	Durkin-Meisterernst,
Barutçu, 71, 77	Ciotti, 91	78, 82, 84, 87

- Eimer, 69, 70, 71, 73
 Elverskog, 74
 Emmerick, 73
 Erdal, 64, 73
 Esin, 69
 Fabris, 82
 Fellner, 87, 90, 91
 Feng, 63
 Gabain, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 68, 69, 72, 73, 74, 76, 94
 Gao, 79, 88
 Geng, 59, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 94
 Gere, 89
 Gözaydın, 74
 Hacı, 69, 89, 91
 Hamilton, 62, 67, 76
 Haneda, 70
 Hartmann, 82
 Henning, 64
 Hoca, 59, 66
 Huang, 81
 Itkin, 87
 İsrail, 59, 60, 65, 66, 69, 71, 80, 82, 84, 85, 86, 89
 Ji, 70, 71, 74, 75
 Johanson, 69
 Jong de, 71, 75
 Kaçalin, 91
 Karaayak, 90
 Karadağ, 85
 Kasai, 60, 80, 82, 83, 84, 87, 91
 Klimkeit, 60, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 79
 Koller, 87
 Kölligan, 84
 Kuritsyna, 87, 88, 92
 Lane, 63
 Laut, 58, 59, 60, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 94
 Le Coq, 57, 58, 61, 94
 Lei, 83
 Li, 59, 66, 67, 79, 84
 Liu, 80
 Liuyi, 81
 Lundysheva, 90
 Lüders, 61
 Mair, 82
 Malzahn, 82, 85, 87
 Mansuroğlu, 62
 Maue, 82
 Maybon, 61
 Meinert, 90
 Moerlose, 65, 67
 Müller, 57, 58, 61
 Németh, 87
 Ogihara, 87
 Orhun, 81, 90
 Özbek, 91
 Özertural, 89
 Özyürek, 89
 Peyrot, 59, 83, 86, 87
 Pinault, 70, 71, 73, 75, 76, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 91
 Polat, 89
 Porció, 75
 Pritsak, 58, 66, 80, 94
 Qamberi, 59, 65, 66, 67, 69, 73, 75, 78, 80
 Ragagnin, 85
 Ramón, 84
 Raschmann, 77, 83
 Raziya, 79, 80
 Reckel, 91
 Rong, 87
 Röhrborn, 72, 78, 79, 83, 85, 87, 89
 Sander, 65
 Sarıtaş, 81
 Schaefer, 81
 Scharlipp, 65, 77, 79
 Schatz, 91
 Schild, 76
 Schmidt, 67, 72, 73, 75, 77, 78
 Sertkaya, 58, 68, 94
 Shen, 70, 73
 Sieg, 61
 Siegling, 61
 Silk, 78, 81, 84, 85, 86, 87, 91
 Sinor, 63
 Sorensen, 90
 Stachowski, 87
 Sucu, 92
 Şanlı, 77
 Şehitoğlu, 89, 90, 91, 92
 Şilfeler, 89
 Tang, 88
 Taube, 74
 Tekin, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 80, 94
 Tezcan, 73

Thomas, 62, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 76, 78	Venkeer, 72	Yıldız, 88, 89, 92
Tigin, 72	Vyzhlakov, 91	Zakenuly, 83
Tuguşeva, 77	Wang, 68, 91, 92	Zhang, 65, 80, 81
Tulu, 83	Wild, 76	Zheng, 71, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 92
Turfanforschung, 87	Wilkens, 59, 78, 80, 83, 85, 87, 88, 90, 92, 94	Zhou, 81
Türek, 67	Winter, 62, 63, 71, 72, 75	Zhu, 84
Uçar, 57	Yakup, 80, 81, 84, 87	Zieme, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 84, 86, 88, 90, 91
Umemura, 70, 77	Yang, 73, 76, 79, 80, 88	
Veli, 66, 89, 91		

Kaynakça

Gabain, A. von. (1961). *Maitrisimit: Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule II*. Berlin: Akademie Verlag.

Geng, Shimin. 回鹘文哈密本《弥勒会见记》研究 [The Study of the Old Uyghur Hami Manuscript “Meeting with Maitreya”]. Beijing: Central University for Nationalities Press.

Kambiri, D. (2004). Ortaçağ Uygur Maitrisimit El Yazmasının Tarih ve Düzenlemesine Yeni Bir Yaklaşım. V. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri 1. 20-26 Eylül 2004 (1449-1502)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Laut, J. P. & Wilkens, J. (2017). *Altürkische Handschriften, Teil 3: Die Handschriftenfragmente der Maitrisimit aus Sängim und Murtuk in der Berliner Turfansammlung*. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, XIII/11. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Laut, J. P. (1986). *Der frühe türkische Buddhismus und seine literarischen Denkmäler*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.

Le Coq, A. von. (1919). *Kurze Einführung in die uigurische Schriftkunde*. Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen an der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Westasiatische Studien 11, 93-109.

Leeming, D. (2001). *A Dictionary of Asian Mythology*. Oxford: Oxford University Press.

Lurker, M. (2005). *The Routledge Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons*. London-Newyork: Routledge.

Pritsak, O. (1982). Das Altürkische. Spuler, B. (Ed.), *Handbuch der Orientalistik (27-52)*. Leiden-Köln: E. J. Brill.

Sertkaya, O. F. (1986). Maitrisimit Nom Bitig I. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 30-31 (1982- 1983), 253-271.

Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit. Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidâ Bir Dram (Burkancılığın Vaibhāsika Tarikatine Ait Bir Eserin Uygurcası)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Received 14.02.2024	Research Article	JOTS
Accepted 18.02.2024		8/1
Published 23.02.2024		2024: 96-103

Bamsı Beyrek Kim ile Evlendi? Banı Çiçek ile mi Yoksa Badasar Melik'in Bikir Kızı ile mi?

Who Did Bamsı B yrek Marry? Was it Banı Ćiĉ k or Badasar M lik's Youngest Daughter?

Osman Fikri SERTKAYA*

(Istanbul/Turkey)

E-mail: sertkayaof46@gmail.com

In D d  Qorqut's book, the person whom Bamsı B yr k married is a matter of debate. Some versions say that Bamsı B yrek married Banı/Banu Ćiĉ k, the daughter of Bay Bic n/Pay Biĉ n M lik, while other versions say that he married the youngest daughter of Badasar M lik. This situation raises the possibility that Banı Ćiĉ k may have come from a Christian family. Various linguistic and historical analyses suggest that Badasar M lik's daughter was probably the one Bamsı B yr k married, while at the same time suggesting that Banı Ćiĉ k may have been of Christian origin. However, no definitive conclusion can be drawn. Although both options are mentioned in the text, it is important to consider the religious barriers to Banı Ćiĉ k marrying a Muslim. This debate arises from the different terms used in different versions of the D d  Qorqut's book and no definitive answer has been reached.

Key Words: D d  Qorqut, Banı Ćiĉ k, Bamsı B yr k, Badasar M lik.

* ORCID ID: 0000-0003-4637-7308.

Giriş

Dede Korkut Kitabı'ndaki üçüncü metin *Kam Bora oğlu Bamsı Begrek Boyu* başlığını taşımaktadır. Hikâye şöyledir:

Günlerden bir gün Bayındır Han'ın davetinde Bay Bora Bey huzurda Oğuz yiğitlerini gördüğünde ah edip ağlar. Sorulduğunda da “bir gün ola düşem ölem yerimde yurdumda kimse kalmaya” der. Bunun üzerine Oğuz beyleri Yüce Tanrı'ya dua ederek Bay Bora Bey'e bir oğul vermesi için yakarırılar. Davette olan Bay Bîcân/Pay Biçen Beg/Melik de söz alarak “Yüce Tanrı bana da bir kız verir ise, Bay Bora Bey'in oğlu ile beşik kertmesi sözlüsü olsun” der. Oğuz Beylerinin duaları kabul olur. Yüce Tanrı Bay Bora Bey'e bir oğul verir. Adını Bamsı Beyrek koyarlar. Bay Bîcân/Pay Biçen Beg/Melik'in de bir kızı olur. Adını Banı/Banu Çiçek koyarlar. Ancak Bay Bora Bey ile Bay Bîcân/Pay Biçen Beg/Melik'in yurtları birbirinden oldukça uzak olduğu için Bamsı Beyrek ile Banı/Banu Çiçek birbirleri ile görüşemezler, dolayısı ile de birbirlerini tanımazlar.

Böylece yıllar geçer. Günlerden bir gün Bamsı Beyrek avda bir geyiği kovalar ve kırmızı renkli bir otağın önünde geyiği avlar. Otağda oturanlar geyikten pay isterler. Yüzü nikaplı (örtülü) Bamsı Beyrek de “Ben bey oğlu beyim. Geyiğin hepsi sizin olsun” diyerek geyiği bağışlar. Bu arada Bamsı Beyrek bu otağın kime ait olduğunu sorar. Banı Çiçek'in otağı olduğunu öğrenince onunla görüşmek ister. Kız otağdan çıkar ve kendisini Banı Çiçek'in dadısı olarak tanıtır. Kendisini at yarışında, ok atışında ve güreşte yenerse Banı Çiçek'in onun ile görüşeceğini söyler. Beyrek'in atı kızın atını geçer. Beyrek'in oku kızın okunu da geçer. Güreşte ise zorlanan Beyrek kızın memesini kavrar ve irkilen kızın sırtını yere getirir. Kız kendisinin Banı Çiçek olduğunu söyler. Sevişirler. Beyrek üç öper ve kızı (kulağından) ısıtır/dişler. Sonra Beyrek parmağındaki altun yüzüğü kızın parmağına geçirerek kendi aralarında nişan koyar.

Bamsı Beyrek evine dönünce ailesine evlenmek istediğini söyler. Evleneceği kızda öyle özellikler söyler ki kızın Banı Çiçek olduğunu anlarlar. Kızı kardeşi Deli Karçar'dan istemeye Dede Korkut'u gönderirler. Dede Korkut Deli Karçar'ın istediği şartları yerine getirir. Düğün hazırlıkları başlar. Beyrek ok atar ve okunun düştüğü yere ap-alaca gerdek otağını diker ve 40 yiğidi ile yeme içme yaparlar.

Bu arada kâfirin casusu Bayburt Hisârî'nın beyi Badasar Melik'e “Ne oturursun sultânım. Pay Biçen Beg sana vereceği kızı Beyrek'e verdi. (Beyrek) bu gece gerdeğe girer” diyerek haber verir. Badasar Melik yedi yüz kâfir ile gelip Beyrek'in ap-alaca otağını basar, nâibini öldürür ve 39 yiğidi ile Beyrek'i esir edip Bayburt Hisârî'na götürür.

Tan attığında Bamsı Beyrek'in nâibinin öldürüldüğünü ve 39 yiğidi ile Bamsı Beyrek'in yok olduğunu görürler. Beyrek'in annesi-babası, yedi kız kardeşi, Banı Çiçek, Kalın Oğuz beyleri ağ elbiselerini çıkararak karalar giyip yas tutarlar. Ancak Bamsı Beyrek ve yiğitlerinden hiç haber alamazlar. Böylece 16 yıl geçer.

Günlerden bir gün Banı Çiçek'in kardeşi Deli Karçar “Bamsı Beyrek'in öldüğünü ispat edene kız kardeşim Banı Çiçek'i vereceğim” der. Yalancıoğlu Yaltaçuk kendisinde olup giymediği Beyrek'in bir gömleğini kana bulayıp getirir ve “Bamsı Beyrek'i Kara Dervend'de öldürmüşler” der. Banı Çiçek kendi diktiği gömleği tanır. Böylece Kalın Oğuz Beyleri Bamsı

Beyrek'ten ümit keserler. Yalancıoğlu Yaltaçuk da nişanını ilân ederek düğün tarihini belirler.

Bu arada Bamsı Beyrek'e yıllar önce hediyeler alan tüccarlar Badasar'ın Bayburt Hisârı'na gelirler. Kâfirin bayram günüdür. Beyrek kopuz çalmaktadır. Tüccarları görür ve onları tanır. Kopuz çalarak onlardan Oğuz elinden haber sorar. Onlar da kopuz çalarak Beyrek'in sorularını cevaplarlar. Banı Çiçek'in Yalancıoğlu Yaltaçuk ile evleneceğini söylerler. Beyrek çok üzülür.

Bayburt Hisârı'nın beyi Badasar Melik'in bir bikir kızı vardır. Her gün Beyrek'i görmeye gelen kız o gün Beyrek'i üzgün görünce sebebini sorar ve Beyrek'ten öğrenir. Bamsı Beyrek'e âşık olan kız "Seni hisardan aşağıya urganla salındıracak olursam, babana anana sağlıklı varacak olursan, beni burada gelip helalliğe alır mısın? dedi. Beyrek ant içti: Kılıcıma doğranayın, okuma sancılayın, yer gibi kertileyin, toprak gibi savrulayın, sağlıklı varacak olursam Oğuz'a, gelip seni helalliğe almazsam" dedi. Kız dahı urgan getirip Beyrek'i hisardan aşağıya salındırdı. Kara toprağa ayak basan Beyrek kâfirin at sürüsünde kendi boz aygırını bulur. Atına binip kâfire bağırarak 39 yiğidini emanet edip Oğuz eline gider.

Beyrek Oğuz eline varır. Kopuzu ile düğüne giden bir ozan görür. Ozandan kopuzunu diler. Boz aygırını da ona rehin olarak verir. Evlerinin önündeki pınardan su almaya gelen küçük kız kardeşinin "aşam Beyrek" diye ağladığını görür. Kız kardeşi ondan Beyrek'in haberini sorar. Oradan geçer. Büyük kız kardeşlerini görür. Onlardan yemek ister. Verdikleri yemekle karnını doyurur. Düğünde giymek için onlardan bir de kaftan ister. Ona Beyrek'in kaftanlarından birini verirler. Fakat onu Beyrek'e benzetirler. Bunun üzerine Beyrek kaftanı kızlara geri verir ve yolda bulduğu bir deve çulunu delip giyer. Kendisini deliliğe bırakır. Düğün yerine vardığında Oğuz beylerinin güveyin yüzüğüne ok attıklarını görür. O da ok atmak ister, ancak Yalancıoğlu Yaltaçuk'un yayı elinde parçalanır. Bunun üzerine kimsenin kuramadığı Beyrek'in yayını getirirler. Beyrek yayını gördüğü zaman 39 yoldaşını anar ve ağlar. Yay ile konuşur. Beyrek yayını kurar ve okunu atar. Güveyin yüzüğünü parçalar. Bunun üzerine Kazan Bey onu yanına çağırır. "Benden ne dilersin?" diye sorar. Beyrek ziyafet sofrasına varmak ister. Kazan Bey de "Bu günkü beyliğim bu deli ozanıdır. Bırakın nereye giderse gitsin, ne dilerse yapsın" der. Beyrek karnını doyurduktan sonra kazanları devirerek düğün yemeklerini döker.

Sonra kadınların yanına giderek "Ben kopuz çalayım, ere varan kız da kalkıp oynasın" der. Banı Çiçek'in yerine önce Kısırcı Yenge oynar. Beyrek onun ayıplarını tek tek sayar. "Ere varan kız oynasın" der. Bunun üzerine Boğazca Fatma kalkıp oynar. Beyrek Boğazca Fatma'nın da ayıplarını sayar. Sonunda Banı Çiçek kırmızı kaftanını giyip, altun yüzüklü elini gizleyerek oynamaya başlar. Beyrek de "Kızıl altun getirin han kızına parmak yonun / Ağ gümüş getirin han kızına tırnak yonun / "Ayıplıca han kızı ere varmak ayıp olur" deyince Banı Çiçek yenini bileğine kadar açar ve Beyrek Banı Çiçek'e verdiği altun nişan yüzüğünü görüp onu Banı Çiçek'ten geri ister. Banı Çiçek de "Bu altın yüzüğün çok nişanları vardır" diyerek yüzüğün nişanlarını sorar. Beyrek de bu nişanları tek tek söyler. Banı Çiçek kopuz çalan ozanın Bamsı Beyrek olduğunu anlar ve Beyrek'in ayağına kapanır. Banı Çiçek'in dayeleri Bamsı Beyrek'e kaftan giydirip onu donatırlar. Banı Çiçek kayın anası ve kayın babasına giderek Beyrek'in döndüğünü müjdeler.

Yalancıoğlu Yaltaçuk olanları duyunca Beyrek'in korkusundan Tana sazlığına saklanır. Beyrek de sazlığı ateşe verir. Bunun üzerine Yalancı-oğlu Yaltaçuk Beyrek'in ayağına kapanarak ondan kendisini affetmesini diler. Beyrek de onu affeder.

Kazan Bey "Gel! Düğününü yapalım, muradına eriş" dediğinde Beyrek "39 yoldaşımı kurtarmadan, hisarı almadan muradına ermezem" der. Bunun üzerine kalın Oğuz Beyleri atlarına binerek Bayburt Hisârı'na giderler ve düşmanla cenk ederek hisârı alırlar. Kâfirin keşişlerini öldürerek kilisesini mescid yaparlar. Ezan okutarak hutbe verdirirler. Kuşun alıcısını, kumaşın arısını, kızın gökçeğini Bayındır Han'a beşte bir zafer hakkını ayırırlar. Hikâye şöyle biter. Bay Bora Begüñ oğlançuğı Beyrek, ... meliküñ kızını aldı. Ağ ban evine, ağ otağına gerü döndü. Düğüne başladı.

Tezcan ve Boeschoten (2001: 95), Dresden yazmasının 121/5.-7. satırlarında yer alan yukarıdaki ibaredeki *meliküñ* kelimesini *hanuñ* şeklinde değiştirerek yanlış bir tamir (Verschlimbesserung) yapmışlardır. Hâlbuki *meliküñ* kelimesi doğrudur ve bu kelime ile metinde geçen Bay Bican değil metinde geçmeyen Bayburt Hisârı'nın meliki Badasar kastedilmektedir. Ermenicede *Bagdasar*, Türkçede ise *Badasar*, *Barasar* ~ *Parasar* şekillerinde imlâ edilen kelimenin Yunancası *Balthasar*'dır. Daha önceki nâşirlerce genellikle *Parasar* olarak okunan ismin *Badasar* şeklinde düzeltilmesi Hülya Uzuntaş tarafından yapılmıştır.

Dede Korkut Kitabı'nın üç nüshasında da Dresden, Vatikan ve Bursa yazmalarında geçen metin şöyledir:

Dresden yazması, 121/5-7. satırlar: Bay Bora Begüñ oğlançuğı Beyrek, Bay Bicân meliküñ kızını aldı. Ağ ban evine, ağ otağına gerü döndü. Düğüne başladı.

Vatikan yazması, 83b/7.-8. satırlar. (Badasar) Meliküñ kızı ile Baryek 'ahd etmişti. Aldı. Gerü döndü, ağ ban evine, ağ otağına geldi. Düğüne başladı.

Bursa yazması, 96/3.-4. satırlar. (...) Meliküñ kızını Beyrek aldı, gerü döndü. Ağ ban evi, ağ otağına döndü. Düğüne başladı.

O zaman şu soruları sormak gerekiyor: Bamsı Beyrek kimin ile evleniyor? Beşik kertme adaklısı ve nişanlısı Bay Bîcân/Pay Biçen Melik kızı Banı/Banu Çiçek ile mi, yoksa Bayburt Hisârı'nın meliki (Badasar) Melik'in "Seni helalliğe almazsam kılıç ile doğranayım" diyerek ant içip ahdedtiği bikir kızı ile mi?

Ayrıca Dresden nüshası 299/4.-7. satırlarda Bamsı Beyrek'in ölür iken söylediği "Ağca yüzlü görklümi Aruz oğlu Basat gelüp almadın Kazan bana yetişsün. Ağca yüzlü görklümü oglına alı versün dedi" satırlarında geçen karısı kimdir? Vatikan nüshasında metnin geçtiği bu sayfalar eksiktir. Bursa nüshası 236/13-237/2'de ise bu ibare şöyle geçer. "Ağca yüzlü görklümi Aruz oğlu Basat gelüp almadın... Ağca yüzlü görklümü beg oglına alı versün" dedi. Bu kadın kimdir? Ya yeni

bir nüshada açık ifade bekleyeceğiz ya da Orhan Şaik Gökyay hocamız gibi tahminlerde bulunacağız.

Açıklamalar

Dede Korkut Kitabı'nda kişi ve yer adlarının okunması başlı başına bir sorundur. Bu adlar nâşirlerce oldukça değişik şekillerde okunmuş ve açıklanmıştır. Ben Bamsı Beyrek hikâyesinde geçen bazı isimleri şöyle okuyorum: Kam Büre (Gökyay, 1973; Sümer, 1999), Kam Püre (Ergin, 1958), Kam-Bura (Kırzioğlu, 1952) adını ben Kam Bora; Bay Büre (Gökyay 1973; Tezcan & Boeschoten, 2001), Pay Püre (Ergin, 1958), Bay Böre (Özçelik, 2016; Tulum & Tulum, 2016), Bay Bora (Kaçalın, 2017) adını ben de Bay Bora okuyorum. Ancak Bora okuyuşumu Borogan > Boran > Bora şeklinden getirdiğimin bilinmesini isterim.

Dede Korkut Kitabı'nda Bay Bîcân / Pay Bıçan ~ Pay Biçen adı 12 kez geçmektedir. Metinde (بيجان) imlâsı ile geçen kelime *Bîcân ~ Bıçan ~ Biçen ~ Pêçan* şekillerinde okunmuştur. *Bay ~ Pay Bîcân ~ Bıçan ~ Biçen ~ Pêçan* adını taşıyan bu kişi “Bey” midir? “Han” mıdır? “Melik” midir? Eğer Melik ise Hristiyandır. Bunu pekiştirecek bir husus Bamsı Beyrek'in “beşik kertme” sözlüsü olan kızı Banu > Banı Çiçek'i Bayburt Hisârı'nın Meliki Badasar'a verilecek olmasının metinde açıkça zikredilmesidir. Bilindiği gibi Müslüman bir kız bir Hristiyan ile evlenemez. Cezası recm, yani taşlanarak öldürülmektir. Ama bir Hristiyan kızı İslâmlığı kabul ederek Müslüman olursa, Müslüman bir erkek ile evlenebilir.

Banu > Banı Çiçek'in Hristiyan bir melike zevce olarak teklif edilmesi kızın babasının Hristiyan olması konusunda en açık delildir demiştim. Ancak Türk soylu bu kişiler Kıpçak veya Peçenek asıllı olabilirler (Sultanzâde, 2019: 561-573).

Şimdi kızın babasının 'nın üç nüshasında geçen isimlerine bakalım.

Vatikan nüshası (Tezcan & Boeschoten okuması, 2001):

1 kez Bay Bicân (68a/8); 1 kez Bay Bicân kıızı (75b/4); 1 kez Pay Bicân (68a/10); 6 kez Pay Bicân kıızı (70b/2, 70b/6, 71a/8, 71b/4, 75b/13, 76a/1); 1 kez Pay Bicân Beg (70b/13); 1 kez Pay Bicân Hân (68a/13); 1 kez Pay Bicân Melik (74a/2-3)

Dresden nüshası: Muharrem Ergin'in (1958) *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen isimleri Pay Piçen (80/2), Pay Piçen kıızı (95/12, 96/10, 97/11), Pay Piçen Bêg 68/11, 69/2, 69/6, 77/8, 78/7, 81/6, 90/4), (Pay Piçen) Melik (121/5) olarak tek

şekilli okumuş, imlâ farklarını ise nüsha farklarında göstermiştir. Buna karşılık Sadettin Özçelik bütün şekilleri aynen vermiştir (Özçelik, 2016):

1 kez Pay Bicān (42a/2); 3 kez Bay Bicān Beg (36a/11, 36b/2, 36b/6); 4 kez Pay Bicān Beg (40b/6, 41b/7, 42b/6, 47a/4); 1 kez Bay Bicān kıızı (50b/1); 2 kez Pay Bicān kıızı (49b/12, 50a/10); 1 kez Bay Bicān Melik (62b/5); Bursa nüshası: (Ağca & Ersoy, 2024)

11 kelime de *pe* harfiyle *Pay* olarak *Pay Bican*, *Pay Bican Beg*, *Pay Bican kıızı* şeklinde imlâ edilmiştir, ancak bir tanesinde *pe* harfinin noktası eksiktir. *Meliküñ* kelimesinde de ön isim yazılmamıştır. Metinde yazılmayan bu ismin *Badasar* (< Ermenice Bağdasar < Yunanca Balthasar) olduğu muhakkaktır. Konuyu biraz açalım.

Bayburt Hisârı'nın hâkimi bir yerde “Bayburt Hisârı Begi” (47a/3), bir yerde “Kâfir (Hristiyan) Begi” (50b/10), bir yerde “Melik” (62b/5), altı yerde de “Parasaruñ Bayburt Hisârı” (20b/10, 32b/3-4, 49b/1, 50a/12-13, 77a/12-13, 145a/8-9) tamlamasında tamlayan olarak *Parasar* şeklinde geçiyor.

Gökyay (1938), Araslı (1938), Boratav (1946), Rossi (1952), Kırzioğlu (1952), Turan (1950), Ergin (1958), Sümer (1960), Tezcan (2001), Özçelik (2016), Kaçalın (2017) gibi araştırmacılar *Barasar*, *Parasar*, *Para Sar* gibi okuyuşlar yapmışlar ve “Ermenice bir isim, bir Hristiyan prensin adı, bir Hristiyan beyinin adı” vs. gibi tahmin ve tekliflerde bulunmuşlardır.

Hülya Uzuntaş kelimenin Dresden nüshasında 3 kez *dal* harfi ile *Badasar*, 3 kez de *re* harfi ile *Barasar* ~ *Parasar* şeklinde geçtiğini söyleyerek Bayburt Hisârı Meliki'nin adının Yunancada Balthasar Ermenicede de *Bağdasar* olarak kullanıldığını ancak bu kelimenin *Dede Korkut Kitabı*'nda Türkçeleşerek /ğ/ sesinin düştüğünü ve *Badasar*, imlâ yanlışı ile de *Barasar* ve *Parasar* şeklinde geçtiğini ortaya koymuştur (2022: 479-498). Ancak M. Tulum ile M. Mahur Tulum *Badasar Melik* ismini eserlerinde Şükli Melik olarak vasıflandırmışlardır (2016: 282b).

Banı/Banu Çiçek adı Dresden yazmasında 19 kez Türkçeleşmiş Banı, bir kez de Farsça aslı ile Banu şeklinde geçiyor.

Beyrek adı Dresden ve Bursa nüshalarında Beyrek, Vatikan nüshasında ise Baryek şeklinde geçiyor.

Bamsı kelimesinin etimolojisini de Uzuntaş yapmıştır. Uzuntaş'ın *Dede Korkut Kitabı*'ndaki “Bamsı” Unvanı Üzerine adlı araştırmasından özetleyelim (2022: 528-534):

Çince “Kral, Bey” anlamına gelen kelime 王 Wang = Waŋ kelimesidir. Bu kelime Türkçenin Doğudaki lehçeleri olan Uygur, Özbek Türkçelerinde Ong şeklinde gelişmiştir. Moğolcada ise kelime başı w- sesinin olmaması ve bu sesin /b/ sesine dönüşmesi ile kelime Baŋ şeklinde görülür (Rybatzki, 2006: 123a). Baœ kelimesinin sonundaki /ŋ/ sesi de Türkçede Köŋlek > Gömlek, Toŋuz > Domuz, Meniŋ > Benim gibi şekillerde görüleceği üzere -m olarak gelişmiştir. Dolayısıyla Çince wang kelimesi Batı Türkçesine geçerken önce w- > b- ses değişmesine uyacak ve Moğolcadaki gibi baŋ şeklini, sonra da ŋ > m değişmesi ile bam şeklini alacaktır. Yani Kelimenin Doğu Oğuzcasında gelişen şekli oŋ, Batı Oğuzcasındaki gelişen şekli ise waŋ > baŋ > bam dır. “Oğul, oğlu” anlamına gelen 子 tzu kelimesi ile Eski Uygur Türkçesi'nden itibaren Türkçede -sı/-si şekillerinde tıtsı (~Tetse) “öğrenci” (Wilkens, 2021: 710a), Tensi ~ Tinsi “göğün oğlu” gibi kelimelerde görülür. Dolayısıyla Batı Oğuzcasında gelişen bam+sı kelimesi “Bey'in oğlu, Prens” anlamlarına gelen Çince > İlhanlı Moğolcası'ndan bir alıncı olup bamsı begrek şeklinde bir ikileme olarak kullanılmıştır.

Bamsı kelimesinin etimolojik açıklanması Manas ve alp+manas > alpamış gibi kelimelerde aranmış, fakat bulunamamıştı. Etimolojik son okuma Dursun Yıldırım'ın (2001) kökü belli olmayan *Bamsı* şeklindeki okuması idi. Bütün bu farazi açıklamalar yukarıda özet olarak verdiğim Hülya Uzuntaş'ın araştırması ile artık ortadan kalkmış bulunmaktadır.

Kaynakça

- Ağca, F. & Ersoy, E. (2024). *Dede Korkut Kitabının Bursa Yazması*. (Baskıda).
- Araslı, H. (1938). *Kitab-ı Dede Korkut*. *Revolüsyüsiya ve kultura*, 3, 111-123.
- Boratav, P. N. (1946). *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Ergin, M. (1958). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Gökyay, O. Ş. (1938). *Dede Korkut*. İstanbul: Arkadaş Basımevi.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Kaçalin, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kırzioğlu, M. F. (1952). *Dede Korkut Oğuznameleri I. Kitap*. İstanbul: Burhanettin Erenler Yayınevi.

Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut I: Dresden nüshası- Giriş, Notlar, II: Dresden Nüshası- Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.

Rossi, E. (1952). *Il "Kitab-ı Dede Qurqut": racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oğuz tradotti e annotati con "facsimile" del MS Vat. Turco 102*. Vaticane: Citta Del Vaticano.

Rybatzki, V. (2006). Genealogischer Stammbaum der Mongolen. In *Florilegia Altaistica* (pp.135-192). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Sultanzâde, V. (2019). "Banı Çiçek Oğuz Türklerinden miydi?", In Güzel, F. & Kabak, T. (Eds.), *Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (26-27 Nisan 2019, Bayburt) Bildiri Kitabı* (pp. 561-573). Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları.

Sümer, F. (1960). Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi? *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 25(96), 567-594.

Sümer, F. (1999). *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*. Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Tezcan, S. & Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tulum, M. & Tulum, M. M. (2016). *Dede Korkut Oğuznameler- Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Uzuntaş, H. (2022). "Dede Korkut Kitabı'ndaki "Bamsı" Unvanı Üzerine". In Yansü, Y. E. & U.ar, E. (Eds.), *Türkmen Bilgesi Yusuf Azmun'a Armağan* (528-534). Ankara: İksad Yayınevi.

Uzuntaş, H. (2022). "Dede Korkut Kitabı'nın Dresden ve Vatikan yazmalarında geçen Bayburd/t Hisarı Beği'nin Adı Üzerine". In Sertkaya, O. F. et al. (Eds.), *Prof. Dr. Ceval Kaya Armağanı* (pp. 479-498). Ankara: Akçağ Yayınları.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch)*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

Yıldırım, D. (2001). Qam Böri Oğlu Bamıs Börik [Qam Böre Oğlu Bamıs Börek] Boyunda Sorunlar ve Çözümler. *Türkbilig*, 2(2), 129-167.

Received 14.01.2024	Research Article	JOTS
Accepted 10.02.2024		8/1
Published 23.02.2024		2024: 104-129

The Origin of the Scythians and the Identity of the Scythians and the Alans in John Tzetzes' Work

İskitlerin Kökeni ve John Tzetzes'in Eserinde İskitlerin ve Alanların Kimliği

Fatih ŞENGÜL*

İbrahim Çeçen University (Ağrı/Turkey)

E-mail: sengulf@gmail.com

Much has been said about the origin of the Scythians, but no academician or researcher has ever been able to provide evidence to reveal the identity of the Scythians. Today, the prevailing view about the origin of the Scythians is the view that they are of Indo-European origin. And this argument is supported by Western academics. No written sources say that the Scythians were of Indo-European origin or spoke an Indo-European language. The only thing that makes those a community of Indo-European origin is the arbitrary explanations of the personal names belonging to their language in Indo-European languages and the kinship relationship established between the Ossetians and Alans. No consistent explanation of the words of the Scythian language in Indo-European languages has been provided to date. However, very recently, in the light of written sources, more than one piece of evidence has been presented to shed light on the origins of the Scythians. This article aims to reveal the true identity of the Scythians and Alans in the work of the 12th-century Byzantine writer John Tzetzes in the light of these new evidences.

Key Words: Scythians, Turks, Ogurs, Magyars, Chinese, Alans, Ossetians.

* ORCID ID: 0000-0003-0111-3579.

A. The Origin of the Scythians

On the other hand, not one but more than one evidence has recently been presented in the scientific world regarding the origin of the Scythians, albeit for the first time.

A new claim about the homeland of the Ogurs and Oguric communities was put forward years ago. According to this claim, the Ogurs lived in what is today's Kazakstan from the very beginning and the ethnonym Ogur represented the main branch of all Oghuric communities (Şengül, 2023: 115).

White represents the west, the north is associated with the colour black and the south is related to the colour red in Turkic colour system. According to this claim, those, who left the main Ogur branch in Kazakstan migrated northward, were called the Black Ogurs, those, who migrate westward, were designated as the White Ogurs and those, who migrate southward, was named after Onogurs.

According to the same argument, the Sabirs were the Black Ogurs and they migrated to the north after leaving the main branch in the Kazakh steppe and the **Syebi/Syebe** community, which appears on the eastern side of the Ural Mountains and is mentioned in the geography book of Ptolemy, are the Black Ogurs, who will be named after Suvar and Sabir and the group named **Massaei**, another tribe whose name is mentioned in the same geography book together with the Syebis/Syebes, were the Hungarians (2013: 129).

Map I. The homeland of the Ogurs and Oguric Communities According to Şengül (2023a)

As will be seen now, such a claim put forward years ago reveals the identity and the origin of the Scythians certainly.

According to the new evidences and results which are presented in an academic work released last month, the first homeland of the Scythians, who came to Eastern Europe in the centuries before Christ, in Central Asia was the Tasmola archaeological culture area in today's Kazakstan. Those Scythians, who came to Eastern Europe, had nothing to do with Sai-wang community mentioned by the Chinese sources. Although the Tasmola archaeological culture disappeared over time, the Scythian community, which created this culture, inhabited Kazakhstan until 552 AD, that is, until the first Turkish state, which carries the name Turk, emerged (Şengül, 2023: 74-141)

Now lets look at what are presented in this new academic book shortly.

Map II. Tasmola Culture (Şengül, 2023a: 96)

The biggest reason that the origins of the Scythians has not been revealed until now is the fact that the naming Ocean, which occurs in the works of ancient Greek writers, really points to Lake Baikal has not been recognised. Identification of the naming 'Ωκεανός with Lake Baikal has been shown (Şengül, 2013:107).

In Greek mythology, 'Ωκεανός (Ōceanós) Okean is a river that encompasses the entire universe and at the same time is the god of rivers in Greek mythology. The English word ocean comes from here. The word first passed from Greek to Latin as *oceanus* and then to French as *occean* and spread from this language to other languages. The most important thing about this naming of water is the fact

that the origin of the word is unknown (Klein, 1966: 1072). Beekes accepts that attempts to link the word to an Indo-European origin have failed, acknowledging that it is not of Indo-European origin, and establishes it as *Ūkan* in its original form (2010: 1677). This word is identical with Turkic *ögen/ögän* meaning „river, creek and stream”.

The words Πόντος [Pontus] and Θάλασσα [Thalassa], which mean „sea” in old Greek, including Ὠκεανός are Turkic borrowings of Scythian origin (Şengül, 2023b:283-284). Thagi, the first component of Scythian Θαγιμασάδας [Thagimasada] meaning god of sea and rivers, has been preserved as Tagı „river and stream” in Karachay-Malkar dialect of Turkic (2023b:283). The presence of this Scythian word of Turkic origin in Eastern Europe in antiquity allows us to suggest that source for the namings related to sea in old Greek must be of Scythian stock.

Herodot relates a story about adventures of Hercules in connection with the origins of the Scythians and says: „... *the Ocean, they say, beginning from the sunrise, flows round the whole earth, but they do not prove it in fact; that Hercules thence came to the country now called Scythia.*” (1904: 215).

Namely, according to Herodotus, the homeland of the Scythians was somewhere near Ocean, that is to say, Lake Baikal.

Thanks to Chinese sources, we know very well that people living next to Lake Baikal (Ocean) were the Ting-lings. That’s why, identification of the Scythians with the Ting-lings emerges willy-billy.

We also find the naming Ocean in the work of Diodoros of Sicily, who lived four hundred years after the Father of History. Diodorus says exactly:

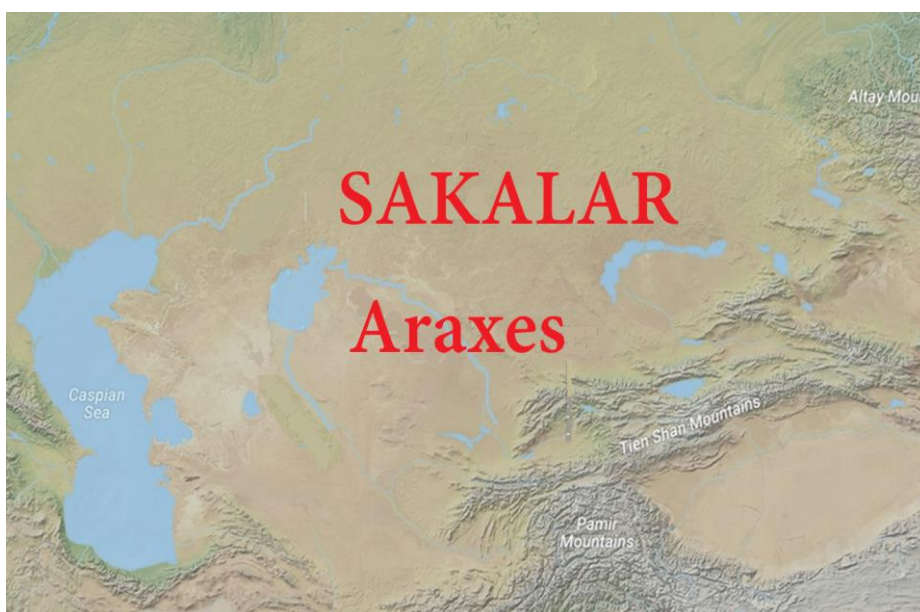
„...In the later period, according to the legend transmitted by the Scythians, there was a virgin born among them, descended from the earth, whose upper part up to the waist was female and the lower part was a snake. With her, Zeus bore a son named Skythes. This son became more famous than any of his predecessors and gave the Scythian people his name. Now among the descendants of this king were two brothers who stood out for their heroism: one Palus and the other Napes. And these two engaged in notorious activities and divided the kingdoms among themselves. For this reason, one part of the people was called Palis because of their name, and the other Napae. However, after a while, the descendants of these kings, with their extraordinary bravery and commanding abilities, subjugated a large part of the area up to Thrace beyond the Tanais River, turned to the other side with their armies, and spread their power as far as the Nile in Egypt. After enslaving many

peoples located between Thrace and Egypt, they expanded the Scythian empire on one side to the **Ocean** in the east and to the **Caspian Sea** and Lake Maeotis in the west..." (1967: 27, 29)

Here, we would like to draw your attention to a detail in Diodoros' statements, which corresponds to a hint presented by Herodotos about the homeland of the Scythians in Central Asia.

Diodoros gives the easternmost border of the Scythian empire as the **Ocean** and states that it starts from there and extends to the Caspian Sea. We have stated above that the naming of the Ocean in the Greek imagination is Lake Baikal. Diodorus' accounts allow us to suggest that the homeland of the Scythians in Central Asia is an area stretching from Lake Baikal to the Caspian Sea. Diodorus also presents another hint about the country of the Scythians and relates. *„... At first, then, they dwelt on the Araxes river..."* (1967: 27).

The Araxes River mentioned by Diodorus has been revealed as Syrdarya (Şengül, 2023: 108-109). The land on the Syrdarya river is today's Kazakstan.

Map III. The Araxes River and the Country of the Scythians (Sakalar) who dwell on the Araxes River
According to Diodorus (Şengül, 2023a: 110)

The accounts mentioned by Strabo, who is contemporary with Diodorus, about the homeland of the Scythians confirm the explanations of Diodorus.

Strabo says that the land of the Scythians and the Sogdiana are situated opposite India and the Scythians and the Sogdiani are separated from one another by the Iaxartes River (1961: 269). Such information shows that the

homeland of the Scythians are in eastern part of Iaxartes (Syrdarya). Strabo obviously places the land of the Scythians in what is today Kazakstan.

We find data that fits perfectly with Diodorus's information on the Scythian homeland in Asia in a historical Chinese source called Weilüeh, written by Yü Huan three centuries after Diodorus.

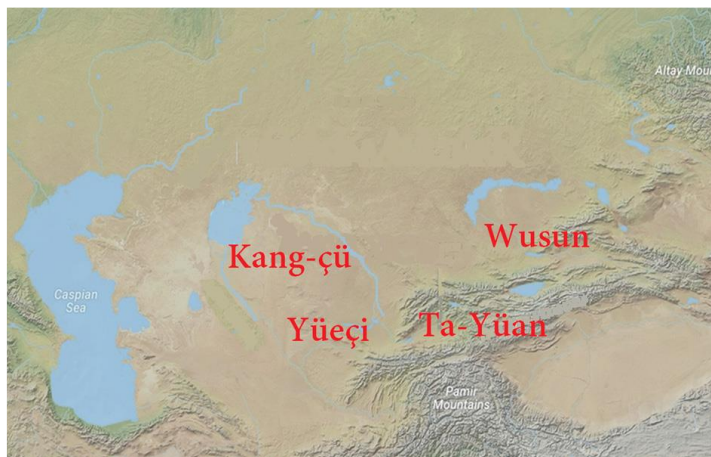
Before moving on to the data presented by the source named Weilüeh, let's take a brief look at what happened in the east during the time of Diodoros.

In the year 49 BC, the Hun chanyu Chih-Chih first captured the Wusun state, then turned to the north, attacked and subjugated the Hu-chieh (Wu-chieh) community, and marched west with his army, defeating Chien-Kun [the Kyrgyz], and then returned to the north and dominated the Ting-lings (Taskina, 1973: 37).

Before examining the attack route followed by Chih-Chih below, we need to mention a source that will help us in terms of our subject. It is the information given by a Chinese ambassador named Chang Kien about the peoples who inhabit the geography of Central Asia and their homelands.

The Chinese ambassador named Chang Kien, who was caught in 138 BC, while trying to sneak through the country of the Huns in order to get in touch with the peoples living in the geographies north of the Huns due to a secret mission of the Chinese administration, and who returned to his country after being held captive for 10 years among the Huns, after escaping from the Huns, went back to his country after going through various troubles. He continued to serve the Chinese ruler faithfully and, as a spokesman for the Chinese state, made several journeys to seek alliances with other nomadic communities to form alliances against the Huns. The information he collected during his travels allows us to understand where the homelands of the communities that inhabited the Central Asian geography at that time were.

Cng Kien says that Wu-sun's country may be 2000 *li* northeast of Ta-yüan, [that is, Fergana], while Kang-chu is located in the northwest of Ta-yüan, perhaps 2000 *li* distant (Hirth, 1917: 96; Tsyang, 2002: 201).

Map IV. Central Asia (Kang-çü=Kangju and Yüeci = Ta-Yuezhi) according to Chang Kien (Şengül, 2023a: 116)

Chang Kien's statements tell us that Kangju (Kang-çü) and Wusun countries are on opposite sides of each other in the west-east direction. 2000 *li* northeast of Fergana really coincides with the area between Lake Balkash and the Tien Shan mountains.

Until now nobody has noticed the fact that Chinese place the land of the Kangjus (Kang-çü) in the geography where the land of the Massagetaes mentioned by the Greek writers is. Kangju (kang-çü) was really the naming the Chinese used for the Massagetaes (Şengül 2023: 114).

After attacking the Wu-suns Chi-chih captured the country of Wu-chieh. It is said that Wu-chieh land is around Tarbagatai (Mori, 1957: 82-109). We are totally agreed with this.

Maenchen interprets the information that Chien-kun country remained in the west of the Wu-chiechs as „northwest” and places the country of Chien-kun, the Chinese spelling of the Kyrgyz tribe, in the Upper Yenissei area and north and south of the Sayan Mountains and that Chien-kuns' land is likely to reach the other side of the Ob River and the country where the Ting-Lings live is the Krasnoyarsk field (Maenchen-Helfen, 1939: 80).

Such an interpretation of Maenchen about the land of Chien-kuns seems to be convincing but it seems that the Chien-kun country was, with a great possibility, around the Western Sayan Mountains and the Altai Mountains. It seems that the Kyrgyz people were living around the Altai Mountains from the very beginning (Şengül 2013: 107).

Above we saw that the lands of the Scythians extended from Lake Baikal to the Caspian Sea thanks to the accounts of Diodorus. As will be seen now, Chinese source called Weilüeh confirm Diodorus' accounts.

For when this Chinese source speaks of the Ting-lings, he divides their homeland into three parts (**Hu-te**, **Chien-kun** and **Ting-ling**), and places the kingdom called **Hu-te** on its westernmost side, and places the homeland of this kingdom in the northeast of the **Kang-chü** kingdom and northwest of the **Wu-suns** and north of the **Ts'ong-ling** (Taşağıl, 2013: 13; Chavannes, 1905: 560-561). What is meant with Ts'ong-ling is Pamir Mountains.

Map. V. The Country of Hu-te According to Chinese source Weilüeh (Yu Huan) (3rd Century AD) (Şengül, 2023a: 118)

The geography of the Hu-te state, which is located in the northwest of the Wusun country, which occupies the location between Lake Balkhash and the Tian Shan, and in the northeast of the Kangju kingdom in the west and in the north of Ts'ong-ling in the south will only be one and the same with the area that corresponds to what is today Kazakstan and where the previous Tasmola archaeological culture spread. Let's keep this deduction about the land of Hu-te community in mind for now.

Since the Chien-kun (Kyrgyz) kingdom is in the middle, their homeland should be around the Western Sayan Mountains and Altai Mountains.

Yü Huan clearly places the Ting-ling kingdom in a geography stretching in the southwest-northeast direction. Hu-te occupied the Kazakh Steppe in the far southwest, and if there was the Chien-kun kingdom in the middle, the easternmost tip of the Ting-lings, which represents the main Ting-ling community, would only occupy an area extending from the Altai Mountains as far as Lake Baikal.

Map VI. The Countries of Ting-ling Tribes According to Weilüeh (Şengül, 2023a: 119)

Weilüeh was written between the years of 235 and 268 AD.

Yü Huan's accounts are also confirmed by a medieval map called *Tabula Peutingeriana* of which creator is not known. This map was first drawn in the first Century AD but it seems to have taken its final form in 3rd Century AD. As to why.

There is the name *Alamannia* on this map. Alamannia was a Germanic tribal confederation and kingdom and it was first time mentioned by Roman historian Cassius Dio in the year of 213 AD. (Dio, 1955: 309, 311, 315; Drinkwater, 2007: 43). In addition to this, on the same map, it is shown that Sarmatian communities reside in Ukraine.

It is well-known fact that the Goths came to Ukraine after second half of 3rd century AD. If this map were drawn just after the second half of third century the Goths should have resided in Ukraine. It means that this map took its final form in an interval of time between the years of 213 and 250 AD.

Map VII. Alamannia Community in Tabula Peutingeriana (Şengül, 2023a:)

On this map, the name of the city called Alexandra is given and there is such a saying just below: „Hic Alexander Responsvm accepit Vsq (ve) quo Alexander: Here Alexander recieved the [oracular] response ‘Only this far, Alexander’ (Albu, 2014: 11-12).

Such a saying points to the farthest point Alexander the Great went with his army in Asian expedition and this place was Alexandra Esxhate (Modern Khojand). According to this map, there is Araxes River above Alexandra city and a Scythian community called **Xatis** reside in the upper parts of Araxes River. The river above the Khojand city is Syrdarya and the areas in the upper parts of Syrdarya River belong to today’s Kazakstan.

Map VIII. Xatis Community, Alexandria City and Araxes River in Tabula Peutingeriana (Şengül, 2023a)

As it is seen, while Tabula Peutingeriana gives name of people who reside in Kazakstan in 3rd Century AD as Xatis and shows that those are of Scythian origin Yü Huan places Hu-te community in Kazakstan in the same time period and says that they are of Ting-ling origin.

Herodotus says that another name of the Scythians is **Aukhate** (2014: 202). However, in another place where he mentions the Scythian king Skyles, he says

that Skyles is the king of the Ekyths (2014: 222). Ekyth is another spelling of the name Aukhate.

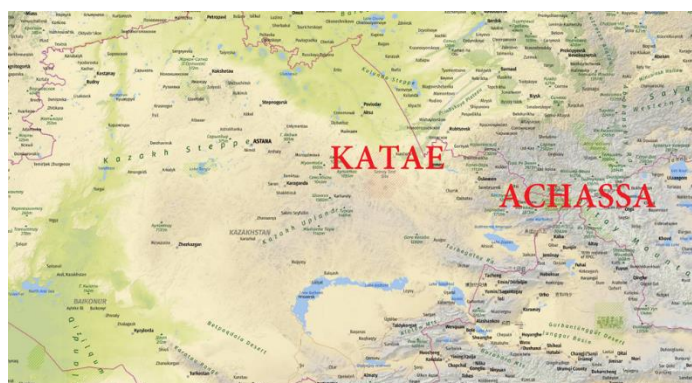
Now, when we consider the identity of the Scythians who migrated west from the Tasmola archaeological culture area as Aukhate or Ekyth it will be seen that the names of both tribes are one and the same with the community called Hu-te, which Yü Huan placed in today's Kazakstan.

Map IX. Aukhate (Scythians) and Tasmola Culture (Şengül, 2023a: 120)

There will be those who object to this, but we find another community called **Chatae/Katae** in the work of Ptolemy, who lived in the 2nd century AD and Ptolemy puts the naming „Scyhan” at the end of the names of the communities he identified as peoples of Scythian origin, and he calls that community as Katae (Chatae)-Scythian and moreover places this community in the country which is west to and next to Achassa region (Ptolemaios, 2006: 663).

In Ptolemy's work, place names are often referred to as tribe names, and geographical names are given by tribes residing in that area. While Achassa stands as a name given to a region, the name of a community named Achassa, which gave its name to that region, is not mentioned in the author's work. However, we must underline that the name Achassa [Hachassa?] fits perfectly with Ho-kes-ssu (Taşağıl 2013: 74), one of the forms in which the ethnonym Kyrgyz is mentioned in Chinese sources. If we take this as the area where the Kyrgyz lived, the information given by Ptolemy and the information mentioned by Yu Huan match. Katae is identical with Hu-te and Achassa/Akhassa (> Hakhassa) corresponds to Ho-kes-ssu.

Map X. The Country of Katae According to Ptolemy (2th Century AD) (Şengül, 2023a: 121)

Interestingly, Humbass and Fiss saw the sameness between the ethnonyms Katae and Aukhate and claimed that the ethnonym *Khatae/Khatai* [Ptolemy] was probably identical with the ethnonym *Aukhatae* [Herodotos] and included the tribal name Eukhatae, which occurs in the work of Pliny, to this list (Humbach & Faiss, 2012: 48).

As can be seen, under normal conditions, the tribe names Aukhate, Ekyth, Katae, Hatı(s) and Hu-te appear as names given to the same community by different authors. This fact is confirmed by the fact that not only that the names of the tribes are very close to each other, but also that they inhabit the same geography. The ethnonym Aukhate was clearly a name given to the Hu-te, the westernmost branch of the Ting-lings.

Pulleyblank gave the Early Middle Chinese form of the tribe name Hu-chieh(Wu-chieh) as **Xə-giat** and stated that this form emerged as a form like *Hagaŋ and that this form was probably the early form of the Turkic name **oğur-oyuz** tribe (Pulleyblank, 1983: 456) and in another work he showed Early Middle Chinese form of Hu-chieh as Xə-giat/giaj^h < *xá-gàt/gàs and Early Middle Chinese one of Wu-chieh as ?à-gàt/k^hàs < *à-gàs/gàt (Pulleyblank, 2000: 74). Hirth reconstructed Wu-chieh/Hu-chieh as Hu-kié (>U-kit > Ugir) (Hirth, 1901: 83).

The form **Xə-giat**, which appears during the attempts done to re-establish the ethnonym Hu-chieh/Wu-chieh, is identical with the ethnonym Aukhate (<Axə-giat < Xə-giat). The designation Wu-chieh/Hu-chieh had nothing to do with the Ogurs. The only tribe name that is associated with the Ogurs was Hu-te,

which occurs in the Chinese source named Weilüeh in 3rd Century AD and is shown by the same source as the westernmost branch of the Ting-lings.

The assumption that the Scythians were the Ogurs will certainly be confirmed if the Scythians came from the Kazakh steppes to the eastern parts of Ural Mountains and then they appeared to be the Sabirs. As will be seen below there is really such an evidence which shows that the Scythians migrated from south to the eastern part of Ural Mountains.

No historical source or document saying that the Scythians migrated from Kazakstan to the eastern part of Ural Mountains but an archaeological culture in Ural region confirms such a migration. It is Sargat archaeological culture.

The most interesting side of this archaeological culture is that the founders of this culture in the east of Ural Mountains are the Scythians who are not autochthon and migrated from the south to this site (Tairov, 1993: 201).

As a matter of fact, DNA researches also show that those who create Sargat culture migrate from south to this field (Molodin & Pilipenko, 2012: 105-106). And again DNA results relates that the creators of Sargat Culture were the Scythians (Casey & Kaestle, 2010: 143-156).

This fact that the archaeological data provide us is perfectly matched with the opinion that they should be Syebi community the „Black Ogur” group that immigrated from the south to north. Archaeological evidences confirm the assumption that the community called Syebi „Sabir „came from south to eastern part of the Ural mountains after leaving the land of Ogur, the main branch in Kazakh steppe.

There is another evidence to confirm that the Scythians were the Ogurs. Ptolemus presents another argument in favour of this. He puts the naming „Scyhian” at the end of the names of the communities he identified as Scythian origin and mentions the ethnonym Syebi/Syebe as Syebe-Scythian (2006: 661).

Sargat culture expanded westward over time and incorporated the local Gorokhovo archaeological culture area into itself. The people of the indigenous Gorokhovo culture entered the Sargat cultural circle by integrating and merging with the Sargat culture, and this unity lasted until the Avar migration mentioned by Priscus in the 5th century AD.

It is said that the Gorokhovo archaeological culture was completely included in the Sargat archaeological culture area between the 2nd and 1st centuries BC and both cultures turned into a single cultural environment and continued to exist until the 2nd and 3rd centuries AD without any external intervention (Mogil'nikov, 1992: 309).

But in the following article, the continuation of this paper, we will present the certain evidence to affirm the fact that Sargat culture belongs to the Sabirs and the mentioned culture disappeared in Vth century AD.

The Gorokhovo archaeological culture obviously belongs to the Magyars (Hungarians). As to the ethnonym [Sabirs „Black Ogurs”] used for the Hungarians. The only reason that the Hungarians are called the Sabir/the Black Ogur is that the owners of the Gorokhovo archeological culture, the Hungarians, lived under the rule of the Sabirs (the Black Ogurs), the owners of the Sargat archaeological culture, and were highly influenced by their cultural area.

Why the Magyars are also called the Turks has a special reason but we will not explain this here because it is topic of another work.

Golden believes that the language of the Sabirs is standard Turkic not Oguric Turkic (Golden, 1980: 36) but it has been revealed that the Sabirs were a branch of the Ogurs. Naturally, the Sabirs spoke Oguric dialect of Turkic. All Turkic borrowings in the language of the Hungarians today actually belong to the language of the Sabirs, that is, the Scythians (2023: 167).

As will be seen now, John Tzetzes' work also confirms that fact that the Scythians are of Turkic origin.

B. The Identity of the Scythians and the Alans in John Tzetzes' Work

There is a widespread belief that the Alans are the continuation of the Sarmatians, and, the Alans are direct descendants of the Sakas since the Sarmatians are relatives of the Sakas.

It is accepted that the Ossetians living in the Caucasus today are the surviving remnants of the Alans. The biggest evidence for this is a so-called list of words found in Hungary and claimed to belong to the language of Yas, and two sentences from the Alan language mentioned by the 12th century Byzantine poet

John Tzetzes in his own work. The kinship of the Ossetians with the Scythians was built on these linguistic remnants.

However, academics who insistently try to associate the Ossetians with the Alans and who study the origin and history of the Alans have constantly ignored the following statement mentioned by Ammianus Marcellinus regarding the origin of the Alans.

„...Thus the Halani (whose various peoples it is unnecessary now to enumerate) are divided between the two parts of the earth, but although widely separated from each other and roaming over vast tracts, as Nomads do, yet in the course of time they have united under one name, and are, for short, all called Halani because of the similarity in their customs, their savage mode of life, and their weapons.” (Marcellinus, 1986: 391).

As can be seen, Ammianus Marcellinus states that the ethnonym Alan (Halani) is not actually a designation given to a pure tribe, but is essentially a general term used for the community that emerged as a result of the unification and fusion of a structure consisting of many communities under a single roof over time. In other words, there are tribes and clans that appear to contain not one but more than one ethnic structure of different origins, but later emerged with the name Alan, and these communities seem to have carried the name Alan as a superordinate identity even after leaving the federation of Alan tribes.

However, the so-called word list of the Yas (As/Alan) language, found in Hungary and dated to 1422, can in no way be taken as linguistic materials belonging to the language of the Alans. Because this word list is the court case filed by the widow of George Batiani, who lived in Hungary in the 15th century, against Johannes and Stepahane Safar from the village of Çev. Due to the fact that the village called Yasfalu „Yas Village“, which disappeared during the Turkish rule and whose inhabitants were mentioned in written documents in 1325 and later in 1333, 1414, 1455 and 1477, is adjacent to the Çev village, the words mentioned are accepted as words belonging to the language of Yas people (Nemet, 1960: 7).

Unfortunately, apart from geographical proximity, we do not have any data confirming or stating that the people living in Çev village and owning these words are of Yas origin. It is not possible to directly declare a village named Çev and its people to be of Yas origin just because it is located next to one of the Yas

villages that were spread all over Hungary at that time. The so-called Yas List in no way makes the Ossetians descendants of the Alans.

Moreover, although the Ossetians, who are seen as the living descendants of the Scythians based on the so-called Yas List, never used the names Alan and As for themselves. The Ossetians use these designations for Turkic neighbours (Karachay-Balkar/Balkar) living in the same geography. They call the Balkars „As“, Balkaria „Asiag“ and Karachai „Stur/Ustur-Asiag“ (Great Asia) (Laypanov & Miziyev, 2008: 139).

While Georgians call Karachays *Alani* and Ossetians call them *Asi*, Abkhazians call Balkars *Azuho* and Ossetians call them *Asson* (Tavkul, 2012: 83; Tavkul, 2015: 147; Tavkul, 2023: 39). It is surprising that the Ossetians, who are claimed to be the descendants of the Alans, do not use these names for themselves, but use them for their neighbors, the Turks. Moreover, the name Ossetians give themselves is IR (Iron) and this naming has nothing to do with the names *As* or *Alan*.

It is not a coincidence that the Ossetians use the name *As* tribe for their neighbors of Turkic origin, the Karachay-Balkars. Because, the relations of the Alans with the Turkic world are expressed in many historical sources from the middle Ages and Modern Ages.

12th-century writer Eustathius relates that the ethnonym Alan comes from Sarmatian *Ala* „mountain“ and the Alans call themselves *Ir* and *Iran* and this designation was used for eastern part of the Caucasia from Terek to Derbent in ancient times (Petermann, 1860: 176).

Even such an explanation supports both Iranian thesis and Turkic one. The names *Ir* and *Iran* are obviously in favour of Iranian view but neither those denominations nor *Alan* carry the meaning of mountain. On the other hand, Karachai-Malkars call each other *Alan* meaning „friend, cognate“ in daily life but their self-designation is *Alan* and *Tavlu/Taul* „mountaineer“ (Tavkul, 2000: 77, 385; Tuğul, 2011: 186). One of the meanings of the word *Alan* in *Derleme Sözlüğü* is „hollow place surrounded by hills“ (DS, 2019/I: 195). The designation *Tavlu/Taul* and the word *Alan* in *Derleme Sözlüğü* coincide with explanation of Eustathius.

The 13th century Andalusian writer Saʿīd al-Maghribī, in his geography book, mentions the Alans as Christianized Turks and adds that in the neighborhood of the Alans, there was a tribe called As from the Turks, who were similar to them in terms of tradition and belief (Konovalova, 2009: 27).

The information given by Al-Maghribī is also directly confirmed by Abu'l-Fida, who lived in the 13th and 14th centuries. He also says that the Alans are Christianized Turks and mentions the Turkic tribe named As living next to the Alans (Ebü'l-Fidâ, 2022: 182).

While talking about the As (Yas) people, the person who made the first old Russian translation and interpretation of the work titled „Jewish Wars“ by the First Century AD writer Joseph Flavius, he emphasizes the connection of the As, that is, the Alans, with the Turkic world by stating that „...*The Yas, whose language is derived from the Pecheneg group, live around the Tana (Don River) and the Maeotis Sea (Sea of Azov).*” (Meshcherskiy, 1958: 454)

The connection of the Alans with the Pechenegs, a Turkic tribe, is also confirmed by the 11th century writer Al-Biruni. In his work, Al-Biruni says that the language of the Alans is a mixture of the Pecheneg and Khwarezm languages (El-Bîrûnî, 2013: 15-16).

The information provided by Saʿīd al-Maghribī, Abu'l-Fida, Al-Biruni and the person who translated Joseph Flavius's work into Russian supports the claim that the Alans were Turks.

It is also necessary to mention the work that was created before the 1856 Paris Conference when British Ambassador Lord Stratford Canning asked Ahmed Cevdet Pasha, through Mustafa Reşid Pasha, to write a treatise describing the situation in the Caucasus.

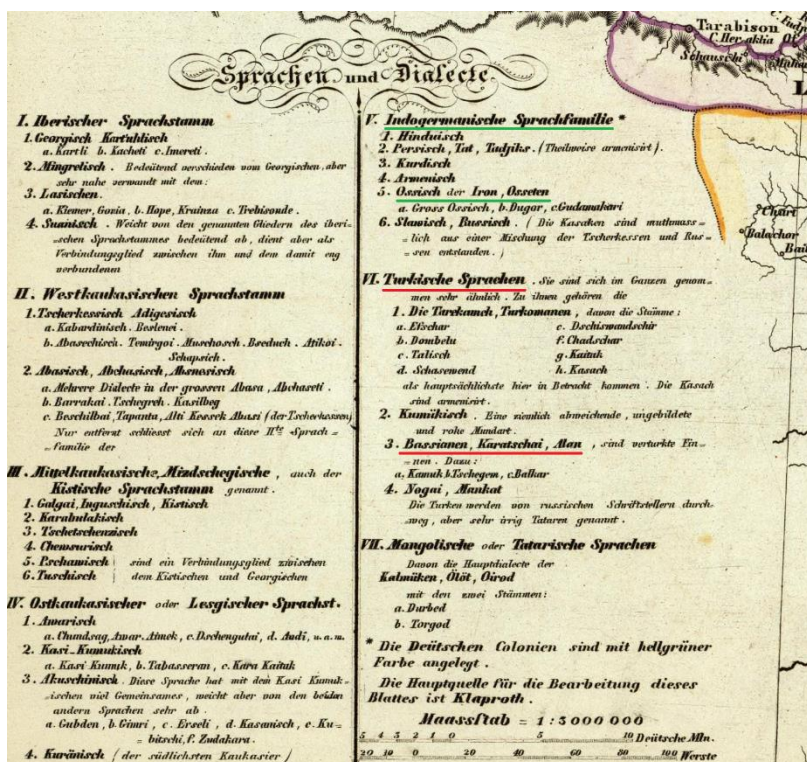
In his book, Ahmed Cevdet Pasha mentions the Alans as a Turkic community while describing the Arab expeditions targeting the Caucasus in the Middle Ages (Cevdet, 2022: 52). It is significant that Cevdet Pasha recorded the Alans as Turks in the 19th century, when there was no debate about the origin of the Alans.

On the other hand, there will be those who will say that such information provided by him cannot be taken into account, but the work of the well-known

German geographer of the same period, Heinrich Berghaus, titled *Physikalischer Atlas*, dated 1852, also confirms Cevdet Pasha. The last part of Berghaus's work is devoted to a series of maps, and in this section, the Caucasus map is also included, and the languages and dialects of the people living in the Caucasus are classified according to their ethnic affiliation and are presented in the lower left part of the map. The most striking point in that classification is that the Alans are shown as a Turkic-speaking community of Turkic origin, and the Ossetians are shown as a group of Iranian-speaking tribes (Berghaus, 1852: N^o15).

Map XI. Berghaus' Map of Caucasia (Berghaus, 1852: N^o15)

Map XII. The Ossetians and Alans in Berghaus' Map of Caucasia (Berghaus, 1852: №15)

In the work prepared by Yosif Alekseevich Kipshidze, dated 1914, after Berghaus and Ahmet Cevdet Pasha, the following will be stated while giving information about the Alans and their connection with the Turks will be emphasized: „... ႠႭႭႭႭ (Alani): Georgians call the Karachay Tatars (Karachay people) who live on the northern slopes of the main Caucasus Mountain range, near Elbrus, at the source of the Kuban River, Alan.” (Kipshidze, 1914: 193).

In addition to all of them, we also have new results about the origin of the Alans that no one has seen before, but we will not mention them here.

In the Georgian medieval source called Kartlis Tskhovreba, people, whose country is called *Ovseti* and who are called *Ovs(es)*, are associated with the Ossetians and an inference is made to the name of the tribe *As*, based on the first syllable of this tribe's name, *Ovs*, and it is claimed that the name *Ossetia* means something like „Land of Ases“. The use of the name *Ossetian* is widespread and popular because the Russians adopted the name of the tribe mentioned in Georgian sources and called this people that way (Foltz, 2022: 15).

However, the mentioned Georgian source associates the names Ovesti and Ovses with the Turks, not with an Iranian community. Kartlis Tskhovreba says exactly this:

„When the king of the Khazars captured the countries about which we have written, and crossed Mount Caucasus, he had with him his son by the name of Uobos. He gave to his son the prisoners of Armenia and Kartli; and he gave him besides, part of K'avk'as's land that stretched to the west of Lomek'i river and to the western edge of Mount Caucasus. And Uobos settled there. His descendants are the Ovses, and the country is Osseti, which formerly had been the domain of K'avk'as..." (Mroveli, 2014: 17).

As can be seen, the origin of the names *Ovses* and *Ossetia* is related to the Khazar Turks. Both names have nothing to do with *As* (*Yas*), which is a tribal name, but are related to *Uobos*, the son of the Khazar kagan. The name *Ovs* seems to be a form that emerged from the change of the name *Uobos* over time: *Uobos* > *Uovos* > *Ovs* [*b* > *v* shift common in Turkic] and naturally *Ossetia* essentially means something like „Land of *Uobos* (*Ovs*) not *Ases*“ (Şengül, 2023: 40). In fact, it is in no way possible to see the names *Ovs* and *As* as designations that indicate the same tribe.

Two written sources can be cited, albeit indirectly, to prove that the *Alans* cannot be related to the Turkic world. One of these is the work of *Josafa Barbaro*.

Barbaro says that the *Goths* later migrated to *Crimea*, where the *Alans* lived, and as a result of the neighborhood of these two communities, the name *Gothalani* (*Catalania*) emerged and that the *Goths* and *Alans* could talk and understand each other (*Barbaro & Contarini*, 1873: 30).

Such an explanation could perhaps be interpreted as saying that linguistically the *Alans* spoke a language that the *Goths* could understand, and therefore the *Alans* had no connection with the *Turks*. However, *Barbaro's* statements do not reveal what kind of language the *Alans* spoke. Apparently, both communities understand each other's language as a result of their centuries-old interaction, which is a very normal situation. By looking at such information, it is not possible to make any inference about the origin of the *Alans* or the language they spoke.

Another source indicating that the *Alans* cannot be related to the Turkic world is the work of *Ibn Al-Athir*.

In his work titled *al-Kāmil fī'l-Ta'rīkh*, the 13th century writer Ibn Al-Athir wrote that the Mongols sent an envoy to the Kipchaks in order to break the Alan-Kipchak alliance, which stood like a barrier in front of them during the military expedition targeting the Caucasus in 1222 and envoy stated the Kypchaks,: „... *We and you are of one race. These Alān are not the same as you that you should aid them, nor is their religion the same as yours.*“ (Ibn Al-Athir, 2008: 222).

Such an explanation mentioned in the author's work, at first glance, indicates that the Alans are a racially different ethnic group from the Kipchaks and therefore from the Turks, but it does not provide definitive data about the ethnic affiliation of the Alans. Since we will examine these explanations mentioned by Ibn Al-Athir in details in another study, we will not go into detail here.

As to John Tzetzes' work.

ταπαγκὰς μέσφιλι χσινὰ κορθὶ καντά

Tapankhas Mesfili Khsina Korthi Kanda
[Good day, my lord, my archontissa, where are you from?]

τὸ φάρνετζ κίντζι μέσφιλι καϊτζ φουὰ σαοῦγγε

To Farnetz Kintzi Mesfilli Kaitz Fau Saunge
[Do not be ashamed, my lady; let the priest marry you]
(Khazdan & Epstein, 1985: 259; Tzetzae, 2019: 59)

Attempts have all the time been made to read the two sentences from the language of the Alans mentioned above in Ossetian. These reading attempts may or may not be true. However, those who tried to connect the language of the Alans to Ossetian by looking at Tzetzes' work missed a point.

Tzetzes also mentions the following sentence from the language of the Scythians at the very beginning of the same work, in which he includes sentences from some languages, including the language of the Alans, and the explanations of those sentences. If the sentences in the language of the Alans recorded by Tzetzes really belongs to the language of the Alans, who are descendants of the Scythians, the same Scythian sentence must also be explained in the language of the Ossetians, who are claimed to be the descendants of the Scythians.

σαλαμαλέκ ἀλτή ** σαλαμαλέκ ἀλτοῦγεπ.

Salamalek Alti Salamalek Altugep [Altī bāg]
 [Good day, my lady, good day, my lord]
 (Khazdan & Epstein, 1985: 259; Tzetzæ, 2019: 58)

Salamalek is clearly nothing more than the expression „Selamüaleykum“, which is the Turkish pronunciation of the Arabic phrase „As-salāmu‘alaykum“ which the Turks used for greeting in daily language after they converted to Islam, and the same phrase is encountered in the Chuvash as „*Salamalik*“ (Paasonen, 1950: 3,117). Although the Chuvash people were not Muslims, the fact that they preserved an Arabic phrase can be interpreted as a linguistic heritage from the Volga Bulgarian state, which accepted Islam, or can be explained by their being under the influence of their neighbors, the Muslim Tatars. Alti is nothing but the Turkish word Elti/ilti, which means „woman, lady“. Bäg in the word *altī bāg* is nothing but the Turkish word beg/bey which means „lord“. By the way, the phonetic and semantic resemblance between English lady and Turkic *elti* is striking (lady > alady > aldy > elti ?).

The Scythian sentence mentioned by Tzetzes is clearly Turkic. Even if we accept the Alanic phrases in his work as Ossetian, the phrase belonging to the Scythian language is not Ossetian. If the Scythian phrase in Tzetzes’s work is taken into consideration, the conclusion that the Alans do not come from the origin of the Scythians emerges and if we look at the Alanic phrase, the conclusion that the Scythians are not the ancestors of the Alans inevitably emerges.

On the other hand, it can be said that the Scythians had to be Muslims to say such a phrase, but when Islam emerged the Scythians had already disappeared into history and the author made a Turkic sentence which appears to belong to the Scythian language. Such objections may be true, but Tzetzes is familiar with the Turks. In other words, if the author wanted, he could have said that this Scythian phrase belongs to the Turks, but we see that he did not do this.

It is a mystery whether the phrase recorded by the author about the language of the Scythians was taken from the works of previous writers who are contemporary with the Scythians.

The known descendants of the Scythians were a Turkic community we call Sabir, and the claim that the Ossetians are the descendants of the Sakas has never been proven and will never be more than a claim that cannot be proven. The Magyars, owners of the Gorokhovo archaeological culture, carry much more Scythian blood than today's Ossetians.

One Scythian group, which left site of Tasmola culture in Kazakstan and migrated westward, appeared as the Sarmatians and the Sarmatians were really Sarogurs (the White Ogurs) (Şengül, 2023a: 168-171)

It is controversial that even the phrases belonging to the language of the Alans mentioned by John Tzetzes are actually linguistic remnants of the Alans who would be direct descendants of the Scythians.

References

Al-Athir, I. (2008). *The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period from al-Kāmil fi'l-ta'rikh Part 3: The Years 589-629/1193-1231 The Ayyūbids after Saladin and the Mongol Menace*. London & New York: Routledge.

Albu, E. (2014). *The Medieval Peutinger Map/Imperial Roman Revival in a German Empire*. New York: Cambridge University Press.

Barbaro, J. & Contarini, A. (1873). *Travels to Tana and Persia*. London: The Haklyut Society.

Beekes, R. (2010). *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden & Boston: Brill.

Berghaus, H. (1852). *Physikalischer Atlas*. Gotha: Justus Perthes.

Casey, B. & Kaestle, F. A. (2010). Investigation of Ancient DNA from Western Siberia and the Sargat Culture. *Human Biology*, 82(2), 143-156.

Cevdet, A. (2022). *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*. İstanbul: Büyüyen Ay.

Chavannes, É. (1905). Les pays d'Occident d'après le Wei lio. *T'oung Pao*, 6, 519-571.

Dio, C. (1955). *Dio's Roman History IX*. Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press.

Diodorus. (1967). *The Library of History II*. Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press.

Drinkwater, J. F. (2007). *The Alamanni and Rome 213-496 (Caracalla to Clovis)*. Oxford: Oxford University Press.

DS = *Türkiye'deki Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I* (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ebü'l-Fidâ. (2022). *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

El-Bîrûnî, E. R. (2013). *Tahdîdü Nihâyâtî'l-Emâkin*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Foltz, R. (2022). *The Ossetes/Modern-Day Scythians of the Caucasus*. London: I. B. Taurus.

Golden, P. B. (1980). *Khazar Studies/An Historico-Philological Inquiry into the Origins of the Khazars*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Herodotos (2004). *Herodot Tarihi*. Çev. Ökmen, M. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Herodotus (1904). *The Histories of Herodotus*. New York: D. Appleton and Company.

Hirth, F. (1901). Hunnenforschungen. *Keleti Szemle*, 2, 81-91.

Hirth, F. (1917). The Story of Chang K'ién, China's Pioneer in Western Asia (Text and Translation of Chapter 123 of Ssi-ma Ts'ién's Shî-ki). *Journal of American Oriental Society*, 37, 89-152.

Humbach, H. & Faiss, K. (2012). *Herodotus's Scythians and Ptolemy's Central Asia: Semasiological and Onomasiological Studies*. Wiesbaden: Reichert Verlag.

Khazdan, A. P. & Epstein, A. W. (1985). *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries*. California: University of California Press.

Kipshidze, İ. (1914). *Grammatika Mingrel'skago (İverskago): s Khrestomatíeyu i Slovarém*. St.-Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademiy Nauk.

Klein, E. (1966). *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language I*. Amsterdam-New York-London: Elsevier Publishing Company.

Konovalova, I. G. (2009). *Vostochnaya Yevropa v Trudakh Arabskikh Geografov XIII-XIV vv.: Tekst, Perevod, Kommentariy*. Moskva: Vostochnaya Literatura.

Laypanov, K. T. & Miziyev, İ. M. (2008). *Türk Halklarının Kökeni*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Maenchen-Helfen, O. (1939). Ting-Ling. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 4(1), 77-86.

Marcellinus, A. (1986). *History III*. Cambridge: Harvard University Press.

Meshcherskiy, N. (1958). *Istoriya İudeyskoy Voyny İosifa Flaviya v Drevnerusskom Perevode*. Moskva & Leningrad: Akademii Nauk SSSR.

Mogil'nikov, V. A. (1992). Lesostep' Zaural'ya i Zapadnoy Sibiri. In *Stepnaya Polosa Aziatskoy Chasti SSSR v Skifo-Sarmatskoye Vremya* (pp. 274-311). Moskva: Nauka.

Molodin, V. & Pilipenko, A. S. (2012). Human Migrations in the Southern Region of the West Siberian Plain during the Bronze Age: Archaeological, Palaeogenetic and Anthropological Data. In Keiser, E. et al. (Eds.), *Population Dynamics in Prehistory and Early History: New Approaches Using Stable Isotopes and Genetics* (pp. 93-111). Berlin: De Gruyter.

Mori, M. (1957). The Account of the Tingling in Hsi-jung-chuan of the Weilio. *東洋學報 [Reports of the Oriental Society]*, 30, 82-109.

Mroveli, L. (2014). The Lives of Georgian Kings. In *Kartlis Tskhovreba: A History of Georgia (13-44)*. Tbilisi: Artanuji Publishing.

Nemet, Y. (1960). *Spisok Slova Yazyke Yasov, Vengerskikh Alan*. Ordzhonikidze: Osetinskiy NII.

Paasonen, H. (1950). *Çuvaş Sözlüğü*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.

Petermann, A. (1860). *Mittheilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen auf die Gesamtgebiete der Geographie*. Gotha: Justus Perthes.

Ptolemaios (2006). *Handbuch der Geographie*. Basel: Schwabe Verlag.

Pulleyblank, E. G. (1983). The Chinese and Their Neighbours in Prehistoric and Early Historic Times. *The Origins of the Chinese Civilization* (pp. 411-466). Berkeley: University of California Press.

Pulleyblank, E. G. (2000). The Hsiung-nu. In Roemer, H. R. (Ed.), *History of the Turkic Peoples in the pre-Islamic Period* (pp. 52-75). Berlin: Klaus Schwarz.

Şengül, F. (2013). *Sabir Sekel Avar ve Bulgar Etnik Meselelerinin Çözümü*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.

Şengül, F. (2023a). *Sakaların ve Sarmatların Kökeni*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Şengül, F. (2023b). Turkic Shamanism and Belief Terms of Scythian Origin in Ancient Greek World. In *Social Sciences in a Globalizing World* (pp. 275-290). İzmir: Duvar Yayınları.

Tairov, A. D. (2005). *Ranniye Kochevniki Yuzhnogo Zaural'ya i Sakskiy Mir v VII-II vv. do n.e. Arkheologicheskiye kul'tury i kul'turno-Istoricheskiye Obshchnosti Bol'shogo Urala*. Yekaterinburg.

Taşagıl, A. (2013). *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Taskina, V. S. (1973). *Materialy po Istorii Syunnu (po Kitayskim Istochnikam)*. Moskva: Nauka.

Tavkul, U. (2000). *Karaçay Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tavkul, U. (2012). *Karaçay-Malkar/Kafkasların Kalbine Yolculuk*. Ankara: Bengü Yayınları.

Tavkul, U. (2015). *Kafkasya Gerçeği*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Tavkul, U. (2023). *Karaçay-Malkarlar/Bir Kafkasya Halkının Etnik, Siyasî ve Kültürel Tarihi*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Tsyan', S. (2002). *Istoricheskiye Zapiski (Shi Tzi) IX*. Moskva: RAN.

Tuğul, S. (2011). *Kafkasya: Volga-Ural-Sibirya*. İstanbul: Nasa Ajans Yayınları.

Tzetzae, I. (2019). *Theogonia*. Lecce: PensaMultimedia.

Received 16.01.2024	Research Article	JOTS
Accepted 24.01.2024		8/1
Published 23.02.2024		2024: 130-164

Altun Yaruq Sudur Üzerine Yapılan Çalışmaların Güncellenmiş Kaynakçası (1908-2023)

An Updated Bibliography of the Altun Yaruq Sudur (1908-2023)

Erdem UÇAR*

Friedrich-Schiller-Universität Jena (Jena/Germany)
E-mail: erdem.ucar@uni-jena.de

Deniz DEMİRYAKAN**

(Düzce/Turkey)
E-mail: demiryakan@hotmail.com

The Sūtra entitled Altun Yaruq Sudur, translated from Chinese into Old Uyghur by Beš Balıqlı Şiŋko Šāli Tutuŋ, has been the subject of numerous studies. It is a sutra belonging to Mahāyāna Buddhism and contains the foundations, philosophy, anecdotes and rituals of the Buddhism. After the bibliography prepared by Simone-Christiane Raschmann and Ablet Semet in 2007 and the chronological bibliography published by Erdem Uçar in 2013, several studies on the Sūtra have been published. Therefore, it is necessary to update the bibliography of works on Altun Yaruq Sudur. The compiled bibliography includes works published until 2023.

Key Words: Mahāyāna Buddhism, Altun Yaruq Sudur, bibliography.

* ORCID ID: 0000-0002-0039-9619.

** ORCID ID: 0000-0002-3565-3314.

Béş Balıklı Şinjo Şeli Tutuñ tarafından Çinceden Uygurcaya çevrilen *Altun Yaruq Sudur*, Mahāyāna Budizmi'ne ait bir sūtra kitabıdır ve Budizmin temel prensiplerini, felsefesini, Buda'nın öğretilerini ve vaazlarını içermektedir.

Simone-Christiane Raschmann ve Ablet Semet tarafından 2007'de oluşturulan kaynakça ile Erdem Uçar tarafından 2013'te yayımlanan kronolojik kaynakçanın ardından, eser üzerine hatırı sayılır düzeyde epey yayım çıkmıştır. Bu nedenle, *Altun Yaruq Sudur* üzerine yapılan çalışmaların güncellenmesi bir zorunluluk hâlini almıştır.

Burada sunulan güncellenmiş kaynakçada, 1908'den başlayarak 2023 yılına kadar yapılmış olan çalışmaların künyeleri yer almaktadır. Sözkonusu çalışmalar, *Altun Yaruq Sudur* üzerine yapılan neşirleri, analizleri ve derlemeleri içermektedir.

Qutluğ bolsun!

1908

1. Müller, F. W. K. Uigurica [I], 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück; 2. Die Reste des buddhistischen “Goldglanz-sūtra”, ein vorläufiger Bericht. Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften 1908: 2.

1909

2. Bang, W. “Uigurica. 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen, Goldglanz sūtra’. (Abhandlg. d. K. P. Akademie d. Wissensch. 1908) by F. W. K. Müller”. Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 23, 231-239. (Tanitma)
3. Chavannes, E. “Uigurica: 1 Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2 Die Reste des Buddhistischen Goldglanz sūtra. Ein vorläufiger Bericht by F. W. K. Müller”. T’oung Pao, Second Series, 10(1), 98-100. (Tanitma)

1913

4. Radlov, V. V. & Malov, S. E. Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst’ Uygurskoy Redaktsii I-II. St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.

1914

5. Radlov, V. V. & Malov, S. E. Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst’ Uygurskoy Redaktsii III-IV. St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.

1915

6. Radlov, V. V. & Malov, S. E. Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst’ Uygurskoy Redaktsii V-VI. St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.

1917

7. Radlov, V. V. & Malov, S. E. Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska), Tekst’ Uygurskoy Redaktsii VII-VIII. St. Petersburg: Imperatorskoy Akademii Nauk.

1926

8. Köprülüzade, M. F. Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Millî Matbaa.

1930

9. Kaup, W. B. & Gabain, A. von. Uigurische Studien. Ungarische Jahrbücher, 10, 93-210.

10. Radloff, W. Suvarṇaprabhāsa (Das Goldglaz-Sūtra) I-III, nach dem Tode des Übersetzers mit Einleitung von S. Malov Herausgegeben. Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSR.

1932

11. Clauson, S. G. "Suvarṇaprabhāsa (Das Goldglanz Sūtra) aus dem Uigurischen ins Deutsche Übersetzt by W. Radloff". The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1, 163-164. (Tanıtma)

1934

12. Müller, F. W. K. & Lenz, W. Sogdische Texte II, aus dem Nachlass herausgegeben von W. Lenz. Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften XXI. Berlin: 504-607.

1936

13. Arat, R. R. Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Uygur Devrine Ait Dil Örnekleri: Altun Yaruk. İstanbul: Fazilet Basımevi.

1945

14. Çağatay, S. Altun Yaruk'tan İki Parça, I. Küü Tav'ın Canlıları Öldürdüğünden Dolayı Gördüğü Ceza; II. Üç Prensle Aç Pars Hikâyesi (Prens Mahasatvi). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
15. Dengi, Z. "Çağatay, S. Ş. Altun Yaruk'tan İki Parça. I. Küü Tav'ın Canlıları Öldürdüğünden Dolayı Gördüğü Ceza. II. Üç Prensle Pars Hikâyesi (Prens Mahasatvi). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 4(2), 222-227. (Tanıtma)

1950

16. Gabain, A. von. Alttürkische Grammatik mit Bibliographie, Lesestücken und Wörterverzeichnis, auch Neutürkisch. Leipzig: Otto Harrassowitz.
17. Gabain, A. von. "Altun Yaruk'tan İki Parça; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 46; Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü No. 7 by Çağatay, S.". Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 99(2), 282-284. (Tanıtma)

1951

18. Malov, S. E. Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti, tekst' i issledovaniya. Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSR.

1954

19. Huang, Wenbi. 吐魯番考古記 [Archaeological Records from Turfan]. Beijing: Science Press.

1959

20. Tekin, Ş. Altun Yaruk'un Çincesinden Almancaya Tercümesi Dolayısıyla. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1959, 293-306.

1961

21. Ligeti, L. Sur quelques transcriptions sino-ouigoures des Yuan. Ural-Altäische Jahrbücher, 33, 235-244.
22. Tekin, Ş. Uygurlarda 'Boşluk' ve 'Mutlak Hakikat' Mefhumları Hakkında. Atatürk Üniversitesi 1960 Yıllığı (79-87). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
23. Tekin, Ş. Über die buddhistische Trinitätslehre in der uigurischen Version Goldglanzsūtra. Ural-Altäische Jahrbücher, 33(1-2), 187-192.

1962

24. Mori, M. ウイグル語訳金光明最勝王經 [Translation of the Old Uyghur version of the Golden Light Sūtra]. 史学雑誌 [The Journal of History], 71(9), 66-81.
25. Tekin, Ş. Prosodische Erklärung einer uigurischen Textes. Ural-Altäische Jahrbücher, 34(1-2), 100-106.

1963

26. Tekin, Ş. Burkancı Uygurlarda Sekiz Türlü Şuur Üzerine. Felsefe Arkivi, 14, 97-107.
27. Tekin, Ş. Uygurlarda Sevâb Tevcihi Âdeti ve İslâmlıktaki Mevlid Duası. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 12, 233-245.

1965

28. Arat, R. R. Eski Türk Şiiri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
29. Gabain, A. von. Die alttürkische Literatur. Bazin, L. et al. (Eds.), Philologiae Turcicae Fundamenta, Tomum Secundum (211-242). Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

1966

30. Tekin, Ş. Buyan Evirmek (Sevabın Tevcihi). Reşid Rahmeti Arat İçin (390-411). Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

31. Tekin, Ş. Uygur Bilgini Singku Seli Tutung'un Bilinmeyen Yeni Bir Çevirisi Üzerine. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1965, 29-33.

1970

32. Tenişev, E. R. 'Kutadgu Bilig' i 'Altun Yaruk'. Sovyetskaya Tyurkologiya, 4, 24-31. [Tercümesi → Çev. Hacıoğlu, H. İlmî Araştırmalar, 14, 2002, 221-230].

1971

33. Tekin, Ş. et al. Die Kapitel über die Bewußtseinslehre im uigurischen Goldglanzsūtra (IX-X). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

1974

34. Flemming, B. "Tekin, Ş. 1971. Die Kapitel über die Bewußtseinslehre im uigurischen Goldglanzsūtra (IX-X). Röhrborn, K. & Schulz, P. Wiesbaden. Otto Harrassowitz Verlag". Der İslam, 51(1), 188-189. (Tanıtma)
35. Hřebíček, L. "Tekin, Ş. 1971. Die Kapitel über die Bewußtseinslehre im uigurischen Goldglanzsūtra (IX-X). Wiesbaden. Otto Harrassowitz Verlag". Archív Orientální, 42, 270. (Tanıtma)

1975

36. Çağatay, S. "Die Kapitel Über die Bewußtseinslehre im uigurischen Goldglanzsūtra (IX. und X.). (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Bd. 3) by Tekin, Ş. & Röhrborn, K. & Schulz, P.". Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 125(1), 201-203. (Tanıtma)
37. Zieme, P. Zur buddhistischen Stabreimdichtung der alten Uiguren. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 29, 202-204.

1976

38. Röhrborn, K. Fragmente der uigurischen Version des ‚Dhāranī-Sūtras der großen Barmherzigkeit‘. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 126, 87-100.
39. Zieme, P. O vtoroj glave sutry 'zolotoj blesk'. Kljaštornyj, S. G. et al. (Eds.), Turcologica, K semidesjatiletiju akademika A. N. Kononova (341-347). Leningrad: İzdatel'stbo Nauka.
40. Zieme, P. Singku Sāli Tutung-Übersetzer buddhistischer Schriften ins Uigurische. Heissig, W. et al. (Eds.), Tractata Altaica, Denis Sinor, sexagenario optime de rebus altaicis merito dedicata (767-775). Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

1977

41. Keping, K. B. Dun'khuanskii tekst predisloviya k Suvarṇapraphāsa. Pis'memnye pamyatniki Vostoka. Istorikofilologicheskie issledovaniya. Ezhegodnik 1972. Moskva: Nauka, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury.
42. Klimkeit, J. "Die Kapitel Über die Bewußtseinslehre im uigurischen Goldglanzsūtra (IX. und X.) by Tekin, Ş.". Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte, 29, 283. (Tanıtma)
43. Zieme, P. Zu den Legenden im uigurischen Goldglanzsūtra. Türklük Bilgisi Araştırmaları, 1, 149-156.

1978

44. Eberhard, W. China und seine westlichen Nachbarn. Beiträge zur mittelalterlichen und neueren Geschichte Zentralasiens. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
45. Geng, Shimin. 古代維吾爾族翻譯家僧古薩裏 [The Old Uyghur Translator Şinjo Şeli]. 图书评论 [Book Reviews], 2, 29-33.
46. Sertkaya, O. F. Uygur Metinlerinde Yanlış Okuma ve Anlamalar (1. Müstensih Töküli Üzerine Notlar). Türk Kültürü, 189, 60-62.

1979

47. Li, Jingwei. 关于回鹘文《金光明经》 [About Old Uyghur Suvarṇaprabhāsasūtra]. 图书评论 [Book Reviews], 3, 48-60.
48. Maue, D. & Röhrborn, K. Ein Caityastotra aus dem alttürkischen Goldglanz-sūtra. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 129, 282-320.

1980

49. Yüsüp, İ. & Hoca, A. Altun Yaruq Toğrisida. Bulak, 2, 334-341.
50. Yüsüp, İ. & Hoca, A. Altun Yaruqtin Parçanıñ Eşli Tekistinin Oquluşı. Bulak, 2, 342-358.
51. Yüsüp, İ. & Hoca, A. Altun Yaruqtin Parçanıñ Tercimisi. Bulak, 2, 359-372.

1981

52. Raschmann, S.-Chr. Die Kapitel über die Heilung der Krankheiten und das Lehren der Tat des Jünglings Udakanisyanda im uigurischen Goldglanzsūtra (24. und 25. Kapitel). Humboldt Universität, Berlin. (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi).

1982

53. Ehlers, G. Ein alttürkischen Fragment zur Erzählung vom Töpfer. Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 2, 175-185.
54. Kudara, K. & Röhrborn, K. Zwei verirrte Blätter des uigurischen Goldglanz-Sūtras im Etnografiska Museum, Stockholm. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 132, 336-347.
55. Ömer, Şeripidin. Uyğur Kilassik Edibiyat Tarixidin Oçeriklar. Ürümqi: Milletler Neşriyatı.

1983

56. Ehlers, G. Notabilia zur alttürkischen Oberstufenzählung. Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 3, 81-87.
57. Hamada, Masami. 肅州城 東関帰華寺—マーロフ本ウイグル訳金光明最勝王経奥書注釈一則— [Dongguan Guihua-si of the Suzhou city: A note to the colophon of Suvarṇaprabhāsottamasūtra collected by Malov]. Ono, Kazuko (Ed.), 明清時代の政治と社会 [Politics and society of Ming and Qing period] (701-706). Kyoto: Institute for Research in Humanities, Kyoto University.
58. Röhrborn, K. Zur Terminologie der buddhistischen Sekundärüberlieferung in Zentralasien. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 133(2), 273-296.

1984

59. Hamilton, J. R. Les titres Šāli et Tutung en ouïgour. Journal Asiatique, 272, 425-437.
60. Hoca, A. et al. Qadimqi Uyğur Yazma Yadigarlıqlaridin Tallanma. Ürümqi: Şıncağ Xalq Neşriyatı.
61. Memtimin, D. & Barat, K. Altun Yaruqniñ Birinçi Kitabi. Şıncağ İçtimaiy Penler Tetqiqati, 1, 71-112.

1985

62. Klimkeit, H. J. Buddha als Vater. Waldenfels, H. & Immoos, T. (Eds.), Fernöstliche Weisheit und christlicher Glaube, Festgabe für Heinrich Dumoulin SJ zur Vollendung des 80. Lebensjahres (235-259). Mainz: Matthias-Grünwald-Verlag.
63. Röhrborn, K. Ein neuer Impuls zur Erforschung des alttürkischen Goldglanz-sūtras. V. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler, I. Türk Dili, İstanbul, 221-222.

64. Röhrborn, K. Śūnyavāda und Vijñānavāda, zentralasiatische Resonanzen eines Schulstreits. Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 5, 123-145.
65. Zieme, P. Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren. Berliner Turfantexte XIII. Berlin: Akademie Verlag.

1986

66. Geng, Shimin. 《回鹘文〈金光明最胜王经〉第六卷〈四天王护国品〉研究》 [The Study of the Sixth Volume of the Old Uygur Suvarnaprabhāsottamarājasūtra, “The Chapter on the Four Heavenly Kings” Guarding the Country]. 中央民族学院学报 [Central Journal of Nationalities College], 3, 95-101, 123.
67. Maue, D. & Sertkaya, O. F. Drogenliste und Dhāranī aus dem ‘Zauberbad der Sarasvatī’ des uigurischen Goldglanzsūtra (Teil I). Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 6, 76-99.
68. Röhrborn, K. Zur Rezeption der chinesisch-buddhistischen Terminologie im Alttürkischen. Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens, 30, 179-187.
69. Tekin, T. İslâm Öncesi Türk Şiiri, Türk Dili, 409, 3-42.

1987

70. Ehlers, G. Alttürkische Handschriften. Teil 2. Das Goldglanz-Sūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daśakarmaparhāvādānamālā. Depositum der Preußischen Akademie der Wissenschaften (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Berlin). Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland XIII, 10. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
71. Gapur, W. & Esqer, H. Uyğur Kilassik Edibiyati Tizisleri. Beijing.
72. Li, Jingwei. 回鹘文《金光明经》序品(片断)译释 [Translation and interpretation of the preface of the Golden Light Sutra (fragment) in Old Uygur]. 喀什大学学报 [Journal of Kashgar Teachers College], 4, 48-60.
73. Tekin, Ş. Altun Yarıuk’un 20. Bölümü: İligler qanlarning köni törüsin aymaq (= Rājaśāstra). Türklük Bilgisi Araştırmaları, 11, 133-199.

1988

74. Finch, R. Chapter XXX of the Uighur Suvarnaprabhāsottama-sūtra (Altun Yarıuq). 早稻田大学語学教育研究所紀要 [Graduate School of Language Education, Waseda University], 38, 37-91.

75. Tekin, Ş. “Ehlers, G. Alttürkische Handschriften, Teil 2: Das Goldglanzsūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daśakarmaparhāvadānamālā [Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD) Band XIII/10]; Fr. Steiner Verlag, Stuttgart 1987, x+170 sayfa ve 40 fotoğraf: Eski Türkçe Elyazmaları, 2. Kısım: Altun Yaruk ve On kötü amel ile ilgili Burkancı hikâyeleri”. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 12, 293-302. (Tanıtma)
76. Tuguşeva, L. Y. Rannesrednevekoyaya uygurskaya rukopisnaya kinga. Rukopisnaya kinga v kul'ture narodov vostoka (Očerki), 2, 358-372.
77. Zhang, Tieshan. 回鹘文《金光明经》第七品研究 [A Study on the 7th Chapter of the Old Uyghur Text Golden Light Sūtra]. 喀什大学学报 [Journal of Kashgar Teachers College], 5, 55-65, 48.
78. Zieme, P. “Ehlers, G. Alttürkische Handschriften. Teil 2: Das Goldglanzsūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daśakarmapathāvadānamālā, Depositum der Preußischen Akademie der Wissenschaften (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Berlin). Stuttgart: Steiner 1987. IX, 170 S., 40 Taf. 4° = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland”. *Orientalistische Literaturzeitung*, 83/4, 458-460. (Tanıtma)

1989

79. Hřebíček, L. “Ehlers, G. Alttürkische Handschriften. Teil 2: Das Goldglanzsūtra und der buddhistische Legendenzyklus Daśakarmapathāvadānamālā, Depositum der Preußischen Akademie der Wissenschaften (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Berlin). Stuttgart 1987”. *Archív Orientální*, 57, 183. (Tanıtma)
80. Zieme, P. Die Vorrede zum alttürkischen Goldglanz-Sūtra von 1022. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 13, 237-243.

1990

81. Barat, K. Šingqo Šāli Tutung, traducteur du Säkiz Yükmäk Yaruq Nom? *Journal Asiatique*, 278, 155-166.
82. Ehlers, G. Kurzfassungen buddhistischer Legenden im Alttürkischen. Laut, J. P. & Röhrborn, K. (Eds.), *Buddhistische Erzählliteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung (1-14)*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
83. Hamada, Masami. Une note sur le colophon du Suvarṇaprabhāsa en version ouigoure. *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko (The Oriental Library)*, 48, 49-53.

84. Muti'i, İ. İlmîy Maqaliliri. Urumqi: Milletler Neşriyati.
85. Zhang, Tieshan. 回鹘文《金光明经》第四卷第六品研究 [A Study on the 6th Chapter of the 4th Book of the Old Uyghur Text Golden Light Sutra]. 喀什大学学报 [Journal of Kashgar Teachers College], 1, 68-76.
86. Zhang, Tieshan. 回鹘文《金光明经》第八品研究 [A Study on the 8th Chapter of the Old Uyghur Text Golden Light Sutra]. 新疆大学学报 (哲学社会科学版) [Journal of Xinjiang University (Philosophy and Social Sciences)], 2, 97-109.

1991

87. Bazin, L. Les systèmes chronologiques dans le monde turc ancien. Budapest-Paris: Akadémiai Kiadó.
88. Maue, D. & Sertkaya, O. F. Drogenliste und Dhāranī aus dem 'Zauberbad der Sarasvatī' des uigurischen Goldglanzsūtra (Teil II). Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 10, 116-127.
89. Ölmez, M. Altun Yarıq, III. Kitap (5. Bölüm). Ankara: Odak Ofset.
90. Zieme, P. Die Stabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang, Studien zur alttürkischen Dichtung. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1992

91. Zieme, P. Alternative Übersetzungen in alttürkischen buddhistischen Werken. In Fragner, C. & Schwarz, K. (Eds.), Festgabe an Josef Matuz. Osmanistik, Turkologie, Diplomatik (343-353). Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
92. Zieme, P. Religion und Gesellschaft im Uigurischen Königreich von Qoço, Kolophone und Stifter des alttürkischen buddhistischen Schrifttums aus Zentralasien. Opladen: Westdeutscher Verlag.

1993

93. Doerfer, G. Versuch einer linguistischen Datierung älterer osttürkischer Texte. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
94. Geng, Shimin. 回鹘文《金光明最胜王经》第九卷长者流水品研究 [An investigation into the Suvarṇaprabhāsa Sūtra in Old Uyghur, Book IX, Chapter Jalavāhana, the Son of the Guildmaster]. 耿世民. 中国民族古文字研究 (第二辑) [Research on Ancient Scripts of Chinese Ethnic Groups II] (37-54). Beijing.
95. Finch, R. Chapters XVI and XVII from the Uighur Suvarṇaprabhāsottama-sūtra (Altun Yarıq). Türklük Bilgisi Araştırmaları, 17, 37-116.

1994

96. Geng, Shimin. 《敦煌突厥回鹘文书导论》 [The Introduction to Dunhuang Old Turkic Uygur Manuscripts], Taipei: Taiwan Xinwenfeng Publishing Co.
97. Kaya, C. Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
98. Ölmez, M. “Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin ve Dizin. Ceval Kaya. Türk Dil Kurumu Yayınları. Nr. 607, Ankara, 911, (ISBN 975-160677-2)”. Türk Dilleri Araştırmaları, 4, 214-215. (Tanıtma)

1995

99. Tömüri, İ. İdiqut Uygur Edebiyatı. Ürümqi: Milletler Neşriyatı.
100. Yang, Fuxue. 敦煌文献所见回鹘之佛经翻译 [The Translation of Buddhist Sūtras by the Uygurs as Seen in Dunhuang Document]. 敦煌研究 [Dunhuang Research], 4, 1-36.
101. Zhou, Beichuan. 回鹘文 《金光明经》 第十四品 《如意宝珠品》 研究 [Research on the Fourteenth Chapter, “The Chapter of the Wish-Fulfilling Jewel” of the Old Uygur Suvarṇaprabhāsa-Sūtra]. 新疆大学学报 (哲学社会科学版) [Journal of Xinjiang University (Philosophy and Social Sciences)], 2, 85-90.

1996

102. Tekin, T. “Zieme, P. Altun Yaruq Sudur, Vorworte und das erste Buch (BT XVIII). (Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Akademienvorhaben Turfanforschung) Turnhout: Brepols”. Türk Dilleri Araştırmaları, 6, 177-182. (Tanıtma)
103. Vorob’eva-Desjatovskaja, M. I. New Manuscripts from the S. E. Malov Collections. Emmerick, R. E. et al. (Eds.), Khotan und Dunhuang, Vorträge der Tagung Annemarie v. Gabain und die Turfanforschung, veranstaltet von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12.12.1994) (379-384). Berlin: Akademie Verlag.
104. Zieme, P. Aus einem alttürkischen Kommentar zum Goldglanz-sūtra. Berta, Á. et al. (Eds.), Symbolae Turcologicae, Studies in Honour of Lars Johanson on his Sixtieth Birthday 8 March 1996 (231-238). İstanbul: Swedish Research Institute.
105. Zieme, P. Altun Yaruq Sudur, Vorworte und das erste Buch, Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsutra (Suvarṇaprabhāsottamasūtra). Berliner Turfantexte 18. Turnhout: Brepols.

1997

106. Amanoğlu, E. K. “Kaya, C. (1994). Altun Yaruk”. *Bilig*, 4, 247-249. (Tanıtma)
107. Elverskog, J. *Uyghur Buddhist Literature*. Turnhout: Brepols.
108. Kara, G. “Altun Yaruq Sudur. Vorworte und das erste Buch. Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsutra. = Berliner Turfantexte XVIII by Peter Zieme”. *Central Asiatic Journal*, 41(2), 296-301. (Tanıtma)
109. Klyashtorny, S. “Zieme, P. Altun Yaruq Sudur, Vorworte und das erste Buch, Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsutra (Suvarṇaprabhāsottamasūtra). Berliner Turfantexte: 18, Turnhout (Belgium): Brepols Publishers”. *Manuscripta Orientalia*, 3(1), 66-68. (Tanıtma)
110. Li, Shuhui & Hu, Yafu. 回鹘语译本《金光明最胜王经》(I) [The Old Uyghur Translation of the Sūtra of the Most Victorious King of Golden Light (I)]. *语言与翻译 [Language and Translation]*, 52(4), 24-28.
111. Niu, Ruji. 维吾尔古文字与古文献导论 [An Introduction to Uyghur Script and Documents]. Ürümqi: Xinjiang People’s Press.
112. Raschmann, S.-Chr. “Zieme, P. Altun Yaruq Sudur. Vorworte und das erste Buch. Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvarṇaprabhāsottamasūtra). Turnhout (Belgien): Brepols 1996. 230 S. u. 88 Taf. 4° = Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Akademievorhaben Turfanforschung. Berliner Turfantexte XVIII”. *Orientalistische Literaturzeitung*, 92(2), 267-270. (Tanıtma)
113. Raschmann, S.-Chr. Somaketus Traum von der goldenen Trommel. Kieffer-Pülz, P. & Hartmann, J.-W. (Eds.), *Bauddhavidyāsudhākaraḥ, Studies in Honour of Heinz Bechert on the Occasion of his 65th Birthday (537-542)*. Swisttal-Odendorf: Indica et Tibetica Verlag.
114. Sertkaya, O. F. Türkiye’de Uyghur Türkçesi Araştırmaları Tarihine Bir Bakış ve Eski Uyghur Türkçesi Üzerine Türkiye’de Yapılan Son Çalışmalar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1995, 411-431. (Tanıtma)

1998

115. Ayup, T. Altun Yaruqtin Parçe. In *Qedimki Uyghur Tili Oquşluqi (160-181)*. Beijing.
116. Hamilton, J. et al. Inscriptions ouïgoures des grottes bouddhiques de Yulin. *Journal Asiatique*, 286(1), 127-210.

117. Li, Shuhui & Hu, Yafu. 回鹘语译本《金光明最胜王经》(II) [The Old Uyghur Translation of the Sūtra of the Most Victorious King of Golden Light (II)]. 语言与翻译 [Language and Translation]. 53(1), 21-27.
118. Ölmez, M. Şingko Şeli Tutung ve Eski Uygurcanın Sözcük Varlığına Katkıları. Imer, K. & Subaşı-Uzun, L. (Eds.), Doğan Aksan Armağanı (107-110). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Companyğrafya Fakültesi.
119. Raschmann, S.-Chr. Aus den Vorarbeiten F. W. K. Müllers zum Altun Yaruk Sudur. Laut, J. P. & Ölmez, M. Bahşi Ögdisi, Klaus Röhrborn Armağanı (295-304). Freiburg/İstanbul.
120. Röhrborn, K. Şinjo Şäli und die Organisation der Übersetzungstätigkeit bei den Uiguren. Demir, N. und Taube, E. (Eds.), Türkologie Heute-Tradition und Perspektive, Materialien der dritten Deutschen Turkologen-Konferenz Leipzig, 4-7. Oktober 1994 (255-260). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
121. Tömüri, İ. İdiqut Uygur Medeniyeti. Ürümqi: Milletler Neşriyati.

1999

122. Awğaliy, E. 回鹘文〈金光明最胜王经〉第十三品研究 [Research on the Thirteenth Chapter of the Old Uyghur Suvarnaprabhāsa-Sūtra]. Li, Zengxiang et al. (Eds.), 耿世民先生 70 寿辰纪念文集 [Studies in honour of the 70th birthday of Geng Shimin] (17-34). Beijing: Nations Publishing House.

2000

123. Niu, Ruji. 回鹘佛教文献: 佛典总论及巴黎所藏敦煌回鹘文佛教文献 [Old Uyghur Buddhist Literature: Introduction to the Buddhist Canon and Old Uighur Buddhist Literature in the Dunhuang Collection in Paris]. Ürümqi: Xinjiang University Press.
124. Raschmann, S.-Chr. Alttürkische Handschriften: Teil 5. Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 1: Vorworte und Erstes bis Drittes Buch. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland XIII, 13. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
125. Raschmann, S.-Chr. Bruchstück eines Kommentars zur Beschreibung der zehn bhūmis. Türk Dilleri Araştırmaları, 10, 17-24.

2001

126. Ayup, T. & Sayit, M. Kedimki Uygur Til-Yézikidi Altun Yaruk. Ürümqi: Şincan Helk Neşriyati.

127. Geng, Shimin. 新疆文史论集 [Collected Essays on the Literature and History of Xinjiang]. Beijing: The China Minzu University Press.
128. Wilkens, J. Die drei Körper des Buddha (Trikāya), das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras (Altun Yaruk Sudur) eingeleitet, nach den Handschriften aus Berlin und St. Petersburg herausgegeben, übersetzt und kommentiert. Berliner Turfantexte 21. Turnhout: Brepols.
129. Yüsüp, İ. & Qeyum, A. Altun Yaruqniñ 8inçi Cildiniñ 15inçi Bölümi Üstide Tetqiqat. Turpanşunasliq Tetqiqati, 2, 1-43.
130. Yüsüp, İ. & Qeyum, A. Altun Yaruqniñ 8inçi Cildiniñ 16inçi Bölümi Üstide Tetqiqat. Turpanşunasliq Tetqiqati, 1, 15-37.

2002

131. Raschmann, S.-Chr. Alttürkische Handschriften: Teil 6. Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 2: Viertes und Fünftes Buch. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland XIII, 14. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
132. Umemura, H. et al. A Provisional Catalogue of the Microfilms of Uighur, Sogdian and Manichaeic Manuscripts belonging to the St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies Russian Academy of Sciences brought to the Toyo Bunko. St. Petersburg.

2003

133. Küçük, Y. Uygurca Altun Yaruk'a Ait 50 Belge. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
134. Knüppel, M. "Alttürkische Handschriften. Teil 6: Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 2: Viertes und Fünftes Buch. (Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Band XIII, 14) by Simone-Christiane Raschmann". Central Asiatic Journal, 47(2), 312-313. (Tanıtma)
135. Raschmann, S.-Chr. Einige Bemerkungen zu den Buddhanamen im 8. Kapitel des Goldglanz-Sūtra. Bretfeld, S. & Wilkens, J. (Eds.), Indien und Zentralasien: Sprach und Kulturkontakt, Vorträge des Göttinger Syposions vom 7-10 Mai 2001 (95-107). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
136. Róna-Tas. A. New Publications on Uygur Texts Translated from Chinese. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 56(2), 451-459. (Tanıtma)

137. Tergip, A. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].

2004

138. Demirci, Ü. Ö. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (251-300). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
139. Elmalı, M. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (151-200). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
140. Kütükçü, G. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (351-400). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
141. Polat, G. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (301-350). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
142. Sarıyıldız, A. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (101-150). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
143. Soydan, Y. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (201-250). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].

2005

144. Korkmaz, S. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (501-550). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
145. Raschmann, S.-Chr. Alttürkische Handschriften: Teil 7. Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 3: Sechstes bis Zehntes Buch Kolophone, Kommentar und Verifizierungen Gesamtkonkordanzen. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland XIII, 15. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
146. Röhrborn, K. "Die drei Körper des Buddha (trikāya). Das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras Altun Yaruk Sudur, eingeleitet, nach den Handschriften aus Berlin und St. Petersburg herausgegeben, übersetzt und kommentiert. (Berliner Turfantexte. 21) by Wilkens, J." Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 19, 260-263. (Tamtma)
147. Scharlipp, W. "Die drei Körper des Buddha (trikāya). Das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras Altun Yaruk Sudur, eingeleitet, nach den Handschriften aus Berlin und St. Petersburg herausgegeben, übersetzt und kommentiert. (Berliner Turfantexte. 21) by Wilkens, J." Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 55(1), 317-318. (Tamtma)

148. Usta, M. Altun Yaruk'a Ait Belgeler (451-500). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
149. Yang, Faxue. 回鹘文《懺悔滅罪金光明經冥報傳》研究 [The Study of the Uygur Text Altun Yaruk: "Repentance, Elimination of Sins, and Transmission of Karmic Retribution"]. 敦煌學 [Dunhuang Studies], 12, 29-44.
150. Zhang, Tieshan. 回鹘文献语言的结构与特点 [The structure and characteristics of the Old Uygur language]. Beijing: Central University for Nationalities Press.

2006

151. Knüppel, M. "Raschmann S. C. Alttürkische Handschriften. Teil 7: Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 3: Sechstes bis Zehntes Buch. Kolophone, Kommentare und Verifizierungen. Gesamtkonkordanzen (Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Band XIII, 15)". Central Asiatic Journal, 50(2), 315-317. (Tamtma)
152. Savaşçı, Y. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (401-450). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].

2007

153. Raschmann, S.-Chr. & Semet, A. Kommentierte Bibliographie von ausgewählten chinesischen und uigurischen Arbeiten zum Altun Yaruk Sudur. Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 20, 233-240.

2008

154. Geng, Shimin. 回鹘文《金光明经》研究-介绍拉施曼(S.-Ch.Raschmann)博士的新著《回鹘文〈金光明经〉编目》 [The catalogue of Altun Yaruk manuscripts prepared by S. C. Raschmann and Held in Berlin]. 《新疆师范大学学报》(哲学社会科学版) [Journal of Xinjing Normal University (Social Sciences)], 3, 30-32. (Tamtma)
155. Kasai, Y. Die Uigurischen buddhistischen Kolophone. Berliner Turfantexte: 26. Turnhout: Brepols.
156. Raschmann, S.-Chr. & Semet, A. Neues zur alttürkischen 'Geschichte von der hungrigen Tigerin'. Zieme, P. (Ed.), Aspects of research into Central Asian Buddhism: in memoriam Kogi Kudara (213-250). Turnhout: Brepols.

2009

157. Kóves, M. Buddhism among the Turks of Central Asia. New Delhi: Aditya Prakashan

158. Nasimkhon A. R. Oltin Yoruq I: Soʻz Boshi, İzohlar va Qadimgi Turkijdan Oʻzbekchada. Toshkent: “Fan” Nashriyoti.
159. Yakup, A. “Alttürkische Handschriften. Teil 7. Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 3: Sechstes bis zehntes Buch, Kolophone, Kommentare und Versifizierungen, Gesamtkonkordanzen. Beschrieben von Simone-Christiane Raschmann. Stuttgart: Franz Steiner Verlag 2005. 495 S. (Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band XIII, 15.) ISBN 978-3-515-07354-7. € 96,-”. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 159(2), 462-464. (Tamtma)

2010

160. Raschmann, S.-Chr. Altun Yaruk Sudur: The Prophecy concerning the Ten Thousand Divine Sons (Book IX, Chapter 23). Irisawa, T. (Ed.), The Way of Buddha 2003: The 100th Anniversary of the Otani Mission and the 50th of the Research Society for Central Asian Cultures (25-32). Osaka: Ryukoku University.

2011

161. Ayazlı, Ö. Mahāyāna Budizmine Ait Sayı ve Zamanla İlgili Bazı Terimler. Turkish Studies, 6(1), 653-659.
162. Chong, Ciye. 回鶻文《金光明經》所反映的音韻現象 [The Phonological Phenomena Implied by the Uighur Version of “Altun Yaruk”]. Department of East Asian Studies College of International Studies and Education for Overseas Chinese National Taiwan Normal University. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
163. Geng, Shimin. 试论古代维吾尔族翻译家胜光法师 [On the Ancient Uyghur Translator Şinqo Şeli]. 民族翻译 [Etnik Çeviri], 1, 27-33.
164. Muhammetrehim, Seyit. 僧古萨里《金光明经》翻译方法谈 [A Discussion on the Method of Translating the Golden Light Sutra by Şinqo Şeli]. 民族翻译 [Minority Translators Journal], 3, 7-11.
165. Ölmez, M. “Raschmann, S.-Chr. Alttürkische Handschriften. Teil 5: Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras, Teil 1: Vorworte und Erstes bis Drittes Buch. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2000, 260 S.+89 Tafeln. Teil 6: Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 2: Viertes und Fünftes Buch. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2002, 218 S.+50 Tafeln. Teil 7: Berliner Fragmente des Goldglanz-Sūtras. Teil 3: Sechstes bis Zehntes Buch, Kolophone, Kommentar und Versifizierungen Gesamtkonkordanzen. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005, 495 S.”. Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 24, 307-309. (Tamtma)

166. Sarıtaş, E. Eski Uygur Türklerinde Tercüme Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Araştırma. *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7, 5-16.
167. Seymen, A. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (551-600). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
168. Topçu, E. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (601-650). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
169. Zhang, Huiming. 伯孜克里克石窟《金光明最胜王经变图》中的《忏悔灭罪传》故事场面研究—兼谈艾尔米塔什博物馆所藏奥登堡收藏品 Ty-575 号相关残片的拼接 [A Study of the Story Scenes of “Repentance and Elimination of Sins Transmission” in the Golden Light Sūtra Mural “Transformation Chart” at the Bezeklik Caves - Including Discussion on the Assembly of Related Fragments from Ty-575 Collection Held at the Ermitaj Museum in Odenburg]. *故宫博物院院刊 [Palace Museum Journal]*, 155, 55-70.

2012

170. Ayazlı, Ö. Altun Yaruk Sudur: VI. Kitap, Karşılaştırmalı Metin Yayımları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
171. Chen, Ming. 回鹘文《金光明经》中偈语的翻译特色初探—以第十卷二十六品《舍身品》为例 [A Preliminary Study on the Translation Characteristics of the Verse in the Golden Light Sutra in Old Uigur Language-Taking the Tenth Book of the Twenty-sixth Piece of the Sacrificial Body as an Example]. *喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]*, 33(5), 56-58.
172. Çetin, E. Altun Yaruk; Yedinci Kitap, Berlin Bilimler Akademisindeki Parçaları, Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin. Adana: Karahan Kitabevi.
173. Musajan, Eli. 回鹘文《金光明经》词汇研究 [The Study on the Words in Altun Yaruq]. *新疆大学 [Xinjiang University]*. Xinjiang. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
174. Raschmann, S.-Chr. Three New Fragments of the Altun Yaruk Sudur from Bezeklik. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 65(3), 271-284.
175. Uçar, E. Altun Yaruk Sudur X. Tegzinç, XXX. Bölök [R-M. 657/18-661/12]. *Gazi Türkiyat*, 10, 165-187.
176. Uysal, İ. N. Erte Sözcüğünün Altun Yaruk'ta Kullanılışı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(1), 249-257.

177. Yang, Faxue. 敦煌莫高窟第 464 窟的斷代及其與回鶻之關係 [New Evidence for the Construction Date of Mogao Cave 464 and the Involvement of the Uighurs]. 敦煌研究 [Dunhuang Research], 136, 1-18+125-126.
178. Yıldız, H. Eski Uygur Türkçesi, İkilemeler, Eski Uygur Türkçesinde Bir Anlatım Özelliği: Altun Yaruk'ta Ek Tekrarları. Kartalcık, V. & Çetin, K. (Eds.), 2. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslûp İncelemeleri), 19-21 Ekim 2011, Isparta, Bildiriler II (1187-1216). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
179. Zhang, Tieshan. 汉文—回鶻文《金光明经 舍身饲虎》校勘研究 [Textual Research on the Chinese-Old Uygur Version of the Altun Yaruq “Aç Pars”]. 《新疆师范大学学报》(哲学社会科学版) [Journal of Xinjiang Normal University (Social Sciences)], 4, 63-67.

2013

180. Ayup, T. Uygur Yeziq Tiliniñ Tarixiğa Dair Mesililer. Beijing: Nations Publishing House.
181. Azılı, K. “Özlem Ayazlı; Altun Yaruk Sudur VI. Kitap (Karşılaştırmalı Metin Yayını)”. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 2(3), 206-212. (Tamtma)
182. Chen, Ming. 回鶻文文献《金光明经》中的对偶词研究 [The Study of Alliterating Words in the Old Uygur Altun Yaruq]. 语言与翻译 [Language and Translation], 1, 40-42.
183. Gulcalı, Z. Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan Aç Bars Hikâyesi (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
184. Karahan, A. Altun Yaruk ile ilgili Türkiye'deki Çalışmalara Bir Bakış. Dil Araştırmaları, 12, 277-251.
185. Nasimkhon A. R. Oltin Yoruq II: So'z Boshi, İzohlar va Qadimgi Turkijdan O'zbekchada. Toshkent: “Mumtoz so'z” nashrijoti.
186. Raschmann, S.-Chr. The Pre-eminent Sūtra. New Traces of the Altun Yaruk Sudur. Pang, T. et al. (Eds.), Unknown Treasures of the Altaic World in Libraries, Archives and Museums. 53rd Annual Meeting of the PIAC, IOM, RAS. St. Petersburg, July 25-30, 2010 (93-113). Berlin-Boston: De Gruyter.
187. Röhrborn, K. Nirvāṇa-Lehre des uigurischen Buddhismus (Teil I). Ural-altaische Jahrbücher Neue Folge 25, 141-166.

188. Uçar, E. Altun Yaruk Sudur Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi. *Türk: Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 227-251.
189. Uçar, E. Altun Yaruk Sudur, X. Tegzinç, XXIX. Bölök [R-M 653/08- 657/17]. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 25-51.
190. Uçar, E. On Taraftaki Bodhisattva'nın Buddha'ya Methiyesi: Altun Yaruk Sudur: X. Tegzinç, XXVII. Bölök [R-M 644/18-649/08]. *Dil Araştırmaları*, 12, 31-57.
191. Uçar, E. Uygurca Altun Yaruk Sudur. IX. Tegzinç. Diplomatik Neşir Usulüyle Yayını, Tercüme, Açıklamalar ve Dizin. İzmir: Dinozor Kitabevi.
192. Yıldız, H. "Uçar, E; Uygurca Altun Yaruk Sudur IX. Tegzinç, Diplomatik Neşir Usulüyle Yayını. Tercüme, Açıklamalar ve Dizin, Dinozor Kitabevi, İzmir, 313 s. ISBN: 978-605-63726-0-5". *Dil Araştırmaları*, 13(13), 206-209. (Tanıtma).
193. Zhang, Tieshan. 试析回鹘文《金光明经》偈颂 [Analysis of Şlok Taşut of the Old Uyğur Version of Suvarnaprabhāsottama-sūtra]. *中央民族大学学报 (哲学社会科学版)* [Journal of Minzu University of China (Philosophy and Social Sciences Edition)], 40(1), 119-123.

2014

194. Chen, Ming. 回鹘文《金光明经》增删改写现象举隅—以第九卷二十五品《长者子流水品》为例 [Adding, Deleting and Rewriting Phenomenon of Old Uyğur Literature Altun Yaruq: The ninth volume 25 items Udakanisandi urınıy işin küdüğün uqıtmaq as an example]. *塔里木大学学报* [Journal of Tarim University], 3, 41-46.
195. Koç, T. A. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (701-750). Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
196. Röhrborn, K. Nirvāṇa-Lehre des uigurischen Buddhismus (Teil II). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 24(2), 241-254.
197. Selitanati, Harik. 回鹘佛教文献《金光明最胜王经》中的 [The Golden Light Sutra in Uyghur Buddhist Literature]. *民族语文* [Minority Languages of China], 5, 52-59.
198. Yang, Xiao & Zhang, Tieshan. 回鹘文《金光明经》中的直译型佛教术语研究 [A Study of Directly Translated Buddhist Terminology in the Golden Light Sutra of the Old Uyğur]. Mirsultan, A. et al. (Eds.), *Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya*

- Mirsultan Osman'ın Doğumunun 85. Yılına Armağan (335-370). Konya: Kömen Yayınları.
199. Yücal, M. Uygurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (651-700). Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
200. Zhang, Qiaoyun. 回鹘文佛经的口头程式特征—以《金光明经 舍身饲虎品》为例 [Features of Oral Programmes in the Buddhist Scriptures in the Old Uigur Language-The Golden Light Sutra - Sacrificing the Body to Feed the Tiger as an Example]. 宁夏大学学报 (人文社会科学版) [Journal of Ningxia University (Humanities & Social Sciences Edition)], 36(5), 186-189.
201. Zhang, Tieshan & Zhu, Guoxiang. 回鹘文《金光明经》中的汉语借词对音研究 [A Study of the Transcriptions of Chinese Loanwords in the Uygur Altun Yaruq]. 新疆大学学报 (哲学人文社会科学版) [Journal of Xinjiang University (Philosophy and Social Sciences)], 42(1), 135-139.

2015

202. Chen, Ming. 回鹘文《金光明经》第二十九品研究 [A Study of the Part Twenty-ninth of the Sutra of Golden Light in the Old Uigur Language]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College], 36(4), 51-54.
203. Doruk, M. "Gulcalı, Z. (2013), Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan Aç Bars Hikâyesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 445 s., ISBN: 9751625854". Gazi Türkiyat, 17, 237-241. (Tanıtma)
204. Ersan, R. Altun Yaruk Bağlamında Eski Uygurca'da Fiil Birleşmeleri. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
205. Canan, S. Türkiye'de Yapılan Altun Yaruk Sudur Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. Argunşah, M. (Ed.), Mustafa Öztürk'e Armağan (181-192). İstanbul: Kesit Yayınları.
206. Gulcalı, Z. Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan Aç Bars Hikâyesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
207. Gulcalı, Z. Eski Uygurca çımılaş-/çımşılaş-/çımklılaş- Fiilleri Üzerine. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 63(2), 189-196.

208. Keskin, B. Altun Yaruk'un Yedinci Kitabı Üzerine Söz Dizimi İncelemeleri. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
209. Tokyürek, H. Altun Yaruk Sudur, IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını). Ankara: Bizim Büro.
210. Yakup, A. A Chinese-Uyghur bilingual fragment of the Altun Yaruk Sudur. Ragagnin, E. & Wilkens, J. (Eds.), Kutadgu Nom Bitig: Festschrift für Jens Peter Laut zum 60. Geburtstag (629-637). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
211. Zieme, P. Local Literatures: Uighur. Silk, J. A. (Ed.), Brill's Encyclopedia of Buddhism I: Literature and Languages (871-882). Leiden-Boston: Brill.
212. Zieme, P. Altuigurisches Gold. Mańczak-Wohlfeld, E. & Podolak, B. (Eds.), Words and Dictionaries. A Festschrift for Professor Stanisław Stachowski on the Occasion of His 85th Birthday (397-406). Kraków: Uniwersytet Jagiellonski.

2016

213. Chen, Ming. 试论回鹘文《金光明经》中专有名词的翻译方法 [An Experimental Approach to the Translation of Proper Nouns in the Golden Light Sutra in the Old Uyghur Language]. 伊犁师范学院学报（社会科学版） [Journal of Yili Normal University (Social Science Edition)], 35(2), 115-117+133.
214. Keskin, B. Altun Yaruk Yedinci Kitap'tan Hareketle Eski Uyghur Türkçesinde Devrik Cümle Yapısı. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 53, 39-52.
215. Uçar, M. Aç Bars Hikâyesinde Bütün, Hepsi, Tam Anlamlarına Gelen Kelimelerinin Eş Anlamlılık Dizilimi. Türkbilig, 31, 97-108.
216. Zhang, Qiaoyun. 回鹘文《金光明经》偈颂的体例程式和文体翻译 [Stylistic Rules and Literary Form of Uyghurca Altun Yaruk' Gatha]. 吐鲁番学研究 [Turfanological Research], 70-80.

2017

217. Ablilimiti, Naike. 回鹘文《金光明经》的修辞研究 [A Research of the Rhetoric of Altun Yaruq in Old Uyghur]. 新疆师范大学 [Xinjiang Normal University]. Xinjiang. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
218. Aman, Abao. 回鹘文文献《金光明经》与现代哈萨克语词汇比较 [Comparison of the vocabulary of the Old Uigur „Golden Light Sutra with the modern Kazakh]. 中国民族博览 [China National Exhibition], 7, 116-117.

219. Demir, K. Altun Yaruk Örneğinde Eski Uygurcada Zamirler. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
220. Özgür, M. C. Altun Yaruk Sudur'un VI. Kitabı Üzerine Söz Dizimi İncelemeleri. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
221. Raschmann, S.-Chr. Lobpreis des Mannes (II). Team "Turfanforschung" (Ed.), Zur lichten Heimat: Studien zu Manichäismus, Iranistik und Zentralasienkunde im Gedenken an Werner Sundermann (583-596). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
222. Uçar, E. Altun Yaruk Sudur: VIII. Tegzinç, Yüce Sarasvatî (XV. Bölök, II. Kısım. Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 6(12), 100-150.
223. Uçar, E. Altun Yaruk Sudur: VIII. Tegzinç, XIX. Bölök (Yeni Neşir). Sertkaya, O. F. (Eds.), Prof. Dr. Talat Tekin Hatıra Kitabı II (1197-1250). İstanbul: Çantay Yayınları.
224. Uçar, E. "Engin Çetin. Altun Yaruk, Sekizinci Kitap, Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları, Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin, Karahan Kitabevi, Adana, 2017, ss. X+525, ISBN: 978-605-9374-59-0". Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 1(2), 151-165. (Tanıtma)
225. Zhang, T. A new fragment of the Altun Yaruk in old Uigur from Tuyuk. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 70(4), 411-416.

2018

226. Cai, Hong. 回鹘文《金光明经》形动词研究 [The Study on Verbal Adjectives in Altun Yaruk]. 北京外国语大学 [Beijing Foreign Studies University]. Beijing. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
227. Chen, Ming. 回鹘文文献《金光明经》错误举隅 [Errors in the Uygur Version of AltunYaruq]. 河西学院学报 [Journal of Hexi University], 34(4), 9-13.
228. Çetin, E. Altun Yaruk'ta Süreklilik ve Tezlik Bildiren Tasvir Fiillerinin Çince Orijinal Metindeki Görünümleri. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 66(2), 215-246.
229. Çetin, E. Etik, Eleştiri Anlayışımız ve Altun Yaruk Sekizinci Kitap Üzerine. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 2(1), 485-498.

230. Gözel, A. Uyğurca Altun Yaruk'a Ait Belgeler (751-800). Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yüksek Lisans Tezi). [→ Kaya 2023].
231. Khasbaatar, Altan. 蒙古文与回鹘文《金光明经》关系初探—以舍身饲虎故事为中心 [A Comparative Study of the Mongolian and Uigurian Goldenlight-Sūtras-Based on the Story of the Hungry Tigress]. 中央民族大学学报 (哲学社会科学版) [Journal of Minzu University of China Philosophy and Social Sciences Edition], 45(3), 149-156.
232. Kist'i Kalam. 200 Let Kolleksii Instituta Vostafm Rukopisey: Katalog Vzvstavki. St. Petersburg: Izdatel'stvo Gosudarstvennogo Ermitaj.
233. Röhrborn, K. Kollektaneen zum Uigurischen Wörterbuch: Zwei Weisheiten und Drei Naturen im uigurischen Buddhismus. Apatóczy, Á. B. & Atwood, C. P. (Eds.), *Philology of the Grasslands Essays in Mongolic, Turkic, and Tungusic Studies* (266-272). Leiden-Boston: Brill.
234. Tokyürek, H. Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
235. Uçar, E. Etik, Eleştiri Anlayışımız ve Altun Yaruk Sekizinci Kitap Üzerine Başlıklı Yazıya Cevap. *Journal of Old Turkic Studies*, 2(2), 98-143.
236. Uzer, E. Altun Yaruk'ta Fiil-Tamlayıcı İlişkisi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
237. Yakup, Abdurishid & Xiao, Li. An Old Uyghur text written on a wooden plate recently discovered in the Tuyuq Grottoes in Turfan. *Acta orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 71(3), 303-317.
238. Yang, Fuxue. 回鹘文佛教文献研究 [Research on Buddhist texts in old Uyghur literature]. Shanghai: Shanghai Ancient Books.
239. Zieme, P. Simone-Christiane Raschmann und die Katalogisierung der Altuigurischen Handschriften. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 71(1), 1-6.

2019

240. Ayazlı, Ö. Altun Yaruk Sudur'da Çekim Edatları. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 1(1), 39-72.

241. Chen, Ming. 回鹘文《金光明经》翻译思想谈片 [The thought of translating the Golden Light Sutra from the Old Uigur language to the Chinese language]. 河西学院学报 [Journal of Hexi University], 35(4), 17-22.
242. Çetin, E. Altun Yaruk Sekizinci Kitapta Geçen bir ikintiske basıraşıp ... İbaresine. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 1(1), 7-18.
243. Gulcalı, Z. Altun Yaruk Sudur X. Kitaptaki Yazım Yanlışları Üzerine. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 1(1), 73-88.
244. Gürsoy, K. Altun Yaruk'un Sekizinci Kitabı (1-1069) Üzerine Söz Dizimi İncelemeleri. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
245. Kōichi, Kitsudō. Teachings of the Consciousness Only Inserted in the Chapter 6, Book 4 of the Altun Yaruk Sudur. Şilfeler, G. & Özertural, Z. (Eds.), unter dem Bodhi-Baum. Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich des 80. Geburtstags überreicht von Kollegen, Freunden und Schülern (187-196). Göttingen: V&R unipress.
246. Laut, J. P. Zu den 'gelehrten Entlehnungen' indischer Herkunft im Altürkischen. Khabtagaeva, B. (Ed.), *Historical Linguistics and Philology of Central Asia Essays in Turkic and Mongolic Studies* (128-151). Leiden-Boston: Brill.
247. Tokyürek, H. Altun Yaruk IV. Tegzinç'e Göre Nüşha Farklılıkları. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 1(1), 19-38.
248. Tümenbayar, Z. Altun Yaruk'un (II. Kitap) Türkçe ve Moğolca Çevirilerinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
249. Uysal, İ. N. Erte Sözcüğünün Altun Yaruk'ta Kullanılışı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(1), 249-257.
250. Zhu, Guoxian. 回鹘文《金光明经》中的粟特语借词对音研究 [A Study of the Transcriptions of Sogdian Loanwords in the Uyghur Altun Yaruq]. *民族语文* [Minority Languages of China], 5, 33-38.
251. Zhu, Guoxiang & Cheng, Taixia. 回鹘文《金光明经》中的梵语借词词义补证 [A Supplement to the Meanings of the Sanskrit Loanwords in the Uyghur Altun Yaruq]. 河西学院学报 [Journal of Hexi University], 35(6), 10-14.

252. Arslan, H. Ç. Suvarṇaprabhāsa-Sūtra'nın Eski Uygurca ve Çince Çevirileri Üzerine Bir Değerlendirme (15. Bölüm 149-171. Satırlar Arası). Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 49, 185-210.
253. Çetin, E. Altun Yaruk Sudur VII. Kitap, Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları (Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
254. Çetin, E. Altun Yaruk VIII. Kitap, Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları (Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
255. Hao, Jing. 《金光明經》異譯本詞彙比較研究 [A Comparative Study of Vocabulary in Different Versions of the Golden Light Sutra]. 四川外国语大学 [Sichuan International Studies University]. Chongqing.
256. Song, Bowen. 回鹘文《金光明經》所反映的唯識宗概念 [The Concept of Yogācāra Reflected in the Old Uyghur Manuscript of the Golden Light Sutra]. 兰州大学 [Lanzhou University]. Lanzhou. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
257. Turan, F. N. Altun Yaruk'un Sekizinci Kitabı 1070-2133 Satırları Üzerine Söz Dizimi İncelemesi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
258. Uzunkaya, D. Altun Yaruk Maitrisimit ve Huastuanift Örneğinde Eski Uygur Metinlerinde İstem ve Bağımlılık. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
259. Yang, Chao. 论《金光明經》回鹘文写本的语料研究价值 [The Research Value of Linguistic Materials in the Old Uyghur Manuscripts of the Golden Light Sutra]. 艺术家 [The Artists], 12, 164-165.
260. Zieme, P. Die Lehre des Buddha und das Königshaus des Westuigurischen Reichs: die vier Begegnungen. Journal of Old Turkic Studies, 4(2), 546-731.

261. Atsız, M. Eski Türkçe Dönemi Eserlerinden Tonyukuk Yazıtları, İrk Bitig ve Aç Bars Hikâyesi'nin Morfolojik ve Sentaktik Özellikleri. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

262. Bayraktar, H. Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç'in Söz Dizimi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
263. Çetin, E. & Ölmez, İ. Altun Yaruk'tan Hareketle Uygur Türkçesinde Zaman Anlamı Veren Sözcüklerin Kullanım Özellikleri Üzerine. Karaayak, T. & Uzunkaya, U. (Eds.), Esengü Bitig Doğumunun 60. Yılında Zühal Ölmez Armağanı (159-180). İstanbul: Kesit.
264. Çetin, E. Altun Yaruk Nüshalarındaki Söz ve Söz Dizimi Düzeyindeki Farklılıklar Üzerine -Altun Yaruk Yedinci Kitaptan Hareketle-. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 6(2), 694-709.
265. Çetin, E. Uygurca Metinlerde Deyimlerin Çevrilmesi Üzerine Gözlemler-Altun Yaruk'taki Organ ve Vücut Bölümü Adlarıyla Kurulmuş Deyimlerden Hareketle-. Taş, İ. et al. (Eds.), Eski Türkçe Üzerine Filolojik Araştırmalar (83-120). Çanakkale: Paradigma Akademi.
266. Elmalı, K. Altun Yaruk'ta Könjül Kelimesiyle Kurulmuş Deyimler. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 6(2), 135-167.
267. Gulcalı, Z. British Library'de Korunan Aç Bars Hikâyesine Ait Bir Metin Parçası: Or. 8212/1746. Taş, İ. (Eds.), Eski Türkçe Üzerine Filolojik Araştırmalar (121-134). Çanakkale: Paradigma Akademi.
268. Gulcalı, Z. Altun Yaruk Sudur'da Geçen Bazı Tek Örnekli İkilemeler Üzerine. VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı (Ankara: 22-26 Mayıs 2017) II (2823-2833). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
269. Gulcalı, Z. Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur. X. Kitap. (Metin-Türkiye Türkçesi Aktarımı, Çince Metinle Karşılaştırmalı Açıklamalar-Sözlük, İkilemeler Dizini). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
270. Güngör, H. Ö. "Ceval Kaya (2020), Uygurca Altun Yaruk -Giriş, Metin ve Dizin-, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara". Bitig, 2, 127-129. (Tanıtma).
271. Kaya, C. Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin. Gözden Geçirilmiş Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
272. Küçük, E. Altun Yaruk Sekizinci Kitap'ın Söz Dizimi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

273. Lundysheva, L. et al. Catalogue of the Old Uyghur manuscripts and blockprints in the Serindia Collection of the Institute of Oriental Manuscripts, RAS. Vol. I. Tokyo: Fuji Repro Co. LTD.
274. Röhrborn, K. Karma Lehre des uigurischen Buddhismus. Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge, 28, 238-248.
275. Tokyürek, H. & Deveci, B. C. Altun Yarıuk Sudur'daki Sanskritçe Kökenli Kelimelere Ait Ünlü Denklikleri. Taş, İ. et al. (Eds.), Eski Türkçe Üzerine Filolojik Araştırmalar (327-360). Çanakkale: Paradigma Akademi.
276. Yalçın, S. Eski Uygurca Çaştani Bey ve Aç Bars Hikâyelerinin Söz Dizimi İncelemesi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
277. Zhao, Zhiqi. 回鹘文《金光明经》动词分析结构研究 [A Study on Periphrastic Verbal Construction of Old Uyghur Altun Yaruq]. 北京外国语大学 [Beijing Foreign Studies University]. Beijing. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

2022

278. Akyol, H. Altun Yarıuk'taki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
279. Altın, G. "Kaya, Ceval (2021). Uygurca Altun Yarıuk (Giriş, Metin ve Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1014 s. ISBN: 978-975-16-0677-8". Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 62(1), 221-225. (Tanıtma)
280. Armutçu, Ş. Eski Uygurca Aç Pars Hikâyesinde Fiilimsiler. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 7(1), 108-125.
281. Awğaliy, E. Altun Yaruq Cane Ondağı Siyonim Qos Sözderi. Kaçalın M. (Ed.), Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştay Bildirileri 4-6 Haziran 2011, Ankara (71-79). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
282. Ayazlı, Ö. Şingko Şäli Tutuñ ve Altun Yarıuk Çevirisi Üzerine. Kaçalın M. (Ed.), Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştay Bildirileri 4-6 Haziran 2011, Ankara (191-202). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
283. Çetin, E. Türkçe ımızgan- ve ınçıkla- Fiilleri Üzerine. International Journal of Old Uyghur Studies, 4(2), 111-125.

284. Elmalı, B. Altun Yaruk'ta Kuotau Bey Hikâyesinin Yazımsal Göstergelilik ile İncelenmesi. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), *Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi* (47-82). Elâzığ: Asos Yayınları.
285. Fu, Ma. "Olga Lundysheva, Anna Turanskaya, and Hiroshi Umemura (eds.), *Catalogue of the Old Uyghur Manuscripts and Blockprints in the Serindia Collection of the Institute of Oriental Manuscripts, RAS. Volume 1. Tokyo: The Toyo Bunko, 2021, 386 pp., +30 pls.*". 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages], 37, 143-152. (Tanıtma)
286. Gözel, A. "Ceval Kaya, Uygurca Altun Yaruk: Giriş, Metin ve Dizin". *Türk Dili*, 841, 94-97. (Tanıtma)
287. Gulcalı, Z. Berlin Turfan Koleksiyonunda Yeni Tespit Edilen Aç Bars Hikâyesine Ait Bazı Metin Parçaları. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), *Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi* (83-110). Elâzığ: Asos Yayınları.
288. Karaaya[k], T. Altun Yaruk Sudur 8. Kitaba İlişkin Berlin Koleksiyonunda Yeni Tespit Edilen Bazı Metin Parçaları. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), *Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi* (111-150). Elâzığ: Asos Yayınları.
289. Keskin, B. Altun Yaruk'ta Birleşik Zarf-Fiil Ekleri Üzerine. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), *Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi* (151-164). Elâzığ: Asos Yayınları.
290. Khasbaatar, A. Some Notes on the Mongolian Translations of the Golden Light Sūtra. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), *Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi* (165-182). Elâzığ: Asos Yayınları.
291. Liu, Zhao. 50 Örnekle Altun Yaruk Sudur'un Tenkitli Neşri. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), *Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi*. (183-206). Elâzığ: ASOS Yayınları.
292. Mirkamal, A. & Raschmann, S.-Chr. Turning the Wheel of Dharma Adhyeṣaṇā Fragments in Old Uighur Referring to the Saddharmapuṇḍarikasūtra and the Suvarṇaprabhāsasūtra. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 75(2), 231-250.
293. Ölmez, M. Şinasi Tekin'in Altun Yaruk Sudur Üzerine Olan Çalışmaları. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), *Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi* (207-216). Elâzığ: Asos Yayınları.
294. Rahmonov, N. et al. The Path to Excellence: "Altun Yaruk" as a Codex of Ancient Turkic Nations. *Journal of Hunan University (Natural Sciences)*, 49(9), 1271-1287.

295. Sayit, M. Beşbalıklı Şingko Şeli'nin Altun Yaruk'ta İzlediği Çeviri Yöntemleri. Kaçalın, M. (Ed.), Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştayı Bildirileri, 4-6 Haziran 2011, Ankara (165-170). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
296. Semet, A. Uygurcada Terim Yapma Tekniği Üzerine Gözlemler. Kaçalın, M. (Ed.), Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştayı Bildirileri, 4-6 Haziran 2011, Ankara (19-31). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
297. Sevim, S. Altun Yaruk'ta Kadın Bedeniyle Doğmak. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi (217-230). Elâziğ: Asos Yayınları.
298. Tokyürek, H. Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç'teki İkilemelerin Çince Denklikleriyle Karşılaştırılması. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 4(2), 155-214.
299. Tokyürek, H. Ceval Kaya'nın Altun Yaruk Sudur Çalışmalarına Katkısı. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi (11-20). Elâziğ: Asos Yayınları.
300. Tokyürek, H. Eski Uygurca Budist Metinlerde Altun 'Altın' Sözü'nün Anlamsal Değeri Üzerine. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi (231-256). Elâziğ: Asos Yayınları.
301. Turanskaya, A. An Old Uyghur Manuscript Fragment Dedicated to Caitya Veneration. *Written Monuments of the Orient*, 8(1), 27-37.
302. Uçar, E. Orijinal Resimleriyle Birlikte Altun Yaruq'un St. Petersburg Yazmasından Üç Parça (R-M 695/17-24, 201-202 ve 345-346). Sertkaya, O. F. et al. (Eds.), Prof. Dr. Ceval Kaya Armağanı (455-496). Ankara: Akçağ Yayınları.
303. Uzunkaya, U. Altun Yaruk Sudur 4. Tegzinç'e İlişkin Birkaç Yeni Fragman. Elmalı, M. & Tokyürek, H. (Eds.), Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi (257-279). Elâziğ: Asos Yayınları.
304. Yang, Faxue. Three Uighur Inscriptions Quoted From Altun Yaruq in Dunhuang Mogao Grottoes. Kaçalın, M. (Ed.), Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştayı Bildirileri, 4-6 Haziran 2011, Ankara (239-246). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
305. Ye, Erdan. 佛经汉语时间状语从句及其回鹘语的对译形式 — 以佛经《金光明最胜王经》为例 [The Temporal Adverbial Clause in Buddhist Hybrid Chinese and Its Correspondences in Old Uighur — A Case Study of Suvarṇaprabhāsa-sūtram]. *现代语言学 [Modern Linguistics]*, 10(3), 528-537.

306. Yunusoğlu, M. K. Şingko Şeli Tutung'un Tercüme Üslubu Üzerine. Kaçalın, M. (Ed.), Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştayı Bildirileri, 4-6 Haziran 2011, Ankara (127-136). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
307. Zieme, P. Şingko Şali Tutun Kimdir? Kaçalın, M. (Ed.), Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştayı Bildirileri, 4-6 Haziran 2011, Ankara (191-202). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
308. Zieme, P. Verlorene Fragmente aus einer Vorrede zum altuigurischen Altun Yaruk Sudur. Sertkaya, O. F. et al. (Eds.), Prof. Dr. Ceval Kaya Armağanı (555-567). Ankara: Akçağ Yayınları.

2023

309. Dere, O. 2020 ve 2021 Yıllarında Türkiye'de Eski Uygurca Çalışmaları. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 21, 107-119.
310. Dietz, S. & Kaygusuz, A. Vergleichende Analyse von 100 alttürkischen Buddhanamen unter Berücksichtigung der semantischen und übersetzungsmethodischen Besonderheiten. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 173(2), 379-410.
311. Doğan, A. Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur Yayınları Üzerinden Tespit Edilen Güncel Okuma Yaklaşımları. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), 38, 37-45.
312. Gözel, A. Altun Yaruk'ta Baskın Ekler. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 12, 610-620.
313. Gözel, A. Altun Yaruk'ta Söz Yapımı. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
314. İsi, H. Altun Yaruq Sudur'un Berlin Versiyonundaki Neşredilmemiş Yeni Parçaları Üzerine (Süü Kısmı ve IV., VI., X. Kitaplar). Journal of Old Turkic Studies, 7(1), 135-157.
315. Kaya, C. [Ed.] Uygurca Altun Yaruk, Belgeler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
316. Kaya, C. Uygurca Altun Yaruk Üzerinde Düzeltmeler (1). Ayazlı, Ö. et al. (Eds.), Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağanı Bilge Biliglig Bahşı Bitigi (313-318). Çanakkale: Paradigma Akademi.

317. Soner, A. “Kaya, Ceval (2023). Uygurca Altun Yaruk (Belgeler). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 842 s. ISBN: 978-975-17-5510-0”. Dil Araştırmaları, 17(33), 285-288. (Tanıtma)
318. Tokyürek, H. Altun Yaruk Sudur 4. Tegzinç'teki 'A' Harfi ile Başlayan Sanskritçe Kelimelerin Çince Denklikleri Üzerine. Ayazlı, Ö. et al. (Eds.), Doğumunun 60. Yılında Mehmet Ölmez Armağamı Bilge Biliglig Bahşı Bitigi (605-620). Çanakkale: Paradigma Akademi.
319. Tunca, D. İ. Altun Yaruk Örneğinde Eski Uygur Türkçesinde Durum Zarfları. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
320. Türkeş-Sucu, N. Eski Uygur Türkçesi Örneğinde Eşdizim (Altun Yaruk, Maytrisimit, Huastuanift, Kuanşi im Pusar). Sinop Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
321. Uçar, E. Altun Yaruq Sudur'un Berlin Versiyonundan Neşredilmemiş Yeni Parçalar (Tegzinç II, III, VIII ve IX'a Ait Parçalar). Journal of Old Turkic Studies, 7(1), 200-233.
322. Uçar, E. Altun Yaruq Sudur'un St. Petersburg Yazması'ndaki Yapraklar ile Radlov-Malov Neşrindeki Sayfaların Tekabül Listesi (Deneme). Edebiyat Dilbilim Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2(2), 35-63.
323. Uçar, E. Friedrich Wilhelm Karl Müller'in Terekesindeki Altun Yaruq Sudur'un B 1 Yazmasına Ait Neşredilmemiş Parçalar. Edebiyat Dilbilim Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2(2), 1-33.
324. Uğur, A. & Tokyürek, H. Altun Yaruk Sudur Metninde Sadece İkileme Yapısında Görülen Fiiller Üzerine. Dil Araştırmaları, 17(32), 9-34.
325. Yıldız, B. S. “Kaya, C. (Ed.). Uygurca Altun Yaruk Belgeler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023, ss. 842. ISBN: 978-975-17-5510-0”. Journal of Old Turkic Studies, 7(2), 596-597. (Tanıtma)

Yazar Adları Dizini

Ablilimiti, 152	Arat, 133, 134	Awğaliy, 143, 158
Akyol, 158	Argunşah, 151	Ayazlı, 147, 148, 149,
Altın, 158, 159, 160	Armutçu, 158	154, 158, 161, 162
Aman, 152	Arslan, 156	Ayup, 142, 143, 149
Amanoğlu, 142	Atsız, 156	Azılı, 149
Apatóczy, 154	Atwood, 154	Bang, 132

- Barat, 137, 139
 Bayraktar, 157
 Bazin, 134, 140
 Bechert, 142
 Berta, 141
 Bretfeld, 144
 Cai, 153
 Canan, 151
 Chavannes, 132
 Chen, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155
 Chong, 147
 Clauson, 133
 Çağatay, 133
 Çağatay, 133, 135
 Çetin, 148, 149, 153, 155, 156, 157, 158
 Demir, 143, 153
 Demirci, 145
 Dengi, 133
 Dere, 161
 Dietz, 161
 Doerfer, 140
 Doğan, 143, 161
 Doruk, 151
 Eberhard, 136
 Ehlers, 137, 138, 139
 Elmalı, 145, 157, 159, 160
 Elverskog, 142
 Emmerick, 141
 Ersan, 151
 Esqer, 138
 Finch, 138, 140
 Flemming, 135
 Fagner, 140
 Fu, 159
 Gabain, 132, 133, 134, 141
 Gapur, 138
 Geng, 136, 138, 140, 141, 143, 144, 146, 147
 Gözel, 154, 159, 161
 Gulcalı, 149, 151, 155, 157, 159
 Güngör, 157
 Gürsoy, 155
 Hacıoğlu, 135
 Hamada, 137, 139
 Hamilton, 137, 142
 Hao, 156
 Hartmann, 142
 Heissig, 135
 Hoca, 136, 137
 Hřebíček, 135, 139
 Huang, 134
 İrisawa, 147
 İsi, 161
 Kaçalın, 158, 160, 161
 Kara, 142
 Karaaya[k], 159
 Karahan, 148, 149, 153
 Kartalcık, 149
 Kasai, 146
 Kaup, 132
 Kaya, 141, 142, 144, 145, 146, 148, 150, 151, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162
 Kaygusuz, 161
 Keping, 136
 Keskin, 152, 159
 Khabtagaeva, 155
 Khasbaatar, 154, 159
 Kieffer-Pülz, 142
 Kist'i Kalam, 154
 Klimkeit, 136, 137
 Kljaštornyj, 135
 Klyashstorny, 142
 Knüppel, 144, 146
 Koç, 150
 Kōichi, 155
 Korkmaz, 145
 Kőves, 146
 Köprülüzade, 132
 Kudara, 137, 146
 Küçük, 144, 157
 Kütükçü, 145
 Laut, 139, 143, 152, 155
 Lenz, 133
 Li, 136, 138, 142, 143, 154
 Ligeti, 134
 Liu, 159
 Lundyshева, 158, 159
 Malov, 132, 133, 137, 141, 162
 Mańczak-Wohlfeld, 152
 Maue, 136, 138, 140
 Memtimin, 137
 Mirkamal, 159
 Mori, 134
 Muhammetrehim, 147
 Musajan, 148
 Muti'i, 140
 Müller, 132, 133, 162
 Nasimkhon, 147, 149
 Niu, 142, 143
 Ono, 137
 Ömer, 137

- Özertural, 155
 Özgiir, 153
 Pang, 149
 Podolak, 152
 Polat, 145
 Qeyum, 144
 Radloff, 133
 Radlov, 132
 Ragagnin, 152
 Rahmonov, 159
 Raschmann, 130, 131,
 136, 142, 143, 144,
 145, 146, 147, 148,
 149, 153, 154, 159, 164
 Róna-Tas, 144
 Röhrborn, 135, 136,
 137, 138, 139, 143,
 145, 149, 150, 154,
 155, 158
 Saritaş, 148
 Sarıyıldız, 145
 Savaşçı, 146
 Sayit, 143, 160
 Scharlipp, 145
 Schulz, 135
 Schwarz, 140
 Selitanati, 150
 Sertkaya, 136, 138,
 140, 142, 153, 160, 161
 Sevim, 160
 Seymen, 148
 Soner, 162
 Song, 156
 Soydan, 145
 Şilfeler, 155
 Taş, 157, 158
 Taube, 143
 Tekin, 134, 135, 136,
 138, 139, 141, 153, 159
 Tenişev, 135
 Tergip, 145
 Tokyürek, 152, 154,
 155, 158, 159, 160, 162
 Tömiiri, 141, 143
 Tuguşeva, 139
 Tunca, 162
 Turan, 156
 Turanskaya, 159, 160
 Turfanforschung, 141,
 142, 153
 Tümenbayar, 155
 Türkeş-Sucu, 162
 Uçar, 130, 131, 148,
 150, 152, 153, 154,
 160, 162, 164
 Uğur, 162
 Umemura, 144, 159
 Usta, 146
 Uysal, 148, 155
 Uzer, 154
 Uzunkaya, 156, 157,
 160
 Vorob'ëva-
 Desjatovskaja, 141
 Wilkens, 144, 145, 152
 Yakup, 147, 152, 154
 Yalçın, 158
 Yang, 141, 146, 149,
 150, 154, 156, 160
 Ye, 160
 Yıldız, 149, 150, 162
 Yunusoğlu, 161
 Yücal, 151
 Yüsiip, 136, 144
 Zhang, 139, 140, 146,
 148, 149, 150, 151,
 152, 153
 Zhao, 158, 159
 Zhou, 141
 Zhu, 151, 155
 Zieme, 135, 136, 138,
 139, 140, 141, 142,
 146, 152, 154, 156, 161

Kaynakça

Raschmann, S.-Chr. & Semet, A. (2007). Kommentierte Bibliographie von ausgewählten chinesischen und uigurischen Arbeiten zum Altun Yaruk Sudur. *Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge*, 20, 233-240.

Uçar, E. (2013). Altun Yaruk Sudur Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi. *Türük: Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 227-251.

Received 24.04.2023	Research Article	JOTS
Accepted 28.05.2023		8/1
Published 23.02.2024		2024: 165-183

Prenses Bilge'nin Türbesindeki Yazıt Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Inscription in Princess Bilgä's Tomb

Wurigenbaoyin*

National University of Mongolia (Ulaanbaatar/Mongolia)

E-mail: urgunbuyanb@gmail.com

In the tomb of Princess Bilgä, who held a prominent position in the Second Turkic Khaganate, an extraordinary inscription spanning 23 lines, each containing 23 characters, extolled her beauty and wisdom. This monumental inscription, measuring 7.5 cm in thickness and 60 x 60 cm in dimensions, is adorned with intricate floral motifs on all four sides. Discovered in 1983 within the residence of a local farmer residing in the town of Luozhou, located in the Fujou district of China's Fujian province, known as Dayan Qian, this historical artifact is now carefully preserved within the Fujou County Museum. Remarkably, the inscription concludes with a dedication, etched in bold characters, declaring it as the "Memorial Stone of Jichu (激秋) Palace, distinguished for its exquisite calligraphy and artistic significance." Researchers have subsequently affirmed that this marks the ownership of Chen Chenshi, the father of Chen Bao Chen, who was a mentor to Puyi Emperor. In this comprehensive study, our aim is to shed light on the significant historical narrative encapsulated within the monumental inscription found in the tomb of Princess Bilgä of the Second Turkic Khaganate. We also endeavor to translate this inscription into Old Turkic and present it to the global scientific community, contributing to our collective understanding of this remarkable historical artifact.

Key Words: Princess Bilgä, Old Turkic History, Second Turkic Khaganate.

* ORCID ID: 0000-0003-4173-8725.

Giriş

Çin kaynaklarında adı geçen çok az göçebe asıllı prenses ve hatun vardır. Bunlardan biri de II. Köktürk Devletinin ikinci kağanı Kapagan'ın kızı Prenses Bilge'dir.¹ Kendi yazıtından Prenses Bilge'nin tarihte ne kadar önemli bir şahsiyet olduğunu anlamak mümkündür. Bu yazıt, birçok bilim insanı tarafından incelenmiştir. Özellikle Çin bilim insanlarının çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmalar, yazıtın Çince metin okuyuşları, eleştirileri ve ilgili makaleler niteliğini taşımaktadır. Bunlardan önemli olan çalışmalarından bazılarında bahsedecek olursak, Qing Hanedanlığı döneminde Wang Yan tarafından yazılan *Anıtsal Yazıtlarından Seçmeler* adlı iki ciltlik kitaptaki *Prenses Bilge'nin Türbesindeki Anıt Yazıtı* başlıklı bölümüdür. Bu eserde yazıtı okumanın yanısıra bazı eleştirel açıklamalar yapılmıştır (王言, 1882: 407-408).

Yine Qing Hanedanlığı döneminden Liu Zenxiang'ın hazırlamış olduğu *Bach Yan Shi Anıt Yazıtından Seçmeler* adlı eserinde *Bilgin Prenses Bilge ve Aşına Boyunun Anıt Yazıtı* başlığını vererek tercümesini yapıp eleştiri açıklamasını da yazmıştır (陸增祥, 1985: 354-355).

Wang Gaowei'in hazırladığı *Guan Tan'ın Seçme Eserleri* kitabında *Bilgin Prenses Bilge'nin Türbesindeki Yazıtın Analizi* başlık altına bazı tereddüt edilmesi gereken hususları bilimsel kaynaklara dayanarak incelemiş ve kendi fikrini ortaya koymuştur (王國維, 2001: 661).

Chen Zhongmian'ın *Köktürk Tarihi* kitabının ikinci cildinde Prenses Bilge'ye ait yazıtı çok detaylı bir şekilde araştırmış ve yeni önemli görüşleri sunmuş ve aynı zamanda bazı hataları da düzeltip vurgulayarak katkı sağlamıştır (岑仲勉, 1958: 809-825).

Dai Liangzuo'nun topladığı *Batı Bölgesinde Bulunan Anıt Yazıtlarının Notları* adlı eserinin “*Aşide 覓覓 Hatunun Türbe Yazıtı*” (戴良佐, 2012: 123) başlığı olan bölümünde söz konumuz olan yazıtın genel anlamını vererek, yazıttan beş kelimesinin açıklamasını yapmıştır. Ayrıca yazıtın fotoğrafını da yayımlamıştır.

¹ Çin kaynaklarında *Mo Chuai* (默啜) diye geçmektedir. Moço kelimesinin ilk hecesi *Mo* (默) 'böğü' anlamında Türkçe bir kelimedir. İkinci hecesi *Chuai* (啜) *Çur* ya da *Çor* şeklinde Köktürklerde kullanılan unvanın Çince yazılışdır. Runik yazıtlarında onun adı Kapagan ya da Kapgan şeklinde geçmektedir.

Japon bilim insanı Haneda Toru'nun kaleme aldığı, *Tang Devletinin Otuz Sülaleli Kağanının Kıymetli Kızı, Aşına Soylusunun Türbesindeki Yazıt* (羽田亨, 1913: 135-152) makalesinde Prens Bilge'nin türbesinin anıt yazıtını, Köktürk Devletinin tarih boşluğunu doldurabilecek çok önemli bir kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Prens Bilge'nin türbesindeki anıt yazıtı hakkında araştırmak için önce onunla ilgili olan tarihi kaynaklarını bulmak ve onun eşi Aşide Mî mî'nin hakkında da öğrenmek kaçınılmazdır. Çin kaynaklarına dayanarak Kapagan Kağanın altı damatların adlarını, soyadlarını, unvanlarını ve üstelenmiş oldukları görevlerini de öğrenmek mümkündür. Damatların bu tür bilgiler hakkında aşağıda sıralı olarak yer veriyoruz.

Bishi (俾失氏) soyundan gelen Shinang (十囊), Göktürk devletinde İrkin unvanındaymış. Daha sonra Göktürk devleti Tang Hanedanlığına bağımlılığını bildirdikten sonra Yanimeni Jyun egemenliğinin kurucularında olup düşük unvanını almıştır. Ve onun eşi Aşına, Yanimeni Jyun'un kraliçesi olarak onurlandırılmıştır (岑仲勉, 1958: 396).

Kore (高丽莫离支) soyundan gelen Wenjian (文简) (资治通鉴, 1976: 6709-6710) Tang Hanedanlığına bağlı olduktan sonra Van unvanı aldı. Eşi Liaoshi, Yanimeni Jyun'un kraliçesi olarak onurlandırılmıştır.

Siyenpi soyundan Murung (慕容氏) soylu Daonu (道奴), Tuyuhun (吐谷浑) kabilesinin lideriydi. Tang Hanedanlığına bağlı olduktan sonra Yanimeni Yjun'un egemenliğinin kurusu olarak düşük unvanını almıştır (陈世良, 1988: 69-74).

Huoba (火拔) soyundan gelen Shia-Shibi (石阿失毕) Göktürk devletinde İlifa unvanındaydı. Tang Hanedanlığına bağlı olduktan sonra Yanshan (燕山) adında Yanimeni Jyun'un van unvanını aldı. Eşi Aşınaya Jınshān adını verip Prens olarak onurlandırmıştır (旧唐书, 1974: 5172).

Aşide soyundan gelen Hulu (Hüleg) (胡禄), “Eski Tang Yazıtları ve Göktürk Büyük Tarihi” ve “Eski Ansiklopedisi”-nde “Kapagan Kağanın damadı Aşide Hú Lù, çok geçmeden Tang Hanedanlığına tabii olup tigin unvanını aldı” (通典, 2016: 5420) diye geçmektedir.

Prensese Bilge'nin anıt yazıtında “Aşide Mì mî, eskide tigin unvanında olan tarkan idi, şimdi Fuma Duvei veziri, Doğuyu Koruma Komutanı, Yuni Jun Jyun'un egemenliğinin kurucusu dük unvanını almıştır” diye tarihi kaynaklarda geçmektedir. Bu haber onu Aşide soyundan geldiğini göstermektedir.

Mì mî (覓覓), Tang Hanedanlığına tabii olduktan sonra Fuma Duvei adında vezirlik ve Doğuyu koruma komutanı dışında Yuni Jun Jyun egemenliğinin kurucusu dük unvanında olup devletin üstün görevlerinde bulunmuştur. Anıt yazıtında prensese hakkında, “Eşsiz güçlü kahraman ile evliliğini sürdürmektedir” ibaresinden Mì mî yüksek soyundan gelen üstün görevlerde bulunan biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca onu bilgili ve cesur bir kahraman olduğunu da ispatlamaktadır.

Daha sonra “prensesein eşi devlet yasasına itiraz ederek” infaz cezasına düşmüştür. Bunun için prensese de cezalandırılarak sarayın arka evlerinde kapatılmış olduğu hakkında ipucu bilgiler bulunmaktadır.

Tang hanedanlığı yöneticileri ve saray yetkililerinin güvencesini kazanıp yüksek rütbeye yükselmiş ayrıca bilgili ve cesur bir kahraman olarak tanımlanmış olan bir kişi hangi nedenden, nasıl bir eksiklik göstererek “devlet yasasına haykırması” ve ölüm cezasına düşmüş olabilir sorusuna cevap aramamız gerekmektedir.

Kapagan kağanın damatlar arasında Göktürk devletini oluşturan en önemli Aşina boyundan başka bu kadar önem taşıyan Aşide boyudur ve bu boydan gelen başka önemli kişi yoktur. Elbette Göktürk devletini yönetme konusunda da Aşina boyundan kağanlar seçilirdi. Ve Aşide boyu devlet yönetmesine yardım eder ve devletin askeri teşkilatını oluşturmak gibi önemli görevleri üstleniyordu. Ancak bu iki boy birbirlerine yardım edip, karşılıklı olarak devleti yönetiyorlardı. Bunun için Aşide soyundan gelen Mì mî ve Hú Lù'nun tarihte önemli kişiler olduğu büyük bir ihtimaldir. Yani Çince kaynaklarında bir kişiyi iki farklı adıyla kayıt etmiştir. Dolayısıyla Göktürk devletinde isyan başlayınca kendi eşi Bilge Prensese yanına alarak Tang Hanedanlığına bağımlılığını bildirdiği hakkında yazıtta şu şekilde ifade etmektedir: “Tang Hanedanlığına bağlı olduktan sonra Yuni Jun Jyun egemenliğinin kurucusu dük unvanı aldı ve eşi kraliçe onurlandırıldı.” Daha önce söz ettiğimiz gibi devletin yüksek görevinde bulunan

Aşide Mì mî hangi sebeplerden dolayı Tang Hanedanlığının yasasına baş gösterip infaz edildiği hakkındaki hiçbir bilgiye sahip değiliz”.

Kaynaklara baktığımızda, Kapagan kağana tabii olan birçok göçebe kabilelerini Tang Hanedanlığı kendi elinde tutmaya çalıştıkları zaman bazı kabile liderleri buna karşı çıkmış ve isyan düzenlemeye planladıkları durum çok dikkat çekicidir. Ve tam bu zamanda Mì mî, Tang yasasına karşı çıkmış ve infaz edilmiştir. Bu tarihi iki önemli olayın böyle birbirine denk gelmesi hiç tesadüfen değildir.

Belki Aşide Mì mî, şimdiki İç Moğolistan’ın kuzey bölgesinde yer alan Dalan Har Dağı’ndan güneydeki gobi çöller tarafında bulunan bütün göçebe kabileleri dışında Batı Göktürk Devletlerinin yöneticileriyle iletişime geçerek Tang Hanedanlığına karşı bir isyan düzenlemeyi planladığı ortaya çıkmış ve yakalanıp infaz cezasına düşürülmüş olabilir.

Prens Bilge (698-723), milletten sonra 698 yılında “*Gobi çöllerin arkalarında bulunan ulu devletin yöneticisi Otuz soyundan gelen Kapagan kağanın yürek kızı*” olarak dünyaya gelmiştir. Prens Bilge, Göktürk devletini oluşturan önemli bir boy olan Aşide’den Mì mî ile evlenmiştir. Babası Kapagan kağanın vefatının ardından devlet taht kargaşasına neden olup büyük bir krize düştüğü zaman ağabeyi Bügü Tigin ile kocası Mì mî beraberinde az sayıda halk ve askeri birimi yanına alıp Tang Hanedanlığına gelmiştir.

Çok geçmeden kocası Mì mî, Tang Hanedanlığının yasasına itiraz edip ölümüne ceza almıştır. Prens de sarayın kuzeylerinde bulunan yerlerde ev hapse kapatılmış olduğunu daha önce bildirmiştik. Bu zamanda onun kuzeni Bilge Kağan Tang Hanedanlığının imparatoruyla evlilik bağı kurmak için anlaşmışlardı. Bunun ardından Tang Hanedanlığı prensesi serbest bırakmış ve neticesinde prenses öz ağabeyi Bügü Tigin’in yaşadığı saraya gelebilmiştir. Bunun hakkında yazıtta, “kardeşler bir araya geldiklerinde, mutlulukla dolu bir ağaç gibi güç bulup antlaştılar” diye geçmektedir. Ancak Prens Bilge 723 yılında yirmi beş yaşındayken ölmüştür. Ölüm sebebi hakkında hiçbir ipucu yoktur. Dünyadaki bilim insanları, prensesi hastalıktan dolayı ya da zehirlenip öldürüldüğü görüşündedirler. Ama zehirlenip öldürülmesinin imkânı çok düşük olduğunu düşünürler. Bu görüşler sadece bir tahmin niteliğindedir.

Japonyalı oryantalist tarihçi, bilim insanı Haneda Toru, Prenses Bilge'yi “kendini intihar etmiş” (羽田亨, 1913: 152) görüşünü sağlamıştır. Biz de yukarıdaki bilim insanların görüşlerinden olabilecek ihtimali en yüksek olan görüş bu olduğunu düşünüyoruz ve destekliyoruz.

Her ne kadar Prenses Bilge genç yaşta tengriye gerek olmuşsa da onun mezar türbesindeki anıt yazıtından çok önemli tarih kaynağı ve tarih aydınlatmayı görebiliyoruz. Örneğin, yazıtta “on iki kabile onu gönülden destekleyerek takip ettiler” diye geçmektedir. Bu on iki kabile hakkındaki bilgi ilk defa Çin kaynaklarından bu yazıtta geçmektedir. Satırda geçen önemli tarihi olayı ise İkinci Göktürk devletinin kurucusu olan Kutlug Kağan 691 yılında tanrıya uçmağa vardığında onun iki oğlu küçük yaşta kalmıştır. Bunun için küçük oğulların amcası olan Kutlug kağan'ın kardeşi Kapagan yerine geçmiştir. Bu geçişi eski Türk boylarından en önemli on iki boy çok sevinerek karşıladıklarını ve onu takip ettiklerini özenle vurgulayıp yazmıştır.

Gerçekten de Kapagan kağan tahta oturduktan sonra devlet istikrara kavuşup daha da güçlenmiştir. Kapağan kağanı destekleyen “on iki kabile” hakkında Çince kaynaklarına bakmamız gerekmektedir. Tang Hanedanlığı döneminde kaleme alınmış olan “Ān Lù Shān'ın İzi” kitabında “Kuzeylerin on iki kabile” (安禄山事迹, 1983: 73) diye geçen bilgiyi Kanadalı Çin araştırmacısı E.G.Pulleyblank, “Soğdların Hakimiyetindeki İç Moğollar” adlı kitabında söz etmiştir. Bu araştırmacı, on iki boyun “kuzey Türk” boyları olduklarını kanıtlamıştır (Pulleyblank E.G., 1952: 339-340).

Çince yazılmış kaynakları dışında bazı türbesi olan anıt yazıtlarında da bu on iki boyun adı geçmektedir. Örneğin, Kāng'āyì Qū Demircinin Türbe Yazıtı'nda (康阿义屈达干碑) “Onların ataları kuzeydeki yabancı on iki boyun liderleridir” (周绍良, 2000: 3924) şeklinde geçmektedir.

Ayrıca, Li Guangjin'in Türbesi Anıt Yazıtında (李光进) “Dükün atası Ediz boyundandır. Güney Şanyu'nun sol kanadı olan on iki boyundandır” (王昶, 1995), (周绍良, 2000: 6289) diye çok açık söylemiştir.

Daha sonra “Büyük Tang Hanedanlığının Xue Fujun'un Türbesi Anıt Yazıtı”nda (薛府君) “on iki boylu Aşina Yabgu Kağan” (叶护可寒) (王仁波, 1991: 90), (全唐文补遗, 1995: 565) diye geçmektedir. Bunun dışında Türklerin köken efsanesini kaydeden “Kuzey Devlet Tarihi” kitabının 99.uncu cildinde “... on oğul

doğurdu. Bu on oğul büyüdülerinde birer eş alıp çocukları oldu. Daha sonra bu on oğulların nesilleri birer boy oldu. Aşına onlardan bir tanesidir” diye geçmektedir (北史, 1974: 3285). Bu on boya sonradan iki boy eklenerek on iki Türk boyu oluşturmuştur.

Moğolistan coğrafyasında bulunan Bayanhongor aymak'ın Buutsagaan sumu'nda bulunan “Hirgisiyn Ovoo Yazıtı”-nın batı cephesinin üçüncü satırında “... äki yägirmi türük ägmä[di] “On iki türk (kabile) hiç eğilmedi” (Баттулга, Өргөнбуян, 2017: 507; Баттулга, 2022: 126-138) diye çok net şekilde geçmektedir. Bu da on iki boy hakkında runik yazıtlarında geçen ilk haber olmaktadır.

Prenses Bilge'nin yazıtında, “Gobi çöllerin arkasındaki büyük bir devletin otuz soylu kağanı” diye geçmesi Sui ve Tang Hanedanlığı dönemine ait yazılı Çince kaynaklarında hiç rast gelmemektedir. Ama runik yazıtlarının önemli eserlerinden biri olan Kül Tigin yazıtının dördüncü ve on dördüncü satırında ve Bilge Kağan Yazıtının doğu yüzünün beşinci ve on ikinci satırlarında *otuz tatar* diye geçmektedir.

Burada geçen *otuz tatar* ise ikinci Göktürk devletine tabii olan Moğolların otuz boyundan bahsetmektedir. Ama Prenses Bilge'nin yazıtında geçen “otuz” soyundan gelen boylar ise Türk soyundan gelmiş boyları ifade etmektedir. O dönemde Moğol ve Türk soyundan gelen boylar çok net ve açık şekilde ayırt edilebilmekteydi. Zaman gittikçe bu ayırım olmayıp fark edilmemeye başlamıştır. Otuz Türk boyları gobi çöllerin arkasında ikinci Göktürk devleti kurulduktan daha sonra oluşmuştur. Bu oluşum ikinci Göktürk devletinde çok güç kazandırmışlardır. Bunun için güneyde yani Çin'de bu otuz tane boya ikinci Göktürk devleti diye anlamaktaydı. Bu otuz Türk boyunun içindeki etnik grupları hakkında Macaristanlı oryantalist bilim insanı K. Czeglédy, Londra'da korunan eski Tibetçe kaynaklara (P.T.1283-11) dayanarak Göktürk devletinin Kapagan kağan döneminde ilk on iki boyun oluştuğunu ispatlamıştır. Daha sonra bu otuz boy, hangi Türk boylardan oluştuğunu ifade etmiştir. Ona göre, on iki Türk boyu dışında Dokuz Oğuz ve Dokuz Uygur boylarını ekleyip toplam otuz Türk boy olduğu hakkında fikrini ileriye sürmüştür (1972: 280-281).

Prensese Bilge yazıtında, “Prensese, kendi soyundan bir ağabeyi ile evlenecekti. O kişi ise otuz soy boyundan gelen Tengride Bolmuş Bilge Şad Kağan’dır” diye geçen satır dikkat çekmektedir.

Çünkü Göktürk devletinden Kapagan kağan, Bilge kağan ve Tengri kağan başta olmak üzere bütün kağanlar Tang Hanedanlığına evlenme teklifi gönderip prensese istemiş oldukları hakkında kaynaklarda yazılıdır.

Nitekim bunun gibi Tang Hanedanlığına tabi olup, kocası ölüm cezasına düşerek infaz edilmiş ve ardından kendisi ev hapsine düşmüş olan Prensese Bilge’yi onun amcası yani ağabeyi Bilge Kağan kendi hatunu olarak seçmiş şeklinde yazılması akla yatkın, çok doğru bir bilgi değildir. Küçüklük dönemini beraber geçirmiş olan “kendi yakın akrabası” Prensese Bilge’nin sarayın arka yerlerinde ev hapsinde kapatılmış olması Bilge Kağan’ın gönlünü yetirmiş ve onu kurtarıp ata topraklarına geri getirmek için böyle bir çare bulmuş olabilir. Yani Prensese Bilge’yi Göktürk devletinin yüksek rütbeli yetkililerinden biriyle evlendirmek için “Otuz soyundan gelen Tengride Bolmuş Bilge Şad Kağan” tarafından mektup gönderdiğini Bilge Kağan kendine eş olarak seçti şeklinde Çinliler yanlış anlamışlar. Bu olay Bilge Kağan’a hıyanet ve ihanet ederek kocasıyla birlikte Tang Hanedanlığına bağımlılık bildiren prensese büyük üzüntü getirmiş ve sonunda prensese kendini intihar etme nedenini sağlamış da olabilir. Bu haberi çoğu bilim insanları göçebelerin “gelinine bakma” yani “evliliğe devamlılık” ile karıştırarak anlamış ve açıklamışlardır. Göçebelerin arasında başka soyundan gelin olarak alınan kadının kocası öldüğünde, onun çocuklarına ve ailesine bakmak amacıyla ölenin yakın akrabasından biriyle evlendirme geleneği vardır. Buna “gelinine bakma” ya da “evliliğe devamlılık” olarak adlandırılmaktadır.

Bunun için başka soyundan alınan gelini ölen kocasının yakın akrabalarından biri eş olarak alma geleneği dışında yakın kan bağı olan kadının kocası öldüğünde onu eş olarak seçme geleneği göçebelerin arasında hiç yoktur. Bunun için Prensese Bilge’yi Bilge Kağan kendisine değil devletin önemli bir şahsiyete gelin olarak almak istediği çok açık anlaşılmaktadır.

Ayrıca bu “evlilik” hakkında bilgiyi Prensese Bilge’nin anıt yazıtında yazmak için eski Çin ve Jin Hanedanı evlilik ile barışıp sonsuza dek huzur ve sulh

bulduklarını ifade eden Qinjin (秦晋) şeklindeki eski Çin karakterini kullanmış olması dikkat çekicidir (段瑞琳, 2011: 6-13).

Kaynaklarda eski Türkler kendi boydan değil, başka boydan gelin aldıkları hakkında “Zhou Hanedanı Yazıtındaki Türk Tarihi” kitabın 50.inci cildinde “...On oğul doğurdum. Bu on oğul büyüdükten sonra boy dışından eş seçip çocukları oldu (周书, 1974: 907)” diye net geçmektedir. Eski Türklerin kökenine dayalı bu efsaneyi Çin bilim insanı Liú Xue Yáo, MÖ VII-III yüzyılına ait olduğunu ifade etmiştir (刘学铤, 2019: 9).

Türk devletinin kağanları evlilik için evleneceği kadının soyuna ve rütbesine çok dikkat ettikleri yazılı kaynaklarda vardır. Örneğin, Kapagan kağan döneminde Göktürk devleti çok güçlenmiş ve eski I. Göktürk devleti kadar bütün göçebe boylarını bir araya getirmişti. Bu zamanda Çin’den Ü soyundan gelen Cuō Tyan kızını istemiştir. Ancak kızını Ü soyluya vermeye planladıklarını öğrenen Kapagan Kağan, “Ben kendi kızımı Li soylularına gelin olarak vereceğim. Nasıl Ü soylularına verebilirim. Onların tengri oğulları olduklarını kim söyledi” (资治通鉴, 1976: 6530) demiş.

Bilge Kağan döneminde evlilik ile ilgili bazı kaynakları gösterirsek; örneğin, “Küçük Şad (Bilge Kağan) Tang Hanedanının elçisi Yuanzhen’e (袁振) şöyle demişti: “Tibetler ise köpek türündendir². Onlar Tang Hanedanıyla evlilik bağıni kurdular. Tatabı ile Karahıtaylar zaten Türklerin kölesiydi. Onlar da Tang Hanedanıyla evlilik edindi. Türk Devleti daha önceden çok defa evlilik istemişti. Ama Tang Hanedanı kabul etmedi. Bunun nedeni nedir” diye sormuştur. Buna cevap olarak Yuanzhen (袁振) şöyle demiştir: “Şimdi Kağanım siz Huang Di’nin oğlu oldunuz. Nasıl da baba ve oğul arasında evlilik olabilir” demiş. Buna karşılık olarak Bilge Kağan: “Tatabı ile Karahıtaylara Li soyundan kızı göndermiş. Bu da baba ile oğul evlilik etmiş sayılmaz mı? Ama Tibet’e göndermiş olduğu prensesi Tengri Oğlunun kızı olmadığını söylüyorlar. Böyleyse bu prensesin kim olduğunu daha belirlemediniz. Nitekim birçok defa evlilik istediğimde bana buyruk göstermediğiniz için diğer boylardan utanıyorum” (旧唐书, 1975: 5175-5176) şeklinde geçmektedir.

Bu kaynağa baktığımızda, Göktürk devletinin kağanları ve büyük boy liderleri Tang Hanedanının imparatorunun Li soyundan gelen prensesi ile

² Tibetlileri *Quan Róng* (犬戎) soyundan geldiğini söylerler. *Quan* (犬) ‘köpek’ anlamına gelmektedir.

evlenmek istedikleri ve gelin olarak gelen prensesin de gerçek olup olmadığını doğrultmak istediklerini ayrıca Tang Hanedanının imparator soyundan olan kişiye kendi kızını gelin olarak vermek istedikleri ve buna çok önem vermiş olduklarını anlayabiliyoruz.

Yazıtta Prenses Bilge'nin ölüm tarihinin ve cenaze töreninin düzenlendiği yıl ve ay tarihi çok detaylı olarak yazılmıştır. Prenses, on iki hayvan takvimine göre Kāi Yuán'ın hüküm sürdüğü 11.inci kara domuz yılının 11 Haziran ayında yani miladi takvimine göre 723 yılının 17 Temmuz ayında uçmağa varmıştır. Ve cenaze törenini kara domuz yılının Ekimde, ayın yeniden doğduğu birinci gününde yani miladi takvimine göre 723 yılının 12 Kasım'da düzenlenmişlerdir.

Buna baktığımızda Prenses Bilge'nin cenaze törenini hemen düzenlenmemiş olduğu anlaşılıyor. Töreni ölümünden birkaç ay sonra yani kış döneminin birinci ayında düzenlenmiş olmaları dikkat çekicidir. O zaman bu tarihe kadar cesedini nasıl koruduklarını ve neden kış döneminin birinci ayı seçtikleri sorusuna cevap aramamız gerekmektedir.

“Kuzey Devlet Tarihi” denilen eserde “Ölenlerin cesedini keçe evine koyuyorlar. Torunları ve akrabaları kadın erkek olarak ayırmaksızın koyun, at kesip, keçi evinin kapısının önünde sırayla koyup sunak hazırlarlar. Keçe evine yedi kere gelirler. Bıçakla yüzünü kesip çığlık atarak ağlayıp kan ile gözyaşını karıştırarak ağlarlar. Bu töreni yedi defa yaparlar. İyi günü belirleyerek ölenin bindiği atı, kullandığı eşyaları cesediyle birlikte yaktıktan sonra kemiğini toplarlar. Kemikleri toplandıktan sonra yine iyi bir gün belirlenerek cenaze törenini düzenlenirler. Bahar veya yaz ölenlerin cenaze törenini düzenlemek için ot ve ağaçların sararmasını beklerler. Güz ya da kış ölenleri ot veya ağacın çiçeğini açtıktan sonra yere gömerler. Ölenin cenaze törenini düzenlediklerinde yine yas tutarlar ve at yarışını da yaparlar. Cenaze gününde akrabaları kurbanlık hazırlarlar ve at yarışını düzenlerler. Bıçakla yüzünü kesmek gibi ilk ölüm günlerinde düzenleyen yas törenlerini de yeniden yaparlar. Cenaze yerinde taht sopasını dikip bir daire şeklini oluşturur ve içinde küçük keçe evi kurarlar. Evin içinde ölenin resmini çizer. Çizilen resimde ölenin hayatında yapmış olduğu savaş günlerini anlatırlar. Öldürdüğü kişilerin sayısına göre balbal taşını dikerler. Bu balbal bazen 100'den 1000'e kadar dikilmesi de olurdu. Kurbanlık için kesilen

bütün at ve koyunun başını dikmiş olan tahta sopanın üstüne takarlar” (北史, 1974: 3287-3289) şeklinde kayıt edilmiştir.

Eski Türk geleneğinde ölenleri ateşe verip yaktıktan sonra kalan külünü toplayıp daha sonra cenaze töreni düzenlemek için iyi günleri seçip o güne dek korudukları kesindir. Ama töreni düzenlemek için iyi ay ve günü nasıl belirledikleri hakkında bir bilgi yoktur.

Yani bunun gibi ölüm törenleri yalnız Prenses Bilge için yapılmamıştır. Tang Hanedanına bağımlılık bildiren Türk soyluları öldüklerinde eski Türk geleneğine göre ölüm törenini yapmışlar demektir. Bu geleneğine göre cenaze töreni düzenlenmiş az çok kaynaklar da mevcuttur.

Tang hanedanlığı I. Göktürk devletini yıkıp İl Kağanı (颏利) esir tutarak Çang’an şehrine getirmelerinde kendisi çok üzüldüğü için depresyona girmiş sonrasında da uçmağa varmıştır.

“Eski Tang Yazıtları ve Göktürk Büyük Tarihi” kitabında “Sekizinci yılında (634) İl Kağan tanrıya ulaştı. Taizong, bir Türk kökenli kişiye buyruk etmiş ve onu kendi geleneksel kültürüne göre Bashui (灞水) nehrinin doğusunda ateşe verin” (旧唐书, 1975: 5160) diye yarlık ettiği hakkında geçmektedir.

I. Göktürk Devletinin askeri büyük komutanı, İl Kağan’ın yakın veziri olan Aşina Sömo 630 yılında Tang Hanedanlığına teslim olup 647 yılında öldüğünde onu önce ateşe verip sonra da külünü toplayıp cenaze törenini yapmışlardır (全唐文补遗, 1996: 339), (张沛, 1993: 12).

Tang Hanedanına tabi olan Türk kökenli soyluları öldüklerinde genellikle onların kültürüne göre tören düzenlemiş olduklarını yukarıdaki kayıtlar kanıtlamaktadır.

Türk soyluların geleneğine göre ölüm törenini düzenleyen Prenses Bilge’nin Tang Hanedanına kaçış sebebini kısaca şöyle anlatabiliriz. Tele boyunun yönetiminde olup Tuul nehrinin kıyılarınca hayatını sürdürmüş olan Bayırku kabilesi 716 yılında bir isyan düzenlemişler. Bu isyanı bastıktan sonra dönüş yolunda Kapagan kağan dikkatsizlikten dolayı kalan Bayırku askerlerine tuzağa düşürülüp öldürülmüştür (旧唐书, 1975: 5173). Bundan dolayı II. Göktürk devleti içerisinde taht kavgasını başlamış ve ülke siyasi bir krize mahsur kalmıştır.

Kapagan kağanın ölümünden sonra oğlu Baga kağanı tahta oturtmuşlarsa da İleriş kağanın en küçük oğlu askeri komutan Kül Tigin, “Baga kağanı bilgisiz ve yeteneksiz” biri olarak görüp öldürerek öz ağabeyi Mojilian’ı (默棘连) Bilge unvanıyla tahta oturtmuştur. Kapagan kağanın soyundan gelenler ve yakın vezirlerinin çoğu katil edilmiş ve az sayıda kalanlar Tang hanedanına sığınmıştır. Bunların arasında Prens Bilge ile kocası Aşide Mì mì ve öz ağabeyi Mo yani Bügü tiginler varmış. Onlar Tang Hanedanına tabi olmuşsalar da kaderleri çok trajik bir şekilde sona ermiştir. Bu konu sadece Prens Bilge’nin hakkında değildir. Yani II. Göktürk devleti döneminde Tang Hanedanına tabi olan bütün Türk soylularının üzücü tarihinin kısacasıdır.

Yazıtın Türkçeye Tercümesi

Tang Hanedanının Otuz soylu kağanın gönül kızı, bilgili Prens Bilge, Yún Zhōn Jùn bölgesinin Kraliçesi, Ana³ soyundan gelenin türbesi, anıt yazıtı ve önsözü:

Aşide Mì mì, daha önce Tigin olmuş (bolmuş) Tarkan idi. Şimdi Fuma Duvei veziri, Doğuyu Koruma Komutanı, Yún Zhōn Jùn bölgesinin kurucusu dük unvanındadır.

Bilgi güçlüsü Prens Bilge gobi çöllerin arkasında bulunan büyük devletin otuz soylu kağanın gönül kızıdır. Çin geleneğine uyarak ona prenses (~künçi) denildi. Çin devletine tabii kılındıktan sonra Yún Zhōn Jùn bölgesinin kraliçesi olarak onurlandırıldı. Babası tengriye kutsanmış, tengri oğlu, Türklerin sahibi Kutlug Kapagan (Moço) kağan, tengriye kutsanıp cesur bir kahraman olarak doğdu. O batı yerinin başında oturdu. Dokuz soylular onun gücünden ve cesurlüğünden korktu. Ters yakalılarının başında oturdu. On iki boy gönlünden desteklediği zaman değerli prenses dünyaya geldi. Dünyaya geldiği zaman gökyüzünde “Dokumacı kızı” yıldızı yükselmeye başlamıştır. (Büyüdüğünde) eşsiz bir bahadır ile yaşıyordu. Güneş, Kam davulu (İnekçi) yıldızına örtüştüğü zaman devleti ve boyları karışmıştır. Bu karışmış halden mecburen güneye sığınıp Hanedanlığa tabii olmuştur. Prenslerin kocası devlet yasasını ihlal etti. Bundan dolayı prenses arka saraya kapatıldı. Ve imparatorun merhametiyle huzuruna sığınarak prenses olarak kalabildi. Yine imparator lütfuyla kendi

³ Aşina boyunun adını yazıtta Ana olarak kısaltmıştır.

soyundan ağabeyiyle evlenecekti. Bu ağabeyi, Otuz soyundan gelen Tengride Kutsanmış Bilge Şad Kağandır. Bundan dolayı prensese, öz kardeşi olan Batı Bilge Kralı Bügü Tigin'in sarayına dönmesine izin verildi. Ve ipek kumaş ve elbise giysiler başta olmak üzere hediyeler edildi. İki kardeş kırmızı bir direk ağacı gibi tekrar kavuştular. Onlar tam çiçek açılıyormuş gibi canlılardı. Kırmızı kaya çiçeği açılmadan önce rüzgâra ve yağmura vuruldu. Prenses öldüğünde ancak yirmi beş yaşındaydı. Büyük Tang Hanedanlığının Kaiyuan çağının 12. yılı, yani kara domuz yılının 11 Haziran'da Batı Bilge Kral (Bügü'nün) şehrinin Huai De sarayında uçmağa varmıştır. Bu yılının 10.uncu ayının birinci gününden yani kara yılan gününden on gün geçtikten sonra kara kaplan gününde Chang'an Xiang'in Longshou Yuan denilen yerde toprağa verildi ve cenaze töreni düzenlendi.

Bundan sonra yıldızlı gökyüzünde ay görünmemeye başladı. O güzellik evinde görünmez oldu. Yıldızlar arasından bir yıldız kaydı. Biçili sarayda öksüz ruhu gezindi. Onun ağabeyi Batı Bilge Kral (Bügü) kız kardeşini kaybettikten sonra tam sürüsünden uzaklaşmış tek kaz gibi aşırı üzgün ve trajik olmuştur. Prensesin oğlu annesinin dizinden tutup sevap işleyemedi ve iyilik gösteremedi. Prenses de oğluna da iyi bakıp büyütemedi. Cenaze geleneğine uyarak çam ağacını dikip türbesi yapıldı. Zaman akışıyla türbeler yıkılıp yok olacağı için sağlam ve edebi taş anıtı dikildi. Üzerine yazı yontarak (türbesini) belirledik. Bunun için sonsuz bir deniz değişerek tarım alanı olsa da prensesin türbesi (burada) olduğunu anlayacaktır.

Onun sözü:

Aniden ısı yerimden ayrılıp uzak kırlarda mezar oldum

İnsan kaderi bu kadar kısa imiş

Yıldızlı gökyüzünün doğasını hayal etmek zordur.

Güneş doğumda çiy damlası hemen ererse de sonraki sabah yine oluşur

Güçlü rüzgârda çam ağacı hışırda ve onun ruhu sonsuza dek hüznün sisinde süzülür.

Yazıtın Çincesi

1. 唐故三十姓可汗貴女賢力毗伽公主雲中郡夫人阿那

2. 氏之墓誌並序.⁴
3. 駙馬都尉故特進兼左衛大將軍雲中郡開國公踏沒施
4. 達幹阿史德覓覓
5. 漠北大國有三十姓可汗愛女建冊 [冉] 賢力毗伽公主, 比漢
6. 主公焉. 自入漢, 封雲中郡夫人. 父、天上得果報天男突
7. 厥聖天骨咄祿默啜大可汗, 天授奇姿, 靈降英德, 君臨右
8. 地, 九姓畏其神明, 霸居左衽, 十二部欣承美化. 貴主斯誕,
9. 天垂織女之星, 雄渠作配, 日在牽牛之野. 須屬家國喪亂,
10. 蕃落分崩, 委命南奔, 歸誠北闕. 家鞏 (婿) 犯法, 身入
11. 官闈, 聖渥曲流, 齒妃嬪之幸女. 住天恩載
12. 被, 禮秦晉於家兄 (凡), 家兄即三十姓天上得毗伽煞可汗
13. 也. 因承睿澤, 特許歸親兄右賢王墨特勤私第, 兼
14. 錫 (賜) 絹帛衣服, 以充糜用, 荊枝再合, 望花萼之相輝, 棠棣未
15. 華, 遽風雨之雕墜, 春秋廿有五, 以大唐開元十壹年歲次
16. 癸亥、六月十壹日, 薨於右賢王京師懷德坊之第, 以其年十月癸巳朔,
17. 十月壬寅, 葬於長安縣龍首原, 禮也. 天漢月
18. 銷, 無復粧樓之影, 星河婺散, 空餘錦帳之魂. 男懷恩、兄右
19. 賢王, 手足斯斷, 雁行之痛於深, 膝下長違, 鳥哺之情永絕,
20. 雖送終之禮, 已啟松塋, 而推改之俗, 慮為蕪沒, 撫貞石以
21. 作固, 鑿斯文以為憑, 庶海變可知, 田移物或. 其詞曰: □
22. 倏辭畫閣, 永臥荒墳, 人生至此, 天道寧論, 日催薤露, 風急松門, 千秋萬古, 寂寞孤魂。

Açıklamalar

Bilge (毗伽)

⁴ 吴钢主编, 全唐文补遗, 第3辑, 三秦出版社 1996:339. 张沛. 昭陵碑石, 西安, 三秦出版社, 1993:12.

Eski Göktürk ve Uygur tarihine ilişkili runik yazıtlarında ve Çin kaynaklarında Bilge unvanında olan kağanlar, vezirler, hatunlar ve prensesler birçok kaydedilmiştir.

Bilge sözcüğünü runik yazıtlarındaki yazılışına dayanarak yazmaktadır. “biligi” demek “bilgi” anlamındadır. Ve “bilig” ise “akıl, bilim, marifet” anlamındadır. Bil- fiil kökünden türemiştir. Zhao Xiangru’nun kaleme aldığı “Türk dili ile eski Çin diline ilişkin kelimeleri karşılaştırarak araştırması” adlı eserinde eski Göktürk devletinin adlarını ve unvanlarını Çince harf çevirisine göre açıklarken “bilge” sözcüğünü Pi ga (毗伽) şeklinde yazıldığını ve “b” ile “p” ünsüzlerin yer değişmesiyle ilgili çok net bir açıklama yapmıştır⁵.

Dokuz soylular (九姓)

Tang Hanedanlığı kaynaklarında, Dokuz soyundan gelen Bayırku (拔曳固), dokuz soyundan gelen Basmıl (拔悉密), dokuz soyundan gelen Uygur (回纥), dokuz soyundan gelen Tongra (同罗), dokuz soyundan gelen Tele, dokuz soyundan gelen Türk, dokuz soyundan gelen Hu vb. boyları geçmektedir. Kuzey göçebe kökünden geldiklerini vurgulayan “dokuz” sayı ismi gerçekten dokuz boydan oluştuklarını mı ifade ediyor yoksa “hükümet dokuz değeri”, “dokuz istek” gibi tengri inancını simgeleyen mitoloji ve şamanizmin ilkel sembolleri mi? Bunu araştırmak gerekmektedir.

“Eski Tang Yazıtı” eserinde bunları Uygurlar olduğunu yazmaktadır. Almanya’daki Turfan’dan bulunan eski Türk yazılı kaynaklarından “T II Y 58” numaralı belgede On Uygur (On Uyyur 十姓回鹘) şeklinde geçmektedir (茨默、朱虎, 2020: 128).

Prens Bilge’nin anıt yazıtında “Otuz soylu” Türk kağanı olarak iki defa geçmektedir. Ama bununla ilgili başka haber Çin kaynaklarında karşımıza çıkmamaktadır. Tang Hanedanlığı kaynaklarında geçen Tele ise en büyük boyudur.

Sol yakalılar (ters yakalılar 左衽)

Shang-shu yazısında “dört bigâne ise sol yakalı (ters) elbise giyerler. Çin milleti sağ yakalı elbise giyer. Bununla ayırt edilirler” (冯克诚、田晓娜, 1998:

⁵ 赵相如, 突厥语与古汉语关系词对比研究, 北京: 社会科学文献出版社, 2012年, 第64页。

65) diye geçmektedir. Buradan anlaşılın sol yakalı elbiseleri giyenler göçebeler olacaktır.

“Eleştiri makalesindeki Xiàn’in sorusu” adlı eserde “... Guanzòng (管仲) olmasaydı, biz açık saçlı, sol yakalı elbise giyecektik” (叶大兵、乌丙安, 1990: 331), (苏同炳, 2013: 14) ve “Zhou Hanedanlığı Yazıtı”-nda “saçını açık bırakırlar ve sol yakalı elbise giyerler. Yuvarlak keçe evinde yaşarlar. İyi otların ve suların olduğu yerlere göç ederek yaşarlar. Hayvanlara bakmak, avlamak gibi işleri yaparlar” (周书, 1974: 909), “Eski Hun Tarihi” yazıtında “Her zaman doğuya bakarak otururlar” (史记, 1999: 1469) gibi şekilde geçmektedir. Kaydedilen bu belgelerden Hunların doğu yönüne değer verdiğini anlayabiliyoruz. Ayrıca bu gelenek, Hunlardan Moğol İmparatorluğuna kadar devam etmiştir.

Moğolistan coğrafyasındaki eski Türk ve Uygur dönemine ait taş heykellerindeki elbiselerinin yakaları hem sol hem de sağ şeklinde yapılmış olması o dönemdeki boyların kökenine bağlı olabilir.

Prenses Bilge'nin Anıt Yazıtında Geçen Bilge Şad (𐰽𐰺𐰍) Kağan Hakkında

Eski Göktürk devletinde batı ve doğu kanadı yönetenler şad unvanındaydı. Bu unvan runik yazıtlarında şad, şadapit ve çad (ds şad, TPds şadapit, dc çad) şeklinde geçmektedir. Ve Çin kaynaklarında ise şa ve ça (殺, 察, 煞) şeklinde farklı kaydedilmiştir.

Kuzey Devlet Tarihi ve Zhou Hanedanlığı Yazıtı gibi kaynaklarda Göktürklerin kullandığı unvanları hakkında “Yüksek soylular içerisinde Yabgu (叶护), Şad (设), Tigin başta olarak üzere diğer beylerle toplam 28 unvan vardır” (北史, 1974: 3287), “Şadların yetkiliği çok yüksektir” (周书, 1974: 910) diye geçmektedir.

Özellikle, Tung Yabgu'nun en büyük olğu Daluo şad unvanında olup Demir kapıdan güneye doğru 27 boyları yönetiyordu. Bu durum onun daha bağımsız ve müstakil biri olduğunu göstermektedir. Şad kelimesini eski Farsçadaki Şah 沙 ile kıyaslanabilecek “padişah ve kağan” anlamında olduğunu kayıt etmiştir. Ve devletin bir kolunu tamamen yönetecek bilecek yetkiliğe sahip bir unvan olduğunu da yazmıştır. Ve bu unvanda olan kimse “vergileri sınırsız toplayabildikleri” (旧唐书, 1975: 5156) hakkında da tarihi kaynaklarda göstermiştir.

“Yeni Tang yazıtı” eserinin “Türk tarihi” bölümünde “Kutlug Kağan Ötüken yerinde oturup ordusunu kurdu. Kardeşi Kapağan’ı Tölis’in şadı olarak atayıp gobi çöllerin güneyinde bulunan Kara kum şehrine tayin etti” (新唐书, 1975: 6044) diye geçmektedir. Halk Kutlug Kağanın oğlu Bilge’yi “küçük şad” (小杀) (旧唐书, 1975: 5173) olarak adlandırmış. Bunu bazı araştırmacıları Xiao Shā (小杀) demek “küçük öldürücü” anlamındadır diye karakterin Çince anlamına dayanarak yanılmışlardır. Ve bunu kuzey göçebeler ata binip öldürme işinde usta oldukları için onu “küçük öldürücü” diye anmış şeklinde açıklamışlardır. Tabii ki bu yanlış bir algı ve anlaşımdır. Kutlug kağanı uçmağa vardığında Bilge kağan tigin unvanında olduğunu ve daha sonra şad unvanını aldığını tarihi kaynaklar göstermektedir. Bunun için bazı kaynaklarda Bilge şad olarak geçmektedir.

“Tang Hanedanının Yeni Tarihi” eserinin Türk tarihi bölümünde “Kapağan kağan tahta oturduktan sonra toprak sınırını devamlı olarak genişletmiştir. Ve önce geleneğe sadık olup kendisi ordusunda oturuyordu. Ve ülke sınırında olan toprakları doğu ve batı olarak ikiye bölüp her birine şad tayin etti. Şadlara ikişer tümen (yirmi bin) asker verip ülkenin sağ ve sol kollarını güçlendirdi. Ayrıca Kapağan kağan kendi oğlunu küçük kağan olarak onurlandırıp iki şaddan daha yüksek kıldı” diye geçmektedir. Buna baktığımızda her ne kadar şad yetkisi büyük olsa da ikinci Göktürk devletinde şadları küçük kağanın yönetim altına verdiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Czeglédy K. (1972). On the Numerical Composition of the Ancient Turkish Tribal Confederations. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 25, 275-281.

Pulleyblank, G. E. (1952). A Sogdian Colony in Inner Mongolia. *T’oung Pao, Second Series*, 41(4/5), 317-356.

Баттулга, Ц. & Өргөнбуян, Б. (2017). Арван хоёр түрэгийн талаарх сурвалжийн мэдээ, Ази судлал, Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал III. Улаанбаатар: MSM Mongolian Studies Institute.

Баттулга, Ц. (2022). Монголын руни бичгийн дурсгалын шинэ судалгаа, боть: II, Монголын төв, умард бүс нутаг дахь руни бичгийн дурсгал. Улаанбаатар: MSM Mongolian Studies Institute.

全唐文补遗 (1995). 吴钢, 全唐文补遗, 第2辑, 西安, 三秦出版社.

- 全唐文补遗(1996). 吴钢主编, 全唐文补遗, 第3辑, 三秦出版社.
- 冯克诚、田晓娜(1998). 四库全书精编, 经部, 青海人民出版社.
- 刘学铤(2019). 突厥汗国, 西安, 陕西人民出版社 出版.
- 北史(1974). (唐) 李延寿, 北史, 北京, 中华书局.
- 史记(1999). (西汉) 司马迁著, 史记, 卷 43, 中华书局.
- 叶大兵、乌丙安(1990). 中国风俗辞典, 上海辞书出版社.
- 周书(1974). (唐) 令狐德莱等撰, 周书, 中华书局.
- 周绍良(2000). 全唐文新编 第2部 第2册, 吉林文史出版社.
- 周绍良(2000). 全唐文新编 第3部 第1册, 吉林文史出版社.
- 安禄山事迹(1983). (唐) 姚汝能, 安禄山事迹, 上海, 上海古籍出版社.
- 岑仲勉(1958). 突厥集史、上, 中华书局.
- 岑仲勉(1958). 突厥集史、下, 中华书局.
- 张沛(1993). 昭陵碑石, 西安, 三秦出版社.
- 戴良佐(2012). 西域碑铭录, 新疆: 新疆人民出版社.
- 新唐书(1975). (宋) 欧阳修、宋祁等撰, 新唐书, 中华书局.
- 旧唐书(1975). (后晋) 刘昫等撰, 旧唐书, 中华书局.
- 段瑞琳(2011). 从秦晋联姻看“秦晋之好”的内涵, 黑龙江史志.
- 王仁波(1991). 隋唐五代墓志汇编, 陕西卷第一册, 天津: 天津古籍出版社.
- 王國維(2001). 觀堂集林, 河北, 河北教育出版社.
- 王昶(1995). 金石萃编 卷 122.
- 王言(1882). 金石萃编补略 2 卷 清光绪八年, 刊本.
- 羽田亨(1913). 唐故三十姓可汗贵女阿那氏之墓志 東洋文庫 東洋学報 3, 1.
- 苏同炳(2013). 书蠹余谈, 紫禁城出版社.
- 茨默、朱虎(2020). 突厥地名札记, 中山大学学报 中山大学学报(社会科学版) 第 60.
- 资治通鉴(1976). (北宋)司马光, 资治通鉴, 中华书局.
- 赵相如(2012). 突厥语与古汉语关系词对比研究, 北京, 社会科学文献出版社.
- 通典(2016). (唐) 杜佑撰, 王文锦, 王永兴, 通典, 中华书局.

陈世良(1988). 唐故三十姓可汗贵女贤力毗伽公主云中郡夫人阿那氏之墓志考述, 新疆文物.

陸增祥(1985). 八瓊室金石補正 文物出版社,卷 52.

Received 22.09.2023	Research Article	JOTS
Accepted 07.10.2023		8/1
Published 23.02.2024		2024: 184-190

Bağlamda İşlevci Yorum Yaklaşımımın Oluşumunda Etki Sahibi Kişiler ve Anılarım

The Influential People and Memories in the Formation of My Approach to Contextual Functional Interpretation

Dursun YILDIRIM*

(Ankara/Turkey)

E-mail: dursun2@gmail.com

It will be noted that in all my scholarly writings and studies I have used an approach I call “contextual functional interpretation”, a problem-solving method. Every word has a meaning specific to its cultural context and carries a text on its shoulders. If this text is not correctly understood, the accuracy of the sentence cannot reach a sufficient and necessary level of reliability. By ensuring the correct understanding of each word that makes up the sentence, a reliable accuracy of explanation is achieved. In the genesis of this idea, scientists and mentors who have had an impact on the formation of my mind, identity and embodiment have played a significant role. In this article, I would like to talk to you about the people who influenced me in the birth of the contextual-functional approach to interpretation, and share some memories of them.

Key Words: contextual functional interpretation, problem solving method, influence of mentors and researchers.

* ORCID ID: 0000-0002-5611-2154.

Bağlamda işlevci yorum yaklaşımı bir anda zihnimde doğmadı, “vahiy” veya “ilham” eseri bir yaklaşım elbette değildir ve dünyayı yerinden oynatacak bir teori, bir yaklaşım iddiasında da değildir. Herhangi bir ifadeyi, söz ve kavramı, bir adı, bir nesnenin adının yüklediği anlamlar metni çerçevesinde doğru, anlaşılır ve güvenilir biçimde açıklama yolunda ortaya koymak istediğim bir sorun çözümleyici, açıklayıcı, tecessüs ve dikkate, sorgulamaya dayalı bir tür “tefsir”, “yorum” ve eksik görüneni tamir etme biçimi, yaklaşımı da diyebilirim. Bu sorgulamada tarihî derinlik ve coğrafi genişlik içinde sorunları çözümlemede o dilin metinleri sorun diye seçilen ve çözümlemesi aranan nesnenin yer aldığı cümleler, dil verileri, kültürün üyelerinde yerleşik ve bilinirlik kazanmış kültür verilerinin anlam yükleri olan metinleri göz önünde tutarsak çözümlemenin anlaşılabilirliğine güvenilir ve anlaşılır doğrulukta yeterli bir kanıt olabiliyor ise, o bir bilimsel çalışma için güvenilir bir kanıt olarak kullanılabilir.

Bu konuda ilk dersi rahmetli hocam Rahmeti Arat’tan aldım. Günlerden bir gün Türk dili grameri konusunda bir dergide fiil çekimleri ile ilgili bir yazı okumuştum. Bir gün ders çıkışında yanına yaklaştım. Bütün zamanları geniş zaman çekimi kapsamına alıyormuş, dedim. Öylemi dedi, öyle dedim. Bir bilim adamı böyle iddia ediyor dedim. Peki, buna göre beş zaman aralığını kapsayacak beş cümle getir kara tahtaya yaz tartışalım olur mu, dedi. Cahilliğin verdiği cesaret ile peki deyip ayrıldım. Yeni baştan okudum o yazıyı ve aklım erdiği kadarıyla beş cümle yazıp ertesi hafta hocanın dersine girdim. Önceden yazıya aldığım beş cümleyi gerine gerine kara tahta üzerine tebeşirle yazdım. Kara tahta üzerinde tebeşirle yazdıklarım bembeyaz idi ve sınıf önünde tek başıma Rahmetli Arat, bana buyur dedi. Okumaya başladım, cevap veremedim. Kısaca, elimde tek bir geniş zaman cümlesi ile tahta başında sınıf önünde kalmıştım. Büyük hoca böyledir: “Araştıralım, haftaya yine tartışalım” dedi. Yüzüne baktım. “Araştıralım, belki haklısın, seçtiğin cümleleri belki değiştirmek gerekiyor” dedi. Sınıf önünde mahcubiyete aldırılmıyordum. Hocamın “Yeniden araştırılalım” sözü kulaklarımda çınlayıp duruyordu. “Araştıralım” sözü o gün bugün kulağıma küpe kalmıştır. Yedinci amfide en arka sıra başında tek başıma otururdum. Derslerde üşenmez ağır ağır basamakları oraya kadar çıkar arkamdan eliyle sırtıma vurur ve bana “Ayt” diye seslenir, sorularına yanıt vermemi isterdi, sınıftan onun dersine katılım olmayınca hoca benimle bir katılım sağlamaya çalışırdı. O günlerde cümle yapısının, gramer doğruluğundan <fonoloji, morfoloji ve sentaks>

ibaret sanıyordum. Semantik, o günlerde düşünce dünyamdan kopup gitmiş, aklım başımdan uçup gitmişti. Belki sınıf önünde mahcubiyetten Arat'ın anlattıkları bir kulağımdan girip öbüründen uçup gidiyordu, semantiği ihmal etmek bana pahalıya mal olmuş ama unutamayacağım, semantik doğruluğu daima aklımda tutacağım bir ders olmuştu (Yıldırım, 2020).

Burada adını zikretmem gereken ikinci âlim hocam Ali Nihat Tarlan rahmetlidir. Bir yıl boyunca bizlere *Çeng-nâme* adlı mesneviyi okutmuştu. İnanın bir yıl boyunca bize hiçbir güçlük çektirmeden koca eseri fark ettirmeden ve kelime kelime açıklamasını, türlü yönlerini, özelliklerini, inceden inceye belletmiştir. Eski edebiyat ile pek ülfeti olmayan bir kişi olmayışına karşın, Hoca insanı mest edici akıcılıkta yorumlar yapıyor ve akla gelmeyecek anlamları ortaya koyuyordu. Hafızamda kalan şu dizeler onun derste biz öğrencilerine anlatıp öğrettiği *Çeng-nâme* adlı yazma eserdendir: *Çeng ü ney saz etmeyince devr idüp dönmez kadeh/ Başta sevda olmayınca bi-karar olmaz gönül*. Bu ders ilgimi çekmişti. Çünkü, o, anlamları “siyâk u sibâk” a göre verilmesi gerektiğini, edebî sanatlara buradan bakılması icap ettiğini derslerinde anlatıyordu. Özel sohbetlerde bu konu üzerinde sürekli vurgu yapıyordu. Bu vurgu “siyâk u sibâk” kavramının zihnime yerleşmesine yol açtı. Demek ki, anlamı ve doğru olanı arayıp bulmada yeni deyim ile “bağlam [context]” çok önemli idi. Metindeki edebi sanatları bulup çözümlemede ve sorun çözümlemede “siyâk u sibâk” [= bağlam (context)] çok önemli bir çözümleme aracı idi. Bu dersler zihnimi epey etkilemişti. Onun bu görüşleri ve yazmış olduğu metin tamiri ve şerhi kitabı da “bağlam” ile ilgili düşüncelerimin gelişmesi üzerinde etkili olmuştur. Kafamdaki karışıklığı aydınlatıcı ikinci bir kapı açıcı olmuştu benim için, ama düşündüklerime yine de bir anlam yüklemem zordu (Tarlan, 1937a: 1937b).

Togan hocanın derslerine katılmaya başladık. Hocanın kitapları, konuşmalarından ziyâde benim için daha etkili oluyordu. Onun derslerinde amfinin önünde oturmak imkânsızdı, dersi anlamak da ve derste not tutmak da zordu. Hoca hızlı konuşuyordu. Arkadaşımın veya not tutanların yazdıklarından yapılan ders teksirlerinden yararlanıyor idik çoğu kez.

Togan'ın *Tarihte Usul ve Umumî Türk Tarihine Giriş* adlı eserleri ise bana ilim adamı için dikkat ve tecessüsün ehemmiyetini terkip ve yorumun nerede ne şekilde, niçin, neye göre işlenmesi, açıklanması ve bu yolda kanıtların

kullanımını gösterdi. Onun bana tarih yazımında kazandırdığı pek çok şeyin yanı sıra, gerçek bilgi ve vesikaların olmadığı durumlarda ikinci, üçüncü derece kaynak <rivayet, efsane ve destan gibi> metinlerden tarih yazımında, hangi ölçütler çerçevesinde yararlanılabileceği olmuştur (Togan, 2019a: 2019b). Hiç şüphesiz, Türk tarihe bakışımı da bu büyük Türk tarihçisi Togan ve onun sadık takipçisi Atsız ortaya çıkarmıştır. Bu yolda bir şeyler söylemek fırsatı bulmuşsam, onların öğrettiklerinin bir sonucu sayılırsa bundan sevinç duyarım.¹

Rahmetli Mehmet Kaplan hocadan bir soruna çoklu bakış açısı kullanmanın kaçınılmazlığını, bir beşerî bilimcinin her alandan bilgi sahibi olması icap ettiği gerçeğini Kaplan'ın eserlerinden öğrenmek mümkündür. Sosyal ve beşerî ilimler ile uğraşanların tüm bu disiplinlerden haberdar olması, sorunların doğru, güvenilir yeterli düzeyde açıklığa ve anlaşılabilirliğe kavuşturulmasında bu tür donanımın bilim hayatına yeni kapılar, yeni bakış açıları açılmasına yardım ettiği açıktır. Hoca öğrencilerine bunları telkin etmeye çalışırdı. Onun bu çok yönlü olma özelliği bütün eserlerine yansımış ve beni etkilemiştir.²

Muharrem Ergin'in verdiği *Dede Korkut* derslerinde okuduğumuz olağanüstü geçmişin anlatıları içinde aradığım anlatı parçası ilerde zihnimi meşgul eden konuya açıklık kazandıracağını o sıralar düşünmüyordum. Ama ilk kez orada “yorum” kavramı ile karşılaşmış ancak üzerinde o sıra durmamıştım ama zihnimde yerini almıştı. Sorun, bir düşün ve onun “yorum”u idi. Böylece “yorum” kavramı ile tanıştım. Burada kültürün, yaşanan hayatın kelimelere, kavramlara yüklediği anlamların anlaşılabilirliğinin o topluma özgü tanımları içerdiğini anladım. Bir başka toplumun üyelerinin bunu anlaması, kavraması mümkün değildi. Kültürün yüklediği bu anlamları ancak aynı kültürde yaşayanlar anlayabilir ve açıklayabilirdi. Bunun için içerden biri olmak gerekiyordu. Bu durum beni gramerin semantik kısmının, fonoloji, morfoloji ve sentaks kadar önemli olduğu gerçeği ile beni karşı karşıya getirdi. Bütün çalışmalarında bu gerçeğin peşinde olmaya çalıştım. Bu açıdan amelî semantik çözümlere yöneldim. İşlevsel demekten sakınmak için amelî yorum yerine “işlevci yorum” demeyi tercih ettim. Ama şimdi “işlevlik” sözcüğünün de “amelî”

¹ Daha önce belirtilen Togan'ın eserleri burada bir kez deha vurgulanmak istenmiştir.

² Mehmet Kaplan, şiir ve hikâye tahlilleri, kültür tipleri üzerine yaptığı edebî ve kültürel tahliller yanı sıra, aynı zamanda mütefekkir yönüyle de bilim ve kültür hayatımıza yön vermeye çalışan tam bir Türk aydını idi.

sözcüğünü karşılıyor diye düşünüyorum. Bu yüzden o zaman “bağlamda işlevci yorum” yerine “bağlamda işlevlik yorum” deseymişim, şimdi daha doğru bir ad olurmuş diyorum. Ama bütün yazılarımda “bağlamda işlevci yorum” adı işlenmiş ve yazılarım, çalışmalarım bu yaklaşım içinde yapılmıştır. Dolayısıyla, yaklaşımın adı, demek istediğim anlattıklarım bağlamında anlaşıldığına göre eski adı ile bu yaklaşım yürüsün gitsin, derim.

Hacettepe Üniversitesine 1969 yılında rahmetli hocam Şükrü Elçin’e asistan olduğumda, ondan çok dinledim, işittim. Tanım yapmak, bir şeyi belirlemek ve öyle çalışılmasını severdi ve bu yönde bizlere şu sözü tekrar edip dururdu: Bir şeyin tanımı için, tanım *efradına câmi, ağıyârına mâni* olmalı derdi. Bu şiar da zihnî yaratıcılığımın odağında yer alan kavramlar arasında yer aldı.

Doktora tezime olan *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar* nedeniyle, Türk tefekkürünün son büyük dâhisi kabul edilen Erol Güngör’ün “kelamî yapılar” üzerinde yaptığı doktora tezi ile karşılaştım. Sözün anlamı üzerine o, daha işinin başında durmuştu, şaşkınlığımı yerini hayranlığım almıştı (Güngör, 1966). Geçmekte olduğum yoldan o, çoktan geçmişti, o yıllarda kelamî yapılar ile çoktan işini bitirmişti. Onun ne kadar önemli bir Türk düşünürü olduğunu daha o yıllarda daha iyi anlamıştım. Erol Güngör’ün erken yaşta vefatı Türk düşünce hayatı için çok büyük kayıp olmuştur ama ne hazindir ki, kültür hayatımızda yeterince anlaşılmaması ve bilinmemesi de Türk kültür ve tefekkür hayatı için çok büyük bir kayıp olmuştur.

Ve *Dedem Korkut* anlatısında yer alan parça, *Salur Kazan’ın evi yağmalandığı boy beyân eder* (Ergin, 1958: 95-115).

Oğuzların beylerbeyi olan Salur Kazan, bir gün boy beylerini yanına alıp ava çıkarlar. O sırada düşman haber alır otağı, obayı basar evi yağmalar. Ev halkını ve sürüleri alıp götürür. Şimdi anlatacağım, zihnimde oluşan “bağlamda işlevci yorum” yaklaşımının ortaya çıkmasını bana ad verme olanağını kazandırdı ve *Dedem Korkut*’un anlatısı zihnimde kıvranıp duran düşünceyi özgürlüğüne kavuşturdu ve bu adın gün ışığına çıkmasını sağladı. Baskın ardından bu sahnelerin olayları anlatıda şöyle yer almıştır:

Meger hanum ol gice kalın Oğuzun devleti, Bayındır Hanun güyegüsi Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygulu düş gördü³. Bermürdi örü turdı, aydur: Bilür misin karındaşum Kara Göne

³ Düş sözcüğü alıntıda bir iki yerde geçer ama bütün metin boyunca bilinçli tercih edilmiştir.

düşümde ne görindi kara kaygulu düş gördüm, yumruğumda talbinan şahin benim kuşum ölür gördüm, gökden ıldırım ağıban evüm üzerine şakır gördüm, düm kara pusarak ordumun üzerine tökülür gördüm kargu gibi kara saçum uzanur gördüm kuduz kurtlar ivümi dalar gördüm kara deve ensemden karvar gördüm. Bilegümden on parmağımı kanda gördüm niçe kim bu dişi gördüm şundan berü aklum ussum dire bilmen, hanum kardaş menüm benim bu düşümi yorgıl mana didi. Kara Göne aydur: Kara bulut didüğün senün devletündür, kar ile yağmur didüğün leşkeründür, saç kaygudur, kar karadur, kalanın yorabilmen, kalanısın Tanrı yorsun didi (Ergin, 1958: 99-100).

Buradan da “yorum” terimini de tefsir [interpretation] için bulmuştum. Düş, kavramlar ve kültür kodlarına göre yorumlanması, zihnî meşguliyetimin kazanacağı, bağlamda işlevci yorum dediğim yaklaşımın nasıl işleyeceği konusunda benim için daha bir anlaşılabilirlik kazandı ve bütün yazdıklarımı büyük ölçüde bu yaklaşım içinde yazmış olduğumu anladım. Bağlamda işlevci yorum, doğrusu, bütün bu etkilerin altında yoğrula yoğrula son şekline kavuştu, yazdıklarına yön verdi.

Eski ağıza “yeni taam” eskiden bilim dünyasında yadırganan bir yerleşik tutum olmuştur. Yenilik, dün Arap ve Fars bugün ise, Avrupa ve Amerika damgası taşıyor veya buralardan doğan görüşler ise el üstünde tutulmaya devam eden bir ortam içinde, yeniliğe dönük bir görüşün kabul ettirilmesi oldukça güçtür⁴ ve böyle bir durum bu satırların yazarınca tecrübeyle yaşanmış bir durumdur. “Bağlamda işlevci yorum” a sosyal ve beşerî bilimlerde yer alan sorunların çözümlemesinde yazılarımı izleyenler tanık olmuş ve bu yaklaşımın uygulanmasını okumuş ve sonuçlarını görmüşlerdir, düşüncesindeyim.

Sürekli “bağlamda işlevci yorum” diye kullandığım bu adı değiştirmeyi düşünmüyorum. Yazılarımda +sAl eklerine yer vermenin zorluğunu yaşadım. Amelî kavramını “işlevci” ile karşıladım. Belki aidiyet eki +lXk eklerinden yararlanıp amelî yerine “işlevlik” demek daha uygun olurdu. Fakat o günlerde bu yaklaşımın adı, “bağlamda işlevci yorum” biçiminde bilinirlik kazandı ve öyle de sürmektedir. Bu biçimi ve bu adı ile sürüp gitmesi bundan sonrası için de yerinde olacaktır diye düşünüyorum.

Kaynakça

Ergin, M. (1958). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

⁴ Bugün de durum pek değişmemiş görünmektedir.

Güngör, E. (1966). *Kelamî Yapılarda Estetik Organizasyon*. Edebiyat Fakültesi, Tecrübî Psikoloji Kürsüsü. İstanbul. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

Tarlan, A. N. (1937a). *Metin Tamiri*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.

Tarlan, A. N. (1937b). *Metinler Şerhine Dair*. İstanbul: Suhulet Basımevi.

Togan, A. Z. V. (2019a). *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Togan, A. Z. V. (2019b). *Tarihte Usul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yıldırım, D. (2020). Reşid Rahmeti Arat ile İki Anı: 1.Geniş zaman, 2.Bahtiyâr-nâme. In Öbek, A. İ. Et al. (Eds.), *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı* (pp. 1115-1123). İstanbul: Kesit Yayınları.

Received 01.02.2024	Research Article	JOTS
Accepted 15.02.2024		8/1
Published 23.02.2024		2024: 191-196

Eine neue Interpretation des uigurischen Fragments Ch/U 7475

Eski Uyğurca Ch/U 7475 Numaralı Parçanın Yeni Bir Yorumu

Peter ZIEME*

(Berlin/Germany)

E-mail: ziemepet@gmail.com

The recto side of Ch/U 7475 from the Berlin Turfan Collection is part of a Chinese block print of the Vajraśekhara-sūtra. On its verso side there is a Tantric Uighur text fragment which was first edited by W. Radloff and recently by A. Yakup. Despite its clear script, interpretation discrepancies persist due to the fact that similar pieces have not been found.

Key Words: Old Uyghur, Ch/U 7475, Dhāraṇī, tantric text.

* ORCID ID: [0000-0002-8090-7707](https://orcid.org/0000-0002-8090-7707).

Der uigurische Text des Fragments Ch/U 7475 der Berliner Turfansammlung hat seit 1928 viel Aufmerksamkeit bekommen. Wenn ich mich dessen erneut annehme, so geschieht es, weil angesichts deutlicher Schrift einige Unstimmigkeiten der Interpretation bestehen.

Das Fragment

Vorderseite

Ch/U 7475 (TM 245) ist das Ende eines chinesischen Blockdrucks des Vajraśekhara-sūtras (T 878).

Ch/U 7475 recto	Taishō 878 XVIII 337a13-21
	<p style="text-align: center;">盧遮那佛</p> <p style="text-align: center;">(...)</p> <p style="text-align: center;">白衆等各念 此時清淨偈</p> <p style="text-align: center;">諸法如影像 清淨無瑕穢</p> <p style="text-align: center;">取說不可得 皆從因業生</p> <p style="text-align: center;">(...)</p> <p style="text-align: center;">三十七摩禮懺文一卷</p>

Am Ende steht *liaoye* 了也 “es ist beendet”¹, wonach noch handschriftlich eine sekundäre Hand *shanzai* 善哉 für skt. *sādhu* “Gut so!” hinzugefügt hat.² Bisher sind keine dazugehörigen Stücke aufgetaucht, so daß die Interpretation auch weiterhin schwierig bleibt. Es gibt keinen Katalogeintrag, auch wurde das Druckfragment im Katalog von Ts. Nishiwaki³ nicht verzeichnet.

¹ Zitiert in Zieme 2009; Wang, 2021, 5-22.

² Dazu vgl. Yakup, 2016: 179, Fn. 278.

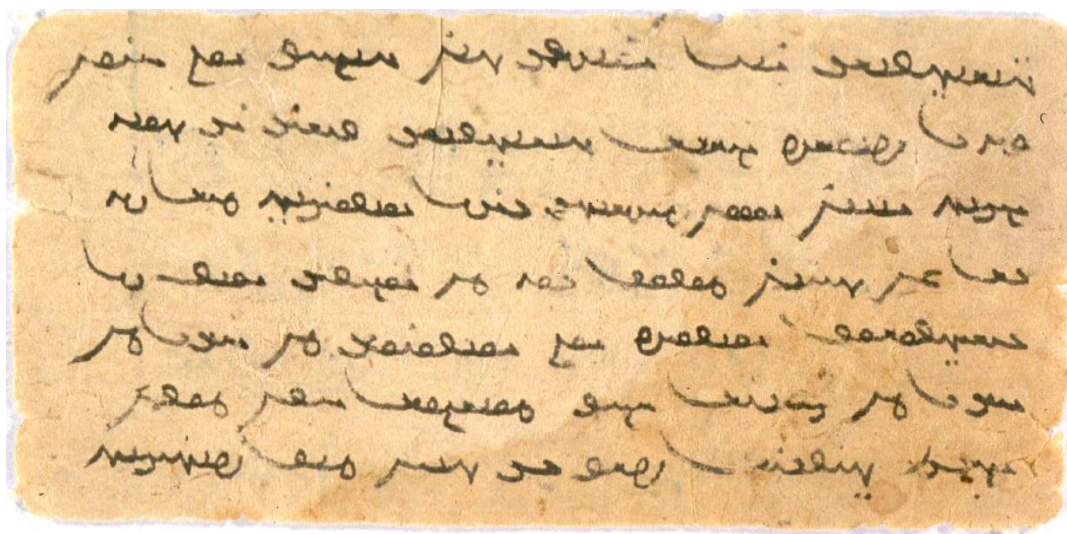
³ Nishiwaki 2014.

Rückseite

Zum ersten Mal hatte Radloff die Rückseite von Ch/U 7475 gelesen und übersetzt.⁴ Erwähnt wird das Fragment auch von Ölmez & Uzunkaya⁵. Eine zweite Edition hatte Yakup 2016 vorgelegt.⁶ Er nimmt an⁷, daß U 5872, B 160:7 und das hier untersuchte Fragment Ch/U 7475 zu einer Gruppe zusammengefaßt werden können, auch wenn sie ganz unterschiedlichen Manuskripten und Formaten entstammen. Ein eindeutiges Ergebnis könnte erst eine umfassende Analyse der uigurischen Texte des Tantrismus erbringen. Hier beschränke ich mich auf Ch/U 7475.

Zur Schrift

Der Schreiber hat in fast allen Fällen /š/ durch zwei rechts vom Buchstaben gesetzte Punkte und /n/ durch einen links davon gesetzten Punkt bezeichnet. Auffällig ist der geringe, wenn überhaupt bestehende Unterschied zwischen /s/ und /q/. Im Gegensatz zu anderen Kursivtexten ist /r/ immer deutlich geschrieben und unterscheidet sich damit von /ʳ, n/.

Ch/U 7475 (TM 245) verso

⁴ Radloff, 1928: Nr. 44.

⁵ Ölmez & Uzunkaya 2017.

⁶ Yakup, 2016: H057-063.

⁷ Yakup, 2016: 179.

Transliteration und Transkription

- 1 q̄yryşdyry ñyk ʼwykdy syñ qylqw ʼwl ʼnt
hirištiri⁸-nın ögdi-sin kılgu ol anta
- 2 pʼzʼ kwywrkw lʼryk qyryşdyry dʼrny ny swyz
basa köyürgü⁹-lärig hirištiri darni-nı söz
- 3 lʼmys ʼyyyñ ʼwwt tnkrysy yñkʼ ʼwydwnmyş tʼk kʼz
-lämiş eyin oot t(ä)ñrisi-iñä ötünmiş tæg káz
- 4 yk čʼ sʼnyñ twdwp ywz tʼ ʼwlʼdy ʼwyd kʼ
-ig-čä sanın tutup yüztä ulatı üt-kä
- 5 yʼrʼşdwrwp ʼwydwnkw ʼwl ʼwydwnwr tʼ ʼrʼ tʼ
yaraştırurp ötüngü ol ötünür-tä ara-ta
- 6 ʼrʼ tʼ mʼnyñk ʼlqw twyrlwk ʼdʼ twdʼ
ar-a-ta mäniñ alku türlüg ada tuda
- 7 lʼrym şndynʼ kwrw yy svq typ kwysʼmys
-larım ş(a)ntina guru-ye sv(a)h(a) tep küsämiş

Übersetzung

Man soll den Lobpreis der (Dhāraṇī) hrīḥ ṣṭrī ausführen. Danach soll man die Räucherstäbchen beim Sprechen der hrīḥ ṣṭrī-Dhāraṇī dem Feuergott darbringen, der Reihe nach und die Abfolge einhaltend vom Gesicht usw. bis zum Loch¹⁰ anpassend darbringen. Beim Darbringen soll man zwischendurch wünschen, alle meine Nöte und Gefahren [mögen schwinden], indem man sagt “Mache Frieden, svāhā!”

Bemerkungen

Trotz der Konnexschreibung q̄yryşdyry ist es durchaus möglich, zwei getrennte Silben anzunehmen. Es bietet sich an, diese als Wiedergabe von skt.

⁸ Yakup liest *kirişpiri*. Dafür schlägt Wilkens *karişdači* ‘einer, der sich widersetzt’ vor (Wilkens, 2021: 337b).

⁹ Die richtige Lesung steht bei Radloff in Radloff 1928: 44. Yakup liest dagegen *küčängü* ‘Erstarken’, während Wilkens als Übersetzung ‘Anstrengung’ gibt (Wilkens, 2021: 535b).

¹⁰ Yakup ging von der Lesung *üd* ‘Zeit’ aus, doch steht dieser der Kontext entgegen.

hrīḥ ṣṭrī zu deuten. So jedenfalls beginnt die Dhāraṇī des Yamāntaka: *Om hrīḥ ṣṭrī vikṛtānana hūṃ sarvaśatruṃ nāśaya stambhaya stambhaya sphaṭ sphaṭ svāhā*¹¹.

Der kurze Text schließt mit einer Dhāraṇī, die sich auf Sanskrit *śānti kuru ye svāhā* “Mache Frieden! Oh, svāhā!” zurückführen läßt, wie es z. B. am Ende einer Cundī-Dhāraṇī heißt: *cundi mama śānti-kuru-svāhā*^{12, 13}.

köyürgü ‘Räucherwerk’ in Komposita zusammen mit *ıslagu* und *tütsüg*¹⁴. Als eigenständiges Nomen mit dieser Bedeutung nur hier belegt. Ob das Wort in einer modernen Türk Sprache vorkommt, ist nicht klar.

Literatur

Hatta, Yukio (2002). 真言事典 咒語名著系列 / 林光明主編 [Mantra Encyclopedia: A Collection of Famous Mantras / Edited by Lin Guangming]. Taipei: Shingon jiten.

Nishiwaki, T. (2014). *Chinesische und manjurische Handschriften und seltene Drucke, Teil 7: Chinesische Blockdrucke aus der Berliner Turfansammlung*. Unter Mitarbeit von Kriegeskorte, M. (Übers.), Wittern, C. (Übers.). Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, XII/7. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Ölmez, M. & Uzunkaya, U. (2017). Eski Uygurcada Tibet Budizmi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 65(1), 61-89.

Radloff, W. (1928). *Uigurische Sprachdenkmäler. Materialien, nach dem Tode des Verfassers mit Ergänzungen von S. Malov herausgegeben*. Leningrad: Akademie der Wissenschaften der USSR.

Wang, Ding (2021). 语藏集（六合丛书） [The Collection of Linguistic Treasures (The Series of Six Harmonies)]. Shanghai: Shanghai literature and Art Publishing House.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch)*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

Yakup, A. (2016). *Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische Texte*. Berliner Turfantexte XXXVI. Brepols: Turnhout.

¹¹ Hatta, Nr. 1957, pp. 242 f.

¹² śndyn³ = śānti ‘Frieden’, kwrw = kuru ‘mache!’, svq = sv(ā)h(ā).

¹³ Im Internet findet sich die vereinfachende Aussprache *om dare du dare soha, sawa babang sindang guruye soha*.

¹⁴ Wilkens, 2021: 414a.

Zieme, P. (2009). Liaoye – a Chinese Ligature in Uigur Manuscripts from the 13th and 14th Centuries. *Manuscript Cultures*, Newsletter No: 2, 10-12.¹⁵

¹⁵ Online-Ausgabe: <http://www.manuscript-cultures.uni-hamburg.de>.

Received 03.02.2024	Review	JOTS
Accepted 18.02.2024		8/1
Published 23.02.2024		2024: 197-202

**Matsui, D. Old Uigur Administrative Orders from Turfan.
Turnhout: Brepols Publishers, 2023, pp. xxviii+240. ISBN:
978-2-503-60489-3.**

Deniz DEMİRYAKAN*
(Düzce/Turkey)
E-mail: demiryakan@hotmail.com

2023'te Brepols Publishers tarafından yayımlanan *Old Uigur Administrative Orders from Turfan* adlı kitap, yazarın 1999'da Osaka Üniversitesine sunduğu doktora tezinin geliştirilmiş haline dayanmakta olup Doğu Türkistan'daki Uygur Kağanlığına ait çeşitli talepler için Eski Uygur idarî belgelerinin filolojik incelemesini sunmayı ve Uygurların vergilendirme, haraç, zorunlu işçi hizmetleriyle ilgili taleplerle bağlantılı idarî sistemlerinin tarihsel bir yeniden inşasını amaçlamaktadır. Metinsel materyaller genellikle IX. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar olan süreci kapsasa da kitapta daha eski metinlerin çeşitli nedenlerle etkin kullanılmaması nedeniyle tarihsel analiz öncelikli olarak Moğol dönemi olarak bilinen XIII. ve XIV. yüzyıllara odaklanmaktadır. Kitap, yazının ilerleyen bölümlerinde de değineceğim, temelde ortak formüle göre hazırlanmış 107 Eski Uygur idarî belgenin neşrini içerir. Yazarın doktora tezinde bu sayı 101'di ancak St. Petersburg, Londra, İstanbul ve Çin koleksiyonlardaki yeni materyallerin eklenmesiyle 107 olmuştur; 71 belgenin tıpkıbasımı 36 levha üzerinde 58 şekil halinde sunulmuştur. Bu belgeler şimdiye kadar yayınlanmamış veya genel ağ veri tabanlarında kolayca bulunmayan belgelerdir ve tarihsel analiz açısından önemlidir. Ayrıca, vergi makbuzları bölümünde sekiz belgenin işlevsel karşılaştırması ve tarihsel arka planın detaylı bir analizi sunulmaktadır.

* ORCID ID: 0000-0002-3565-3314.

Çalışma, Eski Uygurların sosyo-ekonomik tarihine dair zengin bir bilgi kaynağı oluşturarak bu belgelerin günümüze ulaşan tıpkıbasımlarını içermektedir.

Kitap; önsöz, içindekiler, kısaltmalar ve referanslar, teknik açıklamalar, sözlük vb. standart bölümlere ek olarak üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm;

1. Introduction; 2. Grouping and dating; 3. Formula and function of the administrative requisition orders; 4. Contents of the texts; 5. Brief requisition orders and kezig “turn of the corvée in rotation”.

adlı beş alt bölümden oluşmaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde dokuz alt bölüm bulunmaktadır:

Al-A3: Orders from the West Uigur period; Bl-B8: Orders from the early Mongol (pre-Yuan) period; Cl-Cll: Orders/receipts from the early Mongol-Yuan period; Dl-D20: Orders from the Yuan period; El-El4: Karsin-Yalin texts; Fl- Flo: Orders from the Chaghatai khanate period; Gl-G20: Qutluğ-seal orders; Hl-Hl5: Undated or fragmentary orders; Miscl-Misc6: Brief requisition orders.

Son bölümde ise yazar tıpkıbasımlara yer vermektedir. Aşağıda ilk bölümün içerik bilgisine, bu bölümün alt bölümlerinin önemine ve alt bölümlerin öne çıkan sonuçlarına kısaca yer vermeye çalıştım:

1. *Introduction* (s. 3-12)

Matsui, kitabın hemen başında Eski Uygurların tarihine, kültürüne ve inançlarına kısaca değinmekte ve Uygurların Moğollarla ilişkisine diğer durumlara göre daha detaylı bir biçimde yer vererek ‘Uygur’ adının 1921’de yeniden canlandırılmasına özellikle vurgu yapmaktadır. Devam eden satırlarda kitapta kullandığı materyalin içeriğine değinmektedir. Yazara göre; Çin ve(ya) İslamî kaynaklardan elde edilen veriler, Doğu Türkistan’daki Uygur tarihine dair yok denecek kadar az bilgi sağlamaktadır. Uygur tarihini anlamak için öncelikle Turfan havzasından çıkarılan Eski Uygur metinlerine dayanmak gerekmektedir. Eski Uygur materyalleri genellikle Budist, Maniheizt, Hristiyan vb. çevrelere ait dini metinlerden oluşurken bunların dışındaki birçok sivil belge de akademik çevrelerce bilinmektedir. Matsui’ye göre Eski Uygur sivil belgeleri, Eski Uygurların sosyo-ekonomik tarihini doğrudan kaynaklar yardımıyla yeniden inşa etmek için önemli belgelerdir. Yazar bu sivil belgeleri resmî ve kişisel belgeler olarak iki ana kategoriye ayırmış, her bir kategori için de aşağıdaki alt bölümler oluşturmuştur:

1. Official Documents (Resmî Belgeler); 1.1. Decrees and Administrative/Military Orders (including letters of appointment) [Fermanlar ve İdari/Askeri Emirler (atanma mektupları dahil)]; 1.2. Diplomatic Letters [Diplomatik Mektuplar]; 1.3. Certificates and Licenses (including passports) [Sertifikalar ve Lisanslar (pasaportlar dahil)]; 1.4. Receipts [Makbuzlar]; 1.5. Petitions [Dilekçeler]; 1.6. Reports (including testimonies) [Raporlar (tanıklıkları içeren)]; 1.7. Registers and Lists [Kayıtlar ve Listeler]; 1.8. Prayers (including colophons) [Dua Metinleri (kolofonlar dahil)]; 1.9. Miscellaneous [Çeşitli, muhtelif belgeler]

2. Personal Documents (Kişisel Belgeler); 2.1. Contracts (including wills) [Sözleşmeler (vasiyetnameler dahil)]; 2.2. Receipts [Makbuzlar]; 2.3. Letters and Invoices [Mektuplar ve Faturalar]; 2.4. Registers and Lists [Kayıtlar ve Listeler]; 2.5. Prayers (including colophons) [Dua Metinleri (kolofonlar dahil)]; 2.6. Miscellaneous [Çeşitli, muhtelif belgeler]

Sivil belgelerin kategorik olarak yapılandırılmasının ardından Matsui, kitap içeriğinin temelini oluşturan durumlarla ilgili özetle şu açıklamaları yapmaktadır: 1928’de, W. W. Radloff’un ölümünden sonra öğrencisi S. E. Maloy tarafından hazırlanan *Uigurische Sprachdenkmäler* (USp) adlı yayın, Alman ve Rus koleksiyonlarındaki 104 Uygur sivil belgesinin Almanca tercümelerini sunarak akademik çevrelere hizmet etti ancak hızlı el yazısı nedeniyle belgelerin deşifre edilmesi zor olmuştur. Radloff ve Malov, Uygur belgelerinin tarihsel bağlamına yeterince dikkat etmeyerek yayının güvenilirliğini sorgulamaktadır. İlk başarı, Uygur sözleşmelerinin Çin sözleşmeleriyle karşılaştırılarak analiz edilmesiyle elde edildi. F. W. Cleaves ve M. Mori’nin bu yaklaşımını devralan N. Yamada; Uygur sözleşmelerinin kapsamlı bir baskısını üretti ancak diğer Uygur belgelerinin analizi, Çince belgelerin eksikliği nedeniyle zorluğa yol açtı. Sonraki yıllarda, Eski Uygur belgeleri üzerine yapılan araştırmalar iyileşti. Berlin koleksiyonundaki Uygur metinlerinin dijital görüntüleri çevrim içi oldu ve St. Petersburg’daki büyük koleksiyon kataloglandı. Bu gelişmeler, Uygur belgelerinin özellikle idarî emirler kategorisinde yapılan analizlerine katkı sağladı.

Matsui, sivil belgelerle ilgili tarihsel sürece kısaca değindikten sonra bu belgelerle ilgili yapılan ilk çalışmalar hakkında da bilgi vermektedir:

Eski Uygur idari talep emirlerine dair araştırmaların tarihçesi Arat’ın 1964 tarihli makalesiyle başlar. Arat, Berlin Turfan koleksiyonundaki ve USp’de yayınlanan Eski Uygur hukukî belgelerini inceleyerek idari emirlerin içeriğini

tanıttı ancak tam olarak inceleme fırsatı bulamadan vefat etti. Ardından N. Yamada, L. V. Clark ve Li Jingwei idari belgelerle ilgili yayınlar sundular ancak genel benzerliklere yeterince dikkat etmediler. 1998’de yazar tarafından Arat’ın çalışmaları geliştirilerek idari emirlerin genel özelliklerini belirlenmiş ve temel formüller, yani tarih, alım nedenleri, teslim edilen eşya, teslim eden, kapanış şekli ve mühür(ler) içermekteydi, sıralanarak önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Yazar, Uygur Kağanlığı ve Moğol İmparatorluğunun vergi ve haraç sistemlerini bu yöntemle analiz etmiştir.

Metinlerin dijital görüntülerinin çevrimiçi olması ve kataloglanması idari talep emirlerinin analizlerine katkı sağladı. Bu noktada öne çıkan araştırmacılar arasında M. Ver ve B. Keskin yer almaktadır. M. Ver, Moğol İmparatorluğunun posta röle sistemiyle ilgili Eski Uygur belgelerini filolojik ve tarihsel açıdan inceledi ve bu belgelerin edisyonunu sundu. B. Keskin ise 538 Eski Uygur sivil belgesini ele aldığı hacimli bir doktora tezi hazırladı.

2. *Grouping and dating* (s. 13-22)

Kitap, Uygur belgelerinin tarihlerini belirlemenin önemine vurgu yaparak Moriyasu’nun Moğol öncesi ve Batı Uygur dönemine ait belgeleri Moğol döneminden ayırt etmek için sunduğu kriterleri detaylı bir biçimde ele almaktadır. Matsui, idari emirnamelerin benzer özelliklerinden çok farklı özelliklerine odaklanarak gruplandırma yapmış ve mühür basma yöntemlerine göre de kronolojik değişiklikleri başarıyla incelenmiş görünmektedir. Belgeler, üç farklı mühür basma yöntemi (Yöntem I, II ve III) kullanılarak sınıflandırılmıştır. Yöntem I’deki mühürler daha büyük, Çince lejantlar taşıyan ve vermilyon mürekkep kullanılan tek bir mühürle damgalanmıştır. Yöntem II’deki mühürler daha küçük, siyah mürekkep kullanılmış ve belirli ifadelerle damgalanmıştır. Yöntem III’deki mühürler ise siyah mürekkep kullanılmış, kare veya yuvarlak şekilli ve belirli bir sıra ile damgalanmıştır. Bu mühür basma yöntemlerindeki çeşitlilik, belgeler arasındaki kronolojik gelişimi -yazarın birçok yerde dile getirdiği gibi- yansıtabilir. Devamında ise daha önce de bahsettiğim söz konusu 107 idari belgenin sekiz gruba ayrılmasının sonuçlarını içeren ve daha ileri tarihsel araştırmalar için bir temel oluşturmayı amaçlayan önemli bir bölüm de sunulmuştur. Gruplandırma ve tarihlendirme çabalarıyla, belgelerin Batı Uygur döneminden Moğol dönemine doğru kronolojik bir gelişim

gösterdiği yazarca öne sürülmüştür. Bu açıdan bakıldığında damgalama yöntemlerinin evrimi, idari düzenler arasındaki kronolojik boşluğu yansıtabilir sonucu çıkmaktadır. Bu nedenle, kitapta sürekli olarak Uygur belgelerini değerlendirirken mühür basma yöntemleri ve diğer özelliklere odaklanmanın önemini Matsui tarafından vurgulamaktadır.

3. *Formula and function of the administrative requisition orders* (s. 23-30)

Eski Uygur idari emirnameleri, Matsui'ye göre en iyi biçimde tamamlandığında bile çeşitli nedenlerle oluşan hasarlardan dolayı bilgi vb. birçok eksiklikle araştırmacının eline ulaşmaktadır. Bu yüzden Matsui, bu metinlerin içeriğini ve bağlamalarını anlamak için önce biçimlerini anlamak gerekliliğine kitap boyunca vurgu yapmaktadır. Önceki araştırmacılar, idari emirleri düzensiz bir şekilde ele alarak yanlış analizler yapmışlardır. Bu sorunu aşmanın ve de bu kitapta kullanılan yöntemi sahiplenmenin formülü yazara göre şu şekildedir: (1) Tarih (on iki hayvanlı döngüde yıl, ay, gün) (2) Talep edilen kalemlerin nedeni, amacı veya hedefi [ve toplam miktar] (3) Teslim edilen kalem (4) Teslim eden (5) Kapanış formu (emir kipinde) (6) Mühür(ler). İdari emirler, kronolojik olarak farklı aşamalara tarihlendirilebilir ancak genel bir formüle göre hazırlandıkları bu bölümde açıkça gözlemlenebilmektedir.

4. *Contents of the texts* (s. 31-56)

Bu bölümde; idari talep emirlerinin metinsel bilgileri Matsui tarafından temel olarak her bir talep emrinin ortak formülüne odaklanarak incelenmiştir: (1) Tarih, (2) Talep edilen malın nedeni, amacı veya varış yeri, (3) Teslim edilen mal, (4) Teslim eden, (5) Kapanış şekli (emir kipinde). Yazara göre C4, C9 ve C11 dışındaki C Grubu metinleri, makbuz ve idari emirin karma formülünü takip etmekle birlikte, içerdikleri bilgiler karşılaştırmalı olarak araştırılmalıdır; Eski Uygur idari emirleri, genellikle içerik olarak sınırlıdır ve çoğu hasar görmüş durumdadır. Bu zorluklar, idari talep emirlerinin analizini sözleşme belgelerinden geride bırakmaktadır. 107 metnin toplu olarak incelenmesi ve ortak özelliklerin ya da önemli farklılıkların belirlenmesiyle içeriklerindeki kısa ve basit bilgilerden yararlanmak mümkündür.

5. *Brief requisition orders and kezig "turn of the corvée in rotation"* (s. 57-59)

Bu bölümde Matsui, Uygur idari talep emirlerinin yanı sıra makbuz ve talep emirlerinin birleşimi olan Misc1-Misc6 olarak adlandırılan altı belgenin geçici bir incelemesi sunulmaktadır. Kitaptan edindiğimiz bilgiye göre bu belgeler, idari talep emirlerinden farklı olarak kısa ve öz içeriklere sahiptir. Tarih ve resmi mühür içermeyen bu belgeler, daha çok maddi veya fiziksel taleplere odaklanabilir. Ek olarak bu belgelerde geçen emir cümleleri, taleplerin aciliyetine işaret edebilir. Misc1-Misc6 belgelerinin içeriği, ondalık sisteme ve taleplerin ondalık sistemi üzerinden dayatılmasına benzerlik gösterebilir. Örneğin, vergi talepleri genellikle on yıllık dönemlere dayanmaktadır. Belirli belgelerde; teslim edenlerin isimleri, teslim edilen ürünler ve miktarları ve emir cümlesi gibi kayıtlar bulunmaktadır. Ancak, bu belgelerde tarih ve resmi mühür eksikliği, resmi talep belgeleri olmaktan uzaklaşmalarına neden olabilir.

Tüm bu durumlar bir arada düşünüldüğünde kitap, Eski Uygurların sosyo-ekonomik tarihine dair sağlam bir bilgi kaynağı sunarak bu belgelerin günümüze ulaşan tıpkıbasımlarını içermektedir. Matsui'nin detaylı analizleri ve kronolojik gruplandırmaları, idari emirlerin evrimini ve tarih içindeki yerini anlamak için benzersiz bir fırsat sunmaktadır. Özellikle mühür basma yöntemleri ve içerik analizleri, Uygur belgelerinin kronolojik gelişimini anlamak adına önemli ipuçları sağlamaktadır. Eser, Eski Uygur idari belgelerini ele alan önceki çalışmaların zorluklarını aşarak bu belgelerin içeriğini ve bağlamalarını anlamak için yeni bir yöntem önermektedir. Matsui'nin formül ve fonksiyon analizleri, araştırmacılara idari talep emirlerinin temel özelliklerini belirleme konusunda bir kılavuz sunmaktadır. Ayrıca; kısa ve öz bilgiler içeren Misc1-Misc6 belgeleri üzerindeki geçici inceleme, bu belgelerin emir kipi üzerinden aciliyet ve maddi talepler ilişkisine farklı bir bakış açısıyla odaklanabileceğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, *Old Uigur Administrative Orders from Turfan* adlı eser, akademik dünyanın Eski Uygur idari sistemleri ve Uygurların sosyo-ekonomik yapısı hakkında daha derinlemesine bilgi edinmek için önemli bir kaynak olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışma, Uygur Kağanlığının idari pratiğine ışık tutarak bu dönemin tarihçileri ve araştırmacıları için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olacaktır.

Received 19.01.2023	Review	JOTS
Accepted 04.02.2023		8/1
Published 23.02.2024		2024: 203-208

**Alan, S. Budist Uygur Metinlerinde ‘Savaş Aletleri’,
Tematik ve Dilsel İnceleme. Çanakkale: Paradigma
Akademi Yayınları, 2023, ss. 230. ISBN: 978-625-6822-42-9.**

OktaY DERE*

(Ankara/Turkey)

E-mail: oktaydere@gmail.com

Uygurlar var oldukları süre boyunca çeşitli inanç sistemlerini benimsemiştir. Uygurların benimsediği inanç sistemlerinden birisi de Budizm’dir. Budizm, MÖ VI. Yüzyılda, Hindistan’da ortaya çıkan dinî ve felsefi bir inanç sistemidir. Budizm, daha sonra Hindistan dışına çıkarak çeşitli coğrafyalarda yayılmıştır. Orta Asya, Budizm’in yayıldığı coğrafyalardan biridir. Orta Asya’da yayılan Budizm, çeşitli etnik gruplar sayesinde Uygurlara da ulaşmıştır. Uygurların Budizm ile ne zaman tanıştığı konusu hâlâ aydınlatılamamış olsa da Uygurlar bu inanç sisteminin esaslarını benimsemiş ve Budist metinleri kendi dillerine tercüme etmiştir. Uygurların tercüme ettiği Budist metinler; sutralar, vinayalar, abhidarmalar, biyografik metinler ve Tantrik metinler vb. olarak sıralanabilir. Günümüze kadar bu eserler üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, tasnif, neşir, söz varlığı, terminoloji vb. çalışmalardır. Tanıtımı yapılacak olan eser de Budist Uygur metinlerindeki silah terminolojisini konu alan bir çalışmadır. Daha önce Türk silah terminolojisi ile ilgili yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar çoğunlukla belirli bir eser veya dönem içerisindeki silah terminolojisini ya da ilgili terminoloji içerisindeki bir veya birkaç terimi ele alan çalışmalardır.

* ORCID ID: 0000-0002-0666-0267.

Budist Uygur metinlerindeki silah terminolojisiyle ilgili daha önce yapılmış çalışmalar ise ilgili terminoloji içerisindeki kimi terimleri ele alan müstakil çalışmalardır. Tanıtımı yapılacak olan çalışma Budist Uygur metinlerindeki silah terminolojisini bütüncül bir şekilde ele alan ilk çalışmadır.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın Giriş (s. 1-6) bölümü *Çalışmanın Konusu, Çalışmanın Özgün Değeri, Çalışmanın Yöntemi* şeklindeki alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde çalışmanın içeriği, alanında öncül bir çalışma olması, tercih edilen transkripsiyon sistemi, inceleme ve dizin kısmında kullanılan yöntemler hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü (s. 7-15) *Budist Düşünce Sisteminde Ritüel Objeleri 'Savaş Aletleri'* isimli bölümdür. Bu bölümde Budist ibadet kavramı ve gelişimi, Budist sanatın değişimi, ritüeller, ritüellerin arka planı, ritüelde kullanılan nesnelere ve son olarak da ikonografide herhangi bir silah ile sembolleştirilen bazı Budist varlıklar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ikinci ve ana bölümü (s. 17-173) *Budist Uygur Metinlerinde 'Savaş Aletleri'* isimli bölümdür. Bu bölümün alt başlıkları Atıcı Silahlar (s. 21-26), Delici Silahlar (s. 26-62), Kesici Silahlar (s. 62-99), Savunma Silahları (s. 99-113), Vurucu Silahlar (s. 113-150), Sembolik Silahlar (s. 150-173) şeklindedir.

Bu bölümde Budist Uygur metinlerinde tanımlanan terimler dilsel ve tematik incelemeye tabi tutulmuştur. İnceleme yapılırken ilk olarak çeşitli çalışmalar ve terminoloji sözlüklerinden hareketle terim hakkında bilgi verilmiştir. Örneğin, *bhiṇḍipāla* terimi hakkındaki açıklama (s. 56-57) şu şekildedir:

Sanskritçede *bhiṇḍipāla*, *Bhaivara*, *Nandiśa*, *Nirṛti* vb. sembolize eden ve elle veya bir tüpten atılan kısa bir cirit veya ok anlamına gelir (Stutley, 2019: 22a; Beer, 1999: 282). *Brahmāṇḍapurāṇa*'ya göre *bhiṇḍipāla*, *Daityalar* tarafından *Lalitā*'ya karşı kullanılan çeşitli silahlardan biridir (Wisdom Library, 'bhiṇḍipāla' maddesi). Bükülmüş, geniş başlı kavisli bir gövdeye sahip olan *bhiṇḍipāla* bir kol uzunluğundadır ve dairesel kısmı bir karış çapındadır. Üç kez döndürerek ve sol ayağı öne koyarak serbest bırakılır. Bundan, *Bhita* kazılarında veya Roma savaş alanlarında bulunanlara benzer taş veya metal mermiler fırlatan bir sapan veya mermi fırlatıcı benzeri bir cihaz olduğu söylenebilir (*Manasataramgini*, weapons in *Rāmāyaṇa*).

Terim hakkında bilgi verildikten sonra, dil incelemesi adı altında terimin Eski Uygurcadaki ve çeşitli dillerdeki şekilleri yahut anlam olarak eşdeğerleri ve varsa tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri verilmiş ve ardından Eski Uygurcadaki terimle ilgili çeşitli araştırmacıların görüşleri aktarılmıştır. Söz konusu terim yabancı kökenli ise terimin Eski Uygurcaya nasıl aktarıldığına ilişkin bilgi kimi zaman dil incelemesinden hemen önce kimi zaman da dil incelemesi altında verilmiştir. Çalışmadaki örnek bir dil incelemesi (s. 80) şu şekildedir:

26 Uyg. navskart-navaskart ‘kasap bıçağı; Tantrik Budizm’de ritüel bıçağı’ (Wilkens, 2021a: 487) = Skr. nirvāsakartari (Kara ve Zieme 1976: 50), *nirvāsakartika (Wilkens, 2021a: 487) = Çin. tú dāo (Giles, 1912: 12129; Chinese English Pinyin Dictionary, ‘knife’ maddesi) = Tib. (...)=Mo.*gadasun (Lessing, 2017:1293).

Terim hakkındaki tematik ve dilsel inceleme tamamlandıktan sonra tanıklar adı altında terimin tanıklandığı Eski Uygurca metinlerden terimin geçtiği bağlam ve çevirisi verilmiştir. Örnek bir tanıqlama (s. 83) şu şekildedir:

- (1) ... ulug bedük érpeklerin öñi öñi irpeyürler ... “... büyük kesici aletlerle parça parça keserler.” (DKPAM 678-679, 2016: 82, 235).
- (2) ... amarıları ulug bedük érpeklerin eñinlerinte yüde etözleri örtlüg yalınlig bı biçek yoga kelirler ... “... bazıları büyük ve iri husyelerini omuzlarına yükleyip vücutları üzerine alevli bıçaklar yığarak gelirler.” (Maytrisimit 74/1-4, 2019: 138, 246).

Çalışmada tanıqlama yapılan Budist Uygur metinlerinin bir listesi bulunmamaktadır. Bu sebeple Budist Uygur metinlerinin ne kadarından tanıqlama yapıldığı net olarak bilinmemektedir. Çalışmada söz konusu terminolojiyi tespit etmek adına pek çok Budist Uygur metni taranmıştır. Hatta bazı metinlerin farklı neşirleri de taranmıştır. Çünkü Eski Uygurca metinlerin pek çoğu fiziksel açıdan hasarlı durumdadır. Metinlerdeki bu fiziki hasar sebebiyle metin üzerine yapılan okuma ve anlamlandırma güçleşmektedir. Dolayısıyla terminoloji çalışmalarında bir metnin farklı neşirlerinin taranması, söz konusu metindeki terimlerin eksiksiz tespiti için son derece önemli ve gereklidir. Çünkü tespit edilmek istenen terim metnin hasarlı bir kısmında geçiyor olabilir ve metni neşreden neşirlerden biri hasarlı kısım üzerinde bir düzeltiye ihtiyaç duymazken diğeri metin tamiri yoluyla hasarlı kısımdaki sözcüğü okumuş olabilir. Burada tanıtılan çalışma bu yöntemi kullanması bakımından dikkat çekmektedir. Ancak çalışmada bu yöntem kullanılırken

standart bir yol izlenmemesi karışıklığa yol açmaktadır. Bu karışıklık örnek verilecek olursa s. 34'te 'çivi' anlamına gelen *talğok* teriminin tanıklandığı Budist Uygur metinleri sıralanırken dört örnek verilmiştir. Bu dört örnekten ilk üçü aşağıdaki gibidir:

(1) ...tözün oglum bo braman bahşınıñ y(a)rılığın terkin beş yüz temir talğoklarıñ anutgıl ... “Soylu oğlum! Bu üstadın emrine hemen beş yüz demir çivi hazırla!” (DKPAM 4336-4338, 2016: 211, 279).

(2) ...bo braman bahşınıñ y(a)rılığın t(e)rkin t(e)rkin beş yüz temir talğoklarıñ anutgıl. “Bu üstadın emrine hemen beş yüz demir çivi hazırla!” (BT XXXVII 8505-8507, 2016: 674, 675).

(3) ...bo braman bahşınıñ y(a)rılığın t(e)rkin biş yüz temir talğoklarıñ anutgıl “Bu Brahman öğretmenin emirlerine göre, acele et ve beş yüz demir çivi yap.” (Uigurica III 47, 8-10, Müller, 1992: 47).

Örneklerden anlaşılacağı üzere üç örnek de aynı metnin aynı satırlarına yani *Daśakarmapathāvadānamālā* adlı eserin Mainz 776 kodlu fragmanının 8-10. satırlarına aittir. Ancak çalışmada aynı metnin farklı neşirlerinin bu şekilde sıralanması okuyucu tarafından üç örneğin de farklı bir metin gibi algılanmasına yol açmaktadır. Ayrıca söz konusu metnin farklı neşirlerinin bu şekilde sıralanmasını gerektirecek bir durum da söz konusu değildir. Çünkü *talğok* teriminin tanıklandığı fragmanda terimin geçtiği kısım hasarsızdır. Dolayısıyla her üç neşirde de terimin okunması için bir metin tamiri yapılmamıştır. Ayrıca terim her üç neşirde de 'çivi' şeklinde anlamlandırılmıştır. Söz konusu karışıklığın çalışmada birkaç örneği daha bulunmaktadır.

Çalışmada tanıqlama yapılan metinler incelenirken yukarıda bahsedilen karışıklığın yanında tanıqlama yapılan üç metnin Budist bir metin olmadığı anlaşılmıştır. Bu üç metin şunlardır:

1. s. 44'te *kazgok* teriminin tanıklandığı metinler arasında Eski Türk Şiiri isimli eserde neşredilen, oradan alıntılanan bir metin de bulunmaktadır. Metin kitapta “Ölüm Tasviri” ismiyle 5. metin olarak neşredilmiştir. Eserde de bahsedildiği gibi söz konusu metin Mani muhitine ait olup daha önce *Türkische Manichaica II*'de neşredilmiştir (Arat, 1991: 22). Dolayısıyla bu metin Budist değil Manihaist bir metindir.

2. s. 134'te *berge* teriminin tanıklandığı metinler arasında yine *Eski Türk Şiiri*'nden alıntılanan bir metin bulunmaktadır. Metin bahsedilen eserde

“Atasözleri” ismiyle 34. metin olarak neşredilmiştir. Aslında bu metin tek bir metin parçası olmayıp bir tıp kitabının boş kalan sayfalarına ve bir şiir mecmuasının boş kalan bir kısmına yazılmış on dört atasözünün bir araya getirilerek neşredilmiş halidir (Arat, 1991: 272). Çalışmada *berge* teriminin tanıklandığı metin bu ön dört atasözünden beşincidir. Bu atasözlerinden sadece bir tanesi Budist içeriklidir. O da ikinci atasözüdür. Dolayısıyla tanıklama yapılan atasözü yani metin Budist çevreye ait değildir.

3. s. 121 ve 135’te ilgili terimlerin tanıklandığı metinler arasında bir vasiyetname metni bulunmaktadır. Metinde çeşitli eşya, hayvan ve arazilerin pay edilmesi ve vasiyetnameye uymayan tarafa uygulanacak ceza hakkında bilgi verilmektedir (Radloff, 1928: 94-97, 232). Bu metin, sivil bir metin olup herhangi bir dine ait bir unsur barındırmamaktadır. Bu sebeple bu metin de Budist çevreye ait değildir.

Budist Uygur metinlerinin sayısı oldukça fazladır. Dolayısıyla ilgili terminolojinin tespiti yapılırken araya farklı metinlerin de karışması gayet normaldir. Ancak yukarıda bahsedilen üç metin, Budist bir metin olmaması sebebiyle çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu sebeple söz konusu metinler çalışmadan çıkarılmalıdır.

Çalışmanın *Budist Uygur Metinlerinde ‘Savaş Aletleri’* isimli ana bölümünden sonra Sonuç (s. 175-181), Kaynaklar ve Eser Kısaltmaları (s. 183-205) ve Dizinler (s. 207-230) bölümleri gelmektedir. Çalışmanın Sonuç bölümünde ilk olarak çalışmada incelenen terimlerin işlevleri ve oluşumları hakkında bir değerlendirilme yapılmış ardından Birebir Türkçe Çevirinin Ürünü Terimler ve Ödünçleme İlişkilerinin Ürünü Yabancı Terimler başlıkları altında çalışmada incelenen terimler tablo şeklinde gösterilmiştir.

Çalışmanın Dizin bölümünde Eski Uygurca, Sanskritçe, Çince, Tibetçe, Moğolca, Soğdça ve Toharca olmak üzere yedi farklı dizin oluşturulmuştur.

Sümeýra Alan’ın bu çalışması Budist Uygur metinlerindeki silah terminolojisini bütüncül bir şekilde ele alan ilk çalışma olması sebebiyle değerlidir. Dolayısıyla bu çalışma Eski Uygurca ve Türk silah terminolojisi çalışmalarına oldukça fayda sağlayacaktır. Bu vesileyle yazarı tebrik eder ve aynı titizlikle daha nice eserler beklediğimizi de bildirmek isteriz.

Kaynakça

Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Radloff, W. (1928). *Uigurische Sprachdenkmäler*. Leningrad: Verlag der Akademie der Wissenschaften der USSR.

Received 29.11.2023	Review	JOTS
Accepted 14.12.2023		8/1
Published 23.02.2024		2024: 209-212

**Mert, A. Uygur Harfli Mi'râc-Nâme: Giriş, Metin,
Aktarma, Dizinler, Tıpkıbasımlar. Konya: Palet Yayınları,
2023, ss. 282. ISBN: 978-625-6401-51-8.**

Merve KOLIKPINAR*

Ardahan University (Ardahan/Turkey)
E-mail: mervekolikpinar@ardahan.edu.tr

İslam inancında Hz. Muhammed'in göğe yükselerek Tanrı ile görüşmesi hadisesi miraç olarak bilinir. Bunu anlatan eserler de miraçname, miraciyye veya mirac-ı nebi/nebevi diye adlandırılır. Bu konu manzum ve mensur biçimde edebiyatta sıklıkla işlenmiştir. Miraçnamelerin Türk edebiyatında doğu ve batı Türkçelerinde birçok örneği bulunmaktadır.

İslam kültür dairesinde meydana getirildikleri için doğal olarak miraçnameler Arap harflidir. Bunların içerisinde doğu Türkçesiyle yazılmış Uygur harfli bir nüsha da günümüze ulaşmıştır. 1436 yılında Ebû Mâlik Bahşı tarafından Herat'ta istinsah edildiği kabul edilen nüsha, günümüzde Paris'te Bibliothèque Nationale supplement turc. 190'da kayıtlıdır. Miraçnameler arasında en tanınmış olan bu Uygur harfli nüsha, 60 kadar minyatür de içerir. Bunun üzerinde yapılan başlıca çalışmalar şunlardır:

A. P. de Courteille, Uygur harfli nüshayı Arap harflerine aktarmış ve Fransızca çevirisini yapmıştır (Courteille, 1882). Türkiye'deki ilk çalışma Fahir İz tarafından yapılan lisans bitirme tezidir. Bu çalışmada metnin transkripsiyonu ve çevirisi yapılmıştır (İz, 1938). S. Çağatay, De Courteille'in neşrinden metin yayımlamıştır (Çağatay, 1963, s. 175-182). M.-R. Seguy, Paris nüshasındaki minyatürleri konu alan bir çalışma yapmıştır (Seguy, 1977). W. M. Thackston, Uygur harfli nüshanın transkripsiyonunu ve İngilizce çevirisini yayımlamıştır (Thackston, 1994). M. Scherberger, Uygur harfli nüshanın transkripsiyonunu ve Almanca çevirisini

* ORCID ID: 0000-0002-2988-5282.

neşretmiştir (Scherberger, 2003). O. F. Sertkaya'nın "Mi'râc-nâme ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar Hakkında" isimli bir bildirisi bulunmaktadır (Sertkaya, 2019).

Bu çalışmalardan sonra Abdullah Mert'in yayını gelir. Naşirin çalışmasına konu olan miraçnamenin Çağatay Türkçesi ile yazılmış ikisi Uygur, biri Arap harfli üç nüshası bulunmaktadır:

1. Paris Bibliothèque Nationale supplement turc. 190'da yer alan Uygur harfli nüsha,
2. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, No: 2848'de yer alan Arap harfli nüsha,
3. Parçaları Londra Private Collection, Kopenhag the David Collection ve Oxfordshire Serakani Collection'da bulunan Uygur harfli nüsha.

Naşir, bu üç koleksiyondaki parçaların aynı nüshaya ait olduğunu belirtmektedir. Ancak bu parçaların birleşmesinden tam bir nüsha oluşmadığı anlaşılmaktadır.

Mert, *Uygur Harfli Mi'râc-nâme* adlı eserde bu üç nüshayı karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Serakani koleksiyonunda bulunan metin parçasında Paris ve Süleymaniye nüshalarından farklı olarak Hz. Muhammed'in Azrail ile karşılaştığı, karlar denizine ulaştığı ve Hz. İbrahim ile cennette buluştukları bölümler bulunmaktadır (s. 17). Ancak nüshanın bütünü bulunmadığı için Paris nüshasında olmayan bölümlerin bu çalışmada yer almadığı belirtilmektedir.

Çalışma; giriş, metin, aktarma, kelimeler ve ekler dizini, kaynakça ve tıpkıbasımlar olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde (s. 13-32) miraç hadisesi ve miraçnamelerle ilgili bilgi verildikten sonra çalışmanın konusunu oluşturan Çağatay Türkçesiyle yazılmış miraçname ve nüshaları tanıtılmıştır. Eserin dili ve nüshalarda öne çıkan dil özellikleri üzerinde durulmuştur. Girişin şekil bilgisi alt bölümünde yapım ve çekim ekleri özetlenmiştir. Naşir, eserin Uygur harfli nüshası ile Arap harfli nüshası arasındaki dilsel farklılıklara değinerek Uygur harfli Paris nüshasını Çağataycanın ilk dönemine, Arap harfli nüshayı ise klasik dönem Çağataycası içerisine tarihlendirmiştir. Bu görüşünü desteklemek için Harezmi Türkçesinde bulunan, ancak Çağatay Türkçesinde değişim geçiren ekleri nüshalardan örneklendirmiştir. Yayında, eserin telif mi yoksa çeviri mi olduğu konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak Uygur harfli nüshada (1v/9-10) metnin

Nehcü'l-Ferâdis'ten Türkçeye çevrildiği belirtilmiştir. Ayrıca neşirde Uygur ve Arap harfli nüshalar arasındaki ilişkiye de değinilmemiştir. Nüshaların ortak bir nüshadan mı, yoksa birbirlerinden mi istinsah edildiğine dair bir değerlendirme yapılmamıştır.

Metin bölümünün (s. 34-96) girişinde metnin kurgusu ile ilgili bilgiler verildikten sonra eserin Uygur harfli Paris nüshasının transliterasyonu ve transkripsiyonu yapılmıştır. Uygur harfli olan diğer üç nüsha parçalarındaki yazım farklılıkları transliterasyon olarak gösterilmiştir. Uygur harfli nüshadaki Arapça ve Farsça kelimeler sade bir transkripsiyon ile verilmiştir. Birebir transkripsiyonları dipnotta Arap harfli nüshaya göre gösterilmiştir. Metnin iki ayrı alfabe ile yazılmış nüshalarında aynı kelime, transkripsiyon sistemlerindeki farklılıklar yüzünden ayrı tespit edilmiştir: *azab* - *‘azāb*, *kılıklık* - *kılığlık*, *tamuknuñ* - *tamuğnuñ* gibi.

Aktarma bölümünde (s. 99-110) metin Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.

Dizin bölümü kelimeler (s. 113-144) ve ekler (s. 145-161) dizini olarak iki ayrı alt bölümden oluşmaktadır. Dizin hazırlanırken Paris nüshası dikkate alınmıştır. Kelimeler dizininde alt maddeler, madde içinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Sözcükler, metnin bağlamı göz önünde bulundurularak anlamlandırılmıştır. Bu husustaki prensip bazen gözden kaçırılmıştır: Tercümede *bar-* fiiline birçok yerde (7r/3, 17v/7, 34v/4, 38v/9, 44v/7 vs.) ‘gitmek’ anlamı verilmiştir. Ancak dizinde ‘1. varmak, ulaşmak; 2. ayrılmak’ olarak anlamlandırılmış, ‘gitmek’ anlamı gösterilmemiştir. Aslında bu fiil, geçtiği bütün yerlerde gitmek olarak anlamlandırılırdı daha doğru olurdu. Ekler dizininde yapım ve çekim ekleri ayrılmadan alfabetik olarak sıralanmıştır. Her bir eki alan kelimeler ile o kelimenin geçtiği satırlar gösterilmiştir.

Bunu kısa bir Kaynakça (s. 163-165) takip etmektedir.

Son bölümde (s. 169-282) yazmaların Tıpkıbasımları yer almaktadır. Eserin Paris nüshasında bulunan minyatürler telif hakları yüzünden sayfadan çıkarılmıştır. Tutarlılık açısından David Collection’a ait nüsha parçalarındaki minyatürlere de yayımlama izni olmasına rağmen yer verilmemiştir. Bu minyatürlerde klasik İslam geleneğindeki minyatürlerin aksine peygamberin yüzü perdesiz gösterilmiştir.

150 yıldan beri Türkoloji'nin ilgi sahasında bulunan Uygur harfli bu nüshanın işlenerek Türk okuyucusuna sunulması bir kazanç olmuştur. Naşiri kutlar, bu alanda kendisinden yeni eserler bekleriz.

Kaynakça

Acar, T. (1948). *Mi'râcnâme*. Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi).

Akar, M. (1987). *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı ve Turizm Yayınları.

De Courteille, P. (1882). *Mirâdj-nâmeh, Récit de l'Ascension de Mahomet au Ciel Composé A.H. 840/1436-1437*. Amsterdam: Philo Press.

Gülüm, E. (2014). Türk Edebiyatında Mi'râcnâmeler Üzerinde Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bibliyografya Denemesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 105-112.

İz, F. (1938). *Miracname*. İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü. No: 106. İstanbul. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi).

Scherberger, M. (2003). *Das Mi'râcnâme. Die Himmel- und Höllenfahrt des Propheten Muhammed in der osttürkischen Überlieferung. Arbeits-materialien zum Orient*. Würzburg: Ergon Verlag.

Seguy, M.-R. (1977). *Muhammeds wunderbare Reise durch Himmel und Hölle*. München: Prestel Verlag.

Sertkaya, O. F. (1968). *Mi'rac-name (Metin-İndeks)*. İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü. No: 845. İstanbul. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi).

Sertkaya, O. F. (2019). Mi'râc-nâme ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar Hakkında. *Yeni Türkiye (İlk Dönem Türkçe İslâmî Eserler Özel Sayısı)*, 106, 355-359.

Thackston, W. M. (1994). The Paris Mi'râjnâme. *Journal of Turkish Studies*, 18, 263-299.

Received 21.11.2023	Review	JOTS
Accepted 24.12.2023		8/1
Published 23.02.2024		2024: 213-216

**Manz B. F. Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatihi. Çev.
Bilgin, Z. İstanbul: Kronik Kitap, 2021, ss. 348, ISBN: 978-
975-2430-02-0.**

Şükrü ÖZDEMİR*

(İzmir/Turkey)

E-mail: sozdemir7@gmail.com

Amerikalı tarihçi Beatrice Forbes Manz, akademik kariyerinin başlangıcından bu yana dikkatini Timur ve Timurlular üzerinde yoğunlaştırmış ve bu sahada büyük bir boşluğu dolduran iki önemli eser kaleme almıştır: *The Rise and Rule of Tamerlane* (1989) ve *Power Politics and Religion in Timurid Iran* (2007). Her iki eserin de tercüme kütüphanemize kazandırılmış olması ve hele ki ilkinin on üçüncü baskıya ulaşması oldukça sevindirici. Timur hakkındaki neşriyatın bozkırların son göçebe fatihinin yaşamına duyulan büyük ilgiyle mütenasip olmadığını ifade etmeliyiz. Vaktiyle Barthold ve Roemer; Türk bilim adamlarından Z. V. Togan, Mustafa Kafalı, Yaşar Yücel ve İsmail Aka, Timur'un hayat ve faaliyetini tespit etmek noktasında büyük mesai harcamışlar, müstakil kitap ve makaleleriyle literatüre büyük katkı sağlamışlardı. Manz'ın, *The Rise and Rule of Tamerlane* adlı eseriyle Timur araştırmalarını kendinden önce olduğundan tamamen farklı bir mecraya taşıdığını söylemek doğru olur. Şu kadarı var ki Timur'un hayatını popüler mahiyette bir biyografinin sunduğu içerikle ve kronolojik olaylar dizgesi halinde takip etmeyi uman okuyucunun eseri eline aldığı anda bir miktar hayal kırıklığına uğrayacağını belirtelim. Zira akademik üslubun ağır bastığı eser, hedefleri bakımından geleneksel bir biyografinin hudutlarını aşıyor. Müellif, dikkatle yaptığı kaynak okumalarından elde ettiği sonuçları alışlageldik bir Timur biyografisi kaleme almakta değil,

* ORCID ID: 0000-0001-5175-3086.

güçlü bir sentez eseri vücuda getirmekte kullanıyor. Timur'u içinden çıktığı Çağatay Ulus'un sosyal bünyesine ve vârisi olduğu düzenin siyasî dinamiklerine neşter vurmak suretiyle inceliyor. İktidarı elde etmek noktasında takip ettiği stratejiyi, hâkimiyetinin meşruiyetini ne şekilde temin ettiğini, devletinin müesseselerini ve hâkim ideolojisini ortaya koyuyor.

Manz'ın eseri sekiz bölüm, üç ek, kronoloji, kaynakça ve bir dizinden oluşmaktadır. Ayrıca eserde içeriği destekleyici ve okuyucunun işini kolaylaştıran dört adet harita yer alıyor. Giriş bölümünde (s. 15-45) şu alt başlıkları görüyoruz: *Türk-Moğol Mirası*, *Timur Döneminde Türk-Moğol Dünyası*, *Timur'un Saltanatı*, *Timur'un Hükümdarlığının Meşruiyeti*, *Timur'un Kişiliği*, *Çalışmanın Amacı*. İkinci bölüm, Çağatay Ulus'un yapısı ve örgütlenmesine ayrılmış (s. 49-78); üçüncü bölüm bu ulusun Timur'un ortaya çıkışına kadarki tarihiyle Timur'un ortaya çıkışını konu ediniyor. (s. 81-119) Dördüncü bölümde Timur'un bir aşiretler konfederasyonu olan Çağatay Ulus'u kendine sadık bir orduya çevirme süreci anlatılmış. (s. 123-162) Beşinci bölüm, Timur'un fethettiği ülkeler üzerindeki denetimi ve yazarın dışarılıklar (İng. outsiders) dediği fethedilen ülkelere alınan askerlerin Timur ordusundaki yeri hakkında. (s. 165-193) *Timur İdaresinin Yapısı ve İşleyişi* başlıklı altıncı bölüm, Acem bürokrasisi ile Çağataylı emirlerin idari yapı içindeki rol ve konumlarını açıklıyor. (197-229) Yedinci kısımda Timur'un vefatı sonrası halefleri arasındaki iktidar mücadeleleri ve dahilî meseleler ele alınmış. (s. 233-262) Nihayet sekizinci ve son bölümde eserde ulaşılan sonuçlar tartışılmaktadır. (s. 265-272)

Ek A (s. 273-298), Çağatay Ulus'taki aşiretler hakkında bilgi vermesi; Ek C (s. 300-320), Timur devletinde askerî ve siyasî görevlileri tanıtmaları bakımından önem arz eder. Ek 2'de Timur ailesinin üyelerini gösterir bir çizelge bulunuyor. (s. 299)

Referans atıflarından kitaptaki tezlerin birincil Farsça kaynakların okunması ve yorumlanmasına dayandırıldığını anlıyoruz. Manz'ın en çok istifade ettiği iki kaynak Şerefeddîn Ali Yezdî ve Nizâmüddîn-i Şâmî'nin aynı ismi taşıyan eserleri. İbn-i Arabşâh'ın eseri Sanders'in İngilizce; Gıyâseddîn Ali Yezdî'nin eseri Semenov'un Rusça çevirileri aracılığıyla kullanılmış. Müracaat edilen diğer bazı önemli eserler şunlar: *Mecmau't-Tevârîh*, *İsfizârî*, *Düstûrû'l-Vüzerâ*, *Matlau's-Sa'deyn*, *Tâcü's-Selmânî*, *Natenzî*, *Mücmel-i Fasîhî*, *Sultaniyeli Johannes* ile *Metsoplu Thomas* da Manz'ın kaynakları arasında yer alıyor. Modern tetkik ve monografilere gelince Türk bilim adamlarından Togan ve

Aka'nın eserlerine, Togan'ın bir makalesi dışında, ne referans atıflarında ne bibliyografyada yer verilmiş. Kanaatimizce en azından *Taht Kavgası* başlıklı kısımda İsmail Aka'nın *Mirza Şahrüh ve Zamani* adlı eserinden de faydalanılması iyi olurdu.

Eserde dikkati çeken bir husus, Timur'un doğum tarihi için şimdiye kadar kabul görenden daha erken bir tarihin teklif edilmesidir. (s. 15) “Muhtemelen 1320'ler ya da 1330'larda” demek suretiyle kesin bir tarih vermeyen yazarın Şerefüddîn Ali Yezdî'nin *Zafernâmesi*'ndeki 25 Şaban 736 (8 Nisan 1336) kaydını kabul etmediği anlaşılıyor. Konuyu ayrıca müstakil bir makalesinde işlediğini belirten yazar, detay isteyen okuyucuyu söz konusu makaleye yönlendirmektedir: *Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty*.

Kitapta ortaya konan tezleri birkaç madde ile özetlememiz gerekirse;

1. Timur, Cengiz gibi bir nizam kurucu değildir, Türk Moğol geleneklerinin şekillendirdiği bir sistemin içinde doğmuş, bu sistemi benimsemiş ve değiştirmiştir.

2. İktidarının meşruiyetini Cengiz ailesinden bir prensesle evlenip hanedana damat olması, hanedana mensup bir kukla hükümdar adına hükmetmesi, şahsi başarısını ilahî takdir ve semavi teyitle ilişkilendirmesi sayesinde sağlamıştır.

3. Göçebelik ile yerleşiklik arasındaki farkın asgariye indiği bir ortamda doğduğunun farkındadır. Bu sebeple bir taraftan göçebe geleneklere ve Cengiz Han Yasası'na sahip çıkmış, beri taraftan Müslüman din âlimlerine, sufi ve şeyhlere hürmet göstermiş; onları himaye etmiştir.

4. İnsan gücü kaynağını Çağatay Ulus aşiretlerinden ve bu ulusun aşiret dışı unsurlarından temin etmiştir. Mevcut yapıdaki merkezkaç eğilimleri ortadan kaldırmak için aşiretleri reislerinden kopartmış ve kendi oluşturduğu yeni seçkinlerin eline vermiş, idarecilerin siyasetle uğraşmasını engellemek için de devamlı surette bir hareket siyasetine yönelmiş, fetihlere girişmiştir.

5. Var ettiği siyasi yapı her şeyin şahsıyla kâim olduğu, belli kuralların değil şahsına sadakatin ön planda tutulduğu bir rejimdir. Dolayısıyla ölümü haleflerinin iktidar mücadelelerine ve şahsına bağlı emirlerin isyanlarına sahne olan kaotik bir ortam vücuda getirmiştir. Karakoyunlu ve Celayirliler hariç, memleketleri ellerinden alınmış eski hanedanların ortaya çıkan kaosa pek katkıları olmadığı gibi Çağatay Ulus'un eski asilzadeleri de iktidar mücadelesinde Timur'un maiyet ve ailesi ölçüsünde aktif olamamışlardır. Zira Timur; Çağataylıları asli yurtları dışında iskân etmiş, Çağatay Ulus topraklarına da fethedilen memleketlerin halkını yerleştirmişti.

Tercümede referans notları ve bibliyografyada zikredilen Arapça ve Farsça kaynak isimleri İngilizce aslında olduğu gibi oryantalistlerin Arapça *hurûf-i şemsiyye*, *hurûf-i kameriyye* ayrımı gözetmeyen imlalarıyla yazılmış. Hâliyle İngilizcede Türkçe /e/ sesine karşılık gelen /a/ harfleri de olduğu gibi bırakılmış. Kanaatimizce eser isimleri Türkçe imlaya uygun olarak yeniden düzenlenmeliydi: *Mujmal-i Fasîhî* değil *Mücmel-i Fasîhî*, *Majma' al-tawarikh* değil *Mecmau't-Tevârîh*, *Jamî' al Tawarikh* değil *Câmiü't-Tevârîh*, *Muntakhab* değil *Müntehab*, *Zafarnâma* değil *Zafernâme* gibi.

Bir kısmı kelime tercihlerinden, bir kısmı İngilizce imlaya bağlı kalmaktan, bir kısmı ise sehven yapılan hatalardan kaynaklanan ufak tefek pürüzler de yeni baskılarda düzeltilebilir: 'Türkî ismiyle' değil 'Türkçe ismiyle', 'Timur-i lang' değil 'Timur-i leng' (s. 15), 'Çağaday' değil Türkçedeki mutad imlâsıyla 'Çağatay' (s. 15), 'tarlaya hükmetmeye talipti' değil 'ziraate elverişli araziye hakim olmak istiyordu' (s. 16), 'Türkî halklar' değil 'Türk halkları' (s. 16), 'göçebe Türkîleri' değil 'Türk göçebeleri' (s. 18), 'Reşîdüddîn...Kubilayın memuru Boladla yakın akrabaydı' değil 'yakın münasebet içerisindeydi.' (s. 27-28), 'Tolu'ya' değil 'Toluy'a', 'Kart kralları' değil 'Kert kralları' (s. 30), 'Arabî-İranî topraklar' değil 'Arap Fars coğrafyası' (s. 38), 'Çağaday önderliğinde sadece kısa bir süre kaldı' değil 'Sadece kısa bir süre Çağataylı reislerin idaresi altında kaldı' (s.84), 'Karavanas' değil 'Kara'unas' (muhtelif yerler), 'Rebiyyülahir' değil sonu ayın harfiyle bittiği için 'Rebîü'l-âhir' (s. 87), Yesuri değil 'Yasa'uri' (muhtelif yerler), 'Badehşan' değil 'Bedahşan' (s. 91), Hiva değil 'Hive' (s. 93), '...aksaklığının nedeni olarak gördüğü yarayı işte bu savaşta aldı.' değil 'Timur onu aksak bırakan yarayı bu savaşta almıştı.' (s. 93), 'Seyyid Baraka' değil 'Seyyid Bereke' (s.105), 'Karşı' değil 'Karşî' (s. 106), 'Keyhusrev-i Hatlani' değil 'Keyhusrev-i Huttalanî', 'Hatlan ordusu' değil 'Huttalan ordusu' (s. 106). Örnekler çoğaltılabilir.

Elbette tercümenin aksayan taraflarına işaretle bulunmaktan kastımız çevirmenin yaptığı işi küçültmeye çalışmak değil, çevirisini yeni baskılarda tekrar gözden geçirip daha kusursuz hâle getirmesini sağlamak. Türk tarihi alanında hem kaynak eserlerin hem monografi ve tetkiklerin muhtelif dillerde yazıldığı, bir insanın bu dillerin tamamını öğrenmeye vakit ve imkânının elvermeyeceği düşünülürse tercüme kütüphanemize yapılacak her katkının şükran, minnet ve teşekkürle karşılanması gerektiği anlaşılır. Son yıllarda şahsi çabalar sayesinde farklı dillerde kaleme alınmış akademik ve popüler çok sayıda eserin Türkçeye kazandırıldığını gözlemlemekteyiz. Nicelikte görülen artışın nitelik ve kaliteye de yansması konuyla ilgilenen herkesin en büyük arzusudur.

Received 31.01.2024	Review	JOTS
Accepted 19.02.2024		8/1
Published 23.02.2024		2024: 217-232

Tsend, Battulga. Mongolyn runi bichgiin dursgalyn shine sudalgaa I-III. Ulaanbaatar: Admon Yayınevi, 2022, ss. I: 216, II: 248, III: 184. ISBN: 978-9919-26-908-1, 978-9919-26-964-7, 978-9919-26-965-4.

Zagarperenlei TÜMENBAYAR*

National University of Mongolia (Ulaanbaatar/Mongolia)

E-mail: zagaraa0904@gmail.com

Moğolistan Devlet Üniversitesi, Bilimler Dekanlığı, Beşerî Bilimler Fakültesi, Asya Araştırmaları Bölümü, Türkoloji Anabilim Dalı Profesörü Battulga Tsend, Moğolistan'daki Eski Türk Runik yazıtları için çok önemli araştırmaları yapmış bir bilim insanıdır.

Tanıtlımı yapılacak üç ciltlik kitabında, 2020 yılına değin Moğolistan'da bulunmuş bütün eski Türk yazıtlarını incelemiştir. Birinci ciltte kısa bir teşekkür sunuşu vardır. Bu sunuşta *“Her yazıtı kendi gözleriyle görüp elleriyle hissetmeden başkalarının yaptıklarına dayanarak araştırmak, yankıyı gerçek bir ses zannetmek, serabı gerçek bir görüntü diye anlamakla aynıdır. Bunun için yazıt araştırmacılarının bilim çalışmalarının asıl değeri yazıtı kendi gözleriyle görmüş olmasıdır”* (2022/I: 9) ifadesi bulunmaktadır. Yani Moğolistan gibi çok geniş bir alana sahip olan bir ülkede Eski Türk yazıtları hakkında araştırma yapmak pek de kolay değildir. Bunun için yazıtları kendi gözleriyle görüp bulunan yazıtların harflerini yerinde doğru zlemek ve metni doğru okumak ve anlamını çıkarmak da önemlidir. Ayrıca üç ciltlik kitabında Moğolistan'da bulunmuş sadece eski Türk kısa yazıtları ele alınmış olduğunu da önceden belirtelim.

* ORCID ID: 0000-0003-4173-8725.

I. Cilt (Tsend 2022/I)

Tsend şöyle başlamaktadır:

“Moğolistan’ın geniş coğrafyasındaki runik yazıtları tek tek kayıt altına alarak kendi gözlerimle görüp dil incelemesini yaptığım toplam 95 farklı yerdeki 170 adet yazıtın 20’den fazlasını yeniden bulup araştırmasını yaptım. Bunun dışında 70’den fazlası bizim ve başka bilim insanlarının son yıllarda bulduğu yazıtlardır. Kalan kısmı ise daha önce bulunmuş olsa da bazı harfleri yanlış belirlenmesinden dolayı okunuşu ve tercümesindeki yanlışlıkları düzelterek 2020 yılına kadar yapmış olduğum çalışmalar bu kitapta yer almaktadır” (2022/I: 9).

Giriş (s. 10-50) kısmında Asya kıtasında ilk hüküm sürmüş Hun devletinden itibaren göçebe halklardan kalan eserleri ve onların bir yazı dili kullandıkları hakkında Çin kaynaklarında geçen eserler ve bu eserler hakkındaki görüşler ele alınmıştır. Hun devletinden itibaren Göktürk devletine kadar göçebe halkların kendi farklı yazı sistemlerini oluşturduğu ve bu yazı diliyle şarkı, şiir gibi eserler verdiği Çin kaynaklarından öğrenilmektedir.

Bundan sonra *Runik Harflerinin Ortaya Çıkışı Hakkında Fikirler* başlığında Moğolistan’da keşfedilen Bilge Kağan, Kül Tigin Yazıtı daha okunmadan önce, bilim insanlarının bu yazı sisteminin nasıl çıktığı hakkındaki görüşlerden söz edilmiştir. Örneğin, D. Otto, T. Bayer, J. H. Klaproth, E. Rommel, V. M. Florinskiy, G. İ. Spasskiy gibi bilim insanlarının görüşlerinden bahsedilmiş, yazıtlar okunduktan sonra yazı sisteminin ilk ortaya çıkışıyla ilgili farklı görüşlere değinilmiştir. Alfabenin ortaya çıkışıyla ilgili fikirler genel olarak; 1. Boy veya kabile birliklerinin damgalarından kaynaklı, 2. Arami veya Soğd kaynaklı, 3. Diğer yazılardan kaynaklı (2022: 16) olarak gösterilmiştir. Bunun dışında “Orta Asya’daki göçebe halklarının eskiden beri devam ettirilen müthiş bir kültürü ise damgadır” (2022/I: 17) diyerek runik yazıtının ortaya çıkışını, damgalara bağlanması gerektiğini ileriye sürerek Spasskiy, Schiefner, Vámbéry, Aristov, Sokolov, Malitskiy, Kiselev ve Mahmutov gibi araştırmacıların görüşlerinden bahsetmiştir. Ayrıca B. Rinçen (1966), H. Perlee (1968), M. Şinehüü (1977) ve Ts. Şagdarsüren (2001) gibi Moğol bilim insanlarının görüşlerinden de söz edilmiştir.

Runik Yazılı Eserler ve Tamgalar (2022/I: 19) başlığında Moğolistan’da bulunan neredeyse her yazıtın yanında yazıtı bırakan kişiye ya da o kişinin boyuna ait olduğu düşünülen damgalar bulunduğunu belirtmiştir. Çünkü “Orta

Asya göçebe halkları için boy veya kabileye ait olan damga çok önemlidir ve onların sembolü olduğu için boylar büyük kurultay yaptıkları yerlerde veya çok sayıda avcılığa çıktıkları dağlarda, yaşadıkları veya kaldıkları yerlerde taşlar, kayalar dışında mezarlar, kurganlar, sunak taşları ve anıt heykelleri üzerinde kendi boy damgalarını yaptırıyorlardı. Ancak şimdiye kadar bulunan birçok damgalarla ilgili yapılmış özgün bir çalışma bulunmamaktadır” (2022/I: 19) diyerek “bunun başlangıcı olarak Dr. Azzaya Badam’ın dizi halinde yayımlanan makaleleri gösterilmiştir. Bunun dışında yazıtların yanında böyle damgaların bulunması, o dönemin yazı özelliğinin bir gelenek hâline gelmiş olduğunu göstermektedir. Yazar, bilim çalışmalarındaki kaynakları dışında kendisinin oluşturduğu araştırma malzemelerine dayanarak Moğolistan coğrafyasından bulunan o döneme ait bütün damgaları 1. Soyluların damgaları 2. Atanmış damgalar 3. Karışık damgalar (2022/I: 20) olarak sınıflandırmış ve bunlarla ilgili açıklamalar yapmıştır.

Bundan sonra kitabın giriş bölümünün en önemli bölümü olan *Moğolistan’da Runik Yazıt Araştırmalarının Özeti* kısmı bulunmaktadır. Yazar, Moğolistan’da bulunmuş olan eski Türk yazıtları üzerine bugüne kadar yapılmış olduğu bilim araştırmalarını toplam üç döneme ayırmıştır.

Orhun, Yenisey Yazıt Eserlerinin Araştırmalarının İlk Dönemi (1889-1910)

Burada 1889 yılında Rus bilim adamı Nikolay Mihayloviç Yadrintsev’in başkanlığında Rus bilim keşif heyeti Moğolistan’a gelip Orhon vadisindeki eşsiz eserleri görüp dünyaya ilk defa tanıtmasından başlayarak eski Türk yazıtlarının dünyaca araştırmaya başlandığı ilk yıllardan bahsetmiştir. Yadrintsev’in ilk keşfinden sonra 1890 yılında Axel Olai Heikel başkanlığında Fin araştırma heyeti, 1891 yılında Wilhelm Radloff başkanlığında Rusya Bilimler Akademisi’nin özel araştırma heyeti Moğolistan’a gelmiş ve önemli çalışmaları yürütmüşlerdir. 1893 yılının 25 Kasım’ında Danimarkalı dil bilimci Vilhelm Thomsen, alfabeyi çözmüş ve duyurusunu bir ay sonra 25 Aralık 1893’te yapmıştır (2022/I: 23).

Moğolistan’da Runik Yazıt Araştırmalarının İkinci Dönemi (1930-1990)

Türkiye’de araştırmaların Hüseyin Namuk Orkun ile başladığını ancak o zaman Rusya’da çok önemli Türkoloji araştırmalarının yapıldığından

bahsetmiştir. Örneğin, S. E. Malov, S. G. Klyāstorniy, İ.V. Stebleva, V.M. Nadelyaev, D.M. Nasilov, E.R. Tenişev, E.V. Sevortyan, G. Aydarov, A.N. Kononov gibi araştırmacıların çalışmalarından söz etmiştir. Bunun dışında Fransa'dan R. Giraud, Türkiye'den T. Tekin, M. Ergin dışında Sir G. Clauson, M. Räsänen ile Çin'den Lin Gan gibi Türkoloji alanında bu dönemde büyük katkılar sağlamış olan bilim insanlarının çalışmaları da anılmıştır. Ayrıca Moğolistan'daki Türkoloji çalışmalarının ilk dönemlerinden de söz etmiştir. Çünkü bu dönemde Moğol bilim insanları tarafından hem Göktürk hem de Uygur devletine ait Tariat, Tes, Har Balgas, Höl Asgat başta olmak üzere birçok yazıtlar keşfedilip bilim dünyasına duyurulmuştur. Meselâ, B. Rinçen, M. Şinehüü, B. Bazılhan, H. Perlee ve L. Bold gibi Moğol araştırmacılar da söz edilmiştir. Yazar, M. Şinehüü'nün yapmış olduğu çalışmalardan özellikle bahsetmiştir. Çünkü Moğolistan'da Türkolojinin gelişmesinde Şinehüü'nün katkıları oldukça fazladır. Bundan başka o dönemde Moğolistan'daki eski Türk yazıtlarıyla ilgili çalışmalarını yayımlayan dünya çapındaki bilimsel dergilerden de bahsettikten sonra, Moğolistan'daki yazıtlarla ilgili dünyada yapılan çalışmaların tümünden söz etmenin çok yer kaplayacağı nedeniyle ancak bir bölümünden bahsedildiğinin altını çizmiştir.

Moğolistan'da Runik Yazıtı Araştırmalarının Çağdaş Dönemi (1990'dan Günümüze)

Yazar, 1990 yılından sonra Moğolistan'ın başka ülkelerle ilişkilerinin artmasından dolayı dünyanın birçok yerinden bilim insanlarının Moğolistan'a gelip araştırma yapma imkânı sağlandığını belirtmiştir. Bu yıllardan sonra Moğolistan'da eski Türk yazıtlarının araştırılmasında 1996 yılından itibaren Moğol ve Japon bilim insanları tarafından devam ettirilen “Yazıt” projesinin öneminden söz etmiştir. Ayrıca Türkiye ve Moğol hükümeti arasındaki anlaşma üzerinden TİKA tarafından finanse edilmiş “Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi” (~MOTAP) hakkında da bilgi verilmiştir. Proje kapsamında yapılan çalışmalardan ve kitaplardan söz edilmiştir. Bundan başka Rusya'dan İ.V. Kormuşin, Türkiye'den O. Mert, E. Aydın, H. Şirin, Kazakistan'dan N. Bazılhan, S. Karjaubay, Çin'den Geng Shimin, Almanya'dan M. Erdal, Macaristan'dan A. Berta, Finlandiya'dan V. Rybatzki, Güney Kore'den Jon Je Hung, Li Yong-Song gibi bilim insanlarının yaptığı çalışmaları anmıştır. 1990 yılından sonra

Moğolistan'da bu alanda çalışmalarını yapan bilim insanlarının eserlerinden de söz edilmiştir. L. Bold'un 1990 yılında yayımlanan ve 40 yazıtı işlediği çalışmasını da anan yazar, son yıllarda L. Bold'un, Orhun Yazıtları II (2006), III (2010), IV (2011), VI (2019) eserlerinden de söz etmiştir. B. Azzaya, bu dizinin (Orhun Yazıtları) V cildinde Moyunçur Yazıtı'nı 2013 yılında yayımlamıştır. Ayrıca Ts. Battulga, 2005 yılında "Moğolistan'daki Kısa Runik Yazıtlar" adlı eserini yayımlamıştır. 2016 yılında Ts. Battulga, R. Mönhtulga, B. Ariyajav, B. Azzaya, N. Gerelmaa ve F. Albayrak'ın yer aldığı "Moğolistan'da Türk Ayak İzleri" kitabı hakkında bilgi vermiştir. Mönhtulga'nın 2018 yılında yayınladığı eserinde Moğolistan'dan bulunmuş kısa yazıtlarla ilgili önemli makalelerinin olduğunu da belirtmiştir. Son olarak kendisinin 2020 yılında kaleme aldığı "Moğolistan'daki Kısa Runik Yazıtlar"dan da söz etmiştir. Kısaca bu bölümde 1990 yılından bugüne dek hem dünyada hem de Moğolistan'da yapılmış eski Türk yazıtlarla ilgili önemli projelerle araştırmacıların çalışmaları ele alınmıştır.

Orhun, Yenisey, Runik Yazıtı Terimi Hakkında

Bu kısımda Orhun, Yenisey, Runik yazıtlar gibi bu üç terim bilim dünyasında farklı anlamlarda kullanıldığından söz etmiştir. XIX. yüzyılının son yıllarından itibaren Orhun Yazıtları, Yenisey Yazıtları terimleri bilim dünyasında kullanılmaya başlamıştır. O zamanda Yenisey Irmağı civarından bulunan eski Türk yazıtlarına Yenisey Yazıtları, Orhun vadisi civarından bulunan eserlere Orhun Yazıtları denmeye başlamıştır. Daha sonra eski Türk yazıtlarının bulunduğu bölgeler genişledikçe bu terimleri kullanmakta zorluk çekmeye başladığını belirterek "Orhun-Yenisey Yazıtları", "Orhun-Selenge'deki Runik Yazıtlar" gibi terimler de bilim insanları tarafından kullanılmıştır. Yazar; bu gibi farklı görüşlere ve terim kullanımına son vermek üzere, yazıt Kırgızistan'da bulunuyorsa Kırgızistan'daki Runik Yazıtı, Hakasya'da bulunuyorsa Hakasya'daki Runik Yazıtı şeklinde adlandırılması daha uygun olduğu fikrini öne sürmüştür. Bunun için Moğolistan coğrafyasında bulunan eski Türk yazıtlarını "Moğolistan'daki Runik Yazıtlar" şeklinde terim olarak kullanmanın doğru olacağını ifade etmiştir.

Runik Harfli Eserlerinin Dağılımı

Bu bölümde Moğolistan dışında, Rusya Federasyonu'nda yer alan Tuva, Altay ve Hakas Özerk Cumhuriyetleri dışında Kırgızistan, Kazakistan Cumhuriyetleri ile Çin Halk Cumhuriyeti'nde bulunmuş eski Türk yazıtlarını ayrı bir küçük başlıkta alarak hakkında kısa bilgiler vermiştir.

Kırgızistan'daki Runik Yazıtlar: Bu coğrafyadan Talas I-XVII, Koçgor I-XXIV, Isık Göl, Koy Sar, Ak Ölön gibi toplam ondan fazla yerden 51'e kadar eski Türk yazıtları bulunmuş ve araştırılmış olduğunu göstermiştir. Bu yazıtların Türgeşlere ait olduğu düşünülmüş ve bazı yazıtların özelliklerini, N.Useev'in araştırmalarına dayanarak kitapta yer vermiştir.

Tuva Özerk Cumhuriyeti'ndeki Runik Yazıtları: Tuva'da kırktan fazla yerde yazıt bulunduğunu belirterek Hemçig Boom, Bayan Kol, Oorjak, Eerbek, Abakan, Herbis Baari, Kara Bulun gibi yazıtların bulunduğu bazı yerleri ve o yerde bulunduğu yazıt sayısını vermiştir.

Hakas Özerk Cumhuriyeti'ndeki Runik Yazıtları: Yazar, Hakasya'daki yazıtlarla ilgili çalışmaların daha eski zamanlarda başladığını belirterek toplam 14 tane yazıtın adını ve satır sayısını vermiştir.

Altay Özerk Cumhuriyeti'ndeki Runik Yazıtlar: Toplam 25'ten fazla bölgede eski Türk yazıtının bulunduğunu belirterek bunların bazısından söz etmiştir. Özellikle L.N. Tıbıkova, İ.A.Nevskaya, M.Erdal'ın çalışmalarının çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Kazakistan'daki Runik Yazıtlar: Tangbalı Taş, Koytübek, Akterek, Kemer, Kotın I-II, Kulcabaş I-II, Bayanjürek gibi toplam 7 yerden 9 tane eski Türk yazıtı bulunmuş ve bu yazıtların okunuşunu ve araştırmasını bir makale halinde Napil Bazılhan'ın yayımladığını belirtmiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Runik Yazıtlar: Yazar, bu kısmı Çin'in Merkez Bölgesindeki Runik Yazıtı, Doğu Türkistan'daki Runik Yazıtı, İç Moğolistan'daki Runik Yazıtı olarak üç bölüme ayırarak yazmıştır. İlk olarak merkez bölgesinden bulunmuş Karı Çor Tigin yazıtından bahsetmiş ve yazıtın ilk bulunması ve Cengiz Alyılmaz'ın ilk okuyuşu, daha sonra da İç Moğolistan Devlet Üniversitesi'nden B. Mörön ile B. Anhbayar'ın yaptığı okuma ve açıklamalarına yer vermenin yansıra, kendi görüşlerini de aktarmıştır. İkinci

olarak Doğu Türkistan'daki Runik yazıtlardan söz etmiş; bu bölgede bulunan eski Türk yazıtlarını heykel üzerindeki yazıt, mağara duvarındaki yazıt ve kâğıda yazılmış yazıt olarak üç kategoriye ayırmıştır. Ayrıca 2013 yılında bulunmuş bir heykel üzerindeki yazıtın daha önceki çalışmalarından bahsettikten sonra bununla ilgili kendi bilimsel açıklamalarını görüşleriyle temin etmiş olması önem taşımaktadır. Üstelik Turfan, Kumtura başta olmak üzere yerlerden bulunan yazıtlarının araştırmalarını ilgili çalışmalara dayanarak bahsetmiştir. Daha sonra İç Moğolistan'daki eski Türk yazıtı hakkında söz etmektedir. Kitaba göre, 2020 yılına kadar İç Moğolistan'dan sadece bir tane eski Türk yazıtı bulunmuştur. Bu yazıtın ilk araştırması 2012 yılında Bai Yudong ile Bao Vensheng tarafından yapılmış daha sonra 2013 yılında İç Moğolistan Üniversitesi'nden Hasbaatar, Türkiye'den Cengiz Alyılmaz, Japonya'dan Kosetsu Suzuki gibi bilim insanları tarafından araştırmaları yapılmıştır. Yazar 2017 yılında yazıtın bulunduğu yere gidip incelenme yapmış ve kendi görüşlerinden de söz etmiştir.

Moğolistan'da Runik Harfli Eserlerinin Konumları ve Bölge Sınıflandırması

Bu bölümde eski Türk yazıtlarını bulunduğu konuma göre Moğolistan haritası üzerinde gösterdiği gibi çok eski ana yol güzergâhı üzerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Moğolistan'daki bütün yazıtları “batıya ulaşma güzergâhı üzerindeki yazıtlar” ve “güneye ulaşma güzergâhı üzerindeki yazıtlar” diye ikiye ayırmıştır.

Göktürk ve Uygur devletleri döneminde batı yönüne ulaşmak için iki ana yolun bulunduğundan söz etmiş; yolun birincisinin şimdiki Moğolistan'ın Övörhangay, Bayanhongor, Govi-Altay, Hovd ve Bayan-Ölgiy aymaklarının sınırlarından geçtiğini belirtmiştir. Batıya giden ikinci yol ise daha kuzeyden Arhangay, Hövsgöl, Zavhan ve Uvs aymaklarının sınırlarını geçerek batıya ulaştıklarını ifade etmiştir.

Güney yönüne giden güzergâh üzerindeki yazıtlar da Göktürk ve Uygur devleti döneminde Çin'e ulaşmak için giderken yazılmış yazıtlar olduğu belirtilmiştir. Bu güzergâha Govi-sümber aймаğında bulunan Çoyr Yazıtı, Dorno-govi aймаğından Saruul Had Yazıtı, Ömnö-govi aймаğından Baişintiyn Har Yazıtı gibi güney tarafından bulunmuş yazıtları dahil etmiştir.

Daha sonra ise Moğolistan coğrafyasını batı, kuzey, doğu, güney ve merkez bölgesi olarak ayırmıştır. Bu sınıflandırma, kitabın temelini oluşturmaktadır, denebilir. Çünkü yazar kitabının 1. cildinde Moğolistan'ın batı bölgelerinden bulunmuş eski Türk yazıtlarını, 2. cildinde ise Moğolistan'ın kuzey ve merkez bölgelerinden bulunmuş eski Türk yazıtlarını, 3. cildinde Moğolistan'ın doğu ve güney bölgelerinden bulunmuş eski Türk yazıtlarını el almıştır. Batı bölgesine Bayan-Ölgiy, Govi-Altay, Zavhan, Uvs ve Hovd aymaklarını, merkez bölgesine Arhangay, Bayanhongor, Bulgan, Övörhangay ve Töv aymaklarını, kuzey bölgesine Hövsgöl, Selenge, Darhan-Uul, Orhon aymaklarını, doğu bölgesine Dornod, Sühbaatar ve Hentiy aymaklarını, güney bölgesine ise Gövi-sümber, Dorno-govi, Dundgovi ve Ömnögovi aymaklarını dahil etmiştir. Moğolistan'ın toplam 21 aymaktan kuzey bölgesinde yer alan Selenge, Darhan-Uul, Orhon aymaklarından eski Türk yazıtının henüz tespit edilmediği ve diğer 18 aymakta ise çok sayıda yazıtın ele geçtiği bilgisi verilmiştir.

Moğolistan'da Runik Harfli Eserlerin Dağılımı

Yazarın 2020 yılına kadar yapmış olduğu çalışmalarına göre Moğolistan'ın 21 aymakının on sekizinde toplam 170 yazıt, 95 anıt alanı kaydedilmiştir. En fazla yazıtın Arhangay, Govi-Altay ve Bayanhongor aymaklarından olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Arhangay aymağından 49 yazıt, 15 anıt alanı, Bayanhongor'da ise 16 yazıt, 14 anıt alanı tespit edilmiştir.

Moğolistan'da Runik Harfli Eserlerinin Sınıflandırması

Bu başlıkta Moğolistan'da bulunan 170 yazıtın türleri şöyle verilmiştir: 1. Anıt Taşı Üzerindeki Yazıt. 2. Dikili Taş Üzerindeki Yazıt. 3. Kaya Üzerindeki Yazıt. 4. Taş Üzerindeki Yazıt. 5. Kaplumbağa Kaidesi Üzerindeki Yazıt. 6. Sunak Taşı Üzerindeki Yazıt. 7. Balbal Taşı Üzerindeki Yazıt. 8. Geyik Taşı Üzerindeki Yazıt. 9. Taş Heykel Üzerindeki Yazıt. 10. Ahşap Eşyalar Üzerindeki Yazıt. 11. Kemik Eşyalar Üzerindeki Yazıt. 12. Keramik Üzerindeki Yazıt. 13. Metal Eşyalar Üzerindeki Yazıt (2022/1: 20). Moğolistan'da bulunmuş yazıtlar için yapılmış en doğru bir sınıflandırma olduğunu vurgulamak gerekir. Yazar ayrıca, bu alt başlıklarda kaç yazıtın bulunduğunu da vermiş; buna göre; 124 ile kaya üzerindeki yazıtların en fazla olduğu, dikili taşlarda 12 yazıt, sunak taşı üzerindeki yazıt 7 vb. olduğu anlaşılmaktadır.

Moğolistan'da Runik Harfli Eserlerinin Yazılım Türü

Yazar, bulunan eski Türk yazıtlarının yazı stiline, ne üzerine nasıl bir yazı tekniği kullanılarak yazıldığını inceleyerek, 1. Yontularak yazılmış yazıt, 2. Oyularak yazılmış yazıt, 3. Çizilerek yazılmış yazıt, 4. Sıyırarak yazılmış yazıt, 5. Mürekkeple yazılmış yazıt, 6. Kabartılarak yazılmış yazıt” (2022/I: 57) olarak ayırmıştır. Buna göre; oyularak yazılmış 64, çizilerek yazılmış 45, mürekkeple yazılmış 34, yontularak yazılmış 19, sıyırarak yazılmış 6 ve kabartılarak yazılmış yazıt ise 2 tanedir. Ayrıca, yontularak yazılmış yazıtta “kağanlar, askeri komutanlar gibi üst düzey yöneticiler için yazdırılmış runik yazıtların yazı stili ve yöntemi dahil edilmektedir” (2022/I: 58) demiştir.

Bundan sonraki iki sayfada Moğolistan'da bulunan bütün eski Türk yazıtlarının konumunu bölgelere göre çeşitli renklerle gösterilmiştir. Turuncu renklerle batı bölgesindeki yazıtlar, kırmızı renkle merkez bölgesindeki yazıtlar, açık mavi renkle kuzey bölgesindeki yazıtlar, yeşil renkle güney bölgesindeki yazıtlar, koyu mavi renkle doğu bölgesindeki yazıtlar, sarı renkle klasik anıt kitabeleri gösterilmiştir (2022/I: 59-60).

Moğolistan'da bulunan bütün yazıtların bu kadar ayrıntılı bir şekilde yayımı yapılmadığı için kitabın değeri yüksektir.

Moğolistan'ın Batı Bölgesindeki Runik Harfli Yazıtlar

1. cildinin bu bölümünde Moğolistan'ın batı bölgesi olarak belirtilen Bayan-Ölgiy, Govi-Altay, Zavhan, Uvs ve Hovd aymaklarından bulunan eski Türk yazıtları incelenmiştir. Yazar, bir yazıtın incelemesini yaparken önce her yazıtın adını belirten başlıktan sonra yazıtın bulunduğu yer, daha önce yapılan araştırmalardan söz ettikten sonra kendi görüşlerini vermiştir. Yazıtın satır uzunluğu, harf genişliği ve yüksekliği cm. olarak belirtilmiştir. Daha sonra kendi okuyuşunu yaparken harfler runik fontlarla yazılmış, altına harf çevrimi, yazı çevrimi, en sonda ise Moğolca tercümesi verilmiştir. Okuma ve anlamlandırmadan sonra yazıtlarda geçen sözcüklerin etimolojisi ve anlam bilimi bakımından değeri vs. 'den ve ayrıca, ilgili yazıtın yanında bulunan damgalardan da söz etmiştir.

Bayan-Ölgiy Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Bu aymakta toplam 14 yazıt bulunmuş olup bunlardan 13'ü kaya üzerinde, 2'si dikili taş üzerindedir. Bu yazıtlardan Şanagan Hev (~Açıt Nuur) Yazıtı Bayan-Ölgiy Aymağı'nda bulunan yazıtların arasında yer alıyorsa da asıl bulunduğu yer Uvs aymağı olduğu için araştırmasını Uvs Aymağı'ndaki Runik Harfli Eserleri bölümünde vermiştir. Ayrıca bölümün ilk başladığı sayfada Züün Oroin Övöljöö Yazıtı olması gerekirken yazıt başlığında Züün Oroi Yazıtı olarak düzeltilmiştir. Bundan başka Olon Nuur Yazıtı olarak verilen yazıtın adı Höh Hötöl Yazıtı olarak yazılmıştır. Yazıtların bulunduğu yerin adlarının değiştirilme sebebi ise daha önce yapılmış araştırmalarda yanlış şekilde belirtilip tanınmış ve yazar daha sonra bu yazıtlara ulaşip yerel halklara yazıtın bulunduğu yerin adlarını sorarak doğru bir şekilde düzeltmiş olmasıdır. Bu bölgede bulunan yazıtlar şunlardır:

Baga Oigur Yazıtı (s. 68-72); Baga Oiguriyn Adag Nuur Yazıtı (s. 73-75); Delüün; Sum'undaki Yazıt (s. 75); Zürh Uul Yazıtı (s. 76-78); Züün Oroi Yazıtı (s. 78-80); Örtöön Bulag Yazıtı (s. 81-83); Teht Yazıtı (s. 84-85); Har Magnai Yazıtı (s. 86-87); Har Magnai Övöljööniy Baruun Enger'deki Yazıt (s. 87-88); Höh Hötöl (~Olon Nuur) Yazıtı (s. 89-91); Şiveet Hairhan Yazıtı (I-III) (s. 91-98); Ereen Harganat Yazıtı (s. 99-101); Şanagan Hev (~Açıt Nuur) Yazıtı

Govi-Altay Aymağı'ndaki Runik Harfli Eserleri

Bu bölgede bulunan eski Türk yazıtları daha çok batı yönüne gidiş yolu üzerinde bulunduğu için o dönemin devlet işleri ya da diğer işler sebebiyle yolculuk ederken yol sırasında yazılmış niteliğini taşıdığını belirtmektedir. Bunun için çur, tudun, urungu gibi unvanlar daha fazla kullanılmıştır. Bu yolun Orhun'daki başkentten Beş Balık'a giden yol olduğu da belirtilmiştir. Bu bölgede 2020 yılına göre şu yazıtlar keşfedilmiştir:

Altan Had Yazıtı (I-III) (s. 104-106); Biger Yazıtı (I-VII) (s. 107-114); Bugat Yazıtı (s. 115-116); Davirtiyn Buuts Yazıtı (I-II) (s. 117-122); Höşööt Tolgoi Yazıtı (s. 122-125); Hulsana Am Yazıtı (s. 126-129); Şaahar Yazıtı (I-III) (s. 129-133)

Zavhan Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Göktürk ve Uygur dönemine ilişkin tarihî ve arkeolojik bulgular bakımından çok zengin bir bölgedir. Ama sadece iki yazıt bulunmaktadır.

Züriyn Ovoo Yazıtı (s. 136-139); Tsetsüüh Yazıtı (s. 140-142)

Uvs Aymağı'ndaki Runik Harfli Eserleri

Bu bölgede ele geçen yazıt sayısı 4 olup ayrıca bir tane de eski Uygur yazısıyla yazılmış yazıt da tespit edilmiştir.

Doloogoidoi Runik Yazılı Dikili Taşı (s. 152-156); Doloogoidoi Uygur Yazılı Dikili Taşı (s. 146-152); I. Şanagan Hev Runik Yazılı Dikili Taşı (s. 160-164); II. Sanagan Hev Runik Yazılı Dikili Taşı (s. 164-167); Tömör Tsorgo Övöljöo Yazıtı (s. 157-159); Hovd Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Bu bölgede toplam 6 yazıt bulunmuştur. Bulunan yazıtlarından bir tanesi ahşap eşya (müzik aleti) üzerinde, üç tanesi kaya üzerinde ve 2 tanesi sunak taşının üzerindedir.

Biireg Yazıtı (s. 170-173); Darvi Yazıtı (I-III) (s. 173-186); Övör Dörölj Yazıtı (s. 187-190); Tariatiyn Övöljöo Yazıtı (s. 191-193); Müzik Aleti Üzerindeki Yazıt (s. 193-207); Yamaan Usniy Hanan Had Yazıtı (I-VI) (s. 208-215)

II. Cilt (Tsend 2022/II)

Kitabın ikinci cildinde, Moğolistan'ın merkez ve kuzey bölgesindeki eski Türk yazıtları yer almaktadır. Merkez bölgesinde Arhangay, Bayanhongor, Bulgan, Övörhangay ve Töv aymakları dahil edilmiş ise kuzey bölgesinde yer alan aymaklarından sadece Hövsgöl aymağından eski Türk yazıtı bulunmuştur. Bu cildin araştırma yönetimi de birinci ciltteki ile aynıdır. Ayrıca Moğolistan'ın merkez bölgesi ise Bilge Kağan, Kül Tigin, Tonyukuk ve Küli Çur gibi klasik yazıtların bulunduğu bir bölge olmasına rağmen yazar bu üç ciltte bu klasik eserlerin yayımını vermemiştir. Klasik anıtların yayım çalışmasını ise ayrı bir kitap olarak yayımlayacağı bilgisini de paylaşmakta yarar bulunmaktadır.

Moğolistan haritası üzerinde, bulunan bütün yazıtların konumu renklerle işaretlenerek belirlenmiştir. “Moğolistan'ın Merkez Bölgesindeki Runik Harfli Yazıtlar” bölümünde merkez ve kuzey bölgesinde bulunan eski Türk yazıtlarının konumu noktayla belirtilmiş haritada gösterilmiş; kırmızı noktalar merkez bölgesindeki yazıtları, mavi noktalar kuzey bölgesindeki yazıtları göstermede kullanılmıştır. Merkez bölgesine Arhangay, Bayanhongor, Bulgan, Övörhangay ve Töv aymakları dahil edilmiştir.

Arhangay Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Hangay dağlarının merkezinde yer alan Arhangay aymağından Göktürk ve Uygur dönemine ait birçok arkeoloji eser ortaya çıktığı belirtilerek bu aymakta toplam 68 yazıtın keşfedildiği bilgisini vermiştir. Ayrıca bu yazıtlar sadece eski Türk alfabesiyle değil Soğd, Brahmi ve Uygur alfabeleriyle de yazılmıştır. Bu sayıya diğer alfabeli yazıtların da dahil edildiğini belirtmek gerekir. Bölümün başladığı sayfada bu aymakta bulunan bütün yazıtların adlarını listelerken Altın Hün Yazıtı da bulunmaktadır. Ama bu yazıt Arhangay'da değil Bulgan'dan bulunduğu için araştırması bu bölümde bulunmamaktadır. Bu bölgede bulunan yazıtlar şunlardır:

Ajirag, Tuulant Yazıtı (s. 14-15); Baga Hayrhan Yazıtı (s. 16-19); Balbal Taşı Üzerindeki Yazıt (s. 20-25); İh Hanui Nuur Yazıtı (s. 25-27); Kaplumbağa Kaidesi Üzerindeki Yazıt (s. 28-37); Yay Kemiği Üzerindeki Yazıt (s. 38-39); Tayhir Çuluu (Hoyd Tamir) Yazıtı (s. 39-48); Tuğla Üzerindeki Yazıt (s. 49-50); Har Balgas Anıt Yazıtı (s. 50-86); Hircisiyn Hooloi'nden Çatı Kiremit Üzerindeki Yazıt (s. 87-89); Kemik Köstek Çubuğu Üzerindeki Yazıt (s. 89-91)

Bayanhongor Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Bu aymakta toplam 16 runik yazıt bulunmuştur. Bulunan yazıtlar aşağıda verilmiştir:

Asgat Yazıtı (s. 94-95); Bömbögör Yazıtı (s. 96-103); Gurvan Mandal Yazıtı (s. 104-113); Dalt Yazıtı (s. 114-115); Zaaniy Angal Yazıtı (s. 116-117); Zamiyn Buuts (~Ulaan Tsohiot) Yazıtı (s. 117-119); Olon Nuur Yazıtı (s. 199-121); Soyo Hüren Yazıtı (s. 122-123); Havtsgaytiyn Havtsal Yazıtı (s. 124-125); Hanangiyn Buuts Yazıtı (s. 126); Hircisiyn Ovoo Yazıtı (s. 126-138); Tsohiot Yazıtı (s. 139-141)

Bulgan Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Yazar, bu aymakta toplam 5 tane yazıt bulunduğunu ve sayının az olduğunu belirtmiştir. Bulunan yazıtlardan metal eşya üzerine yazılmış 1, kaya üzerine yazılmış 3, sunak taşı üzerine yazılmış yazıtın 1 tane olduğu belirtilmiştir. Bu yazıtların ikisinin Göktürk diğer üçünün ise Uygur döneminde yazıldığından da bahsetmiştir. Yazıtlar şunlardır:

Altan Hün Yazıtı (s. 144-147); Ar Hanan Yazıtı (s. 148-155); Gurvaljin Uul Yazıtı (s. 156-158); İh Asgat (Höl Asgat) Yazıtı (s. 158-173); Hangidayn Had Yazıtı (s. 174-181); Övörhangay Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Göktürk ve Uygur dönemine ait anıt alanları, mezarlıklar, heykel taşları bakımından zengin bir bölge olsa da yazıt açısından az olduğu belirtilmiş ve 2020 yılına kadar anıt yazıtı 1, kaya üzerinde ise 4 yazıtın bulunduğu bilgisi verilmiştir. Yazar, bu bölgede bulunmuş Ongi Yazıtı dışında, 4 kısa yazıtın incelemesine yer vermiştir.

Övörhangay Yazıtı (s. 184-186); Tavitiyn Övöljöö Yazıtı (s. 186-189); Tegşiyın Ulaan (~Tevş) Yazıtı (s. 190-192); Hutag Uul Yazıtı I-IV (s. 193-197)

Töv Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Tula nehrinin kıyılarıncı Göktürk ve Uygur döneminin soylularının mezarları, hatıra anıtları, şehir kalıntıları gibi birçok arkeolojik alanlar tespit edilmiştir. Bu bölgede bulunan yazıt sayısı 9 olup bunlardan; anıt taşı üzerinde 3, dikili taş üzerinde 1, kaya üzerinde 1, keramik eşya üzerinde 2, metal eşya üzerindeki yazıt ise 2'dir. Yazar, bu bölgede bulunan klasik yazıtlardan Küli Çur ile Tonyukuk Anıt Yazıtlarını ele almamıştır. Bulunan kısa yazıtlar şunlardır;

Kulplu Gümüş Kâse Üzerindeki Yazıt (s. 200); Kulplu Gümüş Tas Üzerindeki Yazıt (s. 201-205); Nalaih'daki Toprak Vazo Üzerindeki Yazıt (s. 206-208); Süüj Yazıtı (s. 209-216); Tonyukuk Sunak Alanının Keramik Üzerindeki Yazıt (216-218); Ulaan Çuluut Yazıtı I-IV (s. 219-225)

Moğolistan'ın Kuzey Bölgesindeki Runik Harfli Yazıtlar

Daha önce belirttiğimiz gibi Moğolistan'ın kuzey bölgesine Hövsgöl'de yer alan büyük ormanlık yeri dışında Selenge nehrinin kıyılarında yer alan Hövsgöl, Orhon, Darhan-Uul ile Selenge aymaklarını dahil etmiştir. Bu aymaklardan sadece Hövsgöl aymağından eski Türk yazıtı bulunduğundan söz etmiştik.

Bunun ardından daha önce yapıldığı gibi “Kuzey bölgesindeki Runik Harfli Eserlerinin Dağılımı” başlık altında Moğolistan haritası üzerinde kuzey bölgesinden bulunan yazıtlarının konumu mavi noktalarla gösterilmiştir.

Hövsgöl Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Bu bölgede ise toplam 4 yazıt bulunmuştur. Bunlardan anıt taşı üzerinde 1, geyik taşı üzerinde 1, kaya üzerinde ise 2 yazıttan söz edilebilir. Kitapta, Tes Yazıtı klasik yazıt kategorisine dahil edildiği için ele alınmamıştır. Kalan üç tane yazıt şu şekildedir;

İvdein Gol Yazıtı (s. 232-233); Oruk Had Yazıtı (s. 233-243); Tsahir Yazıtı I-II (s. 244-248)

III. Cilt (Tsend 2022/III)

Kitabın üçüncü cildinde Moğolistan'ın doğu ve güney bölgesinde bulunan eski Türk yazıtları kaleme alınmıştır. Kısa bilgilerden sonra Moğolistan'da bulunan bütün eski Türk yazıtlarının konumu renkli noktalarla gösterilmiştir. Ardından doğu bölgesinde bulunan yazıtların araştırmalarından söz edilmiştir.

Moğolistan'ın Doğu Bölgesindeki Runik Harfli Yazıtlar

Bölüm başında Hentiy sıradağları, Herlen nehri, Menen düzlüğü, Halha nehri, Buir gölü gibi önemli yaşam alanlarını barındıran Hentiy, Sühbaatar ile Dornod aymaklarını doğu bölgesi olarak ayırdığı bilgisi bulunur. Ardından, “Doğu bölgesindeki Runik Harfli Eserlerin Dağılımı” şeklinde daha öncekilerde olduğu gibi doğu bölgesinde bulunan eski Türk yazıtlarının konumu, harita üzerinde açık mavi noktalarla gösterilmiştir.

Dornod Aймаğı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Moğolistan'ın en doğu sınırı olan bu bölgeden sadece sikke üzerine yazılmış tek bir yazıt bulunmuştur. Yazıt bu aймаğın tam olarak neresinde bulunduğu bilinmediğinden söz edilerek bu bölgede yazıtların az bulunmasının nedeni, düzlük yerlerin çok olması ve dolayısıyla yazılabilecek kayaların az olmasına bağlanmıştır: Sikke Üzerindeki Yazıt (s. 12-15)

Sühbaatar Aймаğı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Bu aymaktan da eski Türk alfabesiyle yazılmış tek eser ele geçmiştir. Ama bulunan bu eser 14 dikili taştan oluşan bir anıt kompleksidir. Ayrıca bu 14 dikili taşın üzerinde damgalar bulunmaktadır. Bu bakımından sadece Moğolistan'da değil Orta Asya'da çok az sayıda anıt kompleksi olduğunu da belirtmiştir. Anıt kompleksinin kazı çalışması yapıldıktan sonra dikili taşlar, yerine tekrar gömülmüştür. Yazar, bu anıtlarla ilgili araştırmasında yalnızca kazı raporunun bulunduğu bilgisini de eklemiştir: Dongoin Şiree Anıt Kompleksinin Anıt Taşlarının Yazıtı (s. 18-25)

Hentiy Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Göktürk ve Uygur dönemine ait sadece 3 yazıt bulunmuştur. Yazıtlardan ikisinin kaya, birinin ise anıt taşı üzerinde olduğu belirtilmiştir:

Raşaan Had Yazıtı (s. 28-29); Tsenhermandal Yazıtı (s. 30-34); Taliyn Höşöö Yazıtı (s. 34-35)

Moğolistan'ın Güney Bölgesindeki Runik Harfli Yazıtlar

Üçüncü cildin son bölümünde Moğolistan'ın güney bölgesindeki yazıtlar ele alınmıştır. Bölümün başladığı sayfada Moğolistan'ın güney bölgesi geniş Gobi Çölü, bozkırlar ve kayalık yerlerden oluştuğunu yazmıştır. Güney bölgesine Ömnö-govi, Dorno-govi, Dundgovi ve Govi-Sümer aymaklarını dahil etmiştir. Bu bölgeden ele geçen yazıtlar da yine harita üzerinde yeşil noktalarla gösterilmiştir.

Govi-sümer Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Bu aymakta bir tane heykel taşı üzerine yazılmış eski Türk yazıtı bulunmuştur. Ayrıca son yıllarda yapılan arkeoloji çalışmaları neticesinde Göktürk ve Uygur dönemine ait anıt kompleksleri dışında heykel taşları bulunduğu belirtilerek başka yazıtların bulunabileceği vurgulanmıştır: Çoir Heykel Taşı Üzerindeki Yazıt (s. 42-57)

Dorno-govi Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Şimdilik buradan da 1 tane yazıt bulunmuştur. Yazıtın bulunduğu coğrafya tabiat bakımından Moğol yabani koyunun yaşadığı kuzey doğu bölgesi olduğu için Moğol hükümeti 1996 yılında burayı koruma altına almıştır: İh Nart Yazıtı (s. 60-65)

Dorno-govi Aymağı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Bu aymakta toplam 11 yazıt bulunmuştur. Bunlardan kaya üzerinde 9, dikili taş üzerinde 1, metal eşya üzerinde ise 1 tanedir. Bölgedeki yazıtların çoğunun kaya üzerine yazıldığı ve yazı stili bakımından dikkat çekici olduğu belirtilmiştir. Üstelik bölümün başladığı sayfada Elst Hötöl Yazıtı olarak

yazılırken daha sonra yazıt başlığında ise Derst Hötöl Yazıtı olarak adı değiştirilmiştir.

Del Uul Yazıtı I-V (s. 68-80); Jiremtei Yazıtı I-II (s. 82-84); İh Biçigt Yazıtı (s. 85-87); Tamga (damga) Üzerindeki Yazıt (s. 88-90); Hanangiyn Buuts Yazıtı (s. 90-93); Elst (~Derst) Hötöl Yazıtı (s. 81-82);

Ömnö-govi Aймаğı'ndaki Runik Harfli Yazıtlar

Eskiden beri bu coğrafyadan güney yönüne yani Çin'e gitme anayolu geçtiği için az çok eski Türk yazıtı bulunmaktadır. Kaya üzerinde 5, dikili taşta 1 olmak üzere toplam 6 yazıt bulunmuştur.

Baişintiyn Har Yazıtı (s. 96-99); Dalan Uul Yazıtı (s. 100-101); İh Ölziit Uul Yazıtı (s. 102-105); Sevrei Yazıtı (s. 106-110); Urtiyn Gol Yazıtı (s. 111-114); Hotgor Zaraa Tolgoi Yazıtı (s. 115-119)

Kitabın 120-122 sayfaları arasında “Sözlükte kullanılan yazıt adlarının kısaltması” kısmı yer almaktadır. Burada yazar 3 cilt kitabında adı geçen bütün yazıt adlarının sözlükte kullanılan kısaltmasını vermiştir. Sözlükte bazı istisnalardan söz edilmiştir. Örneğin, sözcüklerin anlamını daha çok yazıtta geçen anlamlarına göre dizildiği; ayrıca birden fazla şekilde okunabilecek sözcüklerin varyantları parantez içinde gösterildiği belirtilmiştir. Sözlükte hem kelimeler hem de özel isim ve unvanlar da dahil edilmiştir. Ayrıca kelimelerin hangi yazıtta geçtiğini göstermiştir. Sonuç olarak sözlüğün kelime hazinesi sadece Moğolistan coğrafyasından 2020 yılına kadar bulunmuş 170 yazıttaki sözcüklerden oluşmaktadır (2022/III: 124-146). Kitabın üçüncü cildinin sonunda bir bibliyografya bulunmaktadır. Bibliyografyada kaynaklar verilirken önce Kiril alfabesiyle daha sonra Latin alfabesiyle son olarak diğer alfabelerle yazılmış yayınlar verilmiştir.

Eski Türk Runologların istifadesine sunulan üç ciltlik eserin literatüre katkı sağlayacağı muhakkaktır. Çalışmasından dolayı yazarı tebrik ederiz.